JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

OFISI YA TAIFA YA UKAGUZI

RIPOTI YA MDHIBITI NA MKAGUZI MKUU WA HESABU ZA SERIKALI YA MASHIRIKA YA UMMA

MACHI 2022

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

OFISI YA TAIFA YA UKAGUZI

Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali, Ofisi ya Taifa ya Ukaguzi, S.L.P. 950, 41104 Tambukareli Dodoma. Simu ya Upepo: "Ukaguzi", Simu: +255(026)2161200, Tarakilishi: +255(026)2117527, Baruapepe: ocag@nao.go.tz, tovuti: www.nao.go.tz

Kumb.Na.CGA.319/421/01A **30 Machi 2022**

Mh. Samia Suluhu Hassan,
Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania,
Ikulu,
S.L.P 1102,
1 Barabara ya Julius Nyerere,
Chamwino,
40400 DODOMA.

YAH: KUWASILISHA RIPOTI YA MWAKA YA MDHIBITI NA MKAGUZI MKUU WA HESABU ZA SERIKALI KUHUSU UKAGUZI WA MASHIRIKA YA UMMA KWA MWAKA WA FEDHA 2020/21

Kwa mujibu wa Ibara ya 143(4) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ya Mwaka 1977 na Kifungu cha 34 cha Sheria ya Ukaguzi wa Umma, Sura 418, ninayo furaha kuwasilisha kwako Ripoti ya Mwaka ya Ukaguzi wa Mashirika na Taasisi Zingine za Umma kwa mwaka wa fedha 2020/21.

Ninawasilisha,

Charles E Kichere
Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali

KUHUSU OFISI YA TAIFA YA UKAGUZI

Mamlaka

Majukumu na wajibu wa kikatiba wa Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali yameainishwa katika Ibara ya 143 ya Katiba ya Jamhuri ya Muuungano wa Tanzania ya Mwaka 1977 na Kifungu Na. 10(1) cha Sheria ya Ukaguzi, Sura ya 418.

Dira

Kuwa Taasisi ya kiwango cha hali ya juu katika ukaguzi wa sekta ya umma.

Dhima

Kutoa huduma za ukaguzi wa sekta ya umma zenye ubora wa hali ya juu zinazoimarisha utendaji, uwajibikaji, na uwazi katika usimamizi wa rasilimali za umma.

Kaulimbiu: "Kuwa Taasisi yenye Kuaminika na ya Kisasa katika Ukaguzi wa Umma".

Misingi ya Maadili

Katika kutoa huduma zenye ubora, Ofisi ya Taifa ya Ukaguzi inaongozwa na misingi ya maadili ifuatayo:

i. Kujitegemea na Kutopendelea
ii. Uwezo wa Kitaaluma
iii. Uadilifu
iv. Ubunifu na Uvumbuzi
v. Kutoa Matokeo
vi. Kufanya Kazi kwa Pamoja

Tunafanya haya kwa:

- ✓ Kusimamia fedha za umma kwa kuhakikisha kuwa wakaguliwa wanawajibika ipasavyo kwa rasilimali walizokabidhiwa.
- ✓ Kusaidia kuimarisha ubora wa huduma za jamii kwa kuunga mkono juhudi za ubunifu katika matumizi ya rasilimali za umma.
- ✓ Kutoa ushauri wa kitaalamu kwa wakaguliwa kuhusu mapungufu ya kiutendaji katika mifumo yao ya uendeshaji.
- ✓ Kuwashirikisha wateja wetu katika mchakato wa ukaguzi na hatua zake; na
- ✓ Kuwapatia wakaguzi mafunzo sahihi, na vitendeakazi vya kutosha ambavyo vitachangia kuwa huru katika kufanya kazi zao.

YALIYOMO

ORODHA YA MAJEDWALI IV
ORODHA YA MICHORO V
ORODHA YA VIAMBATISHO VI
TAARIFA YA MDHIBITI NA MKAGUZI MKUU WA HESABU ZA SERIKALI VII
DIBAJI IX
MUHTASARI ....
SURA YA KWANZA 1
HATI ZA UKAGUZI 1
SURA YA PILI 4
MUHTASARI WA UTEKELEZAJI WA MAPENDEKEZO YA MIAKA ILIYOPITA......... 4
SURA YA TATU 5
UTENDAJI WA KIFEDHA WA MASHIRIKA YA UMMA 5
SURA YA NNE...18
UFANISI WA MASHIRIKA YA UMMA KATIKA KUIMARISHA MAZINGIRA YA BIASHARA 18
SURA YA TANO..37
USIMAMIZI WA MAPATO NA BAJETI KATIKA TAASISI ZA UMMA 37
SURA YA SITA 52
USIMAMIZI WA MATUMIZI KATIKA MASHIRIKA YA UMMA 52
SURA YA SABA 62
TATHMINI YA UDHIBITI WA NDANI, RASILIMALIWATU NA UTAWALA BORA 62
SURA YA NANE..79
USIMAMIZI WA MIKATABA NA UNUNUZI 79
SURA YA TISA 101
USIMAMIZI WA KODI KATIKA MAMLAKA ZA UMMA 101
SURA YA KUMI 108
MAPITIO YA UWEKEZAJI KATIKA MASHIRIKA YA UMMA 108
SURA YA KUMI NA MOJA 133
MWENENDO WA BENKI ZINAZOMILIKIWA NA SERIKALI NA TAASISI ZINGINE ZA KIFEDHA 133
SURA YA KUMI NA MBILI.. 151
MAPATIO KATIKA SEKTA YA UTALII TANZANIA.................................. 151

SURA YA KUMI NA TATU 168
UTENDAJI WA MAMLAKA ZA MAJI 168
SURA YA KUMI NA NNE 178
TATHMINI YA UTENDAJI WA TAASISI ZA ELIMU YA JUU, MAFUNZO NA UTAFITI 178
SURA YA KUMI NA TANO 193
UFANISI WA MAMLAKA ZA UDHIBITI KATIKA KUTEKELEZA MAJUKUMU YAO . 193
SURA YA KUMI NA SITA 207
UFANISI WA TAASISI ZA UMMA KATIKA SEKTA YA AFYA 207
SURA YA KUMI NA SABA 223
MAPITIO YA MAZAO NA BODI ZA MAZAO 223
SURA YA KUMI NA NANE 231
UFANISI KATIKA SEKTA YA MADINI, GESI NA MAFUTA 231
SURA YA KUMI NA TISA 248
MATOKEO YA UKAGUZI MAALUMU NA KAGUZI ZA KIUCHUNGUZI 248
VIAMBATISHO 266

ORODHA YA MAJEDWALI

Jedwali Na. 1: Mwenendo wa Hati za Ukaguzi 3
Jedwali Na. 2: Utekelezaji wa Mapendekezo ya Miaka Iliyopita 4
Jedwali Na. 3: Mashirika Yaliyopata Hasara au Kuwa na Matumizi Zaidi ya Mapato 6
Jedwali Na. 4: Mwenendo wa Uwekezaji wa Mitaji kwenye Mamlaka 9
Jedwali Na. 5: Mashirika ya Umma Yenye Madeni Zaidi ya Mtaji 12
Jedwali Na. 6: Mashirika ya Umma Yenye Mtaji Hasi 14
Jedwali Na. 7: Utekelezaji Usioridhisha wa Shughuli za Kupanua Soko la Shehena ya Mizigo inayoenda nje ya Nchi...27
Jedwali Na. 8: Utekelezaji Usioridhisha wa Shughuli za Kuongeza Uwezo wa Kuhudumia Mizigo...29
Jedwali Na. 9: Ufanisi wa Bandari ya Dar es Salaam katika kuhudumia meli kwa mwaka...30
Jedwali Na. 10: Ufanisi wa Bandari ya Dar es Salaam kwa Kupakua Mizigo kwa Mwaka 30
Jedwali Na. 11: Kasoro Zilizotambuliwa 32
Jedwali Na. 12: Taasisi za Serikali Zenye Madai kwa Taasisi Zingine za Umma...............46
Jedwali Na. 13: Mashirika ya Umma Yenye Masurufu Yasiyorejeshwa hadi Kufikia Tarehe 30 Juni 2021 55
Jedwali Na. 14: Matumizi Yasiyo na Vielelezo vya Kutosha 58
Jedwali Na. 15: Mashirika ya Umma Yasiyo na Bodi za Wakurugenzi 63
Jedwali Na. 16: Kushindwa Kutoa Maoni kwa Mashirika 20 ya Umma 66
Jedwali Na. 17: Mashirika na Taasisi za Umma ambazo Hazikuwa na Sera za Kudhibiti Udanganyifu 67
Jedwali Na. 18: Watumishi wa Umma Wanaokaimu kwa Zaidi ya Miezi Sita 69
Jedwali Na. 19: Upungufu wa Watumishi...70
Jedwali Na. 20: Kuchelewa Kupeleka Makato ya Kisheria ya Wafanyakazi kwenye Mifuko ya Hifadhi za Jamii..73
Jedwali Na. 21: Makato ya Kisheria ambayo Hayakupelekwa kwenye Taasisi Husika 75
Jedwali Na. 22: Mashirika yenye Malimbikizo ya Wafanyakazi 77
Jedwali Na. 23: Kiwango cha Uzingatiaji wa Sheria ya Ununuzi kwa Taasisi za Umma 80
Jedwali Na. 24: Orodha ya Mashirika Yaliyofanya Ununuzi Nje ya Mfumo wa TANePS (Shilingi) 81
Jedwali Na. 25: Orodha ya Mashirika Yaliyofanya Ununuzi Nje ya Mfumo wa TANePS (Dola za Marekeni) 81
Jedwali Na. 26: Orodha ya Mashirika Yaliyofanya Ununuzi Nje ya Mfumo wa TANePS (Fedha za Ulaya Yuro)...82
Jedwali Na. 27: Orodha ya Taasisi za Ununuzi Zizobadili Njia za Ununuzi bila Uthibitisho .83
Jedwali Na. 28: Orodha ya Taasisi ambazo Hazikukata Tozo za Fidia kwa Kushindwa Kutimiza Masharti ya Mikataba 86
Jedwali Na. 29: Orodha ya Taasisi na Miradi Iliyofanyika bila Tathmini ya Athari za Mazingira 87
Jedwali Na. 30: Orodha ya Mashirika ya Umma ambayo Yalitekeleza Miradi bila Dhamana ya Utendaji Kazi 88
Jedwali Na. 31: Orodha ya Mikataba Iliyoidhinishwa na Afisa Masuuli 91
Jedwali Na. 32: Orodha ya Mikataba Iliyotathminiwa bila Haki 94
Jedwali Na. 33: Ununuzi Uliofanywa Nje ya Bajeti na Mipango ya Ununuzi ya Mwaka.......96

Jedwali Na. 34: Ununuzi kwa Gharama za Mkataba Zinazozidi Bajeti Zilizoidhinishwa......97
Jedwali Na. 35: Kodi Mbalimbali Zilizokatwa lakini Hazikuwasilishwa kwenye Mamlaka ya Mapato Tanzania 102
Jedwali Na. 36: Malipo Yaliyofanyika bila Kudai Risiti za Kielekitroniki 104
Jedwali Na. 37: Mapingamizi Mbalimbali Yaliyowekwa na Shirika la Mawasiliano dhidi ya Makadirio Yaliyofanywa na Mamlaka ya Mapato Tanzania 106
Jedwali Na. 38: Mauzo ya Nje ya Bidhaa Zilizozalishwa kwenye Maeneo Maalumu ya Uzalishaji wa Bidhaa za Mauzo ya Nje.. 113
Jedwali Na. 39: Uwiano wa Uwekezaji katika Hisa Zisizoorodheshwa na Majengo 125
Jedwali Na. 40: Muhtasari wa Mpango Kabambe wa Uendelezaji wa Mradi wa Kawe...... 127
Jedwali Na. 41: Viwanja Visivyoendelezwa baada ya Kubomoa Majengo 128
Jedwali Na. 42: Mashirika na Taasisi Zingine za Umma zenye Viwanja Visivyo na Hatimiliki 132
Jedwali Na. 43: Ongezeko la Mikopo Chechefu kwa Benki ya maendeleo TIB na Benki ya Biashara (TCB).. 134
Jedwali Na. 44: Mchanganyiko wa Mikopo ya Mfuko wa SELF.................................. 136
Jedwali Na. 45: Madai ya Kodi za Mapato 138
Jedwali Na. 46: Gharama za Mafao kuzidi Mapato ya Michango.............................. 143
Jedwali Na. 47: Faida ya Uwekezaji kwenye Majengo.. 145
Jedwali Na. 48: Machanganuo wa Madeni ya Kodi katika Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa Sekta Binafsi 146
Jedwali Na. 49: Wageni wa Kimataifa waliowasili Nchini na Uraia wa utaifa wao 2015-2020 158
Jedwali Na. 50: Wadaiwa wa Mamlaka za Maji Safi na Usafi wa Mazingira 174
Jedwali Na. 51: Upungufu wa Uzalishaji Maji katika Miji 176
Jedwali Na. 52: Uandikishaji wa Wanafunzi kila Mwaka katika Vituo vya Serikali na Binafsi 190
Jedwali Na. 53: Uwezo wa Uandikishaji Usiotumika wa Vituo Vinavyomilikiwa na Serikali Kuu na Serikali za Mitaa 190
Jedwali Na. 54: Waombaji wa Mamlaka ya Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi: Waliodahiliwa na Waliokosa 191
Jedwali Na. 55: Fedha zilizopokelewa na zinazodaiwa na Bohari Kuu ya Dawa kutoka Vituo vya Afya na Hospitali 216
Jedwali Na. 56: Mchanganuo wa Ankara Zilizocheleweshwa Kulipwa 218
Jedwali Na. 57: Uzalishaji wa Pareto na Thamani ya Mauzo ya Nje 224
Jedwali Na. 58: Gharama Zisizokubalika Kuingizwa kwenye Matumizi: 245
Jedwali Na. 59: Fedha za Mkopo Zinatumika Kinyume na Malengo 258

ORODHA YA MICHORO

Mchoro Na. 1: Mauaji ya Pundamilia Ndani ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro.............. 153
Mchoro Na. 2: Hali mbaya ya kiwango cha maji katika mto Ruaha 164
Mchoro Na. 3: Mwenendo wa mapato Ngorongoro na Hifadhi za Taifa....................... 166
Mchoro Na. 4: Mwenendo wa Watalii 165
Mchoro Na. 5: Mwenendo wa Upotevu wa Maji.. 170
Mchoro Na. 6: Idara Zilizoonesha Upungufu Mkubwa wa Wafanyakazi kwa Kiasi Kikubwa 220

ORODHA YA VIAMBATISHO

Kiambatisho Na. I: Uchambuzi wa Hati za Ukaguzi na Maoni Juu ya Uzingatiaji wa Sheria ya Ununuzi 266
Kiabatisho Na. II: Hali ya Utekelezaji wa Mapendekezo ya Ukaguzi kwa Miaka Iliyopita .. 272
Kiambatisho Na. III: Mashirika ya Umma Yenye Kiasi Kikubwa cha Madeni ya Muda Mfupi Kuliko Mali za Muda Mfupi 303
Kiambatisho Na. IV: Taasisi Zenye Madai Yatokanayo na Biashara........ 306
Kiambatisho Na. V: Kiasi cha Ruzuku ya Fedha ambacho Hakikutolewa kwa Mashirika ya Umma 308
Kiambatisho Na. VI: Makusanyo Pungufu Yatokanayo na Vyanzo vya Ndani 311
Kiambatisho Na. VII: Madeni ya Muda Mrefu Shilingi Trilioni 7.91 315

TAARIFA YA MDHIBITI NA MKAGUZI MKUU WA HESABU ZA SERIKALI

Ninachukua fursa hii kuwasilisha ripoti ya Mashirika na Taasisi Zingine za Umma kwa mwaka wa fedha 2020/21.

Ripoti hii inaangalia masuala muhimu ya ukaguzi yaliyobainika katika mwaka huu na yanayohusiana na udhibiti na uendeshaji wa ndani kwa kiwango kinachoonekana kuwa muhimu kwa ajili ya utendaji wa kutosha wa ukaguzi ili kutoa maoni ya iwapo taarifa za fedha zilitayarishwa kwa usahihi katika mambo yote muhimu kwa kufuata misingi ya uandaaji wa taarifa za fedha

Ukaguzi ulifanyika kwa kuzingatia Viwango vya Kimataifa vya Ukaguzi na taratibu zingine za ukaguzi zilizoonekana zinafaa kutokana na mazingira.

Ripoti hii imeangazia masuala yote muhimu ya ukaguzi yaliyobainishwa katika mwaka huu yanayohusiana na taarifa za fedha za mashirika ya umma na taasisi zingine, udhibiti wa uendeshaji na ufanisi wa uendeshaji wa taasisi katika utekelezaji wa majukumu ambayo yameanzishwa. Pia inaonyesha ufanisi wa kiutendaji wa vyombo vya udhibiti, mamlaka za maji na usafi wa mazingira, taasisi za elimu ya juu, na tathmini kuhusu sekta ya madini, mafuta na gesi, sekta ya utalii, benki za serikali na taasisi zingine za fedha na uwekezaji unaofanywa na mashirika ya umma na taasisi zingine za umma.

Ripoti hii ni dhana ya uwajibikaji kuliwezesha Bunge na wananchi kuiwajibisha serikali.

Mwaka 2020/21 kwa sehemu kubwa ulitawaliwa na madhara mbalimbali yaliyotokana na janga la Uviko–19. Ninafurahishwa kuona namna Serikali ilivyokabiliana na ugonjwa huu katika kipindi hiki kwa kuunganisha rasilimali pamoja ili kulinda uhai wa watu na kuendeleza

uchumi ikiwa ni pamoja na kuhakikisha utoaji wa huduma unaendelea. Hali hii pia imeathiri Ofisi yangu ambayo ililazimika kubadili namna ya utendaji kazi uliozoeleka na hivyo kufanya kazi kutokea maeneo mbalimbali kwa kutumia mifumo ya teknolojia za habari na mawasiliano ili kuwezesha mawasiliano na washirika wetu. Tuliendelea kukabiliana na mazingira hayo kwa mwaka wote huku tukielekeza nguvu katika kuyafikia malengo yetu.

Natambua mchango mkubwa wa Mh. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ulioambatana na wajibu mkubwa wa kuilinda Ofisi yangu kuhakikisha ninatekeleza majukumu yangu. Pia, natambua mchango na wajibu wa Bunge la Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na wabunge wote katika kuhakikisha ninatimiza majukumu yangu ya kikatiba.

Ninapenda pia kutoa shukrani zangu kwa Msajili wa Hazina, bodi za wakurugenzi, maofisa masuuli, menejimenti na watumishi wote wa taasisi zilizokaguliwa kwa msaada na ushirikiano wao mkubwa uliowezesha kukamilika kwa ukaguzi huu.

Mwisho, nitambue mchango wa watumishi wenzangu ambao wamekuwa wakifanya kazi bila kuchoka wakisukumwa na wito wa kitaaluma kukamilisha majukumu waliyopangiwa kwa kuzingatia ubora wa hali ya juu sambamba na viwango vya kitaaluma. Kutokana na nia yao thabiti pamoja na kujitoa ndio kumeniwezesha kuwasilisha ripoti hii ndani ya muda uliowekwa kisheria.

Charles E Kichere
Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali
Machi 2022

DIBAJI

Mamlaka ya Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali

Mamlaka ya Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali imetolewa na Ibara ya 143 ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ya Mwaka 1977 na kuelezwa zaidi na Sheria ya Ukaguzi wa Umma, Sura ya 418 na Kanuni za Ukaguzi wa Umma Na. 47/2009. Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali huongoza Ofisi ya Taifa ya Ukaguzi, ambayo ndiyo taasisi kuu ya ukaguzi ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na ni idara huru ya Serikali ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania.

Mamlaka ya Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali inamtaka kufanya kaguzi mbalimbali ikiwa pamoja na ukaguzi wa hesabu, ukaguzi wa uzingatiaji sheria, ukaguzi wa ufanisi, ukaguzi maalumu, ukaguzi wa kiuchunguzi, na aina zingine kadiri atakavyoona inafaa.

Aidha, Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali amepewa mamlaka ya kutoa mapendekezo ili kuzuia au kupunguza matumizi ya fedha za umma yasiyo na tija; kuzuia hasara za mali na fedha za umma zitokanazo na uzembe, kutojali, wizi, kukosa uaminifu, udanganyifu, na rushwa. Ofisi ya Taifa ya Ukaguzi inatekeleza haya ili kuleta uwajibikaji na uwazi katika kusimamia mali za umma.

Viwango vya Ukaguzi

Katika kutekeleza majukumu na wajibu huu, Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali hufanya kaguzi kwa kuzingatia Viwango vya Kimataifa vya Ukaguzi kwa Taasisi Kuu za Ukaguzi (ISSAIs) vinavyotolewa na Jumuiya ya Kimataifa ya Taasisi Kuu za Ukaguzi (INTOSAI).

Malengo ya Ukaguzi

Lengo kuu la kufanya ukaguzi ni kumwezesha Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali kutoa hati huru ya ukaguzi inayoelezea iwapo hesabu hizo zinaonesha hali halisi ya kifedha ya shirika au

taasisi na kwamba zimeandaliwa kwa kuzingatia viwango vinavyokubalika vya uandaaji wa hesabu.

Mawanda ya Ukaguzi

Mawanda ya ukaguzi yanahusisha mapitio ya miamala ya fedha, udhibiti wa ndani na shughuli za taasisi kwa kiwango kilichoonekana kinatosheleza kufanikisha ukaguzi kwa ufanisi na kutoa hati huru ya ukaguzi juu ya taarifa za hesabu na kwamba zinaonesha hali halisi ya taasisi hizo kwa mujibu wa viwango vya kimataifa vya uandaaji wa hesabu.

Aidha, ukaguzi ulihusisha kupitia ufanisi wa udhibiti wa ndani katika ununuzi wa ujenzi, bidhaa na huduma ili kupata uhakika iwapo taasisi iliyokaguliwa ilizingatia sheria ya ununuzi wa umma. Ninaweka msisitizo katika uwajibikaji katika makusanyo ya mapato, matumizi, uhifadhi, utoaji na matumizi bora ya mali za umma na uzingatiaji wa sheria, miongozo na maelekezo yote yatolewayo.

MUHTASARI

Ripoti Kuu ya Mashirika na Taasisi Zingine za Umma kwa mwaka wa fedha ulioishia tarehe 30 Juni 2021 ina sura 19 zinazotokana na ukaguzi wa mashirika ya umma 200. Maeneo yafuatayo yamejadiliwa kwa kina katika ripoti hii:

Hati za Ukaguzi

Katika mwaka wa fedha 2020/21, nilikamilisha ukaguzi katika mashirika ya umma 200. Kati ya hati za ukaguzi 195 zilizotolewa, nane zilikuwa hati zenye shaka, 185 hati zinazoridhisha, hapakuwa na hati mbaya na nilishindwa kutoa hati katika mashirika mawili (disclaimer of opinion). Katika mashirika matano nilishindwa kutoa hati za ukaguzi kwa sababu ya mashirika hayo kukosa bodi za wakurugenzi kwa zaidi ya miezi 12.

Utekelezaji wa Mapendekezo ya Kaguzi Zilizopita

Kati ya mapendekezo 97 ambayo nimeyatoa katika ripoti yangu ya mwaka 2019/20, mapendekezo **34** (asilimia **35**) yametekelezwa kikamilifu; mapendekezo **51** (asilimia **53**) yapo kwenye hatua za utekelezaji; mapendekezo **11** (asilimia **11**) hayakutekelezwa; na pendekezo **1** (asilimia **1**) limepitwa na wakati.

Utendaji Kifedha wa Mashirika na Taasisi Zingine za Umma

Nilikagua uthabiti wa kifedha wa mashirika ya umma 200 na kubaini kuwa mashirika 42 yalikuwa yakipata hasara au yalikuwa na upungufu wa mapato ikilinganishwa na matumizi. Mapungufu au hasara hizo zilichangiwa zaidi na utendaji duni, ukosefu wa vyanzo vya kutosha vya mapato na udhaifu katika usimamizi wa matumizi na mapato. Pia, nilibaini kuwa Mashirika 16 yalikuwa na kiasi kikubwa cha mikopo kuliko mitaji, wakati Mashirika 10 yalikuwa na mitaji hasi, na mashirika 38 yaliyokuwa na kiasi kikubwa cha madeni ya muda mfupi kuliko mali zao za muda mfupi. Kutokana na hali ngumu ya kifedha katika mashirika haya, ni dhahiri kuwa hayataweza kujiendesha bila msaada wa Serikali. Hivyo, kuna hatari kwa Mashirika haya kushindwa kutekeleza majukumu yake.

Ufanisi wa Mashirika ya Umma katika Kuimarisha Mazingira ya Biashara

Mapitio yangu ya ufanisi wa utendaji kazi katika Mamlaka ya Bandari Tanzania (TPA), Shirika la Mawasiliano Tanzania (TTCL), Shirika la Umeme Tanzania (TANESCO), Shirika la Nyumba la Taifa (NHC), na Shirika la Reli Tanzania (TRC) yalibaini mapungufu kadhaa ambayo yanaathiri mazingira ya kibiashara.

Mapungufu hayo ni pamoja na kuchelewa kukamilika kwa Mradi wa Umeme wa Julius Nyerere kwa kwa asilimia 46.45, na ucheleweshaji mkubwa wa kukamilika kwa ujenzi wa Reli ya Kisasa kwa siku 600 kwa kipande cha Dar es Salaam - Morogoro. Kuchelewa kulipwa kwa hati za madai 24 na Kodi ya Ongezeko la Thamani katika Mradi wa Reli ya Kisasa kulipelekea malipo ya riba ya dola za Marekani milioni 1.34 na shilingi bilioni 8.95 mtawalia. Pia, Mamlaka ya Bandari Tanzania ilishindwa kupanua soko la shehena za bidhaa kwenda nchi jirani zisizopakana na bahari. Vilevile, mamlaka ya bandari imeshindwa kupunguza muda wa kupakua shehena zinayoletwa na meli na muda wa mizigo kukaa bandarini. Aidha, Shirika la TTCL lilishindwa kufunga mtandao mpya wa mawasiliano wa kilometa 27,581.

Usimamizi wa Mapato na Bajeti katika Taasisi za Umma

Katika usimamizi wa mapato nilibaini mapungufu katika Mashirika ya Umma kwenye udhibiti wa makusanyo ya mapato. Kwa mfano, nilibaini Shirika la Umeme (TANESCO) lilipata hasara ya shilingi bilioni 105.49 kutokana na punguzo za tozo za mauzo ya nishati na uunganishaji wa huduma za umeme; pia pia nilibaini kuwa rakili za mita (meter seal) 5000 za Shirika ziligunduliwa katika duka la mtaani, hali iliyoashiria upotevu wa mapato kutokana na wizi wa rakili hizo za mita. Aidha, nilibaini kuwa Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi na Chuo cha Taifa cha Sukari hakikukusanya mapato ya shilingi bilioni 1.95 na shilingi milioni 193 mtawalia kupitia Mfumo wa Kielekitroniki wa Malipo ya Serikali (GePG).

Katika usimamizi wa madeni ya biashara, nilibaini mashirika 93 ya umma ambayo yalikuwa na madai makubwa ya thamani ya shilingi

trilioni 3.71 ambapo takribani asilimia 58 sawa na shilingi trilioni 1.97 yaliyoripotiwa na mashirika 21 yalikuwa ni madeni yanayodaiwa kutoka mashirika na taasisi zingine za Serikali. Makusanyo hafifu yalichangiwa na juhudi zisizotosheleza za ukusanyaji wa madeni, na changamoto za mikataba ambazo hazikutatuliwa.

Aidha, mapitio yangu yalibaini ukusanyaji hafifu wa mapato kutoka vyanzo vya ndani vya Mashirika ya Umma na Taasisi zake pamoja na upungufu wa kiasi cha ruzuku kutoka Serikalini.

Hivyo, kiasi cha shilingi bilioni 956.88 sawa na asilimia 37 kati ya shilingi trilioni 2.57 zilizopangwa kukusanywa kutoka vyanzo vya ndani hazikukusanywa katika Mashirika 86 za umma. Zaidi ya hayo, shilingi trilioni 1.13 sawa na asilimia 19 ya shilingi trilioni 5.95 ambazo ni ruzuku ya Serikali katika mashirika 78 ya umma haikutolewa na Serikali. Upungufu wa fedha unaathiri utekelezaji wa shughuli zilizopangwa za mashirika ya umma na taasisi zingine.

Usimamizi wa Matumizi katika Mashirika ya Umma

Niliendelea kubaini mapungufu katika usimamizi wa matumizi katika Mashirika ya Umma kama ambavyo iliripotiwa miaka ya nyuma. Katika mwaka 2020/21, nilibaini mapungufu kama vile ulipaji wa fidia usio na tija kiasi cha dola za Marekani milioni 153.43 uliofanywa na Shirika la Umeme (TANESCO) kutokana na kusitishwa kwa mkataba dhidi ya Kampuni ya Symbion LLC bila kufuata utaratibu. Pia, Mashirika ya Umma yalichelewa kulipa madeni na hivyo kusababisha limbikizo la riba ya shilingi bilioni 95.2. Aidha, nilibaini uwapo wa malipo ya dola za Marekani milioni 47.67 ya bidhaa na vifaa bila mikataba halali. Zaidi, nilibaini kiwango kidogo cha ulipaji wa wadai ambapo hadi tarehe 30 Juni 2021, jumla ya shilingi trilioni 7.91 katika Mashirika ya Umma zilikuwa hazijalipwa.

Tathmini ya Udhibiti wa Ndani, Rasilimaliwatu na Mifumo ya Utawala

Nilibaini kuwa Mashirika ya Umma 31 hayakuwa na Bodi za Wakurugenzi. Pia, nilibaini kutokuwepo kwa sera ya udhibiti wa

udanganyifu na taratibu za kuzuia vihatarishi katika Mashirika 10 ya umma.

Vilevile, nilibaini kuwa mashirika ya umma nane hayakulipa madai ya wafanyakazi shilingi bilioni 5.9 yakiwemo malimbikizo ya mishahara shilingi bilioni 2.72. Pia, nimebaini upungufu wa watumishi 8,356 ikilinganishwa na watumishi wanaotakiwa katika mashirika 29, na kuwapo kwa maofisa 155 wanaokaimu nafasi mbalimbali kwa zaidi ya miezi sita katika mashirika 22. Kwa mfano, Chuo cha Mipango na Maendeleo Vijijini kina wafanyakazi wanaokaimu kwa miaka 15.

Pia, mashirika manne hayakuwasilisha makato ya kisheria ya shilingi bilioni 129.33 yanayohusiana na michango kwenye Mfuko wa Hifadhi ya Jamii ya Watumishi wa Umma (PSSSF), Mfuko wa Taifa wa Hifadhi ya Jamii wa Sekta Binafsi (NSSF), Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi (WCF) na Bodi ya Mikopo ya Wanafunzi wa Elimu ya Juu (HESLB).

Usimamizi wa Ununuzi na Mikataba

Nilifanya ukaguzi ili kubaini uzingatiaji wa Sheria, Kanuni na miongozo katika michakato ya ununuzi wa ujenzi, bidhaa na huduma katika mashirika na taasisi zingine za umma na kutoa maoni kwa mashirika 195 ambapo mashirika 79 hayakuzingatia sheria ya manunuzi. Mapungufu yaliyobainika ni pamoja na ofisa masuuli kuingilia majukumu ya bodi ya zabuni kwa kuidhinisha utoaji wa mikataba yenye thamani ya dola za Marekani milioni 1.06 na shilingi bilioni 2.79; Pia, ununuzi ulifanyika bila mikataba halali yenye thamani ya shilingi bilioni 9.90 na dola za Marekani milioni 1.42 katika Bohari Kuu ya Dawa. Vilevile, nilibaini Mashirika 23 ya umma yalifanya ununuzi wa shilingi bilioni 57.38, dola za Marekani milioni 5.23 na Yuro 176,710 kwa zabuni 514 nje ya Mfumo wa Ununuzi wa Kielekitroniki wa Ununuzi wa Umma (TANEPS).

Aidha, nilibaini miradi iliyotelekezwa na wakandarasi yenye thamani ya shilingi bilioni 2.57 katika Mamlaka ya Hifadhi za Taifa ya Tanzania na Mamlaka ya Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi. Vilevile, nilibaini ongezeko la gharama la shilingi bilioni 3.64 kutokana na mchakato wa ununuzi wa muda mrefu na kutofanya

utafiti wa kina katika Shirika la Umeme Tanzania. Aidha, nilibaini hasara ya shilingi bilioni 9.18 kutokana na mipango duni katika utekelezaji wa miradi ya Kampuni ya Huduma za Meli.

Usimamizi wa Masuala ya Kodi katika Mashirika ya Umma

Ukaguzi wangu wa usimamizi wa kodi katika mashirika na taasisi zingine za umma ulibaini mashirika 12 yalikata kodi ya ongezeko la thamani, kodi ya mishahara, na kodi ya ujuzi na maendeleo kutoka kwa wafanyakazi yenye jumla ya shilingi bilioni 90.08, lakini makato hayo pamoja na kodi ya mapato hayakuwasilishwa kwa Mamlaka ya Mapato Tanzania. Pia, Shirika la Umeme Tanzania halikutoza kodi kwenye posho za wafanyakazi zenye jumla ya shilingi bilioni 17.40 na hapakuwa na ushahidi kuwa sheria ya kodi imetoa ruhusa ya kutokatwa kodi kwa malipo hayo. Aidha, Shirika la Mawasiliano Tanzania lilikuwa na kesi za kodi za muda mrefu zenye thamani ya shilingi bilioni 17.48 hadi kufikia tarehe 30 Juni 2021. Pia, nilibaini matumizi ya namba moja ya utambulisho wa mlipa kodi na namba ya usajili wa kodi ya ongezeko la thamani kati ya Shirika la Mawasiliano na Mkongo wa Taifa wa Mawasilinano ya TEHAMA.

Mapitio ya Uwekezaji katika Mashirika ya Umma

Kulikuwa na mashirika ya umma yenye mamlaka ya kukuza, kuwezesha na kuratibu uwekezaji, teknolojia, na viwanda yaliyokuwa na changamoto za kibiashara zinazoathiri shughuli zao. Mathalani, katika Kituo cha Uwekezaji Tanzania nilibaini vikwazo katika kuwapa motisha na vivutio wawekezaji wa kimkakati. Pia, nilibaini usimamizi na matumizi duni ya tafiti na teknolojia zilizofanywa na Kituo cha Mitambo ya Kilimo na Teknolojia Vijijini na Tume ya Sayansi na Teknolojia Tanzania.

Katika Shirika la Kuhudumia Viwanda Vidogo (SIDO), nilibaini kutotumika kwa asilimia 70 ya maeneo teule ya viwanda na kanda tatu za kiuchumi. Pia, nilibaini kuwa viwanda vinavyomilikiwa na mashirika ya umma havifanyi kazi au havijaanza uzalishaji kutokana na changamoto mbalimbali ikiwa pamoja na kuchelewa kwa ununuzi wa mashine za viwanda hivyo. Viwanda hivyo ni pamoja na Kiwanda

cha Tangawizi cha Mamba Miamba, Kiwanda cha Vifaatiba Simiyu, Kiwanda cha Chai cha Mponde, na Kiwanda cha Sukari cha Mkulazi.

Mwenendo wa Benki Zinazomilikiwa na Serikali na Taasisi Zingine za Fedha

Katika mapitio ya benki zinazomilikiwa na Serikali na taasisi zingine za fedha nilibaini mapungufu katika maeneo mbalimbali yanayohitaji uboreshaji, kama vile usimamizi duni wa mikopo na utendaji kazi ambapo mwenendo wa mikopo chechefu kwa Benki ya Maendeleo TIB uliongezeka hadi asilimia 51.62 (shilingi bilioni 327.30) kwa mwaka 2020 kutoka asilimia 41.48 (shilingi bilioni 260.85). Nilibaini pia kuwa katika Benki ya Biashara Tanzania (zamani Benki ya Posta Tanzania) baada ya kuunganishwa na Benki ya Biashara TIB mikopo chechefu iliongezeka kutoka asilimia 5.87 (shilingi bilioni 24.69) mwaka 2019 hadi asilimia 15.1 mwaka 2020 (shilingi bilioni 93.29). Pia, nilibaini kuwapo kwa kasi ndogo ya malipo ya fidia ya amana ambapo kwa mwaka wa fedha 2020/21 Bodi ya Bima ya Amana ililipa shilingi milioni 24.59 sawa na asilimia 0.7 toka kwenye madai ya shilingi bilioni 3.42.

Zaidi ya hayo, mapitio ya mifuko ya hifadhi ya jamii yalibaini mapungufu mbalimbali yakiwemo mikopo ya muda mrefu yenye thamani ya shilingi trilioni 1.50 iliyotolewa na mifuko hiyo ambayo haijalipwa. Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa Watumishi wa Umma (PSSSF) kuwa na kiwango cha chini cha ukwasi cha asilimia 22 ikilinganishwa na kiasi kinachotakiwa na sheria cha asilimia 40; Upungufu wa ukwasi wa Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa Watumishi wa Umma ambapo kwa mwaka wa fedha 2020/21, malipo ya mafao yalizidi mapato ya ada za michango kwa shilingi bilioni 767; na kwa muda mrefu Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi kutofahamu mwenendo wa uendeshaji kwa waajiri wenye madeni ya ada za michango yenye thamani ya shilingi bilioni 6.37.

Mapitio ya Sekta ya Utalii Tanzania

Sekta ya utalii ni muhimu zaidi kwa uchumi wa nchi. Serikali kupitia Mpango wa Maendeleo wa Miaka Mitano – III wa mwaka 2021/22 hadi 2025/26 unalenga kuendeleza maeneo zaidi ya vivutio vya utalii ili

kuleta ukuaji endelevu ambapo ifikapo mwaka 2026 watalii wanatarajiwa kufikia 5,000,000 wakati huo huo mapato yake yanatarajiwa kufikia dola za Marekani bilioni 6. Juhudi hizi zitaongeza asilimia ya mchango kutoka sekta ya utalii kuchangia kwenye Pato la Taifa kutoka asilimia 6 ya mwaka 2019/20 hadi 11 ifikapo mwaka 2025/26.

Nilibaini masuala yanayoweza kuwa na athari za muda mrefu katika uendelevu wa hifadhi za taifa na Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro, iwapo Serikali haitachukuwa hatua za dhati kurekebisha hali hiyo.

Kwa mfano, kutotoa ruzuku ya kutengeneza miundombinu na miradi ya maendeleo, ambapo mwaka 2020/21 bajeti ya Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro ilikuwa shilingi bilioni 31.21 lakini Serikali ilitoa shilingi bilioni 10.27 (asilimia 33) tu. Zaidi ya hayo, nilibaini vifo vya wanyapori kutokana na ajali za barabarani ni vya kiwango cha kutisha katika hifadhi za taifa. Mwaka 2020/21, Hifadhi ya Taifa ya Mikumi ilirekodi mauaji ya wanyamapori 535 kutokana na ajali za barabarani sawa na ongezeko la wanyamapori 429 (asilimia 405) ikilinganishwa na vifo vya wanyamapori 106 kutokana na matukio ya ajali za barabarani mwaka 2019/20 .

Zaidi ya hayo, Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro na Hifadhi ya Taifa ya Saadani zinakabiliwa na shughuli za kibinadamu zinazohatarisha ikolojia na juhudi za uhifadhi katika maeneo hayo. Kwa mfano, katika Hifadhi ya Taifa ya Saadani kuna shughili za uchimbaji wa madini na kilimo cha miwa zinazoendeshwa katika maeneo ya kimkakati ya wanyamapori ndani ya hifadhi hiyo. Pia, nilibaini kutojiandaa vya kutosha kwa hifadhi za taifa kukabiliana na majanga ya asili kama vile moto, pamoja na kuenea kwa kasi kwa mimea vamizi.

Pia, janga la UVIKO-19 liliathiri vibaya sekta ya utalii na kusababisha kiwango cha mapato kushuka kutoka shilingi bilioni 394.49 mwaka 2019/20 hadi shilingi bilioni 88.4 mwaka 2020/21 ambapo mapato yalipungua kwa shilingi bilioni 306.09 (asilimia 78).

Utendaji wa Mamlaka za Maji Safi na Usafi wa Mazingira

Mapendekezo niliyoyatoa katika ripoti zangu za nyuma kuhusu upotevu wa maji na wigo mdogo wa mitandao ya majitaka hayajatekelezwa kikamilifu. Udhaifu huo ulibainika tena katika mamlaka 22 za maji safi na usafi wa mazingira ambazo zilipata hasara ya shilingi bilioni 175 katika mwaka 2020/21.

Vilevile, nilibaini kiwango cha asilimia kuanzia 28 hadi 50 cha upungufu wa maji katika mamlaka 17 kati ya 23 ikilinganishwa na kiwango kinachohitajika. Pia, nilibaini kiwango kisichoridhisha cha urejeshaji wa madeni katika Mamlaka za Maji ambapo jumla ya deni la shilingi bilioni 104.96 halikukusanywa hadi kufikia tarehe 30 Juni 2021. Aidha, nilibaini ucheleweshaji wa utekelezaji wa miradi ya maji katika mamlaka mbalimbali za maji safi na usafi wa mazingira yenye thamani ya shilingi bilioni 37.1 na dola za Marekani milioni 6.05.

Tathmini ya Taasisi za Elimu ya Juu, Mafunzo na Utafiti

Katika taasisi za elimu ya juu, mafunzo na utafiti nilibaini usimamizi duni wa kampuni tanzu na vituo vingine vinavyoendeshwa na taasisi hizo; na kiwango kidogo cha shughuli za ushauri na utafiti. Katika Mamlaka ya Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi nilibaini kuwa ilifanya ukaguzi wa ubora katika vituo 73 tu kati ya 779 sawa na asilimia tisa badala ya asilimia 50 ya lengo la mwaka 2020/21.

Aidha, nilibaini kuwa halmashauri za wilaya hazikutoa kwa wakati fedha za elimu kwa watekelezaji wa miradi ya elimu, ambapo shilingi bilioni 1.6 zilizotolewa na Mamlaka ya Elimu Tanzania kwa ajili ya kutekeleza miradi 24 ya elimu kupitia halmashauri za wilaya zilitolewa kwa watekelezaji baada ya miezi minne.

Pia, nilibaini kuwa Bodi ya Mikopo ya Wanafunzi wa Elimu ya Juu ilikuwa na kiwango kidogo cha ufuatiliaji wa wanufaika wa mikopo, ambapo bodi ilifikia asilimia 46 ya waajiri 5,842 na asilimia 76 ya malengo ya kufuatilia wanufaika wa mikopo 35,000 wenye mikopo iliyoiva.

Ufanisi wa Mamlaka za Udhibiti katika Utekelezaji wa Majukumu Yao

Pamoja na nia njema ya Serikali katika kuzijengea uwezo mamlaka za udhibiti, nilibaini baadhi ya mapungufu na udhaifu wa mamlaka hizo katika kutekeleza majukumu yao. Maeneo yaliyokuwa na udhaifu ni pamoja na usajili wa biashara na utoaji wa leseni, ufuatiliaji, ukaguzi na utoaji wa adhabu kwa wahusika kwa kutozingatia sheria. Nilibaini masuala kama vile ucheleweshaji wa utoaji wa leseni kwa kampuni za uwekezaji; soko la gesi asilia nchini kutodhibitiwa kwa kutowekewa bei elekezi; changamoto zinazozikabili mamlaka za udhibiti katika kutekeleza maagizo ya Serikali ambayo yamekuwa yakitolewa kwa nyakati tofautitofauti kama vile agizo la uwekaji vinasaba kwenye mafuta ilihali Mamlaka hazikuwa na vifaa pamoja na wataalamu. Vilevile, nilibaini kuwa mamlaka za udhibiti hazikuwa na miongozo, sera na taratibu za kufanya ukaguzi wenye tija. Vile vile, nilibaini kuwa kampuni nane za huduma ya bima zilikuwa na vituo vya utunzaji wa kumbukumbu nje ya nchi kinyume na Sheria ya Bima ya Mwaka 2009.

Mapitio ya Sekta ya Afya

Mapitio yangu katika Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya yalibaini kuwa gharama za mafao zimekuwa zikikua kwa kasi kuliko ongezeko la mapato ya michango kwa miaka mitano iliyopita na kusababisha nakisi ya shilingi bilioni 59.03 mwaka 2020/21, hali inayohatarisha ukwasi wa Mfuko na uwezo wake wa kujiendesha. Pia, nilibaini kutokuwapo kwa usimamizi wa mikopo yenye thamani ya shilingi bilioni 209.70 inayotolewa na Mfuko wa Bima ya Afya kwa taasisi za serikali ambapo kiasi cha shilingi bilioni 79.47 kilikuwa kimeiva lakini hakikukusanywa hadi tarehe 30 Juni 2021. Mapitio katika Bohari Kuu ya Dawa yalibaini kulikuwa na malipo ya awali ya shilingi bilioni 14.89 kwa wazabuni bila mikataba na ushahidi wa upokeaji wa bidhaa. Vilevile, Bohari Kuu ya Dawa ilifanikiwa kukidhi asilimia 34 tu ya bidhaa 43,180,884 zilizoagizwa na wateja na kuacha asilimia 66 ambayo haikutekelezwa. Aidha, nilibaini kuwapo kwa vifaatiba vyenye thamani ya shilingi bilioni 23.04 zilizoisha muda

wake wa matumizi katika maghala ya Bohari Kuu ya Dawa na Hospitali ya Taifa Muhimbili.

Mapitio ya Mazao na Bodi za Mazao

Nilikagua utendaji wa bodi za mazao na taasisi zingine zinazohusika katika maboresho na maendeleo ya sekta ya kilimo. Nilibaini kuendelea kushuka kwa mwenendo wa uzalishaji wa baadhi ya mazao ya biashara. Kwa mfano, katika kipindi cha miaka minne iliyopita, mwenendo wa uzalishaji wa zao la korosho ulishuka kwa wastani wa asilimia 33 kutoka tani 313,826.39 mwaka 2017/18 hadi tani 201,785.84 mwaka 2020/21. Vilevile, uzalishaji wa pareto ulishuka kutoka tani 2,510 hadi tani 2,412 mwaka 20/19 na 2020/21 mtawalia. Aidha, nilibaini kuwapo kwa mapungufu katika kuboresha uzalishaji wa mbegu na miche ya chai na kahawa pamoja usimamizi duni wa kilimo cha mkataba cha chai ambacho kilisababisha madai ya muda mrefu ya wakulima ambayo yalisalia bila kulipwa na wanunuzi.

Utendaji katika Sekta ya Uziduaji

Nilifanya mapitio ya sekta ya uchimbaji wa madini na gesi asilia na kubaini kuwa, bado kulikuwa na masuala ya kushughulikiwa ili kuwezesha utendaji bora wa sekta hiyo kwa manufaa ya kijamii na kiuchumi. Nilibaini ucheleweshaji wa shughuli za Migodi ya Makaa ya Mawe ya Kiwira na Mchuchuma pamoja na mradi wa Chuma wa Liganga kutokana na sababu za umiliki na za kisheria. Aidha, Shirika la Umeme (TANESCO) ilishindwa kuiunganisha migodi 25 kwenye gridi ya taifa kutokana na ufinyu wa bajeti. Pia, nilibaini kutotekelezwa ipasavyo Sheria inayotaka Serikali kuwa na asilimia 16 ya hisa katika kampuni za madini ambapo Msajili wa Hazina alikuwa hajapata hati za hisa kuhusiana na umiliki wa hisa za Serikali katika kampuni 62 za madini yaliyopata leseni baada ya marekebisho ya Sheria ya Madini ya Mwaka 2017. Zaidi ya hayo, niliendelea kubaini udhaifu katika utekelezaji wa mikataba katika sekta ndogo ya gesi asilia ikiwa pamoja na kuchelewa kujadiliwa kwa mkataba wa ununuzi wa umeme unaotarajia kwisha muda wake kati ya Shirika la Umeme Tanzania na Kampuni ya Songas. Kulikuwapo pia changamoto za makubaliano ya ushiriki katika

uzalishaji wa gesi asilia kati ya Shirika la Maendeleo ya Petroli (TPDC) na Kampuni ya PAET.

Matokeo ya Uchunguzi Maalumu na Kaguzi za Kichunguzi

Nilifanya ukaguzi maalumu katika Mamlaka ya Usimamizi wa Bandari Tanzania, hususani Bandari ya Mwanza kwa kipindi cha kuanzia Julai 2015 hadi Machi 2020 na kubaini fedha zilizohamishiwa Bandari ya Mwanza zilikuwa zaidi ya kiasi kilichoidhinishwa kwa shilingi bilioni 2.086. Pia, nilibaini ubadhirifu wa shilingi bilioni 8.38 katika Bandari ya Mwanza ambapo kiasi hicho kilitolewa bila vocha na idhini ya malipo. Aidha, kutozingatia miongozo katika kuandika, kuchapisha na kusambaza vitabu vya kiada katika shule za msingi na sekondari kuliisababishia Taasisi ya ya Elimu Tanzania hasara ya shilingi bilioni 25.57.

Hitimisho

Katika sura husika, nimeeleza kwa kina kasoro zilizobainishwa wakati wa ukaguzi wangu na kutoa mapendekezo kwa ajili ya kuboresha. Ni matumaini yangu kuwa Serikali na Mashirika ya Umma watatekeleza mapendekezo niliyotoa.

SURA YA KWANZA

HATI ZA UKAGUZI

1.0 Utangulizi

Hati ya ukaguzi hutolewa kwa kuzingatia tathmini ya mahitimisho yanayotokana na ushahidi wa ukaguzi uliopatikana kuhusiana na iwapo taarifa za fedha kwa ujumla wake zimetayarishwa kwa njia zote muhimu kwa mujibu wa mfumo unaotumika wa kuripoti taarifa za fedha, kama vile Viwango vya Kimataifa vya Uandaaji wa Hesabu (IFRS) au Viwango vya Kimataifa vya Uandaaji wa Hesabu katika Taasisi za Umma (IPSAS). Hati hutolewa kwa mujibu wa Viwango vya Kimataifa vya Ukaguzi Na. 1200. Hili linafanikiwa kwa kuandaa ukaguzi kwa njia ambayo itamuwezesha mkaguzi kupata uhakika wa kuridhisha kulingana na tathmini ya matokeo dhidi ya kipimo kilichowekwa.

1.1 Aina za Hati za Ukaguzi

Kuna aina nne tofauti za hati za ukaguzi:

(i) **Hati inayoridhisha** - hutolewa wakati mkaguzi anaporidhika kuwa hesabu zimetayarishwa kwa usahihi na kwa kuzingatia viwango na mfumo unaokubalika wa utoaji wa taarifa za fedha.

(ii) **Hati Yenye Shaka** - hutolewa pale hesabu zinapoonekana zimeandaliwa kwa usahihi isipokuwa:

- Baada ya kupata vielelezo vya kutosha, mkaguzi anahitimisha kuwa makosa kwenye hesabu ama likiwa moja au yakiwekwa pamoja yana athari, lakini hayaathiri maeneo yote katika taarifa za fedha;

- Mkaguzi anaposhindwa kupata uthibitisho wa kutosha kumwezesha kuhitimisha ukaguzi lakini athari zinazotokana na kukosa uthibitisho huo kwa ujumla wake haziathiri maeneo yote ya taarifa za fedha.

(iii) **Hati Mbaya -** hutolewa pale mkaguzi anapokuwa amepata vielelezo vya kutosha kuonesha kuwa taarifa za fedha kwa kiasi kikubwa zina makosa; na zikiangaliwa kwa ujumla wake zinakuwa hazikufuata viwango vinavyokubalika vya uandaaji wa taarifa za fedha.

(iv) **Kushindwa Kutoa Maoni -** hutolewa pale mkaguzi anaposhindwa kupata uthibitisho wa kutosha kuhusu taarifa za fedha unaokuwa msingi wa kutoa hati na hivyo mkaguzi kuhitimisha kuwa athari za makosa yanayoweza kuwa kwenye hesabu ambayo hayakubainika kama yapo yanaweza kuwa makubwa na yenye athari kwa sehemu zote za taarifa hizo.

Mkaguzi atashindwa kutoa maoni katika mazingira ya nadra sana yanayohusisha mashaka na hivyo kuhitimisha kuwa, licha ya kupata ushahidi wa kutosha wa ukaguzi katika maeneo yenye shaka kwenye taarifa ya fedha, haitawezekana kutoa maoni ya ukaguzi juu ya taarifa za fedha.

1.2 Aya za Msisitizo wa Suala kwenye Ripoti za Mkaguzi

Kama nitaona kuna umuhimu wa kuwaarifu watumiaji wa taarifa za fedha kuhusu suala ambalo limeoneshwa au kuainishwa kwenye taarifa za fedha, kwa mtazamo wangu suala hilo ni muhimu na la msingi kwa ajili ya kuleta uelewa wa taarifa hizo. Aya hizi zitawekwa pale tu ambapo nimepata vielelezo vya kutosha kuwa taarifa za fedha hazijakosewa kwa kiasi kikubwa; na inapaswa itokane na suala ambalo limeoneshwa au kuainishwa kwenye taarifa za hesabu.

1.3 Masuala Muhimu ya Ukaguzi

Aya ya masuala muhimu ya ukaguzi hutoa taarifa za ziada kwa watumiaji wa taarifa za fedha ili kuwasaidia kuelewa masuala ya kitaaluma ya mkaguzi ambayo yalikuwa na umuhimu mkubwa katika ukaguzi wa taarifa za fedha za taasisi husika. Uwasilishaji wa masuala muhimu ya ukaguzi huongeza thamani na uwazi kwenye taarifa za ukaguzi.

1.4 Hati za Ukaguzi Zilizotolewa

Katika kipindi cha mwaka wa fedha 2020/21, nilikamilisha ukaguzi kwa mashirika ya umma 200 na kutoa hati za ukaguzi katika mashirika 195, ambapo hati zinazoridhisha zilikuwa 185, hati zenye shaka nane, hakukuwa na hati mbaya niliyotoa, na zilizoshindwa kutoa maoni zilikuwa mbili. Vilevile, katika mashirika Matano nilishindwa kutoa hati za ukaguzi kwa sababu ya mashirika hayo kukosa bodi za wakurugenzi kwa zaidi ya miezi 12. **Kiambatisho Na.I**

1.5 Mwenendo wa Hati za Ukaguzi

Mwenendo wa hati za ukaguzi zilizotolewa kwa mashirika ya umma kwa kipindi cha miaka mitano kuanzia 2016/17 hadi 2020/21 ni kama inavyooneshwa katika **Jedwali Na. 1.**

Jedwali Na. 1: Mwenendo wa Hati za Ukaguzi

Aina ya Hati ya Ukaguzi	Ripoti Kuu ya Ukaguzi ya Mwaka				
	2016/17	**2017/18**	**2018/19**	**2019/20**	**2020/21**
Inayoridhisha	101	121	147	**162**	185
Isiyoridhisha	4	1	0	**3**	8
Kushindwa kutoa Maoni	0	0	1	0	2
Mbaya	0	0	0	**0**	0
Jumla	**105**	**122**	**148**	**165**	**195**

Chanzo: *Uchambuzi wa taarifa za fedha zilizokaguliwa, 2020/21*

SURA YA PILI

MUHTASARI WA UTEKELEZAJI WA MAPENDEKEZO YA MIAKA ILIYOPITA

2.0 Utangulizi

Sura hii inatoa muhtasari wa utekelezaji wa mapendekezo ya ripoti za ukaguzi za miaka iliyopita na hatua mbalimbali zilizochukuliwa na Maofisa masuuli katika utekelezaji wa mapendekezo yangu yaliyotolewa kwa menejimenti na utawala.

Ninapenda kutambua juhudi zilizofanywa na Maofisa masuuli katika kujibu na kuandaa mpango wa utekelezaji wa mapendekezo yaliyotolewa kwa Mashirika ya Umma kama inavyoainishwa katika **Kiambatisho Na. II**.

2.1 Tathmini ya Hali ya Utekelezaji wa Mapendekezo kwa Kipindi Kilichopita katika Ripoti ya Mwaka

Kati ya mapendekezo 97 ya ripoti zangu za miaka iliyopita, mapendekezo 34 (asilimia 35) yametekelezwa; mapendekezo 51 (asilimia 53) yapo kwenye hatua za utekelezaji; mapendekezo 11 (asilimia 11) hayakutekelezwa; na pendekezo 1 (asilimia 1) limepitwa na wakati. Tathmini ya utekelezaji inaonesha hali inayoridhisha. Maelezo ya tathmini ya utekelezaji wa mapendekezo na mwaka husika ni kama yanavyooneshwa kwenye **Kiambatisho II** na **Jedwali Na. 2**.

Jedwali Na. 2: Utekelezaji wa Mapendekezo ya Miaka Iliyopita

Mwaka wa Fedha	Yame tekelezwa	Yanayo tekelezwa	Hayaku tekelezwa	Yamepitwa na muda	Jumla
2017/18	16	26	20	1	63
2018/19	25	36	52	3	116
2019/20	34	51	11	1	97
Asilimia	**35**	**53**	**11**	**1**	**100**

Kuchelewa kutekelezwa Kwa mapendekezo kunasababisha kujirudia kwa mapungufu yaliyoainishwa katika miaka ya nyuma, hivyo kunaweza kusababisha ubadhirifu, kuzorota kwa utendaji, na ufanisi wa huduma zitolewazo na taasisi za umma. Hivyo, ninasisitiza menejimenti zitekeleza mapendekezo yaliyotolewa.

SURA YA TATU

UTENDAJI WA KIFEDHA WA MASHIRIKA YA UMMA

3.0 Utangulizi

Mashirika ya umma hujumuisha mashirika yanayofanya na yasiyofanya biashara. Mashirika ya umma ya biashara ni yale yenye uwezo wa kuingia mikataba yenyewe. Mashirika haya yana mamlaka ya kifedha na kiutendaji ya kuuza bidhaa na huduma katika shughuli za kawaida za biashara zao kwa taasisi zingine kwa faida au kwa ajili ya urejeshaji wa gharama za uzalishaji. Mashirika haya hayategemei ufadhili wa moja kwa moja wa serikali ili kujiendesha, ingawa hudhibitiwa na sekta ya umma. Kwa upande mwingine, mashirika yasiyo ya kibiashara ni yale ambayo huwajibika kutoa huduma au bidhaa kwa umma, na mali yanazomiliki ni kwa ajili ya kuwezesha au kugharamia utoaji wa huduma hizo kwa manufaa ya wananchi. Fedha kwa ajili ya kuendesha mashirika yasiyo ya kibiashara hupatikana kutoka kwenye vyanzo mbalimbali kama vile kodi, uhamisho wa fedha kutoka idara zingine za serikali, michango kutoka kwenye jamii, mikopo, au ada. Hata hivyo, Mashirika yasiyo ya kibiashara hayana wawekezaji ambao wangeweza kutaka faida kutokana na uwekezaji wao kwani mwekezaji ni Serikali.

Katika mwaka huu, nilikagua utendaji wa kifedha wa mashirika ya kibiashara 45 na mashirika yasiyo ya kibiashara 155 ili kujiridhisha na utoaji wa huduma na uhimilivu wa ukwasi wake. Uchambuzi wangu katika sura hii haujumuishi utendaji wa kifedha na tathmini ya uendelevu wa benki zinazomilikiwa na Serikali, mifuko ya hifadhi ya jamii na taasisi zinazoshughulikia dhamana katika soko la hisa, ambapo uchambuzi wake umeelezwa kwa kina katika Sura ya 11 ya ripoti hii.

3.1 Mashirika ya Umma Yaliyopata Hasara au Kuwa na Matumizi Zaidi ya Mapato kwa Miaka Miwili Mfululizo

Wakati wa ukaguzi wangu, niliyabaini mashirika ya umma 42 ambayo yalipata hasara au yalikuwa na matumizi zaidi ya mapato kwa zaidi ya mwaka mmoja ambapo kati ya hayo, mashirika nane yalikuwa yanafanya biashara; wakati mashirika 28 hayakuwa ya

kibiashara **(Jedwali Na. 3).** Hali ya kuwa na matumizi zaidi ya mapato kwa mashirika yasiyofanya biashara ilichangiwa zaidi na upungufu wa ruzuku kutoka Serikalini na ukosefu wa vyanzo vingine vya mapato visivyotosheleza mahitaji. Kwa upande mwingine, hasara ya mashirika ya umma yanayofanya biashara ilisababishwa zaidi na hasara kwenye uwekezaji uliofanywa, ufanisi duni wa mashirika husika, na udhibiti hafifu wa mapato na matumizi.

Jedwali Na. 3: Mashirika Yaliyopata Hasara au Kuwa na Matumizi Zaidi ya Mapato

Na.	Jina la Taasisi	Aina ya Shirika	2019/20 Sh. (Milioni)	2020/21 Sh. (Milioni)
1.	Kampuni ya Ndege Tanzania	Biashara	60,246.93	36,499.20
2.	Kampuni ya Biotech Product	Biashara	15,073.79	14,750.41
3.	Kampuni ya Mkulazi	Biashara	4,721.42	5,870.87
4.	Shirika la Mawasiliano Tanzania	Biashara	4,888.00	2,586.00
5.	Kiwanda cha Kimataifa cha Bidhaa za Ngozi Kilimanjaro	Biashara	2,622.47	2,233.16
6.	Kituo cha Mikutano cha Kimataifa cha Arusha	Biashara	1,469.83	1,741.71
7.	Shirika la Uuzaji wa Bidhaa Tanzania	Biashara	913.13	1,449.06
8.	Kampuni ya Kuzalisha Nguzo za Umeme za Zege Tanzania (TCPM)	Biashara	1,000.64	1,187.03
9.	Shirika la Posta Tanzania	Biashara	341.48	489.97
10.	Kampuni ya Nyumba za Watumishi	Biashara	344.21	412.37
11.	Kampuni ya T-PESA	Biashara	413.28	305.09
12.	Kampuni ya Uwekezaji ya PPF/DCC	Biashara	60.37	108.35
13.	Kampuni ya Uchapishaji ya Chuo Kikuu Dar es Salaam (DUP)	Biashara	1,473.05	9.17
14.	Kampuni ya Umeme ya Kikuletwa	Biashara	1.18	3.54
15.	Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya	Huduma	49,716	109,713
16.	Chuo Kikuu cha Dodoma	Huduma	35,920.12	11,698.91
17.	Mamlaka ya Majisafi na Usafi wa Mazingira Mbeya	Huduma	4,477.97	2,980.69
18.	Bodi ya Huduma za Maktaba Tanzania	Huduma	3,133.69	2,443.78
19.	Mamlaka ya Majisafi na Usafi wa Mazingira Bukoba	Huduma	98.55	1,517.69

Na.	Jina la Taasisi	Aina ya Shirika	2019/20 Sh. (Milioni)	2020/21 Sh. (Milioni)
20.	Mamlaka ya Majisafi na Usafi wa Mazingira Singida	Huduma	375.65	1,478.98
21.	Chuo cha Taifa cha Sukari	Huduma	1,242.52	1,281.78
22.	Mfuko wa Maendeleo ya Sekta ya Korosho	Huduma	17.96	1,262.20
23.	Mamlaka ya Majisafi na Usafi wa Mazingira Sumbawanga	Huduma	1,266.65	1,085.35
24.	Kituo cha Uwekezaji Tanzania	Huduma	728.95	1,043.42
25.	Taasisi ya Utafiti wa Viuatilifu vya Kitropiki	Huduma	166.81	890.8
26.	Mamlaka ya Maeneo Maalumu ya Uzalishaji wa Bidhaa za Mauzo ya Nje	Huduma	2,207.61	806.77
27.	Tume ya Sayansi na Teknolojia Tanzania	Huduma	3,242.57	688.49
28.	Mamlaka ya Majisafi na Usafi wa Mazingira Masasi-Nachingwea	Huduma	675.63	585.8
29.	Bodi ya Tumbaku Tanzania	Huduma	33.67	522.62
30.	Bodi ya Pamba Tanzania	Huduma	33.73	469
31.	Kituo cha Mitambo ya Kilimo na Teknolojia ya Vijijini	Huduma	462.08	349.09
32.	Mamlaka ya Majisafi na Usafi wa Mazingira Shinyanga	Huduma	296.9	278.99
33.	Chuo Kikuu cha Dar es Salaam	Huduma	283.44	248.46
34.	Shirika la Utafiti na Maendeleo ya Viwanda Tanzania	Huduma	1,034.71	160.23
35.	Baraza la Sanaa la Taifa	Huduma	219.73	150.39
36.	Chuo Kikuu cha Kilimo na Teknolojia cha Mwalimu Nyerere	Huduma	59.39	142.93
37.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Muleba	Huduma	54.54	135.43
38.	Mamlaka ya Rufaa za Zabuni za Umma	Huduma	63.76	87.81
39.	Baraza la Taifa la Ujenzi	Huduma	152.7	72.09
40.	Taasisi za Utafiti wa Uvuvi	Huduma	78.96	52.72
41.	Bodi ya Pareto Tanzania	Huduma	20.38	47.30
42.	Mamlaka ya Maji na Usafi wa Mazingira Morogoro	Huduma	14.46	13.13

Chanzo: *Uchambuzi wa Mkaguzi wa taarifa za fedha za mwaka 2019/20 na 2020/21*

Pia, nilifanya mapitio zaidi ya utendaji wa kifedha wa mashirika nane ya umma ikiwemo Kampuni ya Ndege Tanzania, Kampuni ya Biotech Product, Mamlaka ya Maeneo Maalumu ya Uzalishaji wa Bidhaa kwa Mauzo ya Nje, Kampuni ya Mkulazi, Kampuni ya Nyumba za Watumishi, Shirika la Uuzaji wa Bidhaa Tanzania, Kiwanda cha Bidhaa za Ngozi Kilimanjaro na Kituo cha Kimataifa cha Mikutano Arusha ambapo nilibaini mapungufu yanayochangia kutofanya vizuri kwa uwekezaji uliofanyika:

Kampuni ya Ndege Tanzania licha ya kupata hasara tangu Serikali ilipoamua kuifanyia mageuzi mwaka 2016/17, menejimenti ya Kampuni kwa kushirikiana na Serikali inaendelea kuboresha shughuli zake kila mwaka ili kuongeza fursa zilizopo sokoni. Kwa kufanya hivyo, katika mwaka wa ukaguzi wa 2020/21, Kampuni ilifanikiwa kuongeza mapato ya jumla ya shilingi bilioni 16.99 (sawa na asilimia 11) kutoka shilingi bilioni 157.60 mwaka wa fedha 2019/20 hadi shilingi bilioni 174.59 mwaka 2020/21. Pia, menejimenti ya Kampuni ilipunguza gharama za kibiashara kwa asilimia 3 hali iliyosababisha kupungua kwa hasara ya jumla kutoka shilingi bilioni 60.25 mwaka 2019/20 hadi kufikia shilingi bilioni 36.18 mwaka 2020/21.

Zaidi ya hayo, hasara mfululizo kwa miaka hiyo ilitokana na mapato yaliyozalishwa na ndege mojamoja kuwa chini ya gharama za kuendesha ndege husika. Hadi tarehe 30 Juni 2021, Kampuni ilikuwa na ndege tisa ambazo ni Boeing (B787) mbili, Bombardier (Q400) nne, Airbus (A220) mbili, na ndege moja aina ya Bombadier Dash-8 (Q300). Hata hivyo, ni ndege za Bombardier- Q400 na Airbus-A220 pekee ndizo ziliweza kujiendesha kwa faida ya shilingi bilioni 12.26 na shilingi bilioni 12.09 mtawalia kwa mwaka ulioishia tarehe 30 Juni 2021. Gharama za uendeshaji wa Boeing-B787 zilizidi mapato na kusababisha hasara ya shilingi bilioni 23.61, na ndege Dash-8 Q300 haifanyi kazi kwa muda wa zaidi ya miaka mitatu kwa kuwa ipo kwenye matengenezo.

Zaidi ya hayo, nilibaini kuwa utendaji duni wa ndege ya Boeing ulichangiwa na uchache wa mizigo na abiria, na uchache wa safari za ndege ikilinganishwa na idadi ya safari zilizopangwa. Ilibainika pia kuwa safari nyingi zilizopangwa ziliahirishwa katika mwaka

2020/21 kwa sababu ya uchache wa abiria uliosababishwa zaidi na uwapo wa janga la ugonjwa wa virusi vya korona (UVIKO-19) . Sababu nyingine iliyoathiri mapato kwa ndege ya Boeing ni kuchelewa kuanza kwa safari za kimataifa.

Mamlaka ya Maeneo Maalumu ya Uzalishaji wa Bidhaa kwa Mauzo ya Nje ilipata nakisi kwa miaka sita mfululizo kuanzia mwaka wa fedha 2015/16 hadi 2020/21. Katika mwaka 2020/21, hasara ilipungua kwa kiasi kikubwa kwa shilingi bilioni 1.4 (sawa na asilimia 63) kutoka hasara ya shilingi bilioni 2.21 iliyoripotiwa mwaka 2019/20 hadi hasara ya shilingi milion 806.77 iliyoripotiwa mwaka 2020/21. Kupungua kwa hasara kulitokana na ongezeko la ruzuku ya Serikali kutoka shilingi bilioni 1.57 mwaka 2019/20 hadi shilingi bilioni 2.04 mwaka 2020/21. Vilevile, nilibaini kupungua kwa mwenendo wa uwekezaji wa mtaji mpya kwa miaka yote sita kutokana na muda unaotumika kushughulikia baadhi ya masharti ya uwekezaji kama vile masuala ya ardhi, utoaji wa tangazo la serikali, na upatikanaji wa cheti cha mazingira kabla ya usajili wa miradi mipya, hali iliyosababisha Mamlaka kuendelea kuwa na nakisi (**Jedwali Na. 4**). Mwenendo wa nakisi unamaanisha kuwa Mamlaka inaendelea kutegemea madeni kufadhili shughuli zake.

Jedwali Na. 4: Mwenendo wa Uwekezaji wa Mitaji kwenye Mamlaka

Maelezo	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21
Idadi ya Miradi mipya	10	20	09	11	5	17
Mtaji Mpya Uliowekezwa (dola za Marekani milioni)	500	314.3	336	180.06	59.89	86.86

Chanzo: *Taarifa za Fedha za Mamlaka ya Maeneo Maalumu ya Uzalishaji wa Bidhaa kwa Mauzo ya Nje Zilizokaguliwa, 2016-2021*

Kampuni ya Biotech Tanzania (TBPL): Kampuni ya TBPL ilirekodi hasara kwa miaka miwili mfululizo kutokana na gharama kubwa ya uendeshaji. Katika mwaka 2020/21, pamoja na kupungua kwa gharama za moja kwa moja kwa asilimia 57 na kuongezeka kwa jumla ya mapato kwa asilimia 32 bado kampuni ilipata hasara ya shilingi bilioni 14.75 bilioni. Matokeo hayo yalitokana na gharama kubwa ya uendeshaji ya shilingi bilioni 16.05. Kuendelea kutofanya

vizuri kwa kampuni ya TBPL kumesababisha hasara ya shilingi bilioni 12.03 kwa kampuni mama ya Shirika la Maendeleo la taifa (NDC) katika mwaka 2020/21.

Kampuni ya Mkulazi imekuwa ikipata hasara kwa miaka mitano mfululizo, tangu mwaka wa fedha 2016/17. Hadi tarehe 30 Juni 2021, Kampuni ilikuwa na limbikizo la hasara ya shilingi bilioni 17.10. Hasara hiyo ilisababishwa zaidi na ucheleweshaji wa kuanza uzalishaji wa sukari kutokana na kuchelewa kufunga mtambo ya uzalishaji. Mwenendo huu wa hasara unatia shaka juu ya upatikanaji wa faida ya uwekezaji na hivyo kuendelea unapunguza mtaji.

Kampuni ya Nyumba za Watumishi ilipata hasara iliyotokana na kupungua kwa mapato kwa shilingi milioni 289.26 (sawa na asilimia 11) licha ya kupungua kwa gharama za uendeshaji kwa asilimia 6. Mchanganuo zaidi ulibainisha kuwa, makusanyo ya mapato yatokanayo na vyanzo vyake kwa mwaka 2020/21 yalipungua kwa shilingi milioni 903.42 sawa na asilimia 26 ikilinganishwa na shilingi bilioni 3.51 zilizokusanywa mwaka 2019/20. Hali hii ilichangiwa zaidi na kupungua kwa ada za usimamizi kutokana na kushuka kwa mauzo ya nyumba za Mfuko wa uwekezaji wa pamoja katika milki, na kupungua kwa mapato ya huduma za ujenzi, tangu kukamilika kwa ujenzi wa Ofisi ya Wakala wa Serikali Mtandao Jijini Dodoma.

Soko la Bidhaa Tanzania (TMX) lilikabiliwa na kushuka kwa mapato kwa asilimia 7 kutoka shilingi milioni 568.50 mwaka 2019/20 hadi shilingi milioni 528.42 mwaka 2020/21 huku gharama za uendeshaji zikiongezeka kwa asilimia 25 kutoka shilingi bilioni 1.48 mwaka 2019/20 hadi shilingi bilioni 1.98 mwaka 2020/21. Ongezeko la gharama za uendeshaji kwa shilingi milioni 500 sawa na asilimia 25 ni miongoni mwa mambo yaliyochangia kwa kiasi kikubwa hasara hiyo. Nilibaini kuwa Kampuni inategemea, kwa kiasi kikubwa, mtaji wake wa shilingi bilioni 4.5 kutoka kwa wanahisa pamoja na ruzuku. Ukosefu wa uwezo wa Kampuni kupata mapato ya shughuli zake za biashara kunaathiri uwezo wake wa kuendelea kuwapo kwa kujitegemea.

Menejimenti ya Kampuni ya Soko la Bidhaa Tanzania inapaswa kuweka sera madhubuti inayoweza kuungwa mkono na wadau wote

ikiwa ni pamoja na mamlaka za usimamizi katika kupanga bei, na kiasi cha thamani ya bidhaa kinachoongezeka kutokana na taarifa za soko zinazotolewa kwa wakulima na wanunuzi watarajiwa, na kiasi kinachopaswa kutozwa kutokana na huduma inayotolewa.

Kituo cha Mikutano cha Kimataifa Arusha mapato yake yalipungua kwa asilimia 16 kutoka shilingi bilioni 13.49 mwaka 2019/20 hadi shilingi bilioni 11.35 mwaka 2020/21. Kushuka huku kwa mapato kulisababisha ongezeko la hasara kwa shilingi milioni 270 kutoka shilingi bilioni 1.47 mwaka 2019/20 hadi shilingi bilioni 1.74 mwaka 2020/21. Ongezeko hili la hasara ni kwa asilimia 18. Kupungua kwa mapato kulitokana na upungufu wa mapato ya kodi ya pango kwani kuna ofisi nyingi zilizokuwa wazi baada ya wapangaji kuondoka. Sababu nyingine ya hasara hii ni kupungua kwa viwango vya kodi kutokana na mlipuko wa janga la UVIKO-19. Katika mwaka huu, nafasi za ofisi zilizokuwa wazi ni mita za mraba 9,172 kati ya mita za mraba 23,000 zilizokuwapo na takribani shilingi bilioni 1.5 za kodi ya pango zingekusanywa endapo nafasi hizo zingepata wapangaji.

Kiwanda cha Bidhaa za Ngozi Kilimanjaro licha ya ongezeko la mapato kwa mwaka 2020/21, bado kilipata hasara. Mapato yake yaliongezeka kwa asilimia 133 kutoka shilingi milioni 412.24 mwaka 2019/20 hadi shilingi milioni 959.88 mwaka 2020/21. Kwa upande mwingine, gharama za biashara pia ziliongezeka kwa asilimia 137, wakati gharama za uendeshaji ziliongezeka kwa asilimia 37 hivyo kusababisha kiwanda kufanya kazi kwa hasara kwa miaka miwili mfululizo, yaani 2019/20 na 2020/21.

Ninapendekeza kuwa mashirika ya umma (a) yaimarishe ufanisi katika utendaji na yachukue hatua madhubuti kupunguza gharama zisizo na ulazima; na (b) yaweke mikakati ya kuboresha uwekezaji katika biashara zote zisizofanya vizuri.

3.2 Mashirika ya Umma Yanayoendeshwa kwa Kutegemea Mikopo

Taasisi zinazotegemea mikopo ili kujiendesha ni zile ambazo mitaji yake ni midogo ikilinganishwa na jumla ya madeni yake. Hivyo, kama wanahisa wanataka kupima ukubwa wa madeni katika

kufadhili mtaji, uwiano wa madeni kwa mtaji hutumika. Kama uwiano ni mkubwa zaidi ya asilimia 100, inamaanisha kuwa mali nyingi za taasisi husika hufadhiliwa kupitia madeni (mikopo) badala ya mtaji. Hiki ni kipimo cha kiwango ambacho taasisi inaendesha shughuli zake kupitia madeni dhidi ya fedha zinazomilikiwa na taasisi husika. Aidha, inaonesha uwezo wa mtaji wa wanahisa kufidia madeni ambayo hayajalipwa wakati biashara inazorota.

Mapitio yangu ya mashirika na taasisi zingine za umma katika mwaka 2020/21 yalibaini kuwa taasisi 16 zilikuwa na uwiano usioridhisha wa madeni kwa mtaji kwa zaidi ya asilimia 100. Hali hii inaonesha kuwa taasisi hizi zilikuwa zikitegemea zaidi madeni ili kuendesha shughuli zake, hivyo uwezo wa kifedha wa taasisi hizi unaweza kuathiriwa zaidi kutokana na gharama kubwa ya mikopo. Uwiano mkubwa wa madeni kwa mtaji, miongoni mwa sababu nyingine, ulichangiwa na ongezeko la mikopo na gharama za mikopo baada ya kuchelewa kulipa mikopo na riba. Mashirika yenye madeni zaidi ya mitaji yameainishwa katika **Jedwali Na.5.**

Kwa maoni yangu, uwiano wa madeni na mtaji kuwa juu si dalili nzuri kwa ustawi wa taasisi, hivyo inaonesha kuwa taasisi zinaweza kutetereka kiuchumi na kibiashara, kwa sababu madeni ni makubwa kuliko mtaji.

Jedwali Na. 5: Mashirika ya Umma Yenye Madeni Zaidi ya Mtaji

Na	Shirika	Aina ya Shirika	Kiasi kwa Sh. (Milioni)		Uwiano wa Mtaji na Madeni (%)
			Jumla ya Deni	Mtaji	
1	Shirika la Maendeleo ya Petroli Tanzania	Biashara	3,517,423.00	257,137.00	1368
2	Shirika la Umeme Tanzania	Biashara	13,498,561.00	3,793,921.00	356
3	Shirika la Bima la Taifa	Biashara	274,943	116,548	236
4	Shirika la Maendeleo la Taifa	Biashara	138.38	70.52	196
5	Kampuni ya Magazeti ya Serikali	Biashara	23,930.32	14,087.10	170
6	Benki ya Maendeleo Tanzania TIB	Biashara	405,922.00	241,436.00	168

Na	Shirika	Aina ya Shirika	Kiasi kwa Sh. (Milioni)		Uwiano wa Mtaji na Madeni (%)
			Jumla ya Deni	Mtaji	
7	Shirika la Mawasiliano Tanzania	Biashara	320,101.00	248,385.00	129
8	Mamlaka ya Bandari Tanzania	Biashara	1,641,669.65	1,618,187.58	101
9	Taasisi ya Utafiti wa Uvivu Tanzania	Huduma	22,234.33	2,308.27	963
10	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Arusha	Huduma	342,350.90	52,101.59	657
11	Shirika la Madini la Taifa	Huduma	94,816.00	24,613.00	385
12	Baraza la Rufaa za Kodi	Huduma	308.46	148.67	207
13	Bohari Kuu ya Dawa	Huduma	542,603.36	299,505.29	181
14	Taasisi ya Elimu Tanzania	Huduma	46,073.68	33,944.85	136
15	Mamlaka ya Udhibiti wa Mkondo wa Juu wa Petroli	Huduma	4,068.26	3,999.58	102
16	Bodi ya Korosho Tanzania	Huduma	18,579.48	18,403.85	101

Chanzo: *Uchambuzi wa Mkaguzi wa Taarifa za Fedha, 2019/20 & 2020/21*

Ninapendekeza kuwa mashirika ya umma (a) yatafute msaada wa Serikali ili kuongeza mtaji wa ziada hasa kwa uwekezaji mpya ili kupata mapato ya kulipia madeni yote ambayo bado hayajalipwa; na (b) yapitie upya miundo yao ya mtaji na kufuatilia urejeshaji wa mikopo ili kuepusha kuongezeka kwa riba kutokana na kucheleweshwa malipo.

3.3 Mashirika ya Umma Yenye Mtaji Hasi

Mtaji hasi humaanisha kiasi cha mtaji ambapo hutokea wakati jumla ya mtaji inakuwa ndogo kuliko thamani ya jumla ya mali za shirika kwa kipindi fulani na sababu zake ni pamoja na mrundikano wa hasara kwa nyakati tofauti, malipo makubwa ya gawio kwa Serikali ambayo yamepunguza mtaji, na madeni makubwa yanayokopwa kufidia mrundikano wa hasara.

Mapitio yangu ya utendaji wa kifedha wa mashirika ya umma yalibaini kuwa mashirika 10 niliyoyakagua mwaka huu yakiwemo mashirika makubwa mawili ya kibiashara katika sekta ya umma, Kampuni ya Ndege Tanzania na kampuni ya Biotech Tanzania yalikuwa na mtaji hasi kama inavyooneshwa kwenye **Jedwali Na.6**. Hali hii inaonesha kuwa mashirika haya yana madeni mengi kuliko mali. Idadi hii ya mashirika haya 10 kwa mwaka 2020/21 ni ongezeko la mashirika matatu ikilinganishwa na mashirika saba yaliyoripotiwa mwaka uliopita 2019/20.

Ni maoni yangu kuwa, kuwa na madeni mengi kuliko mali kunatia shaka iwapo mashirika hayo yanaweza kuendeleza huduma zao na kutimiza wajibu wao katika siku zijazo. Mtaji hasi wa mashirika haya ulichangiwa zaidi na hasara iliyopatikana kwa miaka mingi na madeni mengi. Kwa mfano, Kampuni ya Ndege Tanzania ina mtaji hasi uliochangiwa na kuendelea kupata hasara kwa miaka mitano kuanzia 2016/2017 hadi 2020/21.

Jedwali Na. 6: Mashirika ya Umma Yenye Mtaji Hasi

Na	Shirika/ Taasisi	Aina ya Shirika	Jumla ya Mali (Sh. Milioni)	Jumla ya Madeni (Sh. Milioni)	Mali Halisi (Sh. Milioni)
1	Kampuni ya Ndege Tanzania	Biashara	295,264.58	535,247.77	(239,983.19)
2	Kampuni ya Biotech Tanzania	Biashara	29,774.17	93,778.19	(64,004.02)
3	Mfuko wa Maendeleo ya Pamba	Huduma	79,563.97	82,432.39	(2,868.42)
4	Bodi ya Pareto Tanzania	Huduma	589.56	1,924.25	(1,334.69)
5	Bodi ya Tumbaku Tanzania	Huduma	552.23	706.81	(154.58)
6	Chuo Kikuu cha Kilimo na Tekinolojia cha Mwalimu Nyerere	Huduma	665.68	776.92	(111.24)
7	Bodi ya Rufaa za Kodi	Huduma	231.59	300.90	(69.31)
8	Bodi ya Maziwa Tanzania	Huduma	155.88	206.10	(50.22)
9	Chama cha Hakimiliki Tanzania	Huduma	727.54	741.08	(13.55)

Na	Shirika/ Taasisi	Aina ya Shirika	Jumla ya Mali (Sh. Milioni)	Jumla ya Madeni (Sh. Milioni)	Mali Halisi (Sh. Milioni)
10	Bodi ya Udhibiti wa Stakabadhi Ghalani	Huduma	1,186.92	1,191.61	(4.69)

Chanzo: *Uchambuzi wa Mkaguzi wa Taarifa za Fedha wa 2020/21*

Kama nilivyopendekeza katika ripoti yangu ya ukaguzi ya mwaka uliopita ya 2019/20, ninapendekeza tena Serikali ipitie upya na irekebishe mifumo ya uendeshaji ya mashirika ya umma na taasisi zingine zenye mitaji hasi kama zilivyoainishwa hapo juu ili kurekebisha shughuli zao kwa uendelevu wa uhakika wa huduma.

3.4 Mashirika ya Umma Yasiyo na Uwezo wa Kulipa Madeni ya Muda Mfupi

Nilibaini kuwa, kati ya mashirika 38 niliyoyafanyia tathmini yenye madeni mengi zaidi ya muda mfupi kuliko mali za muda mfupi, 6 kati ya hayo ni mashirika ya umma yanayofanya biashara. Hali hii ilionesha kuimarika kwa kiasi ikilinganishwa na mashirika 8 ya umma yanayofanya biashara yaliyoripotiwa mwaka 2019/20.

Niliona kuwa uwiano wa sasa (jumla ya mali za muda mfupi/jumla ya madeni ya muda mfupi) ya mashirika haya ulikuwa kati ya 0.01 hadi 0.99 **(Kiambatisho Na. III).** Hali hii ina maana kuwa, kwa muda mfupi, taasisi hizi hazitaweza kulipa madeni ya muda mfupi yanapoiva. Tatizo la ukwasi katika taasisi hizi lilichangiwa zaidi na kuongezeka kwa gharama za kukopa na ufinyu wa fedha ambao haukukidhi kulipa madeni hayo wakati wa kulipa unapofika.

Nilibaini pia kuwa mtaji wa muda mfupi kuwa hasi kwa Kampuni ya Ndege Tanzania kulichangiwa na masharti ya ukodishaji ndege kati ya Kampuni ya Ndege na Serikali ambapo Kampuni inatozwa riba kila mwaka. Kuanzia mwaka 2016/17 hadi 2020/21, Kampuni ilitozwa jumla ya shilingi bilioni 125 na Serikali kama tozo ya ukodishaji wa ndege kwa masharti nafuu ambapo shilingi bilioni 54 zilitozwa mwaka wa fedha 2020/21.

Zaidi ya hayo, nilibaini kuwa madeni ya muda mfupi shilingi bilioni 160.36 (sawa na asilimia 39 ya madeni yote ya muda mfupi) yalikuwa hayajalipwa kwa zaidi ya mwaka mmoja. Hali hii ilisababisha kuongezeka kwa riba na adhabu ya shilingi bilioni 16.83 kwa mwaka ulioishia tarehe 30 Juni 2021. Aidha, mapitio yalibainisha kuwa nyongeza ya riba na tozo kwa miaka sita mfululizo kuanzia mwaka wa fedha 2015/16 hadi 2020/21 ilifikia shilingi bilioni 71.30.

Zaidi ya hayo, nilibaini kuwa mtaji hasi wa muda mfupi wa Shirika la Maendeleo la Taifa (NDC) ulichangiwa na mkopo uliochukuliwa kutoka Hazina tarehe 9 Julai 2010 kwa ajili ya kuanzisha kampuni tanzu ya Tanzania Biotech Products. Mkopo ulikuwa dola za Marekani milioni 22.31 na riba ya asilimia 12 inayolipwa kwa miaka 10 ikijumuisha muda wa mpito wa miaka miwili. Hadi kufikia tarehe 30 Juni 2021, kiasi cha mkopo (principal) kilikuwa shilingi bilioni 23.40, ucheleweshaji wa malipo ya mkopo uliongeza riba ya shilingi bilioni 59.13, hivyo kufanya jumla ya mkopo kufikia shilingi bilioni 82.53 tarehe 30 Juni 2021.

Aidha, Shirika la Maendeleo la Taifa lilipata mkopo mwingine kutoka Mfuko wa NSSF tarehe 28 Juni 2016 wenye thamani ya shilingi bilioni 4.61 kwa ajili ya gharama za kufanya majaribio na kuendesha kiwanda cha Tanznia Biotech. Mkopo uliidhinishwa tarehe 29 Juni 2016 na malipo ya mkopo yalianza tarehe 29 Juni 2017. Hata hivyo, Shirika liliweza kulipa shilingi milioni 720 pekee. Kuchelewa na kutorejeshwa kwa mikopo kumesababisha kuongezeka kwa riba na adhabu ambayo imesababisha kiasi cha mkopo kufika shilingi bilioni 9.61 hadi tarehe 30 Juni 2021.

Mashirika yaliyo mengi kati ya mashirka tajwa yasiyo na uwezo wa kulipa madeni ya muda mfupi imetokana na ukosefu wa fedha taslimu za kulipa madeni hayo hali inayosababishwa na utendaji usioridhisha wa biashara unaofanywa na mashirika ya umma ya kibiashara na utegemezi kupita kiasi wa ruzuku ya kifedha kutoka Serikalini kwa mashirika ya umma yanayotoa huduma.

Ninapendekeza kuwa mashirika ya umma (a) yadhibiti mtiririko wa fedha kwa kuongeza juhudi katika kuanzisha vyanzo vipya

vya mapato na ziongeze ukusanyaji kutoka vyanzo vilivyopo; (b) Kampuni ya ndege ifanye majadiliano ya kina na Serikali kuhusu urekebishaji wa mikataba ya ukodishaji wa ndege ili kuondoa madeni yasiyo ya lazima katika taarifa za fedha za Kampuni ya Ndege Tanzania; na (c) bado ninasisitiza mapendekezo yangu ya awali kuwa mashirika ya umma yajadiliane na wadai ili kupata masharti nafuu ya malipo ya madeni yanayolingana na ukusanyaji wa fedha unaotarajiwa ili kuepusha riba na adhabu kwa madeni yaliyochelewa.

SURA YA NNE

UFANISI WA MASHIRIKA YA UMMA KATIKA KUIMARISHA MAZINGIRA YA BIASHARA

4.0 Utangulizi

Serikali imedhamiria kuboresha mazingira ya biashara kwa kutoa aina mbalimbali za vivutio na mazingira wezeshi. Kwa kufanya hivi, Serikali inahamasisha sekta binafsi na wadau wengine katika kutumia fursa zilizopo Tanzania hivyo kuongeza tija na ubunifu, kustawisha ushirikiano wa kiuchumi, na kuongeza ushiriki wa kina katika mnyororo wa thamani wa kikanda na kimataifa. Serikali inaendelea kuboresha mashirika ya umma na taasisi zake za kimkakati kama sehemu ya kukuza uchumi.

Nimepitia ufanisi wa uendeshaji wa mashirika ya umma na taasisi za kimkakati katika kuimarisha mazingira ya biashara na nilibaini haja ya maboresho kwenye maeneo mbalimbali ya kimkakati ambayo yanahitaji Serikali kuingilia kati na kufanya maboresho zaidi. Tathmini yangu ilihusisha mashirika ya umma matano ambayo ni Shirika la Umeme Tanzania, Mamlaka ya Bandari Tanzania, Shirika la Mawasiliano Tanzania , Shirika la Reli Tanzania, na Shirika la Nyumba la Taifa.

4.1 Mradi wa Umeme wa Maji wa Julius Nyerere

Mradi wa Umeme wa Maji wa Julius Nyerere unahusu ujenzi unaoendelea wa bwawa la kuzalisha umeme katika Mto Rufiji, linalotarajiwa kuwa na uwezo wa kuzalisha megawati 2,115 (hp 2,836,000) na kuzalisha nishati ya GWh 5,920 kila mwaka. Mradi huu upo chini ya mkataba wa uhandisi, ununuzi na ujenzi ikiwa pamoja na ufungaji mitambo, kufanya majaribio, kuukamilisha na kuukabidhi kwa Serikali kupitia Shirika la Umeme Tanzania. Ujenzi wa mradi huu ni wa miezi 42, ulioanza tarehe 15 Disemba 2018 na unatarajiwa kukamilika tarehe 14 Juni 2022 kwa mkataba wa shilingi trilioni 6.56. Nimetembelea mradi na kupitia taarifa mbalimbali za utekelezaji wa maendeleo yake na nilibaini mapungufu yafuatayo:

4.1.1 Kuchelewa Ujenzi wa Mradi wa Kuzalisha Umeme wa Maji wa Mwalimu Julius Nyerere Rufiji kwa Asilimia 46.45

Nilibaini kuwa hadi kufikia tarehe 31 Oktoba 2021, utekelezaji wa mradi kwa ujumla ulikuwa umefika asilimia 48.02 tu, wakati jumla ya utekelezaji ulipangwa kuwa asilimia 94.47. Hali hii inaonesha kuwa mradi ulikuwa umechelewa kwa asilimia 46.45 kama ilivyooneshwa kwenye mpangokazi. Aidha, Taarifa ya Maendeleo ya Mradi ya Tarehe 31 Oktoba 2021 ilionesha kuwa mradi ulikuwa umechelewa kukamilika kwa muda wa siku 477. Taarifa hiyo ya maendeleo ya mradi imeeleza kuwa sababu ya mradi kuchelewa ni kuchelewa kuwasilishwa na kuidhinishwa kwa usanifu wa mwisho wa mradi, janga la mafuriko kwenye Mto Rufiji, pamoja Janga la UVIKO-19. Ucheleweshaji huu unaweza kusababisha kuongezwa kwa muda wa utekelezaji wa mradi hivyo kuhitaji fedha za ziada za kugharamia shughuli za wakandarasi na washauri juu ya usimamizi wa mradi.

Aidha, nilibaini kuwa ingawa hadi tarehe 31 Oktoba 2021 hakukuwa na mpangokazi uliofanyiwa mapitio na marekebisho, mkandarasi alikuwa tayari ametumia miezi 34 na nusu kutekeleza asilimia 48.02 ya kazi huku kazi ikiwa imepangwa kukamilika ndani ya miezi 42. Hadi tarehe 31 Oktoba 2021, mkandarasi alikuwa amebakiwa na muda wa miezi sita na nusu kukamilisha kazi hiyo kwa mujibu wa mpangokazi kwani mradi unatarajiwa kukamilika tarehe 14 Juni 2022. Kukosekana kwa mpangokazi uliorekebishwa kunaweza kusababisha madai yasiyotarajiwa kutokana na usimamizi duni wa mkataba hivyo kuchelewesha kukamilisha mradi kwa kukosekana mpango halisi wa kupima na kufuatilia maendeleo ya mradi kwa hatua na wakati stahiki.

Ninapendekeza menejimenti ya Shirika la Umeme Tanzania iwasiliane na mkandarasi na kuandaa mpangomkakati wa kina ukiainisha kazi na mbinu zitakazotumika ili kuharakisha utekelezaji wa kazi za mradi na kufidia muda uliopotea.

4.1.2 Kuchelewa kwa Utekelezaji wa Uchangiaji Maendeleo ya Jamii wenye Thamani ya Shilingi Bilioni 196.76

Mpango wa uchangiaji wa maendeleo ya jamii ulipaswa kutekelezwa ndani ya mwezi mmoja baada ya kusaini makubaliano ya utekelezaji na malipo ya awali kufanyika. Gharama ya uchangiaji wa maendeleo ya jamii ilikuwa asilimia 3 ya jumla ya mkataba yaani shilingi bilioni 196.76. Nilibaini kuwa wahusika (TANESCO na mkandarasi) bado hawajasaini makubaliano hayo ya mpango wa uchangiaji wa maendeleo ya jamii kinyume na Kifungu cha 2.1.6 cha Makubaliano. Hadi kufikia mwezi Oktoba 2021, mkandarasi amebakiwa na miezi 6 na nusu kukamilisha kazi ya mradi kwa kuwa mradi umepangwa kukamilika tarehe 14 Juni 2022. Kwa maana hiyo, mkandarasi anaweza kuhitaji kuongezewa muda ili aweze kutekeleza miradi ya kijamii kuendana na mkataba wa wajibu wa mkandarasi kwa jamii, hatua itakayochelewesha kukamilika kwa utekelezaji wa mkataba kwa ujumla.

Ninapendekeza menejimenti ya Shirika la Umeme Tanzania liwasiliane na mkandarasi ili kukamilisha majadiliano na makubaliano kuhusu miradi ya kijamii inayopaswa kutekelezwa kama wajibu wa mkandarasi kwa jamii ili kuepusha ucheleweshaji wowote wa utekelezaji wa miradi ya kijamii.

4.1.3 Kukatika Mara kwa Mara kwa Umeme kwenye Mradi Kumesababisha Madai ya Dola za Marekani milioni 8.53

Nilibaini tatizo la kukatika kwa umeme mara kwa mara kwenye eneo la mradi kuanzia tarehe 10 Januari 2020 hadi Oktoba 2020 na hakuna tathmini ya kina iliyofanywa kuainisha mahitaji ya umeme wa kuendesha vifaa vya mkandarasi kwenye eneo la mradi. Hali hii ni kinyume na matakwa ya Kifungu cha 2.2.1 cha Masharti ya Mkataba wa Mwajiri na aya ndogo ya 4.19 ya masharti ya mkataba. Kukatika huku kwa umeme kumeendelea hadi kusababisha mkandarasi kutoa madai ya dola za Marekani milioni 8.53. Tathmini yangu imeona kuwa kukatika kwa umeme mara kwa mara kwenye eneo la mradi kunapunguza kasi ya maendeleo ya kazi na hivyo kuongeza muda na gharama za kukamilisha mradi.

Ninapendekeza kuwa menejimenti ya Shirika la Umeme Tanzania ihakikishe (a) kuna umeme wa uhakika kwenye eneo la mradi ili kuendesha mitambo na kutekeleza kazi kwa wakati; na (b) inafanya tathmini ya kina ya mahitaji ya umeme wa kuendesha vifaa na mitambo kwenye eneo la mradi ili kupata takwimu halisi za nishati inayohitajika.

4.1.4 Serikali Kushindwa Kutoa Shilingi Bilioni 3.72 kwa Shirika la Mawasiliano Tanzania ili Kuwezesha Mradi wa Mawasiliano Katika Mradi wa Umeme Mwalimu Nyerere Refiji

Mpango wa Serikali ya Tanzania katika kutekeleza mradi wa kufua umeme wa maji Bwawa la Julius Nyerere (Stiegler's Gorge) uliibua hitaji la uwekezaji katika miundombinu ya mawasiliano. Sambamba na mipango ya Serikali, Shirika la Mawasiliano Tanzania (TTCL) liliingia mkataba wa miezi sita wa dola za Marekani milioni 1.92 na Kampuni ya Huawei International Co. Limited tarehe 28 Septemba 2018 kwa ajili ya kutengeneza mpango, kusanifu, kusambaza, kufunga, kufanya majaribio, kutoa mafunzo, na kuanzisha mradi mzima wa mawasiliano.

Hata hivyo, nilibaini kuwa hadi mwisho wa mwaka wa fedha ulioishia tarehe 30 Juni 2021, mradi wa kuweka miundombinu ya mawasiliano ulikuwa haujakamilika huku mkataba ukiwa umeisha tangu Aprili 2019. Ucheleweshaji huu ulitokana na ukosefu wa fedha. Ukaguzi ulibaini kuwa shilingi milioni 684.40 (sawa na asilimia 15.5) pekee ndizo zilipokelekwa na Shirika la Mawasiliano Tanzania kutoka Serikalini hadi tarehe 30 Juni 2021, kati ya shilingi bilioni 4.40 (sawa na dola za Marekani milioni 1.92) ambazo zilitarajiwa kupokelewa na Shirika la Shirika la Mawasiliano Tanzania ili kutekeleza mradi huu. Shirika lilitumia vyanzo vyake vya ndani, ambapo hadi 30 Juni 2021 lililipa kiasi cha shilingi bilioni 3.21 na kazi ilikuwa imekamilika kwa asilimia 69.

Kwa maoni yangu, kutokamilika kwa mradi wa mtandao wa mawasiliano kunasababisha mawasiliano kuwa mabaya, kushindwa kuunganisha wateja, na Shirika la Mawasiliano Tanzania kushindwa kupata mapato.

Ninapendekeza Shirika la Mawasiliano Tanzania liendelee kuwasiliana na Wizara ya Mawasiliano na Teknolojia ya Habari na Wizara ya Fedha na Mipango ili kuhakikisha fedha zinatolewa ili kurejesha rasilimali za ndani zilizokwishatumika kwenye mradi na kutoa kiasi kilichobaki kukamilisha mradi bila kuchelewa zaidi.

4.2 Mradi wa Ujenzi wa Reli ya Kisasa SGR

Serikali inajenga reli mpya ya kisasa kutoka Dar es Salaam hadi Morogoro (Sehemu ya I) pembezoni mwa reli ya zamani. Reli ya kisasa inatarajiwa kuimarisha mipango ya Serikali ya kukuza uchumi na kuunganisha Tanzania na nchi jirani zisizopakana na bahari. Reli ya kisasa (Sehemu ya II) inaanzia Morogoro hadi Makutupora, Dodoma. Katika mwaka fedha 2019/20, nilikagua maendeleo ya ujenzi wa mradi na kubaini yafuatayo:

4.2.1 Ucheleweshaji Mkubwa kwa Siku 600 wa Sehemu ya Reli ya Kisasa (Kiungo cha Bandari ya Dar Es Salaam) na Sehemu ya II kwa Siku 120

Mradi wa Reli ya kisasa ya SGR (Sehemu ya I) kutoka Dar es Salaam hadi Morogoro ulitarajiwa kukamilika tarehe 1 Novemba 2019. Hata hivyo, hadi wakati wa ukaguzi mwezi Agosti 2021, ujenzi wa njia ya kuunganisha bandari ulikuwa haujakamilika. Kwa hiyo, mradi ulikuwa umechelewa kwa siku 600 kuanzia tarehe iliyotarajiwa kukamilika hadi wakati wa ukaguzi.

Kuchelewa huko kulisababishwa na mkandarasi kuchelewa kuwasilisha mpango wa kina wa usanifu na ujenzi. Pia, Shirika la Reli Tanzania lilichelewa kukabidhi umiliki wa eneo la ujenzi wa kiungo cha Bandari ya Dar es Salaam chenye kilometa 1.4 kulikosababishwa na kuchelewa kupitisha gharama za fidia ili kuondoa nyumba na miundombinu ya huduma kama maji na umeme ili kupisha ujenzi. Kwa hali hiyo, ucheleweshaji wa ujenzi wa kiungo cha bandari utaathiri lengo lililokusudiwa kwa sababu kiungo hicho kinatarajiwa kuwa chanzo kikuu cha kupokea na kupeleka mizigo katika Bandari ya Dar es Salaam.

Ujenzi wa sehemu ya pili ya Mradi ulianza tarehe 26 Februari 2018 na ulitarajiwa kukamilika tarehe 25 Februari 2021 na baadaye muda uliongezwa hadi tarehe 25 Februari 2022. Mapitio ya taarifa za utekelezaji na ziara niliyofanya tarehe 23 na 24 Julai 2021 ilionesha kuwa mradi umekamilika kwa asilimia 65 tu. Hali hii inamaana kuwa miezi minne ya nyongeza imepita, lakini asilimia 35 bado haijakamilika. Mradi ulitumia siku 120 kuanzia tarehe 25 Februari 2021 iliyotarajiwa kukamilika.

Ni maoni yangu kuwa, ikiwa mikakati na hatua zinazofaa hazitachukuliwa, kunaweza kuwa na nyongeza nyingine ya muda ambayo itaathiri gharama na kuchelewesha kufikiwa kwa malengo ya mradi.

Ninapendekeza Shirika la Reli Tanzania (a) kwa kushirikana na Wizara ya Ujenzi na Uchukuzi waongeze kasi ya kufanya tathmini ili kuhakikisha taarifa ya uthamini inapitishwa ili mkandarasi akabidhiwe eneo la mradi; (b) lihakikishe kuna usimamizi wa karibu na hatua zinachukuliwa za kukamilisha mradi kama ilivyopangwa ili kuepuka gharama za ziada za mhandisi mshauri na usimamizi na kuepuka ucheleweshaji zaidi ili kufikia malengo yaliyokusudiwa; na (c) liwezeshe kibali kutolewa kwa wakati na kuhakikisha vikwazo vyote vinaondolewa katika eneo la ujenzi wa reli.

4.2.2 Riba ya Dola za Marekani Milioni 1.34 na Shilingi Bilioni 8.95 Iliyotozwa kwa Kuchelewesha Malipo

Katika mapitio ya hati za madai na hati za malipo zinazohusiana na kazi iliyofanywa na mkandarasi wa reli ya kisasa hadi tarehe 30 Juni 2020 nilibaini kuchelewa kwa malipo hadi siku 28 kwenye hati 24 za madai na kusababisha kutozwa riba ya dola za Marekani milioni 1.34.

Pia, nilibaini malipo ya shilingi bilioni 87.09 yaliyolipwa kwa Mamlaka ya Mapato Tanzania ikiwa ni kodi ya ongezeko la thamani kwa malipo ya awali ambayo yalilipwa kwa mkandarasi bila ya kodi ya ongezeko la thamani kufuatia madai ya Mamlaka ya Mapato Tanzania kuwa malipo hayo yalichelewa kwa miaka miwili tangu

Februari 2018. Ucheleweshaji huo wa malipo ya kodi ya ongezeko la thamani kwa miaka miwili ulisababisha adhabu ya shilingi bilioni 8.95, na pia kulinyima Shirika la Reli Tanzania haki ya kudai kodi ya ongezeko la thamani kwa vile muda wa kufanya maombi umeisha kutokana na kutokidhi masharti ya Kifungu cha 69 (20) cha Sheria ya Kodi ya Ongezeko la Thamani ya mwaka 2014.

Nina shaka na ongezeko la kiasi cha gharama za tozo kinachotozwa kama riba kitaendelea kuongeza gharama za mradi wakati zingeweza kuepukwa.

Ninapendekeza Shirika la Reli Tanzania (a) lihakikishe malipo kwa madai ya mkandarasi yanafanyika kwa wakati ili kuepusha riba inayotozwa na mkandarasi, na (b) lishirikiane na Wizara ya Ujenzi na Uchukuzi kufanya mazungumzo na mkandarasi ili kuondoa adhabu na riba kwa ucheleweshaji wa malipo.

4.2.3 Kutokuwapo kwa Barabara za Kuingia Stesheni na Vituo vya Reli ya Kisasa

Lengo la mradi wa reli ya kisasa ni kujenga mtandao wa reli mpya na ya kisasa. Ujenzi huu utahusisha matumizi ya teknolojia ya hali ya juu na nishati, ambayo itawezesha kuongeza kasi ya treni kutoka kilometa 30 hadi 160 kwa saa. Zaidi ya hayo, reli hii ya kisasa itaongeza kiwango cha mzigo kutoka tani 13 hadi 35 kwa “axle”.

Katika ukaguzi wa ujenzi wa mradi na utendaji kwa kulinganisha na matarajio nilibaini kuwa sehemu ya I (Dar es Salaam hadi Morogoro) imekamilika kwa karibu asilimia 92 hadi kufikia tarehe 30 Julai 2021. Hata hivyo, wakati wa kutembelea eneo hili, nilibaini kuwa, kati ya stesheni za abiria na yadi tatu za mizigo, stesheni nne za abiria na yadi tatu za mizigo ujenzi wake umekamilika na zipo tayari kwa matumizi ya kibiashara. Hata hivyo, miundombinu ya barabara itakayowezesha abiria na wasafirishaji wa mizigo kufika kwenye stesheni na yadi hizo bado havijajengwa na hakuna fedha zilizotengwa na Wakala wa Barabara Vijijini na Wakala wa Barabara Tanzania kwa Shirika la Reli Tanzania kwa kazi hiyo.

Hali hii inachangiwa na mapungufu katika usanifu wa mradi kutokana na kushindwa kuunganisha mradi au miundombinu na

miradi mingine inayotegemeana. Ni maoni yangu kuwa, lengo la mradi wa reli ya kisasa linaweza lisifikiwe kwa wakati kama inavyotarajiwa iwapo barabara hizi za kuingia kwenye steshieni na yadi za mizigo hazitajengwa kwa wakati ili kuunganisha stesheni na yadi kwa watumiaji.

Ninapendekeza Shirika la Reli Tanzania lifuatilie kwa karibu kwa wizara mama ili kuhakikisha kuwa mradi wa reli ya kisasa unafikika kirahisi na umma kwa kuunganisha stesheni na yadi za mizigo na barababa na miundombinu mingine inayotegemeana ili kuhakikisha lengo la mradi linafikiwa.

4.2.4 Kuchelewa Kuwasili kwa Vichwa Viwili vya Treni na Mabehewa 30 ya Abiria

Mnamo tarehe 1 Oktoba 2020, Shirika la Reli Tanzania liliingia mkataba na kampuni ya M/S Eurowagon Demiryolu Ticaret Limited Sirket ya Uturuki kwa ajili ya kuleta Tanzania treni iliyotumika yaani, vichwa viwili vya treni za umeme na mabehewa 30 ya abiria kwa ajili ya majaribio ya reli ya kisasa. Ratiba ilikuwa vichwa viwili vya treni na mabehewa 12 ya abiria vingefika tarehe 28 Februari 2021, na mabehewa mengine 18 yaliyosalia yangefika Tanzania tarehe 30 Juni 2021.

Hadi wakati wa ukaguzi huu tarehe 8 Agosti 2021, vichwa viwili vya treni na mabehewa 30 ya abiria hayakuwa yamewasili Tanzania. Zaidi ya hayo, mzabuni aliongezewa muda wa miezi miwili kuanzia Juni hadi Agosti 2021 kutokana na athari za janga la UVIKO-19 na kuchelewa kwa Shirika la Reli Tanzania kufanya malipo. Hata hivyo, tarehe 10 Juni 2021, mzabuni huyo aliomba kuongezewa muda mwingine kwani miezi miwili aliyopewa awali haikutosha kuwasilisha vichwa vya treni na mabehewa ya abiria. Muda mpya wa kuwasili kwa vichwa viwili vya treni na mabehewa ya abiria 12 uliongezwa hadi tarehe 30 Novemba 2021, na mabehewa 18 ni tarehe 28 Februari 2022. Hata hivyo, hadi muda wa kuandika riporti hii (tarehe 10 Februari 2022), vichwa vya treni na mabehewa yalikuwa hayajafika. Hali hii na tathmini duni katika kugawa zabuni kwani Kampuni iliyopewa zabuni ilionekana kutokuwa na uwezo wa kifedha na kutokuwa na uzoefu wa kutekeleza mikataba kama hii

kwa mujibu wa ripoti ya uchunguzi wa kina iliyotolewa tarehe 12 Agosti 2020. Kuchelewa kuwasili kwa vichwa viwili vya treni na mabehewa ya abiria kunasababisha kuchelewa kwa majaribio ya reli ya kisasa na kuongeza gharama na riba mbalimbali kutoka kwa mkandarasi na mhandisi mshauri wa mradi hivyo kusababisha gharama zaidi kwa mradi.

Ninapendekeza Shirika la Reli Tanzania lichukue hatua madhubuti na za haraka dhidi ya mzabuni ili kuhakikisha anatekeleza masharti na vigezo vya mkataba ikiwemo kuleta Tanzania vichwa vya treni na mabehewa ya abiria.

4.2.5 Kuchelewa Kukamilika kwa Mradi Kulikosababisha Gharama za Nyongeza Dola za Marekani Milioni 4.03

Kifungu cha 6 cha mkataba kati ya Shirika la Reli Tanzania na Yapi Merkezi A.S. kinataka mradi sehemu ya I kukamilika ndani ya miezi 30 baada ya tarehe ya kuanza (yaani kuanzia tarehe 2 Mei 2017 hadi 1 Novemba 2019). Nilipitia taarifa ya maendeleo ya mradi na maelezo ya mpango wa awali wa muda uliorekebishwa hadi kufikia tarehe 30 Juni 2020 na kubaini kuwa shughuli za ujenzi wa mradi wa reli ya kisasa sehemu ya I ziliongezwa muda kwa miezi tisa hadi tarehe 31 Julai 2020 (hii ni kulingana na nyongeza mbili). Tathmini zaidi ya utekelezaji wa mradi hadi tarehe 31 Julai 2021 ilibaini kuwa nyongeza tatu za muda zilifanywa kwa jumla ya miezi 26 inayoishia tarehe 23 Septemba 2022.

Hadi tarehe 30 Juni 2020, kati ya nyongeza mbili, nyongeza moja ilisababisha kuwa na nyongeza ya gharama za ziada za mkataba kwa dola za Marekani milioni 4.03 ambazo zilikubaliwa na mshauri.

Mapungufu katika usanifu wa mradi na kuchelewa kununua vifaa vya kiunganishi cha Bandari ya Dar es Salaam kulitokana na kuchelewa kutatua changamoto ya njia ya kipande cha reli kuelekea bandarini kusababisha kuongezeka kwa gharama zisizo za lazima.

Ninapendekeza Shirika la Reli Tanzania (a) lipitie upya masharti ya mkataba na mkandarasi na mshauri ili kubaini mhusika aliyezembea katika masuala ambayo hayajatatuliwa na kusababisha ucheleweshaji; na lihakikishe gharama kwa shirika

zinapunguzwa, na (b) lihakikishe uwepo wa mpango mzuri wa ununuzi wa vifaa kulingana na ratiba ya mradi.

4.3 Mamlaka ya Bandari Tanzania

Mapitio ya ufanisi wa utendaji wa Mamlaka ya Bandari Tanzania katika kuimarisha mazingira ya biashara yalibaini mapungufu yafuatayo:

4.3.1 Kushindwa Kupanua Wigo wa Soko la Shehena za Mizigo inayokwenda Nchi Jirani Zisizopakana na Bahari

Tanzania ina eneo zuri la kijiografia kuweza kuhudumia nchi jirani zisizo na bahari kama vile Zambia, Jamhuri ya Kidemokrasia ya Kongo, Rwanda, Burundi, Malawi na Uganda. Hivyo basi, Mamlaka ya Bandari Tanzania, kupitia Mpangomkakati wake wa miaka 2016/2017-2020/2021 ilikusudia kupanua soko lake kwa shehena ya mizigo inayopita bandarini hapo kwenda nchi hizo kutoka asilimia 21.45 hadi 30 ifikapo Juni 2021 kwa kutekeleza shughuli tatu zitakazowezesha kufikia lengo hilo. Hata hivyo, shughuli zilizopangwa hazikufanyika kwa asilimia 67 kama inavyoonekana katika **Jedwali Na. 7**.

Jedwali Na. 7: Utekelezaji Usioridhisha wa Shughuli za Kupanua Soko la Shehena ya Mizigo Inayoenda nje ya Nchi

Na.	Shughuli	Hali Halisi
1	Kushiriki katika maonesho ya biashara katika masoko ya usafiri ili kuonesha huduma za Mamlaka ya Bandari Tanzania na kuvutia mizigo zaidi ifikapo Juni 2021	Haikufanyika
2	Kupanga na kufanya ukaguzi wa njia kila nusu mwaka kwa ukanda wa Kati na Dar es Salaam ifikapo Juni 2021	Haikufanyika
3	Kufanya kampeni za utangazaji wa kina katika masoko ya usafiri na nchi kavu kila robo mwaka ifikapo Juni 2021	Imefanyika

Chanzo: *Bajeti ya Mamlaka ya Bandari, 2020/21*

Nilipitia taarifa ya utekelezaji wa mpangomkakati wa Mamlaka na kubaini kuwa hadi tarehe 30 Juni 2021, wigo wa soko ulikuwa asilimia 21 ikiwa ni pungufu kwa asilimia 9 kutoka kwenye lengo lililotarajiwa la asilimia 30. Hali hii ilitokana na kutotekelezwa kwa shughuli zilizopangwa ili kufikia malengo husika **(Jedwali Na. 7).**

Aidha, nilibaini kuwa Mamlaka ya Bandari Tanzania iliweza kufungua ofisi na wakala wa kutangaza biashara katika nchi za Rwanda, Zambia na Burundi. Hata hivyo, ofisi hizo zilikuwa zikifanya kazi bila taratibu za uendeshaji ambazo zingeweza kutoa mwongozo wa utekelezaji wa majukumu na shughuli zilizokusudiwa. Pia, Mamlaka haikuandaa mpango wa uendeshaji wa ofisi na wakala wa kutangaza biashara. Mpango huo ungekuwa na malengo ya kina ya kuanzishwa kwa ofisi na wakala kwa ajili kutangaza biashara na rasilimali zinazohitajika ili kufikia malengo yaliyotarajiwa.

Ninapendekeza Mamlaka ya Bandari Tanzania (a) ifuatilie na itathmini ili kuona iwapo malengo ya Mamlaka yanafikiwa kama yalivyoainishwa kwenye Mpangomkakati; na (b) ifanye utafiti wa soko na iandae mpango wa kina wa uendeshaji na taratibu za uendeshaji wa ofisi na wakala wa kutangaza biashara zilizoanzishwa nje ya nchi ili kupanua wigo wa soko la kusafirisha mizigo kwa nchi jirani zisizopakana na bahari.

4.3.2 Kuchelewa Kukamilisha Upanuzi wa Uwezo wa Kuhudumia Mizigo Bandarini kwa Asilimia 67

Mamlaka ya Bandari Tanzania ilikusudia kupanua uwezo wa kuhudumia mizigo bandarini ili kupunguza muda wa meli kukaa bandarini ifikapo tarehe 30 Juni 2021. Kwa kuzingatia mpango huo, Mamlaka ilikusudia kujenga kuta za kulinda fukwe, eneo la kuegesha meli, sehemu za kupakia na kushushia mizigo, yadi ya kutunzia mizigo, kituo cha abiria, na njia za kuingilia melini **(Jedwali Na. 8).**

Hata hivyo, nimepitia hali ya utekelezaji wa malengo yaliyowekwa na nilibaini kuwa hadi tarehe 20 Desemba 2021, Mamlaka iliweza kufikia malengo kwa asilimia 33 tu na kuacha asilimia 67 ya kazi zikiwa hazijatekelezwa sababu kubwa ikiwa ni menejimenti kushindwa kuweka wataalam, kama mainjinia kufanya ufuatiliaji wa kila siku wa shughuli za ujenzi zinazoendelea.

Jedwali Na. 8: Utekelezaji Usioridhisha wa Shughuli za Kuongeza Uwezo wa Kuhudumia Mizigo

Na	Kazi	Malengo ya Kazi za Ujenzi	Kazi Zilizokamilika	Kazi ambazo Hazijakamilika	Kaziambazo Hazijakamilika (%)
1	Kingo za kulinda fukwe	15	3	12	80
2	Sehemu ya kuegesha meli	8	8	0	0
3	Bandari	2	0	2	100
4	Meli	2	0	2	100
5	Vituo vya meli	4	0	4	100
6	Njia za kuingilia melini	5	1	4	80
7	Jukwaa la kupakia na kushushia mizigo	5	0	5	100
8	Sehemu ya kutunzia mizigo	7	4	3	43
9	Kituo cha abiria	1	0	1	100
Total		**49**	**16**	**33**	**67**

***Chanzo**: Pango mkakati wa mamlaka, 2016/2017-2020/2021*

Kwa maoni yangu, ucheleweshaji wa kufikia malengo unaathiri mafanikio ya malengo ya kimkakati ya Mamlaka kama vile upanuzi wa soko kwa shehena ya mizigo inayosafirishwa kwenda nje ya nchi kupitia bandari, ambayo utaongeza mapato.

Ninapendekeza Mamlaka ya Bandari Tanzania (a) iimarishe na iharakishe utekelezaji wa shughuli zilizopangwa zitakazosaidia kufikia malengo yaliyokusudiwa, na (b) ifuatilie na itathmini kwa wakati ili kuhakikisha malengo ya Mamlaka yanafikiwa kulingana na mpangomkakati.

4.3.3 Kushindwa Kupunguza Muda wa Meli Kukaa Bandarini na Muda wa Kupakua Mizigo

Kupitia Mpangomkakati wa Mamlaka uliofanyiwa marekebisho wa mwaka 2016/17-2020/21, Mamlaka ilikusudia kupunguza muda wa meli kukaa bandarini kutoka siku 3 hadi 2 na kupunguza muda wa

kuondoa mizigo kutoka siku 10 hadi siku 5 ifikapo Juni 2021. Hata hivyo, mapitio yangu ya taarifa ya utendaji ya mwaka ya Mamlaka iliyoishia tarehe 30 Juni 2021, yalibaini kuwa, muda wa kukaa meli bandarini ulikuwa kati ya siku 3.1 na siku 6.2 **(Jedwali Na.9)** na muda wa kupakua mizigo ulikuwa kati ya siku 7.7 na siku 9.9 (**Jedwali Na.10**). Hali hii inamaanisha kuwa Mamlaka haikuweza kufikia lengo lililopangwa.

Taratibu ngumu za uwekaji nyaraka, kiwango kidogo cha matumizi ya TEHAMA, vituo vingi vya ukaguzi, uwezo hafifu wa usafiri wa ndani, na ukosefu wa taratibu za uendeshaji jumuishi ni baadhi ya mambo yaliyochangia kuongezeka kwa muda wa meli kukaa na muda wa kupakua mizigo bandarini. Kwa maoni yangu, kuongezeka kwa muda wa meli kukaa bandarini na muda wa kupakua mizigo kunahatarisha fursa ya Bandari ya Dar es Salaam kushindana na bandari za nchi zingine.

Jedwali Na. 9: Ufanisi wa Bandari ya Dar es Salaam katika Kuhudumia Meli kwa Mwaka

Na.	Aina Ya Meli	2020/21	Mpangomkakati Wa Mamlaka	Tofuti
		Siku Halisi	Malengo (Siku)	Siku
1	Kontena - TICS	3.1	2	1.1
2	Kontena-Mamlaka ya Bandari	4.2	2	2.2
3	Mizigo ya Kawaida	3.1	2	1.1
4	Mizigo ya Vimiminika	6.2	2	4.2

Chanzo: *Taarifa ya Ufanisi wa Mamlaka ya Bandari kwa Mwaka 2020/21*

Jedwali Na. 10: Ufanisi wa Bandari ya Dar es Salaam kwa Kupakua Mizigo kwa Mwaka

Maelezo	Hali Halisi 2020/21		Hali kwa Wastani (Siku)	Malengo (Siku)	Tofauti ya Muda (Siku)
	TICTS (Siku)	Mamlaka ya Bandari (Siku)			
Wastani wa kupakua meli ya mizigo kwa mwaka	9.9	7.7	8.8	5	3.8

Chanzo: *Majibu ya Mamlaka ya Bandari Tanzania juu ya utekelezaji wa mpangokazi*

Ninapendekeza Mamlaka ya Bandari Tanzania iandae mpangokazi au programu itakayotumika kufuatilia na kuratibu shughuli za kurugenzi zote za Mamlaka na wadau wote wanaohusika na

mchakato ili kuhakikisha wote wanatekeleza majukumu yao kwa lengo la kupunguza muda wa meli kukaa bandarini na muda wa kupakua mizigo.

4.4 Shirika la Nyumba la Taifa

Mapitio ya ufanisi katika utendaji wa Shirika la Nyumba la Taifa lenye malengo ya kuboresha mazingira ya biashara yalibaini mapungufu yafuatayo:

4.4.1 Kuchelewa Kufanya Marekebisho ya Kasoro Zilizojitokeza kwenye Nyumba Zilizopo Eneo la Viktoria

Muhtasari wa kikao kati ya Shirika la Nyumba na wamiliki wa nyumba ulionesha kuwa nyumba zilizopo katika jengo la Viktoria zilikuwa na kasoro zilizobainika kabla ya nyumba hizo kukabidhiwa kwa wamiliki mwaka 2018. Aidha, taarifa ya majumuisho kutoka kwa wamiliki wa nyumba hizo ilitoa maelezo ya kina kuhusu kero kubwa zilizobainika kuwa ni pamoja na maji kusambaa kwenye korido; kutokamilika kwa mfumo wa kuzima moto na mfumo wa maji nje ya jengo; kuvuja kwa paa; kushindwa kufanya kazi kwa mita za umeme; lifti kushindwa kufanya kazi; na kutokamilika kwa bwawa la kuogelea.

Licha ya ufuatiliaji uliofanywa na Chama cha Wamiliki wa Nyumba ili kuhakikisha mapungufu hayo yanarekebishwa, nilibaini kuwa kuanzia mwaka 2018 hadi wakati wa ukaguzi huu mwezi Desemba 2021, asilimia 31 ya kasoro zilikuwa bado hazijarekebishwa ingawa ziliripotiwa wakati nyumba zinakabidhiwa kwa wamiliki; wakati asilimia 51 ya kasoro zilizoripotiwa na wamiliki baada ya kukabidhiwa nyumba pia zilikuwa hazijarekebishwa **(Jedwali Na. 11).**

Kwa maoni yangu, kuchelewa kurekebisha kasoro kama zilivyoripotiwa na wamiliki wa nyumba na wapangaji kunaweza kuharibu taswira ya Shirika hivyo kuathiri biashara.

Jedwali Na. 11: Kasoro Zilizotambuliwa

Na.	Maelezo	Idadi ya Kasoro Zilizotambuliwa	Asilimia Iliyorekebishwa	Asilimia ambayo Haijarekebishwa	Jumla ya Asilimia
1	Kasoro zilizotambuliwa wakati wa kukabidhiwa nyumba	155	69	31	100
2	Kasoro zilizotambuliwa na wapangaji baada ya kupanga nyumba	98	49	51	100

***Chanzo**: Taarifa ya Chama cha Wamiliki wa Nyumba, 2021*

Ninapendekeza Shirika la Nyumba la Taifa liweke juhudi zaidi na lihakikishe kuwa kasoro zote zilizoainishwa zinaingizwa kwenye bajeti ya Shirika na kurekebishwa kwa wakati ili kuridhisha wateja, hivyo kuboresha mtazamo wa umma kuhusu nyumba za Shirika.

4.5 Shirika la Umeme Tanzania

Mapitio yangu kuhusu ufanisi na utendaji wa Shirika la Umeme Tanzania katika kukuza mazingira ya biashara yalibaini mapungufu yafuatayo:

4.5.1 Kuchelewa Kuunganisha Umeme kwa Wateja kati ya Siku 7 Mpaka 481

Mkataba wa Huduma kwa Mteja wa Shirika la Umeme Tanzania wa Mwaka 2013 unataka uunganishaji wa mteja kwenye laini ya huduma ufanyike ndani ya siku saba hadi 14 za kazi kulingana na umbali kutoka kwenye miundombinu iliyopo na aina ya mteja. Ikitokea Shirika limeshindwa kumuungisha mteja ndani ya muda uliopangwa, litalipa fedha taslimu au kupunguza deni kwenye akaunti ya mteja sawa na asilimia 0.066 ya fedha zinazolipwa na mteja kwa siku isipokuwa pale ambapo kuchelewa huko kumesababishwa na janga la asili.

Mwaka wa 2020/21 nilikagua ufanisi wa Shirika kuhusiana na kuunganisha wateja kwenye huduma ya umeme katika Kanda ya Pwani. Nilibaini ucheleweshaji mkubwa wa mchakato wa kuunganisha huduma ya umeme kwa wateja. Kati ya wateja 84,455 waliopatiwa huduma ya umeme mwaka 2020/21, uunganishaji kwa wateja 57,691 sawa na asilimia 68 ulichelewa kwa kati ya siku 7 hadi siku 481.

Kwa maoni yangu, kuna uwezekano wa fedha nyingi kurejeshwa kwa wateja endapo Mamlaka ya Udhibiti wa Nishati na Maji itaingilia kati na wateja watawasilisha maombi ya kurejeshewa fedha walizolipa tangu mwaka 2013 wakati mkataba wa huduma kwa mteja ulipoidhinishwa.

Ninapendekeza Shirika la Umeme lirejee tathmini ya mahitaji ya umeme na kurekebisha mahitaji ya kila mwaka ya umeme kwa wateja na lihakikishe vifaa vya kutosha vinanunuliwa na kupatikana kwa wakati ili wateja waunganishiwe umeme kwa wakati.

4.5.2 Kutofikiwa kwa Malengo ya Ujenzi wa Njia za Kusafirisha Umeme kwa Asilimia 75 ya Kilometa 4,095 na Uzalishaji Mpya wa Umeme kwa Asilimia 94 ya Megawati 3,428.78

Nilipitia taarifa ya utekelezaji wa mpangomkakati wa kipindi cha miaka minne ya fedha kuanzia mwaka 2017/18 hadi 2020/21. Nilibaini kuwa, Shirika la Umeme Tanzania liliweza kujenga kilometa 1,008 tu ya njia ya kusafirisha umeme sawa na asilimia 25 kati ya kilometa 4,095 ya lengo lililopangwa hivyo asilimia 75 sawa na kilometa 3,087 hazikujengwa.

Katika mapitio ya umeme uliozalishwa kwa mwaka ulioishia tarehe 30 Juni 2021, nilibaini kuwa kupitia mpango mkakati kwa kipindi cha 2017/18 hadi 2020/21, Shirika la Umeme Tanzania lilipanga kujenga mtambo mpya wenye uwezo wa kuzalisha umeme wa Megawati 3,428.78. Hata hivyo, Shirika liliweza kujenga mtambo wenye uwezo wa kuzalisha MW 211.42 sawa na asilimia 6 ya megawati 3,428.78 zilizopangwa.

Uongozi wa Shirika ulieleza kuwa hali hii ilisababishwa na kutokukamilika kwa mitambo mipya ya kufua umeme kwani ujenzi wa mradi wa kufua umeme wa Julius Nyerere ulikuwa haujakamilika.

Nina maoni kuwa, kulikuwa na mapungufu wakati wa kuandaa mipango na malengo ya kimkakati ya Shirika ambapo makisio ya kujenga njia za kusafirisha umeme na uzalishaji mpya wa umeme yalikuwa zaidi ya uwezo halisi wa Shirika kwani hayakuzingatia mambo mengine kama vile uwezo wa kifedha na maeneo ya uzalishaji yanayokusudiwa kufikiwa.

Ninapendekeza Shirika la Umeme Tanzania liboreshe mipango na ufuatiliaji wa karibu ili kuharakisha utekelezaji wa miradi ili kuhakikisha miradi yote inakamilika kwa wakati.

4.6 Shirika la Mawasiliano Tanzania

Ukaguzi wangu kuhusu ufanisi na utendaji wa Shirika la Mawasiliano Tanzania katika kuboresha mazingira ya biashara ulibaini yafuatayo:

4.6.1 Kushindwa Kufikia Malengo ya Kuboresha Ufanisi na Upanuzi wa Mtandao wa Mawasiliano kwa Kutumia Vifaa vya BTS 2,200

Nilibaini kuwa Shirika liliweza kusimika vifaa vya "*Base Transceiver Station*" (*BTS*) 565 pekee sawa na asilimia 26 hadi Juni 2021 kati ya *BTS* 2,200 zilizolengwa kusimikwa. Uongozi wa Shirika ulieleza kuwa usimimazi wa *BTS* 2,200 kwa ajili ya mtandao wa simu za mkononi ulikusudiwa kulisaidia Shirika kumiliki soko dhidi ya washindani wake katika maeneo ambayo mitandao ya washindani iko chini.

Hali hii ilitokana na ukosefu wa mtaji wa kutosha kutoka Serikalini ambao ungewezesha upanuzi wa miundombinu ya mawasiliano. Kwa maoni yangu, kushindwa kukamilisha lengo lililopangwa la matumizi ya vifaa vya *BTS* kunalifanya Shirika kutumia teknolojia mbadala kwa kutumia mitandao ya makampuni mengine (roaming) ambayo ina gharama kubwa.

Ninapendekeza kuwa (a) Serikali kupitia Wizara ya Mawasiliano na Teknolojia ya Habari iongeze fedha za mtaji kwa Shirika la

Mawasiliano Tanzania ili kuwezesha upanuzi wa mtandao wa mawasiliano utakaoendana na ongezeko la wateja; na (b) vipaumbele vya Shirika vilenge utekelezaji wa malengo ya kimkakati ambayo yana athari chanya za moja kwa moja zitakazoendeleza na kuimarisha Shirika katika tasnia ya mawasiliano ya simu nchini Tanzania.

4.6.2 Kushindwa Kuweka Mtandao Mpya wa Mawasiliano wa Kilometa 27,581

Mpangomkakati wa 5 wa Shirika la Mawasiliano Tanzania wa Mwaka 2015/16 hadi 2020/21 ulilenga kuweka mtandao mpya wa mawasiliano (Fiber Access Network) ifikapo Juni 2021 na kuondoa mtandao wa zamani wa nyaya za shaba ambao unakabiliwa na hatari ya kuharibika. Hata hivyo, nilibaini kuwa hadi tarehe 30 Juni 2021, Shirika lilishindwa kuweka mtandao mpya wa mawasiliano wa kilometa 27,581 sawa na asilimia 92 ya mpango mzima uliokusudiwa wenye kilomita 30,000 kutokana na ukosefu wa fedha za kutosha kwa ajili ya mradi huu.

Hali hii inaashiria kuwa wateja waliokusudiwa na Shirika hawakuweza kufikiwa na hivyo Shirika lilikosa fursa ya kusambaza huduma maeneo ambayo watoahuduma wengine wa mitandao ya simu hawakuweza kufika.

Ninapendekeza Shirika (a) likamilishe mpangomkakati na mpango wa utekelezaji ili kukamilisha mtandao mpya wa mawasiliano ambao ulipaswa kukamilika Juni 2021; na (b) lifanye mawasilano na Wizara ya Mawasiliano na Teknolojia ya Habari kuhusu uhitaji wa haraka wa mtaji wa kutosha ili kukamilisha ujenzi wa mtandao mpya wa mawasiliano (Fiber Access Network).

4.6.3 Kushindwa Kuongeza Idadi ya Wateja 3,628,300

Katika Mpangomkakati wa 5 wa Shirika wa miaka 2015/16 hadi 2020/21, Shirika lilipanga kupata wateja wapya milioni 5 ifikapo Juni 2021 ili kuongeza faida na kuongeza ufanisi wa shughuli za utendaji. Nilipitia taarifa ya utekelezaji wa Mpangomkakati na kubaini kuwa, hadi mwisho wa mwaka unaoishia tarehe 30 Juni

2021, Shirika lilifanikiwa kupata wateja wapya 1,371,700 sawa na asilimia 27 ya wateja milioni 5 waliolengwa.

Hali hii imesababishwa na kutofanya utafiti wa kutosha wa soko ambao ungeweza kulisaidia Shirika kutambua mahitaji maalumu ya wateja wake. Kwa maoni yangu, kushindwa kuongeza idadi ya wateja kutaathiri mapato na faida ya Shirika.

Ninapendekeza Shirika lifanye utafiti stahiki wa soko ambao utasaidia kutambua mahitaji ya wateja na kuainisha maeneo mbalimbali ya soko hivyo kuongeza idadi ya wateja na kuwafanya waendelee kutumia huduma za Shirika.

SURA YA TANO

USIMAMIZI WA MAPATO NA BAJETI KATIKA TAASISI ZA UMMA

5.0 Utangulizi

Usimamizi wa mapato ni muhimu katika mashirika ya umma kwa sababu husaidia upatikanaji wa fedha na kuwezesha taasisi kutimiza majukumu yake. Pia, huchangia ufanisi wa utendaji wa mashirika ya umma kifedha na upatikanaji wa faida. Usimamizi mzuri wa mapato unaenda sambamba na usimamizi wa fedha na ufanisi katika ukusanyaji wa madeni.

Malengo ya taasisi yanaweza kufikiwa tu iwapo mapato yatakusanywa, yatasimamiwa, na yatatumiwa kwa ufanisi katika shughuli za kimkakati. Taasisi zinatakiwa kusimamia mapato ipasavyo kwa kuweka mifumo imara ya kukusanya mapato kutoka vyanzo vyote, kukusanya madeni, na udhibiti mzuri wa fedha taslimu.

Sura hii inaainisha maeneo mbalimbali ya kutilia mkazo, kutokana na usimamizi usioridhisha wa mapato, mapungufu katika usimamizi wa fedha taslimu, na uwapo wa madeni makubwa kwa wateja na taasisi za Serikali ambayo huathiri upatikanaji wa fedha kwa ajili ya shughuli za uendeshaji na maendeleo. Pia, inaonesha matokeo ya utekelezaji wa bajeti kwa kuchanganua kiasi kilichopangwa dhidi ya kiasi halisi kilichopatikana; mwenendo wa ruzuku za Serikali zilizowekwa kwenye bajeti dhidi ya kiasi halisi kilichopokelewa; mwenendo wa bajeti kwa mapato kutoka vyanzo vyake vya ndani dhidi ya makusanyo halisi; taasisi na shughuli zilizoathiriwa zaidi kutokana na kutolewa kiasi kidogo cha fedha kutoka Serikalini; pamoja na mapato ya ndani yaliyokusanywa.

5.1 Mapungufu katika Uthibiti wa Ukusanyaji na Usimamizi wa Mapato

Usimamizi na ukusanyaji wa mapato unajumuisha uzingatiaji wa mifumo na njia za ukusanyaji wa mapato. Nilibaini mapungufu katika ukusanyaji na usimamizi wa mapato katika taasisi zifuatazo:

5.1.1 Matumizi ya Viwango Visivyoidhinishwa kwa Huduma ya Gari la Zimamoto

Katika **Kampuni ya Uendelezaji wa Uwanja wa Ndege wa Kimataifa wa Kilimanjaro** nilibaini kiwango kilichotozwa na Kampuni kwa ajili ya huduma za gari la tahadhari la zimamoto hakikuidhinishwa na Bodi ya Wakurugenzi. Kampuni imekuwa ikitoza dola za Marekani 100 kwa ajili ya huduma za gari la zimamoto la tahadhari wakati wa ujazaji wa mafuta kwenye ndege. Katika mwaka wa fedha 2020/21, jumla ya shilingi milioni 167.85 zilikusanywa. Nina shaka na utozaji wa kiwango ambacho hakijaidhinishwa kwani kinaweza kuwa kidogo hivyo kusababisha ukosefu wa mapato kwa Kampuni.

Nilibaini kuwa Shirika la Bima la Taifa liliingiza shilingi bilioni 2.63 kama mapato ya pango kwa mwaka 2020/21 bila kuwa na viwango vya malipo vilivyoidhinishwa kwa wapangaji na ada za maegesho. Hali hii ni kinyume na Aya ya 11.2 ya Sera na Taratibu za Kifedha za Shirika za Mwaka 2021 zinazolitaka Shirika kubainisha viwango vinayolipwa kwa kila mwaka wa fedha. Zaidi ya hayo, Shirika halikuwa likitoza adhabu kwa wapangaji ambao hawalipi kodi ya pango kwa wakati kinyume na kifungu 6B cha mikataba ya upangaji. Hali hii ingeweza kusababisha Shirika kupoteza mapato kutokana na ukosefu wa ukaguzi wa mara kwa mara wa viwango vya upangishaji na ada za maegesho.

Ninapendekeza kuwa (a) menejimenti ya Kampuni ya Uendeshaji wa Uwanja wa Ndege Kilimanjaro itathmini, ianzishe na iidhinishe viwango vya malipo ya gari la zimamoto; (b) Shirika la Bima la Taifa lihakikishe viwango vya upangishaji vilivyopo na ada za maegesho vimeidhinishwa ipasavyo na lifanye mapitio ya mara kwa mara ya viwango hivyo ili kuakisi hali ya uwekezaji na hali ya kiuchumi inayokuwapo; na (c) adhabu zitolewe kwa wapangaji wa Shirika wenye madeni ya pango kwa mujibu wa makubaliano ya upangaji.

5.1.2 Ukosefu wa Mfumo wa Kuhakiki Mapato ya Michezo ya kubahatisha katika Bodi ya Michezo ya Kubahatisha Tanzania

Katika Bodi ya Michezo ya Kubahatisha Tanzania, nilibaini kuwa haikuwa na mfumo wa kuhakiki na kufanya ulinganifu wa taarifa za mapato zilizowasilishwa na waendesha michezo ya kubahatisha ili kuwa na uhakika wa ushuru unaokusanywa. Bodi ilikusanya shilingi bilioni 2.88 kwa mwaka 2020/21 kwa kutoza ushuru kulingana na asilimia ya mapato ghafi iliyokubaliwa kati ya Bodi na waendeshaji wa michezo ya kubahatisha. Hata hivyo, Bodi ilitegemea taarifa za mapato zilizowasilishwa na waendeshaji wa michezo ya kubahatisha ili kubaini kiwango cha ushuru. Hakukuwa na njia za kuhakiki ukamilifu na usahihi wa mapato yaliyowasilishwa kila mwezi na waendeshaji wa michezo ya kubahatisha. Nina shaka na ukamilifu na usahihi wa kiasi cha mapato kilichowasilishwa na waendeshaji, kwani endapo waendeshaji wa michezo hiyo wangeficha baadhi ya mapato, Bodi haiwezi kubaini kwa sababu ya kukosekana mfumo wa uhakiki hivyo kusababisha upotevu wa fedha za umma.

Ninapendekeza kuwa, Bodi ya Michezo ya Kubahatisha ianzishe mikakati ya kufanya uhakiki na usuluhishi wa mapato ya kila mwezi yanayowasilishwa na waendeshaji wa michezo ya kubahatisha ili kuhakikisha uhimilivu na usahihi wa mapato yanayokusanywa.

5.1.3 Upotevu wa Shilingi Bilioni 105.49 Kutokana na Kutoza Bei za Chini za Umeme

Katika Shirika la Umeme Tanzania, nilibaini lilipoteza shilingi bilioni 105.49 kutokana na kupunguza bei za nishati ya umeme na gharama za uunganishaji wa umeme. Kiasi cha shilingi bilioni 88.39 hakikukusanywa kutoka kwa wateja 300,697 kwa sababu ya kushusha bei ya kuunganisha umeme mwaka 2020/21 kutoka shilingi 320,960 hadi shilingi 27,000 (kiwango kilichotumika vijijini pekee). Vilevile, shilingi bilioni 17.10 hazikukusanywa kutoka kwa wateja 208,319 kutokana na kubadilisha madaraja ya matumizi ya umeme kutoka daraja la juu la T1 kwenda la chini la DI katika mwaka wa fedha 2020/21.

Shirika la Umeme Tanzania linahitaji tathmini sahihi ya faida na hasara au upembuzi yakinifu kabla ya uamuzi wa kupunguza bei ili kuepusha kukosekana kwa huduma kwa sababu za kukosa fedha za kutosha.

Ninapendekeza Serikali na Shirika la Umeme Tanzania wahakikisha upembuzi yakinifu unafanyika kabla ya kufanya mabadiliko ya bei na kubadilisha madaraja ya matumizi ya umeme kwa wateja ili kuhakikisha kuna uhimilivu wa Shirika katika kutoa huduma.

5.1.4 Rakili za Mita (Meter Seal) Zilizogunduliwa katika Duka la Mtaani

Kupitia ukaguzi katika Shirika la Umeme Tanzania nilibaini rakili za mita za umeme 5,000 za Shirika zilizokutwa kwenye duka la mtaani na hatua za kisheria zilichukuliwa dhidi ya mwenye duka. Suala hili linaonesha kuna udhaifu katika udhibiti na usimamizi wa rakili za mita za umeme katika Shirika la Umeme Tanzania, hivyo, linaweza kupoteza mapato makubwa kutokana na kuibiwa rakili za mita ambazo zinaweza kutumika kuiba umeme.

Ninapendekeza Shirika la Umeme (a) liimarishe ulinzi na udhibiti wa rakili za mita kwa kuhesabu mara kwa mara idadi yake na kufanya usuluhishi endapo kuna tofauti ya idadi; na (b) ichunguze mazingira yaliyosababisha rakili za mita kuibwa na kuchukua hatua stahiki dhidi ya wote waliohusika.

5.1.5 Shilingi Milioni 755.65 za Bili za Maji Walizotozwa Wateja bila Kusoma Mita za Maji katika Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Dar es salaam

Katika Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Dar es Salaam nilibaini kuwa Mamlaka ilitoza bili za maji kwa wateja 1,207 na kupata mapato ya shilingi milioni 755.65 bila kusoma mita za maji kwa matumizi ya maji ya kila mwezi. Wateja 371 kati ya hao walikuwa na mita mbovu, hivyo walitozwa gharama za maji kwa makadirio; na wateja 836 walitozwa gharama za huduma za majitaka kwa kukadiria kwani hawakuwa na huduma ya maji safi, ambapo matumizi ya maji safi yangeweza kutumika kukadiria gharama za majitaka. Hali hii ni kinyume na Aya ya 1.8.2 ya

Mwongozo wa Huduma kwa Wateja wa Mamlaka unaotaka matumizi ya maji kubainishwa kwa kutumia usomaji halisi wa mita; na kinyume na Aya ya 1.8.3 ya mwongozo huo unaoelekeza kuwa endapo kuna mita ambazo hazijasomwa, usomaji unapaswa kukadiriwa kulingana na usomaji wa zamani na makisio hayo yabadilishwe mara baada ya kufanya usomaji halisi kwa mita husika.

Nina shaka na kutokusanywa kwa kiasi kilichotozwa na kiasi kinachotozwa kwa makadirio kwa sababu wateja wanaweza kulipa zaidi au pungufu ya kiasi kinachotakiwa hivyo kusababisha upotevu wa mapato.

Ninapendekeza Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Dar es Salaam kuhakiki na kufunga mita kwa wateja wote wanaopatiwa maji, na kuhakikisha mita zinasomwa na mapato yanakusanya ipasavyo.

5.1.6 Kutokusanywa kwa Malipo ya Tahadhari Shilingi Milioni 220.11 kutoka kwa Wateja 375 wa Shirika la Bima la Taifa

Kwa mujibu wa mikataba ya upangishaji ya Shirika la Bima la Taifa, wapangaji hupaswa kulipa fedha za tahadhari ambazo ni sawa na kodi ya pango ya mwezi mmoja. Fedha hizi hutumiwa na Shirika kufanya ukarabati wa jengo au vifaa endapo kutatokea uharibifu kwenye jengo au vifaa katika kipindi cha upangaji.

Katika ukaguzi wangu nimebaini wateja 375 hawakulipa fedha za tahadhari zenye jumla ya shilingi milioni 220.11. Kutokulipa kwa fedha hizo hizo kulisababishwa zaidi na ukaidi wa wapangaji.

Ni maoni yangu kuwa kukosekana kwa fedha za tahadhari kunaliongezea Shirika la Bima la Taifa gharama zisizo za lazima kwani inabidi gharama za ukarabati wa majengo zilipwe na Shirika badala ya kutumia fedha za tahadhari.

Ninapendekeza Shirika la Bima la Taifa lichukue hatua madhubuti kuhakikisha wapangaji wote wanalipa fedha za tahadhari kwa mujibu wa mikataba ya upangishaji; na wapangaji wanaokataa malipo hayo wanapaswa kuondolewa kwenye nyumba.

5.2 Usimamizi wa Fedha na Akaunti za Benki

Usimamizi wa fedha unajumuisha uzingatiaji wa kanuni na taratibu za ukusanyaji na usuluhishi wa akaunti za benki. Ukaguzi wangu katika eneo hili ulibaini yafuatayo:

5.2.1 Kushindwa Kurejesha Fedha na Amana zilizo kwenye Akaunti za Benki za Nje ya Nchi

(a) Kushindwa Kuendesha Akaunti za Benki Nje ya Nchi Shilingi Milioni 712

Nilibaini kuwa Shirika la Bima la Taifa lilishindwa kufanya miamala (no access) katika akaunti mbili za benki zilizo nje ya nchi, ambazo ni akaunti ya dola ya Marekani Na. 11156195 na akaunti ya paundi ya Uingereza Na. 0954391 zilizo katika Benki ya Lloyd, Mtaa wa Leaden Hall (309323) Jijini London, Uingereza.

Ukaguzi zaidi ulibaini kuwa katika akaunti namba 11156195 kulikuwa na salio la fedha taslimu dola za Marekani 309,800.86 sawa na shilingi milioni 712 hadi tarehe 30 Aprili 2021 na akaunti hii ilikuwa haifanyi kazi kwa zaidi ya miaka mitano. Salio katika akaunti namba 0954391 halikupatikana.

Miongoni mwa sababu za kushindwa kuendesha akaunti hizi ni kukosa watiasaini kwani waliokuwapo walishastaafu utumishi wa umma. Nina shaka kuwa, kuna hatari ya kupoteza fedha za Shirika zilizopo kwenye akaunti hizi au kutumika vibaya kwa akaunti hizi.

Ninapendekeza Shirika la Bima la Taifa kwa kushirikiana na Benki Kuu ya Tanzania na Wizara ya Mambo ya Nje na Ushirikiano wa Afrika Mashariki wafuatilie katika Benki ya Lloyd ili kubadili watiasaini au kuzitoa fedha kisha kuzifunga endapo hazihitajiki.

(b) Shaka ya Umiliki wa Amana za Kudumu zenye Thamani ya Shilingi Milioni 432 za Mamlaka ya Bandari Tanzania

Katika Mamlaka ya Bandari Tanzania nilibaini kuwa ilikuwa na shilingi milioni 432 hadi tarehe 30 Juni 2021 kwenye amana ya kudumu katika Benki ya Deutsch Bank (Akaunti ya Benki iliyopo Uholanzi) iliyokuwapo kwa miaka mingi. Hata hivyo, sikupata

uthibitisho wa kutosha kama vile makubaliano, namba ya akaunti, tarehe ya akaunti kuiva na fedha kulipwa, na kiwango cha riba kuhusu amana hiyo ili nifanye uhakiki. Nina shaka juu ya umiliki, vigezo na masharti ya amana hii kwa Mamlaka ya Bandari Tanzania.

Ninapendekeza Mamlaka ya Bandari Tanzania kwa kushirikiana na Benki Kuu ya Tanzania na Wizara ya Mambo ya Nje na ushirikiano wa Afrika Mashariki wahakikishe kuwa makubaliano na Benki yanapatikana kuhusu fedha husika ili fedha hizo zirejeshwe Tanzania bila kuchelewa zaidi.

5.2.2 Makusanyo ya Mapato yenye Thamani ya Shilingi Bilioni 2.22 Nje ya Mfumo wa Kielekitroniki wa Ukusanyaji wa Mapato ya Serikali (GePG)

Kifungu cha 6A (1) cha Sheria ya Fedha za Umma ya Mwaka 2001, kama kilivyorekebishwa kupitia Kifungu cha 44 cha Sheria ya Fedha kinataka fedha za umma kukusanywa kupitia Mfumo wa Kielekitroniki wa Ukusanyaji wa Mapato ya Serikali (GePG) na ofisa masuuli kuhakikisha fedha zote zinakusanywa kupitia mfumo huu.

Kati ya taasisi 200 nilizozikagua katika mwaka huu, nilibaini mashirika matatu ya umma hayakukusanya shilingi bilioni 2.22 kupitia Mfumo wa Kielekitroniki wa Ukusanyaji wa Mapato ya Serikali kama inavyotakiwa na kifungu cha sheria kilichotajwa. Mashirika hayo ni Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi, ambao haukukusanya shilingi bilioni 1.95; Chuo cha Sukari cha Taifa, ambacho hakikukusanya shilingi milioni 193; na Kampuni ya Bidhaa za Bioteknolojia Tanzania, ambayo haikukusanya shilingi milioni 80.84. Hali hii ilitokana hasa na mfumo dhaifu wa udhibiti wa ukusanyaji wa mapato na kutojisajili katika Mfumo wa Kielekitroniki wa Ukusanyaji wa Mapato ya Serikali.

Ninapendekeza menejimenti za Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi, Chuo cha Sukari cha Taifa na Kampuni ya Bidhaa za Bioteknolojia Tanzania zihakikishe mapato yote yanakusanywa kupitia Mfumo wa Kielekitroniki wa Ukusanyaji wa Mapato ya Serikali.

5.3 Usimamizi wa Madai ya Biashara na Madai Mengineyo

Usimamizi wa madai unajumuisha uzingatiaji wa udhibiti, taratibu za ukusanyaji, na makubaliano na wadaiwa husika. Ukaguzi wangu katika eneo hili ulibaini yafuatayo:

5.3.1 Ukusanyaji Duni wa Madai ya Shilingi Trilioni 3.71

Kati ya taasisi 200 nilizozikagua katika mwaka 2020/21, nilibaini mashirika ya umma 93 yana madai makubwa ambayo hayajalipwa hadi tarehe 30 Juni 2021 ya jumla shilingi trilioni 3.71. Mengi ya madeni haya yalihusiana na huduma zilizotolewa kwa wateja (**Kiambatisho Na. IV**). Hali hii inaathiri mtiririko wa fedha wa mashirika haya na kusababisha kutotekelezwa kwa shughuli zilizopangwa.

Nilibaini kuwa uwapo wa madai makubwa ulichangiwa na jitihada hafifu katika kukusanya madeni; uwapo wa madai yasiyo na mchanganuo wala kumbukumbu kamili za wadaiwa; ulipaji hafifu wa madeni kwa taasisi za umma; na changamoto za kimkataba kati ya wahusika ambazo hazikuwa zimetatuliwa. Mathalani, nilibaini yafuatayo:

a) Changamoto ambazo Hazikutatuliwa kati ya Mamlaka ya Maji Safi na Usafi Wa Mazingira Kahama - Shinyanga na Mamlaka Zingine za Maji Safi na Usafi wa Mazingira

Katika Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Kahama - Shinyanga, nilibaini kuwa madai ya shilingi bilioni 3.64 kati ya bilioni 5.34 yalihusisha madai kutoka mamlaka tano za maji safi na usafi wa mazingira yaliyoongezeka ndani ya mwaka mmoja wa 2020/21. Kifungu cha 10.2 cha Makubaliano ya Ununuzi wa Maji ya Mwaka 2021 kinataka ankara kulipwa ndani ya siku 45 kuanzia tarehe ya ankara; vinginevyo, huduma ya maji inapaswa kusitishwa. Hata hivyo, Mamlaka ya Udhibiti wa Huduma za Nishati na Maji kupitia barua yenye Kumb. Na. EA.463/505/03/Vol.1/73 ya tarehe 21 Mei 2021 ilizuia mamlaka yoyote ya maji safi na usafi wa mazingira kusitisha huduma ya maji bila idhini ya Wizara ya Maji.

Madeni hayo, pamoja na mengine, yalisababishwa na tozo zinazotozwa na mamlaka mpya zilizotokana na kuunganishwa kwa mamlaka ndogondogo (Mamlaka ya Maji na Usafi wa Mazingira Tabora, Mamlaka ya Maji na Usafi wa Mazingira Igunga, na Mamlaka ya Maji na Usafi wa Mazingira Nzega) kwa wateja wao. Mamlaka hizi hutoza bili za maji bila kuhusisha gharama zinazolipwa kwa Mamlaka ya Maji na Usafi wa Mazingira Kahama - Shinyanga kwa ajili kupata maji, hivyo kushindwa kulipa bili za maji zinazotozwa na Mamlaka.

Nina shaka na ongezeko kubwa la madai ya malipo linaloweza kusababisha upungufu wa ukwasi kwa Mamlaka ya Maji ya Kahama - Shinyanga na hivyo kushindwa kutekeleza shughuli zake za kila mwaka;

b) Ukusanyaji hafifu wa madeni ya kodi za pango katika Mamlaka ya Maeneo Maalumu ya Uzalishaji wa Bidhaa kwa Mauzo ya Nje

Katika Mamlaka ya Maeneo Maalumu ya Uzalishaji wa Bidhaa kwa Mauzo Nje nilibaini kuwa ilikuwa na madai ya pango ya shilingi milioni 807, ambapo kati ya hizi, shilingi milioni 673 ziliwahusu wapangaji tisa ambao hawakulipa kodi kwa zaidi ya miezi 12. Hali hii ni kinyume na Kifungu 3(a) cha Vigezo na Masharti ya Mkataba wa Upangaji kinachotaka kodi ya pango ilipwe kwa awamu moja kwa mwaka. Hali hii pia inachangiwa na juhudi hafifu za kukusanya madeni ya kodi kwa wapangaji.

c) Wakala wa Meli Tanzania Kutobainisha Madai ya Shilingi Bilioni 13.7

Mamlaka ya Bandari Tanzania haikuainisha ankara ambazo hazijalipwa za shilingi bilioni 13.7 za madai kwa Wakala wa Meli Tanzania. Ufuatiliaji wa madai katika Wakala hii ulikuwa mgumu kwa sababu mchanganuo wa madai haukuwapo. Hali hii ilitokana na wateja (mawakala wa meli) ambao walifanya malipo dhidi ya salio lililolimbikizwa badala ya kulipa kulingana na hati za madai mahususi zilizotolewa kwa mwaka husika. Nina wasiwasi na udhibiti

hafifu kwenye suala hili, kwani madai huenda yasilipwe na kusababisha upotevu wa fedha za umma.

d) Madai ya Shilingi Trilioni 1.97 kutoka kwa Mashirika Mengine ya Serikali

Mashirika 93 niliyoyakagua yakiwa na jumla ya madai ya shilingi trilioni 3.71 yalijumuisha mashirika 21 ambayo yalikuwa na kiasi kikubwa cha madai ya jumla ya shilingi trilioni 3.41 sawa na asilimia 92 ya madai niliyoyahakiki. Kati ya shilingi trilioni 3.41, shilingi trilioni 1,97 (asilimia 58) zinadaiwa kutoka taasisi za umma, na shilingi trilioni 1.45 (asilimia 42) zinadaiwa kutoka taasisi binafsi. Tathmini hii inaonesha kuwa mashirika ya umma yana madai makubwa kwa taasisi zingine za umma kuliko taasisi binafsi.

Madai haya yanaathiri mtiririko wa fedha katika taasisi hizi, na hivyo kusababisha kutotekelezwa kwa shughuli zilizopangwa. Mashirika na taasisi zilizokuwa na madai makubwa zimeoneshwa katika **Jedwali Na.12**.

Jedwali Na. 12: Taasisi za Serikali Zenye Madai kwa Taasisi Zingine za Umma

Na.	Taasisi	Madai katika Taasisi za Serikali Sh. (Milioni)	Madai kwa Taasisi Binafsi Sh. (Milioni)	Jumla ya Madai Sh. (Milioni)
1	Shirika la Maendeleo ya Petroli Tanzania	412,322.00	236,249.00	648,571.00
2	Mfuko wa Hifadha ya Jamii kwa Sekta Binafsi	166,573.08	385,052.20	551,625.28
3	Shirika la Umeme Tanzania	265,847.00	213,597.00	479,444.00
4	Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa Watumishi wa Umma	282,830.10	24,880.90	307,711.00
5	Bohari Kuu ya Dawa	303,861.00	0.00	303,861.00
6	Mamlaka ya Bandari Tanzania	186,013	107,724	293,737.00
7	Shirika la Mawasiliano Tanzania	88,305.00	84,037.00	172,342.00
8	Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi	26,664.54	105,628.82	132,293.36
9	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Dar es Salaam	15,964.00	58,212.41	74,176.41

Na.	Taasisi	Madai katika Taasisi za Serikali Sh. (Milioni)	Madai kwa Taasisi Binafsi Sh. (Milioni)	Jumla ya Madai Sh. (Milioni)
10	Shirika la Bima la Taifa	40,998.00	26,838.00	67,836.00
11	Mfuka wa Maendeleo ya Pamba	4,423.48	63,245.24	67,668.72
12	Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania	48,559.94	16,507.91	65,067.85
13	Hospitali ya Taifa Muhimbili	7,335.44	34,827.59	42,163.03
14	Shirika la Nyumba la Taifa	17,873.52	23,693.91	41,567.43
15	Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya	30,457.50	4,537.00	34,994.50
16	Mamlaka ya Dawa na Vifaatiba Tanzania	33,402.59	0.00	33,402.59
17	Shirika la Posta Tanzania	7,925.46	18,533.46	26,458.92
18	Mamlaka ya Usafiri wa Anga Tanzania	7,570.00	17,047.19	24,617.19
19	Taasisi ya Mifupa Muhimbili	12,414.00	1,173.53	13,587.53
20	Kampuni ya Magazeti ya Serikali	8,352.89	9,374.11	17,727.00
21	Baraza la Taifa la Usimamizi wa Mazingira	167.58	14,907.45	15,075.03
	Jumla	**1,967,860.18**	**1,446,066.72**	**3,413,926.9**
	Asilimia	**58**	**42**	

Chanzo*: Taarifa za Fedha, 2020/21*

Ninapendekeza mashirika husika: (a) yatafute muafaka wa pande zote ili kulipa madeni yaliyopo; (b) yahakikishe madai yana nyaraka na kumbukumbu muhimu; na yachambuliwe na kuainisha kila mdai; na (c) kama hatua za kidiplomasia zitashindwa kutekelezwa, makubaliano ya kimkataba yazingatiwe ili kuhakikisha madeni ambayo hayajalipwa yanakusanywa.

5.4 Mapungufu katika Usimamizi wa Malipo ya Awali na Mikopo

Ukaguzi wangu ulibaini kuwa baadhi ya mashirika na taasisi nyingene za umma zilikuwa na usimamizi duni wa malipo ya awali kwa wazabuni na mikopo iliyotolewa kwa wafanyakazi wao. Kwa mfano:

Katika **Shirika la Nyumba la Taifa**, nilibaini kuwa lilikuwa na waliokuwa wafanyakazi 19 wakiwa wanadaiwa mikopo ya nyumba ya jumla ya shilingi milioni 627.67 na wengine wanne wakiwa wanadaiwa mikopo ya gari ya jumla ya shilingi milioni 87.31 kufikia mwezi Juni 2021. Pia, nilibaini kuwa watumishi 11 kati ya Watumishi hao 19 waliokuwa na salio la mikopo ya nyumba hawakuwa wamesaini makubaliano ya kurejesha mikopo kinyume na matakwa ya Kanuni Na. 10.2 ya Kanuni za Mikopo ya Nyumba za Shirika za Mwaka 2021. Mbaya zaidi, Shirika halikubaki na hatimiliki za nyumba hizo kwa wafanyakazi 19 wa zamani kama inavyotakiwa na kifungu cha 17 cha "Mkataba wa Halibora" wa Shirika. Aidha, Shirika halikubaki na kadi za usajili wa magari ya watumishi wawili kati ya wanne waliokuwa na mikopo ya magari kinyume na Aya ya 17 (g) ya Sera ya Mikopo ya Magari ya Shirika ya Mwaka 2007.

Nina shaka iwapo jumla ya shilingi milioni 714.98 zitarejeshwa kutoka kwa waliokuwa wafanyakazi hali ambayo inaweza kusababisha hasara kwa Shirika.

Ninapendekeza Shirika la Nyumba lifuate taratibu zote zinazohusika kwa ajili ya usimamizi na ukusanyaji wa mikopo ya wafanyakazi.

Katika **Mamlaka ya Elimu na Mafunzo ya Ufundi Stadi**, nilibaini kuwa ilifanya malipo ya awali ya shilingi milioni 365 kwa Wakala wa Ufundi wa Umeme na Mitambo (TEMESA), na shilingi milioni 64 kwa Chuo cha Elimu na Mafunzo ya Ufundi Stadi Mkoa wa Dodoma mwezi Juni 2019.

Hata hivyo, hadi kufikia mwezi Septemba 2021, vifaa na huduma vilivyolipiwa havikuwa vimepokelewa hadi muda wa ukaguzi huu mwezi Septemba 2021. Hali hii inamaanisha kulikuwa na ucheleweshaji wa bidhaa au huduma kwa kipindi cha zaidi ya miaka miwili. Wakala wa Ufundi wa Umeme na Mitambo ulilipwa kwa huduma za ukarabati na matengenezo ya kiwanda cha nyama; na Chuo cha Elimu na Mafunzo ya Ufundi Stadi Mkoa wa Dodoma kililipwa kwa ajili ya ununuzi wa samani.

Kupita kwa muda bila ya bidhaa au huduma zilizolipiwa kuletwa kunaweza kuathiri malengo yaliyokusudiwa, na kusababisha upotevu wa fedha.

Ninapendekeza Mamlaka ya Elimu ya Ufundi na Mafunzo Stadi iimarishe udhibiti wa ndani wa malipo ya awali na kufuatilia fedha za malipo hayo ili ama zirejeshwe au wazabuni watekeleze kazi walizopewa bila kuchelewa zaidi.

5.5 Utoaji Hafifu wa Ruzuku za Serikali Shilingi Trilioni 1.13

Mapitio yangu ya taarifa za utendaji wa bajeti ya mashirika ya umma na taasisi zinazotegemea Serikali yalibaini kuwa taasisi 78 kati ya 200 zilikuwa na tofauti ya bajeti ya zaidi ya asilimia 10 kati ya fedha zilizopangwa na zilizotolewa na Serikali katika mwaka wa fedha ulioishia mwezi Juni 2021. Mashirika na taasisi zingine za umma zilitarajia kupokea shilingi trilioni 5.95 kutoka Serikalini kulingana na bajeti yao iliyoidhinishwa, lakini Serikali ilitoa shilingi trilioni 4.82 tu sawa na asilimia 81 ya bajeti iliyoidhinishwa (**Kiambatisho Na. V**).

Utoaji hafifu wa ruzuku uliathiri utekelezaji wa shughuli zilizopangwa za taasisi, hivyo kushindwa kufikia baadhi ya malengo ya mwaka.

Mashirika na taasisi zilizoathirika na nakisi ya asilimia 50 au zaidi ya fedha kutoka Serikali ni pamoja na Mamlaka ya Maji safi na Usafi wa Mazingira Geita; Chuo cha Taifa cha Usafirishaji; Bodi ya Usajili wa Wahandisi; Taasisi ya Uhandisi na Usanifu Mitambo Tanzania; Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Masasi-Nachingwea; Chuo Chuo Kikuu cha Afya na Sayansi Shirikishi Muhimbili; Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Kahama-Shinyanga; Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Bariadi; Bodi ya Pareto Tanzania; Shirika la Umeme Tanzania; Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Bukoba; Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Lindi; Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Moshi; Bodi ya Utalii Tanzania; Mamlaka ya Maeneo Maalumu ya Uzalishaji wa Bidhaa kwa Mauzo ya Nje; Kampuni ya Uendelezaji wa Uwanja wa Ndege wa Kimataifa wa Kilimanjaro; Bodi ya Tumbaku Tanzania; Chuo

Kikuu cha Sayansi na Teknolojia Mbeya; Taasisi ya Saratani ya Ocean Road; Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Singida, na Shirika la Mawasiliano Tanzania.

Ninapendekeza kuwa Serikali iboreshe ufanisi wa utendaji kazi wa taasisi na mashirika ya umma tajwa kwa kutoa fedha za kutosha kulingana na bajeti iliyoidhinishwa.

5.6 Makusanyo Pungufu ya Shilingi Bilioni 956.88 ya Vyanzo vya Ndani

Mapato yatokanayo na vyanzo vya ndani yanajumuisha fedha ambazo mashirika ya umma na taasisi zingine za umma zinapata kutokana na ada, mauzo, mapato ya uwekezaji, na vyanzo vingine vya mapato vya ndani. Fedha hizi ni kwa ajili ya matumizi ya kawaida na shughuli za maendeleo. Katika ukaguzi wa taarifa za utekelezaji wa bajeti ya makusanyo ya vyanzo vya ndani ya mashirika na taasisi zingine za umma, nilibaini kuwa taasisi 86 zilikuwa na tofauti ya bajeti ya zaidi ya asilimia 10 kati ya fedha zilizopangwa na zilizokusanywa kutoka vyanzo vyake vya ndani katika mwaka ulioishia mwezi Juni 2021. Taasisi hizi zilipanga kukusanya shilingi trilioni 2.57 kutokana na vyanzo vyake vya ndani, lakini zilikusanya shilingi trilioni 1.61 tu sawa na asilimia 63 ya jumla ya bajeti iliyoidhinishwa **(Kiambatisho Na. VI).**

Taasisi zilizoathirika zaidi ambazo hazikufikia asilimia 50 ya lengo la makusanyo ni Mfuko wa Uwekezaji wa Pamoja katika Milki; Kituo cha Zana za Kilimo na Teknolojia Vijijini; Shirika la Reli Tanzania; Baraza la Taifa la Ujenzi; Baraza la Taifa la Uwezeshaji Wananchi Kiuchumi; Baraza la Sanaa la Taifa; Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Lindi; Kampuni ya Biotech Products Tanzania; Kituo cha Uwekezaji Tanzania; Kampuni ya Magazeti ya Serikali; Kitengo cha Usimamizi wa Hifadhi za Bahari; Taasisi ya Uhandisi na Usanifu Mitambo Tanzania; Taasisi ya Utafiti wa Uvuvi Tanzania; Mfuko wa Maendeleo ya Pamba; Mamlaka ya Hifadhi za Taifa; Bodi ya Nafaka na Mazao Mchanganyiko; Makumbusho ya Taifa; na Wakala wa Maendeleo ya Wakulima Wadogo wa Chai Tanzania.

Ukusanyaji mdogo wa shilingi bilioni 956.88 ulikuwa na athari hasi kwa uendeshaji wa taasisi na kusababisha uhaba wa rasilimali fedha, hivyo kushindwa kufikia malengo yaliyopangwa.

Ninapendekeza (a) mashirika na taasisi zingine za umma kuhakikisha kuwa kuna mipango sahihi na kufanya makisio halisi ya bajeti wakati wa kupanga, na (b) mashirika na taasisi zingine waandae mkakati wa mabadiliko ili kupata mapato zaidi kutoka vyanzo vyao vya ndani ili kuongeza rasilimali zinazopatikana kwa ajili ya utekelezaji wa bajeti.

SURA YA SITA

USIMAMIZI WA MATUMIZI KATIKA MASHIRIKA YA UMMA

6.0 Utangulizi

Matumizi katika mashirika ya umma ndiyo sehemu kubwa ya rasilimali-fedha zinazotolewa kwa mashirika hayo. Matumizi ya mashirika hayo hutokana na utoaji huduma kwa umma kama vile afya, elimu, maji, na umeme, pamoja na usimamizi wa utekelezaji wa utoaji huduma. Katika kutekeleza majukumu haya, mashirika ya umma hufanya matumizi kwa kuzingatia miongozo ya bajeti, sera, sheria na kanuni zilizopo.

Katika ukaguzi wangu nilibaini udhaifu katika usimamizi wa matumizi kama vile ucheleweshaji wa malipo kwa muda mrefu, masurufu yasiyorejeshwa, riba inayotokana na kuchelewesha malipo kwa wazabuni, kufanyika kwa malipo yasiyostahili na yasiyo na viambatisho, na usimamizi usiojitosheleza wa matumizi.

Yafuatayo ni mapungufu kwenye eneo hili yakiwa na mapendekezo yaliyotolewa kwa mashirika ya umma:

6.1 Kuchelewesha Malipo kwa Wazabuni na Kusababisha Riba na Adhabu za Shilingi Bilioni 95.2

Ukaguzi ulibaini kuwa katika mashirika ya umma, malipo kwa wazabuni huchelewa baada ya kupata bidhaa au huduma mbalimbali. Kuchelewesha malipo kwa wazabuni kumesababisha mashirika kutozwa riba na adhabu za shilingi bilioni 95.2 ambapo hakuna thamani ya fedha iliyopatikana kwenye gharama hizi.

Shirika la Umeme Tanzania lilikuwa na mikataba miwili ya ununuzi wa gesi kutoka kwa wazabuni Kampuni ya Pan African Energy uliosainiwa tarehe 17 Juni 2011; na Kampuni ya M&P Exploration Production uliosainiwa tarehe 21 Agosti 2012. Ukaguzi wangu ulibaini kuwa wazabuni walilitoza Shirika la Umeme Tanzania riba kiasi cha shilingi bilioni 10.4 kwenye salio la deni walilokuwa wanalidai Shirika.

Ukaguzi wangu ulibaini pia kuwa mwaka 2020/21, Kampuni ya Ndege Tanzania ilitozwa riba na adhabu ya jumla ya shilingi bilioni 16.8 kwa sababu ya kuchelewesha malipo kwa wazabuni. Aidha, nilibaini kuwa Bodi ya Mikopo kwa Wanafunzi wa Elimu ya Juu ilipata mkopo mwaka 2006/07 kutoka Mfuko wa Taifa wa Hifadhi ya Jamii kwa Watumishi wa Umma wa kiasi cha shilingi bilioni 54.6 ila kwa sababu ya kuchelewesha malipo, mkopo huo ulitozwa adhabu ya shilingi bilioni 68 hadi kufikia mwezi Juni 2021.

Nina shaka na kuendelea kupanda kwa liba na adhabu kwa sababu ya kuchelewesha malipo kwa wazabuni kunakosababishwa zaidi na changamoto za kifedha zinazoyakumba mashirika haya kutaathiri ukwasi wa taasisi hizo.

Ninapendekeza mashirika ya umma yaliyotajwa yaandae mikakati madhubuti ya kuongeza ukwasi na kulipa madeni yote ya wazabuni ili kuepuka gharama za riba na adhabu zisizo za lazima.

6.2 Kusitishwa Mkataba dhidi ya Symbion LLC Kulikopelekea Malipo ya Dola za Marekani Milioni 153.43

Mnamo tarehe 7 Julai 2011, Shirika la Umeme Tanzania liliingia mkataba na Kampuni ya Symbion Power LLC wa kukodi mitambo ya kufua umeme iliyopo katika eneo la Shirika la Umeme Tanzania Ubungo, Dar es Salaam kwa miaka miwili hadi kufikia tarehe 19 Septemba 2013 kukiwa na nafasi ya kuongezeka muda wa mkataba. Pia, Shirika la Umeme Tanzania lilitia saini mkataba wa ununuzi wa umeme kutoka Symbion mnamo tarehe 10 Disemba 2015. Baada ya hapo, mzozo ulitokea baina ya Shirika la Umeme Tanzania na Kampuni ya Symbion Power LLC kuhusu uhalali wa mkataba wa ununuzi wa umeme. Mnamo tarehe 24 Mei 2016, Shirika la Umeme liliizuia Kampuni ya Symbion kuingiza umeme kwenye mtandao wa gridi ya Shirika la Umeme la Tanzania kwa mujibu wa masharti ya mkataba wa ununuzi wa umeme.

Ukaguzi wangu ulibaini kuwa mwaka 2017, Kampuni ya Symbion Power LLC na mwanahisa wa kampuni hiyo walifungua kesi katika Mahakama ya Kimataifa ya Biashara (ICC) na mwaka 2019

walipeleka maombi ya usuluhishi kwenye Kituo cha Kimataifa cha Usuluhishi wa Migogoro ya Uwekezaji (ICSID). Hatimaye, Serikali ya Tanzania na Shirika la Umeme la Tanzania walihusika kwenye madai ya jumla ya dola za Marekani bilioni 1.57.

Mnamo tarehe 21 Mei 2021, nilibaini pande zote zilikubaliana kutatua suala hilo kwa kusaini mkataba wa maelewano ambapo Shirika la Umeme Tanzania lilitakiwa kulipa dola za Marekani milioni 153.43 kwa kusitisha mkataba.

Usimamizi usiofaa wa mkataba, ukosefu wa umakini kwa Shirika la Umeme Tanzania na kushindwa kutathmini athari za kifedha kabla ya kusitisha mkataba kumesababisha upotevu wa fedha za Serikali.

Ninapendekeza Serikali kupitia Wizara ya Nishati iingilie kati suala hili na kuhakikisha madai hayo yanalipwa kwa wakati ili kuepusha upotevu zaidi wa fedha unaoweza kujitokeza kutokana na kuchelewesha malipo. Pia, kuhakikisha kuwa mikataba ya namna hii inasimamiwa vizuri ili kukwepa madhara ya kifedha kwa Serikali.

6.3 Ununuzi wa Bidhaa na Huduma za Thamani ya Dola za Marekani Milioni 47.67 bila Mkataba Halali

Shirika la Umeme la Tanzania liliingia mkataba wa muda wa kununua gesi na Kampuni ya M&P Exploration Production Tanzania Limited kwa niaba ya Kampuni ya Ubia ya Mnazi Bay Venture (TPDC, M&P Limited, Cove Energy Tanzania Mnazi Bay Limited na Wentworth Gas Limited). Mkataba huu ulisainiwa tarehe 21 Agosti 2012 kwa ajili ya ununuzi wa gesi kwa bei ya dola za Marekani 5.36 kwa kila kipimo cha gesi cha "MMBtu" kwa miezi mitatu hadi kufikia tarehe 21 Novemba 2012 kukiwa na nafasi kuongeza muda.

Nilibaini kuwa Shirika la Umeme Tanzania lilinunua gesi mwaka 2012/13 hadi 2020/21 ya thamani ya dola za Marekani milioni 47.67 bila kuwa na mkataba halali.

Kununua bidhaa bila mikataba halali kulitokana na udhaifu katika udhibiti wa usimamizi wa mikataba, hali ambayo ingeweza

kusababisha matatizo wakati wa kufanya malipo kwa kukosekana mikataba mikataba kati ya pande hizo.

Ninapendekeza Serikali iingilie kati suala la ununuzi wa gesi kati ya Shirika la Umeme Tanzania na mzabuni na kuhakikisha mkataba unaandaliwa na kusainiwa na pande zote mbili.

6.4 Mapungufu katika Kusimamia Masurufu ya Thamani ya Shilingi Bilioni 9.59

Kanuni ya 96 - 103 za Kanuni za Fedha za Umma za Mwaka 2001 GN/Na.132/2001 zinaelezea juu ya udhibiti wa ndani katika kusimamia masurufu. Kwa mantiki hiyo, kila shirika la umma limeweza kutunga kanuni za fedha zinazoelezea udhibiti wa masurufu, ikiwa pamoja na kuhakikisha kuwa masurufu yaliyotolewa yanarejeshwa ndani ya siku 14 baada ya shughuli za masurufu hayo kukamilika. Mtumishi ambaye hajarejesha masurufu aliyopewa awali hapaswi kupewa masurufu mengine na masurufu hayo yatarejeshwa kwa kukata mshahara wa mtumishi husika.

Nilifanya mapitio ya udhibiti wa masurufu kwa mwaka wa fedha 2020/21 ambapo nilibaini kuwa mashirika 9 yalikuwa na masurufu ya jumla ya shilingi bilioni 9.59 (mwaka 2019/20 shilingi bilioni 9), ambayo yalikuwa hayajarejeshwa hadi mwishoni mwa mwaka wa fedha 2020/21, zikiwa zimepita siku 14 baada ya kukamilika kwa kazi husika (**Jedwali Na. 13**). Niligundua kuwa mashirika hayakuweka mkazo juu ya urejeshaji wa masurufu ikiwemo kushindwa kukata mishahara ya watumishi husika.

Masurufu yasiyorejeshwa yanaweza kusababisha upotevu wa fedha za umma na kuchelewa kurejesha masurufu huathiri taarifa katika vitabu vya hesabu kwa kuonesha kiasi kikubwa cha madeni ya masurufu na kupunguza matumizi wakati shughuli zilizotekelezwa kwa masurufu hayo zimekamilika.

Jedwali Na. 13: Mashirika ya Umma yenye Masurufu Yasiyorejeshwa hadi Kufikia Tarehe 30 Juni 2021

Na.	Jina la Shirika la Umma	Shilingi (Milioni)
1	Chuo Kikuu cha Dar es Salaam	5,074.71
2	Chuo cha Kilimo Sokoine	2,642.19

Na.	Jina la Shirika la Umma	Shilingi (Milioni)
3	Mamlaka ya Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi	655.55
4	Shirika la Umeme Tanzania	466.59
5	Mamlaka ya Hifadhi za Taifa	237.31
6	Taasisi ya Uhandisi na Usanifu Mitambo Tanzania	160.81
7	Bodi ya Wahasibu na Wakaguzi Tanzania	150.83
8	Kampuni ya StamiGold	130.12
9	Shirika la Madini la Taifa	74.4
	Jumla	**9,592.51**

***Chanzo**: Ripoti za Mashirika ya Umma, 2021*

Ninapendekeza mashirika ya umma (a) yasimamie kwa vizuri madai ya masurufu ambayo hayajarejeshwa kwa kuweka msisitizo katika udhibiti wa masurufu na kuhakikisha masurufu yanarejeshwa kwa muda muafaka; na (b) yahakikishe hatua za kurejesha zinafuatwa pale ucheleweshaji unapojitokeza ikiwa pamoja na kukata masurufu hayo kwenye mishahara ya watumishi husika.

6.5 Matumizi Yasiyostahili yenye Thamani ya Shilingi Millioni 897.89 katika Mashirika na Taasisi Zingine za Umma

Mashirika ya umma yanatakiwa kuhakikisha yanaingia gharama zenye tija kulingana na maelekezo yanayotolewa na miongozo yake. Mapitio yangu katika Shirika la Nyumba la Taifa, Mamlaka ya Maji na Usafi wa Mazingira Dodoma, Shirika la Bima la Taifa, na Mamlaka ya Uthibiti wa Huduma za Nishati na Maji nilibaini kiasi cha milioni 897.89 zilillipwa kwa shughuli ambazo hazikuwa na tija moja kwa moja katika kazi za mashirika haya.

Nilibaini kuwa katika mwaka wa fedha 2020/21 **Shirika la Nyumba la Taifa** lilifanya ukarabati na metengenezo kwa kiasi cha shilingi milioni 401 kwenye nyumba 110 zilizopo Medeli Dodoma ambapo gharama hizo zilijumuisha ukarabati na metengenezo ya nyumba zilizokwishauzwa na nyumba za kupangishwa kama vitegauchumi. Gharama hizo zilitumika bila kuhusisha Chama cha Wamiliki wa Nyumba zilizouzwa eneo la Medeli kwa ajili ya kuchangia ukarabati wa gharama hizo, hivyo kusababisha Shirika la Nyumba la Taifa kuingia gharama zisizo za lazima.

Aidha, nilibaini kuwa **Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Dodoma** iliingia gharama ya jumla ya shilingi milioni 300 kwa ajili ya kuchimba kisima kimoja kirefu katika maeneo ya Mzakwe. Hata hivyo, ilibainika kuwa uwezo wa uzalishaji wa maji wa kisima hicho ni chini ya lita 100,000 kwa saa, wakati ilitarajiwa kizalishe zaidi ya lita 100,000 kwa saa. Hivyo, hakuna kazi zaidi zilizofanywa kama vile ufungaji wa pampu na umeme hivyo kisima kilibainika kutokuwa na manufaa kwa uzalishaji wa maji.

Katika **Shirika la Bima ya Taifa (NIC)** nilibaini malipo ya jumla ya shilingi milioni 72 yaliyofanywa kupitia hati ya malipo Na. PV/NMB/G/2010/9783 ya tarehe 12 Oktoba 2020 kwa ajili ya posho ya samani kwa viongozi waliokuwa wanakaimu nafasi zao hivyo hawakustahili posho hizo.

Pia, **Mamlaka ya Usimamizi wa Bima Tanzania (TIRA)** ilisitisha matumizi ya stika za karatasi na kuanza kutumia stika za kielekitroniki bila kufanya hesabu ya stika za karatasi zilizokuwapo kabla ya kusitisha matumizi yake. Mabadiliko haya yalisababisha hasara ya shilingi milioni 86.90 ambazo ni gharama za stika hizo za karatasi.

Katika **Mamlaka ya Uthibiti wa Huduma za Nishati na Maji (EWURA)**, nilibaini iliingia mkataba wa shilingi milioni 37.99 na Chuo Kikuu cha Dar es Salaam kupitia Kampuni ya BICO kwa ajili ya kutoa huduma za ushauri wa ujenzi wa kituo jongefu cha mafuta. Mradi ulikamilika na kituo cha mfano kilitengenezwa ndani ya muda wa mkataba. Shilingi milioni 37.99 zililipwa BICO kwa ajili ya kutengeneza kituo cha mfano; hata hivyo, kituo hicho hakijaanza kutumika. Kushindwa kuendeleza kituo cha mafuta jongefu ni matumizi mabaya ya rasilimali za umma.

Mapungufu haya yanachangiwa na usimamizi duni wa fedha za Serikali kutokana na kutofuatwa kwa sheria, kanuni na taratibu zinazoongoza matumizi ya fedha za Serikali.

Ninapendekeza kuwa mashirika ya umma husika yazingatie sheria na kanuni ili kuhakikisha kuna mipango sahihi katika kutekeleza majukumu yao.

6.6 Matumizi ya Shilingi Bilioni 4.42 Yasiyo na Vielelezo vya Kutosha

Kila shirika la umma lina kanuni zinazolitaka kuhakikisha miamala inayofanywa inakuwa na vielelezo vya kutosha. Takwa hili limesisitizwa pia na Kanuni ya 95 ya Kanuni za Fedha za Umma GN/Na. 132/2001, hivyo kila shirika la umma limeunda mwongozo wa ndani katika kuhakikisha miamala na malipo yanakuwa na vielelezo vya kutosha.

Nilibaini kuwa mashirika sita ya umma yalifanya miamala ya malipo katika shughuli mbalimbali yenye thamani ya shilingi bilioni 4.42, lakini malipo hayo hayakuwa na nyaraka sahihi za kuthibitisha gharama hizo. Taarifa muhimu kwa ufupi ni kama zinavyooneshwa katika **Jedwali Na.14.**

Jedwali Na. 14: Matumizi Yasiyo na Vielelezo vya Kutosha

Na.	Jina la Shirika	Shilingi (Milioni)
1	Shirika la Masoko ya Kariakoo	3,562.36
2	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Tabora	306.00
3	Kampuni ya Uendelezaji wa Uwanja wa Ndege wa Kimataifa wa Kilimanjaro	224.51
4	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Morogoro	115.05
5	Chuo Kikuu cha Sayansi na Teknolojia Mbeya	108.00
6	Taasisi ya Utafiti wa Viuatilifu vya Kudhibiti Visumbufu katika Ukanda wa Kitropiki	104.04
	Jumla	**4,419.96**

Chanzo: *Ripoti za Mashirika ya Umma, 2021*

Tatizo hili lilichangiwa zaidi na kukosekana kwa udhibiti wa ndani wa kutosha wa utunzaji wa kumbukumbu za nyaraka za vielelezo kwa matumizi yaliyofanyika. Pia, majanga kama moto uliotokea katika Shirika la Masoko Kariakoo ulisababisha vielelezo vyote kuharibika. Malipo yasiyo na vielelezo vya kutosha yanaweza kusababisha matumizi ambayo hayana faida kwa taasisi na Serikali.

Ninapendekeza mashirika husika yaimarishe udhibiti wa ndani wa nyaraka za matumizi na zihakikishe kila muamala unakuwa na vielelezo na vithibitisho vya kutosha kwa malipo yaliyofanywa.

6.7 Madeni ya Muda Mrefu ya Shilingi Trilioni 7.91

Madeni ni madai ya wauzaji wa bidhaa au watoa huduma ambayo bado hayajalipwa kwa bidhaa au huduma zilizotolewa. Madeni ya mashirika ya umma yanatokana na bidhaa au huduma zinazotolewa na wazabuni, wafanyakazi, mashirika mengine ya umma na wadau mbalimbali.

Nilibaini hadi kufikia tarehe 30 Juni 2021, mashirika ya umma 71 yalikuwa na madeni ambayo hayajalipwa ya jumla ya shilingi trilioni 7.91 (2019/20: shilingi trilioni 6.85). Madeni haya ambayo hayajalipwa kwa zaidi ya mwaka mmoja yameongezeka kwa asilimia 16 kutoka mwaka 2019/20 (**Kiambatanisho VII**).

Nimebaini kuwa mashirika mengi yana matatizo ya kifedha kutokana na kutopata fedha za kutosha kutoka Serikalini au kutofanya vizuri katika shughuli zao za kiutendaji.

Kutolipa madeni kadiri inavyotakiwa kunaweza kusababisha mtoa huduma na bidhaa kwa mkopo asitishe kutoa huduma au bidhaa husika hivyo kuathiri shughuli za mashirika ya umma yanayotegemea bidhaa au huduma hizo. Pia, kuchelewa kuwalipa wazabuni kunaweza kusababisha tozo za riba na adhabu ambazo hazioneshi taswira nzuri kwenye matumizi ya fedha za umma.

Ninapendekeza mashirika ya umma (a) yaweke mikakati ambayo itahakikisha kuwa malipo ya muda mrefu ambayo hayajalipwa yanalipwa kwa wakati; na (b) yahakikishe kuwa udhibiti wa ndani wa utendaji wa usuluhishi wa malipo unazingatiwa.

6.8 Matumizi ya Shilingi Milioni 278.42 Yanayoweza Kuepukika kwa Ajili ya Matengenezo ya Ndege

Nilibaini kutoka kwenye daftari la mali za kudumu za Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro kuwa Mamlaka inamiliki ndege aina ya CESSNA 182P yenye namba za usajili 5H-MPZ. Ndege hii ni ya zamani na kufikia tarehe 30 Juni 2021 ilikuwa na miaka 47. Ndege hii ilikusudiwa kuwezesha doria za usalama ndani na karibu ya Eneo la Hifadhi ya Ngorongoro.

Nilibaini kuwa kwa kipindi cha miaka mitatu kuanzia 2018/2019 hadi 2020/21, Mamlaka ilipanga ndege hiyo ifanye safari kwa saa 900 kwa ajili ya doria za ulinzi lakini iliweza kufanya safari kwa saa 18 tu (asilimia 2) wakati gharama za matengenezo zilizotumika zilikuwa shilingi milioni 278.42.

Ni maoni yangu kuwa, hakuna manufaa ya kutumia ndege hii ni ikilinganishwa na gharama za matengenezo zinazotumika wakati hakuna faida za kiuchumi zinazopatikana kutoka kwenye ndege hii.

Ninapendekeza Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro ifanye tathmini kuhusu gharama ambazo ndege hii inatumia kisha ifanye maamuzi ya ama kuendelea kuitumia au kufanya utaratibu wa kuiondoa kwenye matumizi pale itakapoona inafaa.

6.9 Mali zenye Thamani ya Shilingi Bilioni 2.29 ambazo Hazitumiki katika Mamlaka ya Bandari Tanzania

Ukaguzi wangu wa mitambo na vifaa katika Mamlaka ya Bandari Tanzania ulibaini kuwa hadi tarehe 30 Juni 2021, Mamlaka ilikuwa na mali zilizopangwa kuuzwa zenye thamani ya shilingi bilioni 2.29. Mali hizi ziliainishwa na kuwekwa kwenye mali za muda mfupi katika mwaka 2019/20 na zilitakiwa kuuzwa miaka miwili iliyopita. Mamlaka bado haijaomba kibali kutoka kwa Mlipaji Mkuu wa Serikali ili kuziondoa.

Ni maoni yangu kuwa, mali hizi zinaharibika zaidi na kusababisha kupungua kwa thamani ya soko ambayo ingeweza kupatikana kama mali hizo zingeuzwa mapema.

Ninapendekeza Mamlaka ya Bandari Tanzania iombe kibali kutoka kwa Mlipaji Mkuu wa Serikali ili kukamilisha mchakato wa uuzaji wa mali hizo.

6.10 Matumizi ya Shilingi Bilioni 14.52 ya zaidi ya Bajeti

Katika Chuo Kikuu cha Sayansi na Teknolojia Mbeya nilibaini kuwa kilifanya matumizi zaidi ya bajeti iliyoidhinishwa kwa shilingi bilioni 1.13 kinyume na Aya ya 3.29 ya Kanuni za Fedha za Chuo hicho za

mwaka 2016. Chuo kilitumia shilingi bilioni 3.86 wakati bajeti iliyoidhinishwa ni shilingi bilioni 2.73.

Pia, katika Benki ya Uwekezaji TIB - Maendeleo, nilibaini kulikuwa na matumizi makubwa ya fedha kiasi cha shilingi bilioni 13.39 kwenye baadhi ya shughuli kutokana na udhibiti hafifu wa bajeti. Hali hiyo ilitokana na kukosekana kwa mapitio ya mara kwa mara ya bajeti na mfumo wa usimamizi wa uhasibu ambao haukuwa na utaratibu mzuri wa udhibiti, na kuongezeka kwa gharama za ufuatiliaji wa mikopo kutokana na ucheleweshaji usiotarajiwa wa marejesho ya mikopo zaidi ya muda uliopangwa na benki.

Hali hii inaweza kusababisha Benki kushindwa kutekeleza shughuli zingine kwa sababu lengo kuu lililopangwa halikuweza kufikiwa.

Ninapendekeza (a) Chuo Kikuu cha Sayansi na Teknolojia cha Mbeya kihakikishe kuna mapitio ya mara kwa mara ya bajeti ya mwaka pamoja na kuongeza udhibiti katika uimarishaji wa maandalizi na utekelezaji wa bajeti; na (b) Benki ya Uwekezaji – Maendeleo wahakikishe kuna matumizi ya mfumo wa udhibiti wa bajeti katika ufuatiliaji wa utekelezaji wa bajeti na kuimarisha udhibiti wa urejeshaji wa mikopo.

SURA YA SABA

TATHMINI YA UDHIBITI WA NDANI, RASILIMALIWATU NA UTAWALA BORA

7.0 Tathmini ya Udhibiti wa Ndani, Rasilimaliwatu, na Utawala Bora

Udhibiti wa mifumo ya ndani ni muhimu kwa mashirika na taasisi zingine za umma katika kudhibiti vihatarishi. Ndani ya mfumo wa utawala wa mashirika na taasisi zingine za umma, udhibiti wa ndani unapaswa kuwekwa, kutekelezwa, na kufuatiliwa kikamilifu na bodi za wakurugenzi na kamati zake za kudumu, menejimenti, na vyombo vingine.

Uimara na ufanisi wa udhibiti wa ndani hushughulikia vihatarishi, hupunguza gharama zisizo za lazima kwa mashirika na taasisi zingine za umma, na hufikia malengo yaliyopangwa. Tathmini ya udhibiti wa ndani, usimamizi wa vihatarishi, na mifumo ya utawala kwa mwaka wa fedha 2020/21 ililenga kuchunguza ufanisi wa udhibiti wa ndani ulioanzishwa katika mashirika na taasisi zingine za umma na kutathmini taratibu za usimamizi kuhusu usimamizi wa vihatarishi.

Pia, utendaji wa taasisi yoyote unasukumwa na uwapo wa rasilimali na rasilimaliwatu. Mishahara na usimamizi wa rasilimaliwatu ni sehemu muhimu ya mashirika na taasisi za umma kufikia malengo yaliyokusudiwa.

7.1 Mashirika ya Umma Yasiyokuwa na Bodi za Wakurugenzi

Bodi za wakurugenzi ni mamlaka za usimamizi wa mashirika ya umma ambazo kazi yake ni kuhakikisha utendaji wa taasisi unakuwa wa ufanisi na tija kwa maslahi ya umma. Bodi hizo zinasimamia menejimenti za mashirika ambazo zimekabidhiwa shughuli za kila siku za mashirika hayo. Bodi ya wakurugenzi ni chombo kinachowajibika kufanya maamuzi yanayotoa mwelekeo wa shirika kwa maslahi ya umma. Huchukua jukumu la jumla, ikiwa pamoja na wajibu wa kutambua maeneo muhimu ya vihatarishi, kuzingatia na kufuatilia maamuzi ya uwekezaji na masuala muhimu ya kifedha,

na kukagua utendaji na usimamizi wa mipango ya biashara na bajeti ya taasisi husika.

Wakati wa ukaguzi wangu wa mwaka wa fedha 2020/21, nilibaini kuwa mashirika ya umma 31 (2019/20: 30) hayakuwa na bodi za wakurugenzi. (**Jedwali Na. 15**).

Aidha, mapitio yalibainisha kuwa Bodi ya Korosho Tanzania na Shirika la Maendeleo ya Petroli Tanzania wana wenyeviti wa bodi pekee bila wajumbe wa bodi walioteuliwa na mamlaka inayohusika. Hali hii inasababisha ugumu wa kuitisha vikao vya bodi kwa vile akidi haiwezi kutimia kwa kikao kimoja. Kwa maoni yangu, wajumbe wa bodi wateuliwe ili kuhakikisha kuwa ushiriki wao katika kuendesha mashirika ya umma unatoa maamuzi na maagizo ya kuongeza thamani.

Jedwali Na. 15: Mashirika ya Umma Yasiyo na Bodi za Wakurugenzi

Na.	Jina la Taasisi	Uwapo wa Bodi	Tarehe ya Mwisho kuwa na Bodi	Miezi ambayo Taasisi Imekaa bila Kuwa na Bodi hadi 28 Februari 2022
1	Chuo Kikuu cha Kilimo na Teknolojia Julius K. Nyerere	Hakuna Bodi	Julai 2015	80
2	Shirika la Maendeleo na Utafiti wa Viwanda Tanzania	Hakuna Bodi	Oktoba 2015	77
3	Makumbusho ya Taifa la Tanzania	Hakuna Bodi	Januari 2019	38
4	Chama cha Hakimiliki Tanzania	Hakuna Bodi	Machi 2019	36
5	Taasisi ya Utafiti wa Wanyamapori Tanzania	Hakuna Bodi	Machi 2019	36
6	Mamlaka ya Usimamizi wa Shughuli za Bima Tanzania	Hakuna Bodi	Aprili 2019	35
7	Bodi ya Maziwa Tanzania	Hakuna Bodi	Agosti 2019	30
8	Mamlaka ya Udhibiti wa Maji na Huduma za Nishati	Hakuna Bodi	Aug-19	30
9	Taasisi ya Utafiti wa Viuatilifu Tanzania	Hakuna Bodi	Septemba 2019	29
10	Shirika la Utangazaji Tanzania	Hakuna Bodi	Oktoba 2019	28

Na.	Jina la Taasisi	Uwapo wa Bodi	Tarehe ya Mwisho kuwa na Bodi	Miezi ambayo Taasisi Imekaa bila Kuwa na Bodi hadi 28 Februari 2022
11	Kituo cha Uwekezaji Tanzania	Hakuna Bodi	Machi 2020	23
12	Bodi ya Tumbaku Tanzania	Hakuna Bodi	Julai 2020	19
13	Bodi ya Nafaka na Mazao Mengine	Hakuna Bodi	Agosti 2020	18
14	Taasisi ya Taifa ya Sukari	Hakuna Bodi	Agosti 2020	18
15	Bodi ya Michezo ya Kubahatisha Tanzania	Hakuna Bodi	Oktoba 2020	16
16	Mfuko wa Maendeleo ya Pamba	Hakuna Bodi	Oktoba 2020	16
17	Bodi ya Usajili wa Wabunifu Majengo na Wakadiriaji Majenzi	Hakuna Bodi	Oktoba 2020	16
18	Bodi ya Pamba Tanzania	Hakuna Bodi	Oktoba 2020	16
19	Mamlaka ya Uhifadhi ya Eneo la Ngorongoro	Hakuna Bodi	Novemba 2020	15
20	Baraza la Michezo la Taifa	Hakuna Bodi	Februari 2021	12
21	Baraza la Kiswahili Tanzania	Hakuna Bodi	Februari 2021	12
22	Shirika la Masoko la Kariakoo	Hakuna Bodi	Mei 2021	9
23	Shirika la Posta Tanzania	Hakuna Bodi	Mei 2021	9
24	Wakala wa Maendeleo ya Wakulima Wadogo wa Chai Tanzania	Hakuna Bodi	Mei 2021	9
25	Baraza la Sanaa Tanzania	Hakuna Bodi	Oktoba 2021	4
26	Bohari Kuu ya Dawa	Hakuna Bodi	Oktoba 21	4
27	Mamlaka ya Rufaa ya Zabuni za Umma	Hakuna Bodi	Oktoba 2021	4
28	Bodi ya Sukari Tanzania	Hakuna Bodi	Oktoba 2021	4
29	Chuo cha Ustawi wa Jamii	Hakuna Bodi	Novemba 2021	3
30	Mamlaka ya Udhibiti wa Mawasiliano Tanzania-	Hakuna Bodi	Novemba 2021	3
31	Baraza la Taifa la Usimamizi wa Mazingira	Hakuna Bodi	Disemba 2021	2

Chanzo: *Taarifa za Fedha za Mashirika, 2020/21*

Kutokuwapo kwa bodi za wakurugenzi kunadhoofisha kazi za usimamizi katika kutoa mwelekeo wa kimkakati wa taasisi, hivyo kuathiri shughuli za taasisi hizo na utendaji kifedha. Pia, husababisha ucheleweshaji katika kufanya na kutekeleza maamuzi muhimu ya kimkakati, ikijumuisha uidhinishaji wa miongozo, kanuni na sera.

Ninasisitiza kwenye mapendekezo yangu ya miaka iliyotangulia kuwa mamlaka za uteuzi zifikirie kuchukua hatua mapema za kuhakikisha zinafanya utambuzi wa bodi ambazo muda wake unakaribia kuisha ili kupata fursa ya kuanza mchakato wa uteuzi mapema kuondoa changamoto hii.

7.2 Kushindwa Kutoa Maoni kwa Mashirika Matano ya Umma kwa Kutokuwepo kwa Bodi ya Wakurugenzi

Kifungu cha 39 (2) (c) cha sheria zilizoandikwa (Miscellaneous amendments) (Na.6) ya mwaka 2019 kinaeleza kuwa pale ambapo muda wa Bodi uliotajwa katika sheria yoyote ya kimaandishi umefikia kikomo, majukumu ya bodi yafanywe na Katibu Mkuu wa Wizara yenye dhamana na Bodi hiyo hadi pale Bodi itakapoteuliwa. Katibu Mkuu atawajibika kufanya majukumu hayo kwa kipindi kisichozidi miezi kumi na mbili.

Aya ya 47 na 48 cha Miongozo ya Uhasibu (TFRS 1) iliyotolewa na Bodi ya Wahasibu na Wakaguzi (NBAA) ya mwaka 2021 zinaeleza wajibu wa wale walio na mamlaka ya usimamizi kwenye taasisi ambao ni pamoja na kuandaa na kuidhinisha taarifa za fedha kwa mujibu wa viwango vinavyotumika kuandaa hesabu hizo, sheria, kanuni na masharti mengine ya kisheria.

Nimekagua taarifa za fedha za mashirika ya umma 200, hata hivyo, sikuweza kutoa maoni ya ukaguzi wa taarifa za fedha za mashirika ya umma matano (**Jedwali Na.16**) kwa sababu hazikuwa na Bodi za Wakurugenzi kwa ajili ya kuidhinisha taarifa hizo na Makatibu Wakuu walizuiwa na sheria kuidhinisha taarifa hizo za fedha kwa sababu ya kuisha muda uliotajwa na sheria. Mamlaka ya Makatibu Wakuu ya kusimamia shughuli za mashirika ya umma kipindi ambacho bodi hazikuwepo yaliisha baada ya miezi 12 wakati bodi hizo zilikuwa hazijateuliwa kwa kipindi kinachozidi miezi 12.

Bodi za Wakurugenzi kwa Mashirika matano ya Umma hazikuwepo kwa sababu zilikuwa ama muda wake umeisha au kwa kutenguliwa na mamlaka za uteuzi.

Jedwali Na. 16: Kushindwa Kutoa Maoni kwa Mashirika Matano ya Umma

Na.	Jina la shirika	Uwepo wa Bodi	Tarehe ya muda wa bodi kuisha	Idadui ya miezi bila kuwa na Bodi (Mpaka 28 Februari 2022)
1	Chuo kikuu cha Kilimo na Tekinolojia Mwalimu Julius K. Nyerere	Hakuna Bodi	Julai 2015	80
2	Shirika la Maendeleo na Utafiti wa Viwanda Tanzania	Hakuna Bodi	Oktoba 2015	77
3	Mamlaka ya Usimamizi wa Bima Tanzania	Hakuna Bodi	Aprili 2019	35
4	Chuo cha Taifa cha Sukari	No Board	August 2020	18
5	Bodi ya Michezo ya Kubahatisha Tanzania	Hakuna Bodi	Oktoba 2020	16

Chanzo: *Taarifa za fedha 2020/21*

Kutokuwepo kwa Bodi za Wakurugenzi kwa ajili ya kuidhinisha taarifa za fedha kumesababisha nisitekeleze mamlaka yangu ya kikatiba ya kukamilisha ukaguzi na kutoa maoni ya ukaguzi wa taarifa za fedha za mashirika matano ya umma.

Ninapendekeza kuwa mamlaka za uteuzi zizingatie utambuzi wa mapema wa wajumbe wa Bodi kabla ya mwisho wa muda wa bodi na kuanza mchakato wa uteuzi mapema ili kupunguza changamoto iliyobainika.

7.3 Kutokuwapo kwa Sera ya Kudhibiti Udanganyifu na Taratibu za Vihatarishi ndani ya Mashirika na Taasisi Zingine za umma

Kuzuia na kugundua undanganyifu katika mashirika ya umma na taasisi zingine za Serikali ni moja ya malengo ya msingi ya utawala

bora, usimamizi wa vihatarishi, na udhibiti wa ndani. Hivyo, menejimenti zinapaswa kuweka sera na taratibu zilizo wazi za kuchunguza na kutatua madai au tuhuma za udanganyifu. Sera hizi zitawezesha utambuzi, ufuatiliaji, na uzuiaji wa vihatarishi ili kuleta utendaji bora wa mashirika ya umma na taasisi zingine za Serikali.

Katika ukaguzi juu ya taratibu za utekelezaji wa hatua za kudhibiti udanganyifu katika mashirika ya umma 200 nilibaini kuwa mashirika 10 hayakuwa na sera, mbinu na taratibu za kutambua na kukabiliana na vitendo vya udanganyifu (**Jedwali Na.17**).

Kwa maoni yangu, kutokana na kukosekana kwa taratibu za kuzuia na kugundua udanganyifu, taasisi haziwezi kuelezea maadili ya taasisi au shirika kwa watumishi wake ili kuzuia ushawishi na fursa za kufanya udanganyifu; na inakuwa vigumu kutoa miongozo kwa wafanyakazi kuhusu mbinu sahihi za kushughulikia udanganyifu.

Jedwali Na. 17: Mashirika na Taasisi za Umma ambazo Hazikuwa na Sera za Kudhibiti Udanganyifu

Na.	Jina la Taasisi
1	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Dar es Salaam
2	Shirika la Bima la Taifa
3	Shirika la Viwango Tanzania
4	Mamlaka ya Bandari Tanzania
5	Benki ya Uwekezaji - TIB
6	Bodi ya Chai Tanzania
7	Bodi ya Bima ya Amana
8	Taasisi ya Utafiti ya Wanyamapori Tanzania
9	Mamlaka ya Usimami wa Huduma za Bima Tanzania
10	Shirika la Nyumba la Taifa

Chanzo: *Taarifa za Fedha za Mashirika, 2020/21*

Ninapendekeza mashirika yaliyoorodheshwa yatunge sera za kudhibiti udanganyifu na taratibu za kuzuia udanganyifu ili ziwe katika nafasi ya kutambua na kuzuia udanganyifu mapema.

7.4 Muundo Usio Wazi wa Utawala baada ya Mabadiliko ya Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro kuwa Taasisi ya Kijeshi

Sheria ya Mamlaka ya Eneo la Hifadhi ya Ngorongoro, Sura ya 284 (Marekebisho ya Mwaka 2002) inaelekeza kuwa kazi ya uangalizi ya

Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro iko chini ya bodi ya wakurugenzi ya hifadhi ya eneo hilo.

Hata hivyo, baada ya muda wa bodi ya wakurugenzi ya Mamlaka kuisha mnamo Novemba 2020, na baada ya Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro kubadilishwa kuwa taasisi ya kijeshi, nilibaini kuwa muundo wa usimamizi wa Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro bado haujafafanuliwa na haupo wazi. Nilibaini pia kuwa muundo wa utawala wa Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro unafanyiwa kazi na Wizara ya Maliasili na Utalii ambayo bado iko katika mchakato wa kuainisha miundo na taratibu za huduma kwa taasisi zote za kijeshi ambazo zinajumuisha Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro, Wakala wa Misitu Tanzania na Mamlaka ya Usimamizi wa Wanyamapori Tanzania.

Kwa maoni yangu, kukosekana kwa mamlaka ya uangalizi kama ile ya bodi kunaweza kusababisha vihatarishi vilivyoripotiwa kuathiri shughuli za Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro.

Ninapendekeza kuwa Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro iwasiliane na Wizara ya Maliasili na Utalii ili kuharakisha kukamilika kwa muundo wa utawala kwa ajili ya kusimamia vyema shughuli za Mamlaka hiyo.

7.5 Maofisa Wanaokaimu Nafasi Zao kwa Muda wa zaidi ya Miezi Sita

Kanuni ya D.24 (3) ya Kanuni za Kudumu za Utumishi wa Umma za Mwaka 2009 inataka mtumishi wa umma kukaimu nafasi iliyo wazi kwa kipindi kisichozidi miezi sita.

Katika mapitio yangu ya mwaka 2019/20 nilibaini uwapo wa watumishi 175 katika taasisi 33 waliokuwa wakikaimu nafasi za ukuu wa idara na vitengo kwa zaidi ya miezi sita. Katika mapitio yangu ya mwaka huu nimeendelea kubaini kuendelea kuwapo kwa udhaifu huo katika taasisi 22, ambapo watumishi 155 wanakaimu nafasi za wakuu wa idara na vitengo kwa zaidi ya miezi sita hadi miaka 15 kinyume na kanuni tajwa kama inavyooneshwa kwenye **Jedwali Na. 18.**

Nimebaini kuwa udhaifu huu unasababishwa na Ofisi ya Rais - Menejimenti ya Utumishi wa Umma na Utawala Bora kucheleweshwa kuwaidhinisha maofisa waliopendekezwa kushika wadhifa huo.

Jedwali Na. 18: Watumishi wa Umma Wanaokaimu kwa Zaidi ya Miezi Sita

Na.	Jina la Taasisi	Idadi ya Watumishi Wanaokaimu	Kipindi Wanachokaimu
1	Chuo Kikuu cha Ardhi	9	Kati ya miezi saba hadi miaka miwili
2	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Dar es Salaam	7	Zaidi ya miezi sita
3	Chuo cha Mipango na Maendeleo Vijijini	2	Miaka 15
4	Kituo Cha Elimu Kibaha	1	Miaka miwili
5	Bohari Kuu ya Dawa	7	Kati ya miezi miwili hadi miaka miwili na nusu
6	Hospitali ya Taifa ya Muhimbili	3	Kati ya miezi nane hadi miaka mitatu
7	Taasisi ya Mifupa	7	Kati ya miezi tisa hadi miaka minne
8	Chuo Kikuu cha Afya na Sayansi Shirikishi Muhimbili	16	Kati ya miezi minne hadi miaka miwili
9	Baraza la Sanaa la Taifa	2	Miezi kumi na moja hadi miaka miwili
10	Ofisi ya Taifa ya Takwimu	10	Kati ya miezi saba hadi miaka mitatu
11	Baraza la Kiswahili Tanzania	1	Miaka miwili
12	Baraza la Michezo Tanzania	10	Kati ya miezi sita hadi miaka miwili
13	Shirika la Taifa la Madini	6	Kati ya miezi sita hadi miaka miwili
14	Shirika la Utangazaji Tanzania	3	Kati ya miezi sita hadi miaka mitano
15	Bodi ya Maziwa Tanzania	2	Kati ya miezi sita hadi miezi kumi na moja
16	Taasisi ya Uhandisi na Usanifu wa Mitambo	7	Kati ya miezi nane hadi miaka miwili
17	Mamlaka ya Udhibiti wa Mbolea Tanzania	14	Kati ya miezi kumi na moja hadi miaka mitatu.
18	Mamlaka ya Dawa na Vifaatiba Tanzania	6	Kati ya mwaka mmoja hadi miwili
19	Mamlaka ya Bandari Tanzania	4	Kati ya miezi saba hadi miaka mitano
20	Bodi ya Utalii Tanzania	10	Kati ya miezi sita hadi mwaka mmoja
21	Mamlaka ya Maendeleo ya Biashara Tanzania	7	Miaka miwili na nusu

Na.	Jina la Taasisi	Idadi ya Watumishi Wanaokaimu	Kipindi Wanachokaimu
22	Taasisi ya Utafiti wa Viuatilifu vya Kitropiki	21	Kati ya miezi saba hadi miaka tisa
	Jumla	**155**	

Chanzo: *Taarifa ya Ukaguzi*

Ni maoni yangu kuwa maofisa wanaokaimu kwa muda mrefu wanaweza kukatishwa tamaa na kutokuwa na ujasiri katika kufanya maamuzi, hivyo kuathiri vibaya shughuli na malengo yaliyopangwa.

Ninapendekeza mashirika ya umma kwa kushirikiana na Ofisi ya Msajili wa Hazina pamoja na Ofisi ya Rais - Menejimenti ya Utumishi wa Umma na Utawala Bora kufanya maamuzi kwa wakati ya ama kuwathibitisha maofisa waliopo ama kuteua maofisa wengine wenye sifa stahiki.

7.6 Upungufu wa Watumishi 8,356 katika Mashirika ya Umma 29

Idadi ya watumishi katika mashirika ya umma inaoneshwa katika muundo wa taasisi unaoundwa kufuatia mahitaji ya rasilimaliwatu inayohitajika na mashirika hayo kutekeleza shughuli zilizopo ili kukamilisha malengo wanajiwekea.

Katika ripoti yangu ya mwaka 2019/20, nilitoa taarifa ya upungufu wa watumishi 4,092 katika mashirika na taasisi za umma 23 sawa na asilimia 37 ya idadi ya uhitaji. Mwaka huu tatizo hili limeendelea katika taasisi 29 nilizozikagua, ambapo nimebaini upungufu wa watumishi 8,356 sawa na asilimia 43 ya kiwango cha watumishi kilichopendekezwa cha watumishi 19,285 kama inavyooneshwa kwenye **Jedwali Na. 19**.

Upungufu wa watumishi unasababishwa zaidi na ucheleweshaji wa vibali vya kuajiri katika Ofisi ya Rais - Menejimenti ya Utumishi wa Umma na Utawala Bora. Hali hii inaleta athari mbaya kwa uwezo wa taasisi hizi kutoa huduma bora, ikiwa ni pamoja na kuelemewa na mzigo wa kazi na kushusha morali kwa watumishi waliopo, hivyo, taasisi hizi zinaweza kushindwa kufikia malengo yake yaliyopangwa.

Jedwali Na. 19: Upungufu wa Watumishi

Na.	Jina la Taasisi	Wanaohitajika	Waliopo	Upungufu
1	Shirika la Umeme Tanzania	4741	2322	2419
2	Hospitali ya Taifa Muhimbili	4567	2734	1833
3	Chuo Kikuu cha Kilimo Sokoine	2076	1253	823
4	Mamlaka ya Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi	2004	1293	711
5	Chuo Kikuu Mzumbe	1242	620	622
6	Tume ya Nguvu za Atomiki Tanzania	464	117	347
7	Shirika la Maendeleo ya Viwanda Vidogo	546	278	268
8	Shirika la Taifa la Madini	382	116	266
9	Chuo Kikuu cha Afya na Sayansi Shirikishi Muhimbili	739	583	156
10	Kampuni ya Stamigold	381	232	149
11	Makumbusho ya Taifa	165	78	87
12	Bodi ya Utalii Tanzania	133	54	79
13	Chuo cha Kumbukumbu cha Mwalimu Nyerere	349	273	76
14	Shirika la Usimamizi wa Ukaguzi wa Vyama vya Ushirika	191	116	75
15	Taasisi ya Elimu Tanzania	255	199	56
16	Mamlaka ya Bandari Tanzania	99	45	54
17	Bodi ya Wataalamu wa Ununuzi na Ugavi	85	40	45
18	Bodi ya Kahawa Tanzania	104	63	41
19	Bodi ya Usanifu wa Majenzi na Upimaji	75	38	37
20	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi Wa Mazingira Lindi	72	41	31
21	Bodi ya Maziwa Tanzania	54	25	29
22	Mamlaka ya Maendeleo ya Biashara Tanzania	126	99	27
23	Wakala wa Maendeleo ya Wakulima Wadogo wa Chai Tanzania	28	2	26
24	Baraza la Michezo Tanzania	48	23	25
25	Kampuni ya Magazeti ya Serikali Tanzania	44	21	23
26	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Morogoro	210	191	19
27	Shirika la Maendeleo ya Petroli Tanzania	24	12	12
28	Taasisi ya Uhasibu Arusha	21	11	10

Na.	Jina la Taasisi	Wanaohitajika	Waliopo	Upungufu
29	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Sumbawanga	60	50	10
	Jumla	**19285**	**10929**	**8356**

***Chanzo**: Taarifa ya Ukaguzi, 2021*

Ninapendekeza kuwa (a) Ofisi ya Rais - Menejimenti ya Utumishi wa Umma na Utawala Bora iharakishe mchakato wa kutoa vibali vya kuajiri watumishi katika mashirika na taasisi zingine za umma, na (b) mashirika ya umma yafuatilie katika Ofisi ya Rais - Menejimenti ya Utumishi wa Umma na Utawala Bora kuhakikisha zinapata vibali vya ajira za kujaza nafasi za wafanyakazi wanaohitajika ili kutekeleza malengo ya taasisi hizo kwa ufanisi.

7.7 Kuchelewa Kutuma Makato ya Mishahara kwa Taasisi Husika

Lengo la usimamizi wa mishahara ni kuhakikisha kuwa watumishi wote wanalipwa kwa usahihi na kwa wakati pamoja na makato yanayohusiana kupelekwa kwenye taasisi husika. Mishahara ya wafanyakazi wa mashirika ya umma na taasisi zingine hukatwa makato ya kisheria na yasiyo ya kisheria kama vile michango ya pensheni na bima afya, marejesho ya mikopo na michango ya vyama vya wafanyakazi.
Katika mapitio yangu ya mwaka wa fedha ulioishia tarehe 30 Juni 2021, nilibaini kuwa makato ya shilingi bilioni 6.93 yalicheleweshwa kupelekwa kwenye taasisi husika katika mashirika ya umma na taasisi zingine 16 kama inavyoonekana katika **Jedwali Na 20**.

Hali hii inatokana na kuchelewa kutumwa fedha kutoka Wizara ya Fedha na Mipango kwa vile sehemu kubwa ya makato hayo hulipwa moja kwa moja na Serikali; udhaifu katika udhibiti wa makato hayo; na ucheleweshaji wa utoaji wa namba za kulipia kwa Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa Watumishi wa Umma. Hali hii inaweza kusababisha faini na adhabu zisizo za lazima kwa taasisi zilizochelewesha makato. Pia, itaathiri wanufaika kupata huduma zinazotolewa na mifuko ya hifadhi za jamii ambazo ni Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya, Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa Watumishi wa Umma, na Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi.

Jedwali Na. 20: Kuchelewa Kupeleka Makato ya Kisheria ya Wafanyakazi kwenye Mifuko ya Hifadhi za Jamii

Na.	Jina la Taasisi	Aina ya Makato	Kiasi (Sh.)	Muda wa Makato kucheleweshwa
1	Chuo cha Ufundi Arusha	Makato ya Mfuko wa Jamii kwa Watumishi wa Umma	237.60	Kati ya mwezi mmoja hadi miezi minne
2	Mamlaka ya Udhibiti wa Soko la Mitaji	Makato ya Mfuko wa Jamii kwa Watumishi wa Umma	124.24	Kati ya miezi miwili hadi miezi nane
3	Mamlaka ya Maeneo Maalumu kwa Uzalishaji wa Bidhaa kwa Mauzo ya Nje ya Nchi	Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya	13.43	Kati ya miezi miwili hadi miezi minne
		Makato ya Mfuko wa Jamii kwa Watumishi wa Umma	20.97	Kati ya miezi miwili hadi miezi minne
4	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Mbeya	Makato ya Mfuko wa Jamii kwa Watumishi wa Umma	309.89	Kati ya siku moja hadi siku 29
		Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi	11.43	Kati ya mwezi mmoja hadi miezi 11
		Makato ya Bodi ya Mikopo ya Wanafunzi wa Elimu ya Juu	76.52	Kati ya siku moja hadi miezi miwili
5	Kampuni ya Mkulazi	Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya	12.51	Kati ya siku 19 hadi miezi miwili
6	Chuo cha Kumbukumbu ya Mwalimu Nyerere	Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya	19.00	Miezi mitano
		Makato ya Mfuko wa Jamii kwa Watumishi wa Umma	31.59	Miezi mitano
7	Baraza la Taifa la Usimamizi wa Mazingira	Makato ya Mfuko wa Jamii kwa Watumishi wa Umma	147.02	Kati ya siku 12 hadi miezi minne
8	Taasisi ya Saratani ya Ocean Road	Makato ya Mfuko wa Jamii kwa Watumishi wa Umma	329.80	Kati ya mwezi mmoja hadi miezi minne
9	Shirika la Maendeleo ya Viwanda Vidogo	Makato ya Mfuko wa Jamii kwa Watumishi wa Umma	191.42	Kati ya mwezi mmoja hadi miezi mitano
		Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya	103.16	Kati ya mwezi mmoja hadi miezi minne
10	Kampuni ya Stamigold	Makato ya Mfuko wa Jamii kwa Watumishi wa Umma	1,594.34	Miezi 48
		Mfuko wa Taifa wa Hifadhi ya Jamii	975.26	Miezi 48

Na.	Jina la Taasisi	Aina ya Makato	Kiasi (Sh.)	Muda wa Makato kucheleweshwa
11	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Tanga	Makato ya Mfuko wa Jamii kwa Watumishi wa Umma	285.16	Kati ya siku 12 hadi siku 50
12	Kampuni ya Tanzania Biotech Products Limited	Makato ya Mfuko wa Jamii kwa Watumishi wa Umma	296.17	Julai 2020 hadi Juni 2021
13	Taasisi ya Utafiti wa Uvuvi Tanzania	Makato ya Mfuko wa Jamii kwa Watumishi wa Umma	97.79	Kati ya siku 14 hadi miezi miwili
		Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya	50.44	Kati ya siku tano hadi mwezi mmoja
14	Mamlaka ya Hifadhi za Taifa Tanzania	Makato ya Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi	235.74	Kati ya siku 12 hadi miezi minne
15	Chuo Kikuu cha Dar es Salaam	Makato ya Mfuko wa Jamii kwa Watumishi wa Umma	130.09	Kati ya miezi miwili hadi miezi kumi
16	Chuo Kikuu cha Dodoma	Makato ya Mfuko wa Jamii kwa Watumishi wa Umma	955.43	Kati ya siku moja hadi siku 13
		Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya	677.94	Kati ya siku moja hadi siku 18
	Jumla		**6,926.94**	

Chanzo: *Taarifa ya Ukaguzi, 2021*

Ninapendekeza mashirika ya umma yafuatilie kwa karibu Wizara ya Fedha na Mipango ili kutuma michango kwa wakati; na kwa makato yanayolipwa na mwajiri, mashirika ya umma yahakikishe kuwa makato ya mishahara yanatumwa kwa wakati.

7.8 Kushindwa Kutuma Makato ya Kisheria Shilingi Bilioni 129.33

Makato ya kisheria ni pamoja na michango ya mifuko ya pensheni, Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi na marejesho ya mikopo ya wanafunzi yanayotakiwa kutumwa kwa taasisi husika kwa muda unaotakiwa, mara nyingi, kabla ya siku ya mwisho ya mwezi unaofuata.

Ukaguzi wangu ulibaini kuwa mashirika na taasisi zingine za umma nne katika mwaka 2020/21 hazikupeleka michango ya kisheria ya shilingi bilioni 129.33 kwenye mifuko ya pensheni, Bodi ya Mikopo

ya Wanafunzi wa Elimu ya Juu, na Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi kama inavyotakiwa (**Jedwali Na. 21**).

Menejimenti zilikiri kuwa hali hiyo ilichangiwa na ukosefu wa fedha. Kutotuma michango kwenye mifuko ya hifadhi za jamii kuna athari hasi kwa mafao na fidia za wastaafu na wafanyakazi. Pia, kunaweza kusababisha riba na adhabu kutokana na ucheleweshaji na hivyo kuongeza deni kwa taasisi hizi.

Kwa mfano, katika Bodi ya Pareto Tanzania, mchango ambao haukupelekwa kwenye Mfuko wa Pensheni kwa Watumishi wa Umma ulisababisha kutozwa riba na adhabu ya shilingi milioni 577.99 kuanzia mwaka 2019/20 hadi 2020/21.

Jedwali Na. 21: Makato ya Kisheria ambayo Hayakupelekwa kwenye Taasisi Husika

Na.	Jina la Taasisi	Aina ya Makato	Kiasi (Sh. Milioni)	Muda
1	Shirika la Reli Tanzania	Makato ya Mfuko wa Pensheni kwa Watumishi wa Umma	99,600.00	Kuanzia mwaka 2015 hadi Juni 2021
		Makato ya Mfuko wa Taifa wa Hifadhi ya Jamii	3,400.00	Kuanzia mwaka 2015 hadi Juni 2021
		Makato ya Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi	25,400.00	Kuanzia mwaka 2015 hadi Juni 2021
2	Bodi ya Pareto Tanzania	Makato ya Mfuko wa Jamii kwa Watumishi wa Umma	668.99	Kuaniza mwaka 2015/2016 hadi mwaka 2020/21
3	Kampuni ya Bidhaa za Bioteknolojia Tanzania	Makato ya Mfuko wa Jamii kwa Watumishi wa Umma	214.31	Kuanzia Julai 2019 hadi Juni 2020
4	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Tabora	Makato ya Bodi ya Mikopo kwa Wanafunzi wa Elimu ya Juu	46.64	Kuanzia mwaka 2018/2019 hadi 2019/2020
	Jumla		**129,329.94**	

Chanzo: *Ripoti za Ukaguzi, 2021*

Ninapendekeza mashirika ya umma ya hakikishe (a) makato yote ambayo hayajawasilishwa yanatumwa mara moja kwa taasisi husika bila kuchelewa zaidi ili kuepusha gharama zisizo na tija zitokanazo na adhabu na riba; na (b) yanatafuta vyanzo zaidi vya fedha na kuboresha ufanisi wa ukusanyaji wa mapato ili kuwezesha taasisi kulipa madeni yote kwa wakati.

7.9 Madai ya Wafanyakazi ya Muda Mrefu

(a) Malimbikizo ya Shilingi Bilioni 2.72 ya mishahara ambayo Haijalipwa

Ukaguzi wangu wa usimamizi wa mishahara katika mashirika na taasisi zingine za umma ulibaini malimbikizo ya madeni ya mishahara ya watumishi ya shilingi bilioni 2.72 ambayo yalikuwa hayajalipwa kwa vipindi virefu kuanzia mwaka mmoja hadi miaka saba. (**Jedwali Na. 22**).

Malimbikizo hayo ya madeni yanatokana na upandishaji vyeo wafanyakazi na mabadiliko ya mishahara, ajira mpya, uhamisho na mabadiliko ya mishahara kutokana na kuhuisha mifumo ya miundo ya utumishi. Aidha, malimbikizo ya madeni hayo yalisababishwa na kutohakikiwa kwa wakati na kutoidhinishwa kwa malimbikizo ya malipo ya watumishi na Wizara ya Fedha na Mipango; kupitishwa kwa mfumo wa LAWSON kutoka NAVISION kwa ajili ya usimamizi wa rasilimaliwatu; na kutokuwapo kwa jitihada za kutosha zilizofanywa na menejimenti katika kufuatilia malimbikizo ya muda mrefu ya malipo ya watumishi.

Kutolipwa kwa malimbikizo ya wafanyakazi huathiri ari ya wafanyakazi kazini na kupunguza ufanisi mahali pa kazi.

Jedwali Na. 22: Mashirika yenye Malimbikizo ya Wafanyakazi

Na.	Jina la Taasisi	Kiasi (Shs. Milioni)	Muda wa Madeni
1.	Chuo cha Kumbukumbu ya Mwalimu Nyerere	119.86	Zaidi ya mwaka mmoja
2.	Chuo Kikuu Mzumbe	636.98	Mwaka mmoja hadi miaka saba
3.	Bodi ya Rufaa ya Mapato ya Kodi	154.10	Tangu mwaka 2018
4.	Baraza la Usuluhishi la Mapato ya Kodi	30.75	Tangu mwaka wa fedha 2018/19
5.	Mamlaka ya Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi	1,782.88	Tangu mwaka 2020
	Jumla	**2,724.57**	

Chanzo: *Ripoti za Ukaguzi, 2021*

Ninapendekeza kuwa (a) mashirika ya umma yafuatilie kwa karibu Wizara ya Fedha na Mipango ili kuhakikisha kuwa malimbikizo ya mishahara ya watumishi yanalipwa bila kucheleweshwa; na (b) kupitia Ofisi ya Rais - Menejimenti ya Utumishi wa Umma na Utawala Bora, Serikali iingilie kati ili kuharakisha mchakato huo.

(b) Madai ya Watumishi Shilingi Bilioni 3.18

Kupitia Wizara ya Fedha na Mipango, Serikali ilitoa waraka kuruhusu utoaji wa posho ya kliniki na nyumba kwa baadhi ya watumishi kama ilivyoelezwa katika waraka wenye Kumb. TYC/T/200/583/2 wa tarehe 30/7/2013 kwa ajili ya posho za kliniki na Kumb. TYC/T/200/583/18 ya tarehe 22/7/2010 kwa ajili ya posho ya nyumba.

Ukaguzi wangu wa usimamizi wa mishahara kwa mwaka 2020/21 ulibaini kuwa Chuo Kikuu cha Afya na Sayansi Shirikishi Muhimbili kilikuwa na madai ya posho ya kliniki ya shilingi milioni 365.29 kwa watumishi 170 na madai ya posho ya nyumba shilingi milioni 534 kwa watumishi 84. Pia, nilibaini kulikuwa na malimbikizo ya madeni ya wafanyakazi katika Chuo Kikuu cha Mzumbe shilingi milioni 32.78 na Chuo Kikuu cha Kilimo Sokoine shilingi bilioni 2.25.

Mashirika husika yalieleza kuwa na uhaba wa bajeti. Ni maoni yangu kuwa madai ambayo hayajalipwa kwa muda mrefu yanaathiri ari ya wafanyakazi katika kazi.

Ninapendekeza mashirika ya umma yafuatilie kwa karibu Wizara ya Fedha na Mipango ili kuhakikisha madai yanayosubiriwa yanalipwa kwa watumishi husika ili waweze kutekeleza malengo ya taasisi kwa ufanisi.

SURA YA NANE

USIMAMIZI WA MIKATABA NA UNUNUZI

8.0 Utangulizi

Sheria ya Ununuzi wa Umma Na. 7 ya Mwaka 2011 (kama ilivyorekebishwa Mwaka 2016) na Kanuni zake za Mwaka 2013 (kama zilivyorekebishwa Mwaka 2016) inatoa mwongozo kwa mashirika na taasisi zingine za umma wa kuzingatia wakati wa kufanya ununuzi na usimamizi wa mikataba.

Ili kuhakikisha kuwa ununuzi wa umma na usimamizi wa mikataba unafanyika kwa ufanisi na kwa kuzingatia sheria na kanuni zake zilizowekwa, Serikali iliamua kuanzisha Mamlaka ya Udhibiti wa Ununuzi wa Umma na kutoa jukumu la kusimamia na kudhibiti shughuli za ununuzi ili kuimarisha uchumi na kuleta ufanisi katika matumizi ya fedha za umma, usawa, haki na uwazi ili kupata thamani ya fedha. Ili kuhakikisha uwazi katika ununuzi, Mamlaka ya Udhibiti wa Ununuzi wa Umma ilianzisha Mfumo wa Taifa wa Ununuzi wa Kielekitroniki ambapo michakato ya ununuzi katika mashirika na taasisi zingine za umma inapaswa kufanywa kupitia Mfumo huo.

Nilifanya ukaguzi wa uzingatiaji wa sheria, kanuni na taratibu katika michakato ya ununuzi wa kazi, bidhaa na huduma katika mashirika na taasisi zingine za umma na kutoa maoni 195 kuhusu uzingatiaji wa sheria hiyo, ambapo mashirika na taasisi 79 yalibainika kutokuzingatia sheria za ununuzi. Yafuatayo ni mapungufu niliyoyabaini na mapendekezo niliyoyatoa:

8.1 Uzingatiaji wa Sheria na Kanuni za Ununuzi katika Mashirika ya Umma

Kifungu cha 48(3) cha Sheria ya Ununuzi wa Umma ya Mwaka 2011 kinanitaka kuelezea katika ripoti yangu ya mwaka ya ukaguzi iwapo taasisi nilizozikagua zimezingatia au hazikuzingatia matakwa ya sheria ya ununuzi wa umma na kanuni zake. Kuhusu jukumu hili, ilibainika kuwa kwa mwaka wa fedha 2020/21, kati ya taasisi 195 nilizozikagua, taasisi 115 sawa na asilimia 59 zimezingatia

kikamilifu mahitaji ya kanuni za ununuzi bila mapungufu, wakati mashirika ya umma 79 sawa na asilimia 30 yamezingatia matakwa ya sharia ya ununuzi wa umma lakini kuna baadhi ya mapungufu kama ilivyoelezwa kwa kina katika ripoti za ukaguzi za mashirika hayo. Pia, nilishindwa kutoa maoni kwa taasisi moja ambayo ni sawa na asilimia moja. Kiwango cha uzingatiaji wa sheria za ununuzi na orodha ya mashirika na taasisi zingine za umma ambazo hazikufuata sheria za ununuzi, ni kama inavyooneshwa katika **Jedwali Na. 23.**

Jedwali Na. 23: Kiwango cha Uzingatiaji wa Sheria ya Ununuzi kwa Taasisi za Umma

Maelezo	Taasisi za Umma	(%)
Taasisi ambazo hazikuzingatia	115	59
Taasisi zilizozingatia	79	40
Kushindwa Kutoa Maoni	1	1
Jumla	**195**	**100**

Ninapendekeza mashirika umma ya umma yaongeze kiwango cha uzingatiaji wa sheria za ununuzi ili kuhakikisha kuwa matumizi ya fedha za umma yanafanyika kwa uaminifu na haki wakati wa kufanya taratibu za ununuzi.

8.2 Taratibu za Ununuzi wa Bidhaa na Huduma Zenye Thamani ya Shilingi Bilioni 57.38, Dola za Marekani Milioni 5.23, na Yuro 176,715 Kufanyika Nje ya Mfumo wa Ununuzi wa Kielekitroniki

Mamlaka ya Udhibiti wa Ununuzi wa Umma ilianzisha Mfumo wa Ununuzi wa Kielekitroniki ujulikanao kama TANePS ambao hutumika, pamoja na mambo mengine, kuwasilisha kwa mtandao mipango ya ununuzi, wito wa zabuni, na utoaji wa mikataba. Katika mwaka wa ukaguzi, nilibaini kuwa mashirika ya umma 23 yalifanya mchakato wa ununuzi nje ya TANePS kwa zabuni za thamani ya shilingi bilioni 56.37, dola za Marekani milioni 5.23 na Yuro 176,710 kinyume na Kanuni Na. 342 ya Kanuni za Ununuzi wa Umma za Mwaka 2013 na Waraka Na. 4 wa Mwaka 2019 wenye Kumb. Na. EB/AG/485/01/Juz. XII/26 wa tarehe 23 Novemba 2019 uliotolewa na Hazina unaozitaka taasisi zote zinazofanya ununuzi kutumia mfumo wa TANePS kuanzia tarehe 01 Januari 2020. Orodha ya taasisi zilizofanya ununuzi nje ya Mfumo wa TANePS zinaoneshwa kwenye **Jedwali Na. 24, 25 na 26**.

Jedwali Na. 24: Orodha ya Mashirika Yaliyofanya Ununuzi Nje ya Mfumo wa TANePS (Shilingi)

Na.	Jina la Taasisi	Idadi ya Mikataba	Kiasi (Sh. Milioni)
1.	Mamlaka ya Udhibiti wa Petroli Mkondo wa Juu	82	1,028.11
2.	Shirika la Nyumba la Taifa	59	18,582.05
3.	Taasisi ya Mifupa Muhimbili	49	1,054.55
4.	Kampuni ya Kiwanda cha Bidhaa za Ngozi Kilimanjaro	43	2,796.13
5.	Mamlaka ya Hifadhi za Taifa	32	5,127.26
6.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Nzega	32	967.96
7.	Taasisi ya Utafiti wa	28	602.96
8.	Shirika la Madini la Taifa	27	2,309.19
9.	Shirika la Posta Tanzania	25	1,013.32
10.	Bohari Kuu ya Dawa	23	8,548.93
11.	Mamlaka ya Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi	18	291.12
12.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Geita	16	359.32
13.	Taasisi ya Elimu ya Watu Wazima	14	360.55
14.	Kampuni ya Kuendeleza Uwanja wa Ndege wa Kilimanjaro	9	228.81
15.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Korogwe	8	137.21
16.	Kampuni ya Ndege Tanzania	7	358.92
17.	Kampuni ya Stamigold	6	8,193.77
18.	Hospitali ya Taifa Muhimbili	5	2,367.94
19.	Baraza la Taifa la Usimamizi wa Mazingira	5	113.84
20.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Dodoma	4	2,399.75
21.	Bodi ya Wahasibu na Wakaguzi Tanzania	4	93.26
22.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Mwanga	2	53.29
23.	Kituo cha Kompyuta Chuo Kikuu cha Dar es Salaam		390.52
	Jumla	**498**	**57,378.76**

Jedwali Na. 25: Orodha ya Mashirika Yaliyofanya Ununuzi Nje ya Mfumo wa TANePS (Dola za Marekeni)

Na.	Jina la Taasisi	Idadi ya Mikataba	Kiasi Dola za Marekani "000"
1.	Bohari Kuu ya Dawa	8	3,956,145
2.	Kampuni ya Stamigold	2	895,614
3.	Kampuni ya Ndege Tanzania	1	349,901
4.	Kampuni ya Kiwanda cha Bidhaa za Ngozi Kilimanjaro	1	29,470
	Jumla	**12**	**5,231.13**

Jedwali Na. 26: Orodha ya Mashirika Yaliyofanya Ununuzi Nje ya Mfumo wa TANePS (Fedha za Ulaya Yuro)

Na.	Jina la Taasisi	Idadi ya Mikataba	Kiasi (Yuro)
1.	Kapuni ya Kiwanda cha Bidhaa za Ngozi Kilimanjaro	3	18.71
2.	Kampuni ya Ndege ya Tanzania	1	158.00
	Jumla	**4**	**176.71**

Utekelezaji wa taratibu za zabuni nje ya mfumo wa kielekitroniki unaweza kuzuia uwazi kutokana na upendeleo wakati wa kutathmini na kuchagua wazabuni na hivyo thamani ya fedha inaweza isipatikane katika zabuni husika.

Ninapendekeza mashirika ya umma yazingatie matakwa ya kutumia Mfumo wa TANePs ili kuongeza uwazi katika shughuli zote za ununuzi.

8.3 Ununuzi wa Thamani ya Shilingi Bilioni 17.60 Uliofanywa kwa Njia Isiyothibitishwa

Kanuni ya 149 (1) (3) ya Kanuni za Ununuzi wa Umma za Mwaka 2013 na Kanuni ya 51 ya Kanuni za Ununuzi wa Umma (kama zilivyorekebishwa mwaka 2016) zinataka ununuzi wa bidhaa, ujenzi na huduma zisizo za ushauri kufanyika kwa njia ya ushindani wa kitaifa au kimataifa kabla ya njia zingine za utoaji zabuni zilizowekwa kwenye Kanuni hazijatumika. Pia, Kanuni ya 15 inaeleza kuwa pale ambapo taasisi nunuzi inatumia njia za ununuzi tofauti na njia ya ushindani wa kitaifa au kimataifa, taasisi nunuzi inapaswa kujumuisha taarifa za misingi na mazingira yanayotumika kuhalalisha matumizi ya njia hiyo.

Katika tathmini yangu kuhusu mchakato wa ununuzi, nilibaini kuwa mashirika 11 yalibadilisha njia za ununuzi kwa mikataba yenye jumla ya shilingi bilioni 17.60 tofauti na utaratibu uliooneshwa kwenye mpango wa ununuzi wa mwaka ambapo ulikuwa wa ushindani wa kitaifa au kimataifa bila kuweka taarifa za misingi na uhalali wa mabadiliko kama inavyotakiwa na Kanuni iliyotajwa hapo juu. Mabadiliko ya njia za ununuzi bila kufuata taratibu hupelekea

kuzuia ushindani ambapo kunaweza kusababisha kuongezeka kwa bei na kutopatikana kwa thamani ya fedha. Orodha ya taasisi za ununuzi ambazo zilibadilisha njia za ununuzi zimeoneshwa katika **Jedwali Na.27.**

Jedwali Na. 27: Orodha ya Taasisi za Ununuzi Zizobadili Njia za Ununuzi bila Uthibitisho

Na.	Jina la Taasisi	Idadi	Kiasi (Sh. Milioni)
1.	Shirika la Mawasiliano Tanzania	6	8,355.95
2.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Arusha	7	2,986.37
3.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Dar es Salaam	1	2,176.20
4.	Chuo Kikuu cha Sayansi na Teknolojia Mbeya	4	1,067.17
5.	Shirika la Umeme Tanzania	1	1,023.87
6.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Mwanza	1	947.33
7.	Mamlaka ya Bandari Tanzania	1	815.32
8.	Taasisi ya Chakula na Lishe	3	134.71
9.	Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya	1	45.43
10.	Bodi ya Utalii Tanzania	1	25.19
11.	Bodi ya Pamba Tanzania	1	17.48
	Jumla	**27**	**17,595.02**

Ninapendekeza mashirika ya umma yahakikishe kuwa ununuzi unafanywa kwa ushindani ili kupata thamani ya fedha na inapotokea kuna uhitaji wa kubadilisha njia za ununuzi, njia hizo zinapaswa zithibitishwe uhalali wake kabla ya kuidhinishwa na bodi za zabuni.

8.4 Wakandarasi Kutelekeza Miradi yenye Thamani ya Sh. Bilioni 2.57

Mamlaka ya Hifadhi za Taifa kupitia Hifadhi ya Taifa ya Ruaha ilisaini mkataba na Kampuni ya Deep Construction Limited kupitia zabuni Na. PA/037/19-20/RNP/W/34 kwa ajili ya ujenzi wa Mradi wa Usambazaji Maji wa Tungamalenga kwa mkataba wa thamani ya shilingi milioni 929.78. Mradi huo ulitarajiwa kuanza tarehe 01 Aprili 2019 na kukamilika tarehe 29 Oktoba 2020.

Nilipitia usimamizi na utekelezaji wa mkataba huo na nilibaini kuwa mkandarasi aliweza kujenga tenki la maji pekee kwa gharama ya shilingi milioni 274.63. Vilevile, wakati wa uhakiki wa mradi mwezi

Agosti 2021, nilibaini kuwa mkandarasi hakuwapo eneo la mradi na vitendeakazi vyake vyote vilikuwa vimeondolewa katika eneo la mradi. Niliarifiwa na Uongozi wa Hifadhi kuwa uliripoti malalamiko hayo kwa Bodi ya Usajili wa Wakandarasi ambapo Bodi ilimuita mkandarasi kwenye kikao kilichohusisha Bodi na Mamlaka ya Hifadhi Taifa ya Ruaha lakini mkandarasi hakujibu wala kutokea kwenye kikao.

Kuchelewa kusuluhisha mgogoro kunaweza kusababisha kuongezeka kwa gharama za mradi na kuchelewa kufikia malengo yaliyokusudiwa. Hali hii inaonesha kuwa mzabuni aliyechaguliwa hakuwa na vigezo na uwezo.

Ninapendekeza Mamlaka ya Hifadhi za Taifa ihakikishe inafanya tathmini ya kina ya wazabuni na kuimarisha uhakiki wa sifa za wakandarasi kabla ya kutoa zabuni ili kuepusha ucheleweshaji usio wa lazima katika ukamilishaji wa miradi. Aidha, napendekeza menejimenti ya Mamlaka ya Hifadhi za Taifa ichukue hatua stahiki kama zilivyoainishwa kwenye mkataba kwa mradi uliochelewa.

Aidha, katika Mamlaka ya Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi nilibaini kuwa Chuo cha Ufundi Stadi cha Wilaya ya Makete kiliingia mkataba na Wakala wa Majengo Tanzania kwa ajili ya ujenzi wa vyumba viwili vya madarasa na bweni moja kwa mkataba wa thamani ya shilingi bilioni 1.10 kwa kipindi cha mwaka mmoja kuanzia tarehe 12 Oktoba 2017. Pia, Mamlaka ya Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi Makao Makuu iliingia mkataba na Wakala wa Majengo Tanzania kwa ajili ya ujenzi wa nyumba mbili za wafanyakazi wa Chuo cha Ufundi Stadi cha Wilaya ya Makete kwa mkataba wa thamani ya shilingi milioni 540.47 bila kodi ya ongezeko la thamani kuanzia tarehe 12 Septemba 2017 na kukamilika mwezi Septemba 2019. Hata hivyo, mkandarasi alitelekeza mradi huo bila kukamilisha kazi.

Nina shaka juu ya utendaji wa wakala za Serikali jinsi zinavyoonesha kutokuwa na uwezo wa kutekeleza miradi au mikataba iliyoingiwa kwa njia ya makubaliano na mashirika mengine ya umma, ambapo

wakala hizi zimekuwa zikishindwa kukamilisha kazi kwa wakati, hali inayochafua taswira ya Serikali.

Ninapendekeza Serikali kupitia Wizara ya Ujenzi na Uchukuzi iingilie kati kuisaidia Wakala wa Majengo Tanzania kuimarisha uwezo wake wa kiutendaji ili kuiwezesha kutekeleza miradi mbalimbali inayopata. Pia, ninapendekeza Mamlaka ya Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi iwasiliane na Wakala wa Majengo Tanzania kupitia Wizara ya Ujenzi na Uchukuzi ili Wakala ikamilishe shughuli iliyobaki katika Chuo cha Ufundi Stadi cha Wilaya ya Makete.

8.5 Mapungufu katika Mradi wa Ujenzi wa Hoteli ya Burigi yenye Hadhi ya Nyota Tatu wa Thamani ya Shilingi Bilioni 11.04

Mamlaka ya Hifadhi za Taifa Tanzania iliingia mkataba na Kampuni ya Ujenzi ya SUMA JKT kwa ajili ya ujenzi wa Hoteli ya Burigi Chato ya hadhi ya nyota tatu kwa thamani ya mkataba wa shilingi bilioni 11.04 tarehe 4 Aprili 2020 ambapo kazi hiyo ilitakiwa kukamilika tarehe 14 Aprili 2021.

Mapitio yangu ya taarifa za maendeleo ya mkataba wa ujenzi wa Hoteli ya Burigi Chato yalibaini mapungufu kadhaa, yakiwemo Mamlaka ya Hifadhi za Taifa kutoa malipo ya awali ya shilingi bilioni 1.00 bila kuwa na mchanganuo wa gharama za ujenzi kama msingi wa kukokotolea malipo ya awali. Pia, ujenzi wa hoteli ulianza bila kufanya tathimini ya athari ya mazingira ambayo ni muhimu ili kuepuka uharibifu wa mazingira. Vilevile, kulikuwa na ucheleweshaji wa kukamilika kwa kazi kwani mradi ulipangwa kukamilika tarehe 14 Aprili 2021 lakini ujenzi ulikuwa upo katika hatua ya awali ya msingi hadi Julai 2021. Taarifa za ujenzi zilionesha ucheleweshaji huo ulitokana na mkandarasi kuwa na vifaa vichache kwenye eneo la ujenzi, ambavyo baadhi vilikuwa havifanyi kazi na kusababisha ucheleweshaji.

Kwa maoni yangu, kukosekana kwa taratibu sahihi za ununuzi kulisababisha Mamlaka ya Hifadhi za Taifa kushindwa kukamilisha mradi kwa wakati jambo ambalo linaweza kusababisha gharama za ziada kutokana na kuongezeka kwa bei za vifaa.

Ninapendekeza Mamlaka ya Hifadhi za Tanzania ihakikishe ina mikakati ya kuwezesha mradi kukamilika bila kuchelewa zaidi.

8.6 Kutotoza Shilingi Bilioni 1.68 za Tozo za Kushindwa Kutimiza Mikataba

Kanuni ya 112 (1&2) ya Sheria ya Ununuzi wa Umma ya Mwaka 2013 (kama ilivyorekebishwa) na Kanuni ya 37 ya Kanuni za Ununuzi wa Umma (kama zilivyorekebishwa) za Mwaka 2016 zinaitaka taasisi nunuzi kutoza fidia kwa mzabuni kwa kushindwa kutimiza mkataba kwa vifaa au bidhaa ambazo hazijawasilishwa, huduma ambazo hazijatolewa au kucheleweshwa au kazi iliyocheleweshwa. Viwango vya kiasi kwa siku kwa kushindwa kutimiza matakwa ya mkataba ni asilimia 0.10 hadi asilimia 0.20 ya thamani ya mkataba kwa siku ambazo vifaa au bidhaa zilizochelewa na kiasi cha asilimia 0.10 hadi asilimia 0.15 kwa kazi zilizochelewa hadi jumla sawa na kiasi cha dhamana ya utendaji.

Katika ukaguzi wangu nilibaini kuwa mashirika nane ya umma hayakukata fidia kutokana na kushindwa kutimiza masharti ya mikataba kwa wazabuni licha ya kuwapo kwa kasoro katika utekelezaji wa mikataba ambazo zilistahili kukatwa tozo ya fidia hiyo. Jumla ya shilingi bilioni 1.68 hazikukatwa kwenye mikataba 26 yenye kasoro za kushindwa kutimiza masharti ya mikataba kama inavyoonekana kwenye **Jedwali Na. 28**. Kutotoza fidia kutokana na ucheleweshaji wa bidhaa au huduma kunayanyima mashirika ya umma fidia jambo linaloweza kuongeza gharama za ziada kwa mikataba ya ujenzi ambayo inasimamiwa na mkandarasi mshauri.

Jedwali Na. 28: Orodha ya Taasisi ambazo Hazikukata Tozo za Fidia kwa Kushindwa Kutimiza Masharti ya Mikataba

Na	Jina la Taasisi	Idadi ya Mikataba	Gharama ya Mkataba Shilingi "Milioni"	Kiasi cha Fidia Shilingi "Milioni"
1.	Shirika la Umeme Tanzania	10	5,990.13	919.26
2.	Taasisi ya Mifupa Muhimbili	4	6,361.03	643.48
3.	Ofisi ya Taifa ya Takwimu	2	534.39	53.44
4.	Chuo Kikuu cha Dodoma	4	628.48	37.42
5.	Mamlaka ya Bandari Tanzania	1	122.01	12.2
6.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Morogoro	1	110.38	11.04

7.	Chuo Kikuu cha Afya na Sayansi Shirikishi Muhimbili	1	67.27	3.9
8.	Baraza la Taifa la Usimamizi wa Mazingira	3	31.07	3.11
	Jumla	**26**	**13,844.76**	**1,683.85**

Chanzo*: Taarifa ya Ukaguzi, 2021*

Ninapendekeza mashirika ya umma husika yatoze fidia ya kuchelewesha utekelezaji wa mikataba na kuendelea kufuatilia utendaji kazi wa mikataba kwa kufuata masharti ya mikataba ili kufikia malengo yaliyokusudiwa.

8.7 Kuanza Utekelezaji wa Miradi 17 yenye Thamani ya Shilingi Bilioni 7.61 bila Kufanya Tathmini ya Athari za Mazingira

Kanuni ya 241(3) ya Kanuni za Ununuzi wa Umma za Mwaka 2013 inasema "Taasisi nunuzi itatathmini athari kwenye mazingira kwa kila kazi katika hatua ya upangaji wa mradi na kwa vyovyote vile kabla ya taratibu za ununuzi kuanza". Pia, Kifungu cha 81(2) cha Sheria ya Usimamizi wa Mazingira ya Mwaka 2004 inataka utafiti wa tathmini ya athari za mazingira ufanywe kabla ya kuanza au kufadhili mradi.

Katika tathmini yangu ya utekelezaji wa miradi katika mwaka wa fedha 2020/21, nilibaini kuwa taasisi za umma nne zilitekeleza miradi 17 yenye thamani ya shilingi bilioni 7.61 bila kufanya tathmini ya athari kwa mazingira. Mwaka wa fedha 2019/20 niliripoti kuwa taasisi nne zilitekeleza miradi 8 bila kufanya utafiti wa tathmini ya mazingira. Orodha ya taasisi na miradi inaoneshwa kwenye **Jedwali Na. 29.**

Jedwali Na. 29: Orodha ya Taasisi na Miradi Iliyofanyika bila Tathmini ya Athari za Mazingira

Na.	Jina la Taasisi	Idadi ya Mradi	Kiasi (Shilingi Milioni)
1.	Chuo cha Mipango na Maendeleo Vijijini	5	5,569.30
2.	Bodi ya Huduma za Maktaba Tanzania	7	1059.38
3.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi Wa Mazingira Mbeya	2	850.00
4.	Chuo Kikuu cha Ushirika Moshi	3	132.75
	Jumla	**17**	**7,611.43**

Chanzo: *Taarifa ya Ukaguzi, 2021*

Kwa maoni yangu, utekelezaji wa miradi bila tathmini ya athari za mazingira unayaweka mashirika ya umma kwenye hatari za kimazingira ambazo zinaweza kuwa na madhara kwa ustawi wa jamii husika na kusababisha upotevu wa rasilimali za umma.

Ninapendekeza taasisi za umma zihakikishe katika siku zijazo zifanye tathmini ya athari za mazingira kabla ya kuanza kwa miradi ili kuepusha hatari zinazohusiana na mazingira.

8.8 Mikataba yenye Thamani ya Shilingi Bilioni 43.02 na Dola za Marekani 895,614 Ilitekelezwa bila Dhamana ya Utendaji

Kanuni za 12 na 29 za Kanuni za Ununuzi wa Umma za mwaka 2013 (kama zilivyorekebishwa mwaka 2016) zinaitaka taasisi yoyote nunuzi kumtaka mzabuni aliyeshinda kuleta dhamana ya utendaji kazi ili kuhakikisha utekelezaji wa mkataba.

Hata hivyo, nilibaini kuwa baadhi ya miradi iliyotekelezwa katika mashirika ya umma 14 yenye thamani ya shilingi bilioni 43.02 na dola za Marekani milioni 895,614 kwa mradi mmoja wa Kampuni ya STAMIGOLD dhamana zake za utendaji kazi zilikuwa ama zimekwisha muda wake wakati miradi bado inaendelea au hapakuwa na dhamana kabisa ya utendaji kazi iliyowekwa kama inavyoonekana katika **Jedwali Na. 30.**

Jedwali Na. 30: Orodha ya Mashirika ya Umma ambayo Yalitekeleza Miradi bila Dhamana ya Utendaji Kazi

Na	Jina la Taasisi	Idadi ya Mikataba	Kiasi (Shilingi Milioni)
1.	Shirika la Umeme Tanzania	**2**	**3,645.19**
2.	Shirika la Mawasiliano Tanzania	15	24,766.30
3.	Shirika la Utangazaji la Taifa	10	6,195.55
4.	Chuo cha Usimamizi wa Fedha	11	2,368.76
5.	Chuo cha Mipango na Maendeleo Vijijini	1	1,590.91
6.	Chuo Kikuu cha Ushirika Moshi	5	1,488.70
7.	Shirika la Nyumba la Taifa	3	959.37
8.	Chuo Kikuu cha Dodoma	2	468.53
9.	Taasisi ya Elimu Tanzania	1	456.78
10.	Chuo Kikuu cha Sayansi na Teknolojia Mbeya	1	396.90
11.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi Wa Mazingira Dar es Salaam	2	396.43

12.	Shirika la Maendeleo la Taifa	2	220.47
13.	Taasisi ya Utafiti wa Misitu Tanzania	1	65.00
	Jumla	**56**	**43,018.89**

Chanzo: *Taarifa ya Ukaguzi, 2021*

Utekelezaji wa mikataba bila dhamana ya utendaji kazi huyaweka mashirika ya umma katika hatari na kusababisha upotevu wa rasilimali katika miradi inayoendelea endapo wakandarasi watashindwa kutekeleza kazi zao kikamilifu.

Ninapendekeza mashirika ya umma yahakikishe mikataba yote inalindwa kwa dhamana ya utendaji kazi kama inavyotakiwa na kanuni za ununuzi ili kulinda maslahi ya taasisi endapo wazabuni watashindwa kutekeleza mikataba.

8.9 Ongezeko la Gharama Kiasi cha Shilingi Bilioni 3.64 Kutokana na Mchakato wa Ununuzi Kuchukua Muda Mrefu na Kutofanya Makadirio Sahihi

Kanuni ya 191(3) ya Kanuni za Ununuzi wa Umma za Mwaka 2013 inaeleza kuwa, muda uliowekwa na taasisi nunuzi utatosha kuruhusu tathmini na ulinganishaji wa zabuni, kupata vibali vyote muhimu, na kutoa taarifa ya utoaji tuzo na kukamilisha mkataba lakini muda huo hautazidi siku 120 kuanzia tarehe ya mwisho iliyowekwa kwa ajili ya kuwasilisha zabuni.

Wakati wa ukaguzi katika Shirika la Umeme Tanzania, nilipitia mchakato wa ununuzi wa zabuni Na. PA/001/2017-18/HQ/W/18 kwa ajili ya marekebisho makubwa katika Mtambo wa Kuzalisha Umeme wa Maji wa Kihansi. Mchakato wa zabuni ulifutwa na kutolewa upya mara kadhaa tangu 2017/18 kutokana na kutokubaliana katika mazungumzo na kusababisha ucheleweshaji wa takribani siku 1,116 zaidi ya muda uliokubalika na kuainishwa kwenye kanuni, ambapo makadirio ya gharama yalikuwa yuro 882,930 sawa na shilingi bilioni 2.15. Hatimaye, katika mwaka wa fedha 2020/21, mkataba ulisainiwa kwa yuro milioni 1.85 sawa na shilingi bilioni 5.09 na kusababisha ongezeko la gharama za kiasi cha shilingi bilioni 2.94.

Kwa maoni yangu, mipango na tathmini ya kutosha ya mahitaji ya mradi haikufanyika ipasavyo, jambo ambalo lingewezesha kuepusha ucheleweshaji wa mchakato wa ununuzi na gharama za nyongeza.

Zaidi ya hayo, nilibaini kulikuwa na ucheleweshaji wa utekelezaji wa mkataba huo kwa zaidi ya siku 150 tangu mkataba uliposainiwa tarehe 4 Machi 2021. Muda wa kukamilisha mkataba ulikuwa siku 120. Hata hivyo, hadi mwezi Septemba 2021, makabidhiano ya eneo la mradi yalikuwa hayajafanyika ambayo yalitakiwa kufanywa ndani ya siku 14 tangu tarehe ya kusaini mkataba. Kuchelewa kutekeleza mkataba kutasababisha taasisi kuchelewa kufikia malengo yaliyokusudiwa na kusababisha ongezeko la muda wa utendaji usio wa lazima.

Aidha, nilibaini ongezeko la gharama za mkataba zenye thamani ya shilingi milioni 697.82; ongezeko hili la gharama lilitokana na kutofanyika kwa utafiti wa kina hivyo kusababisha makadirio yasiyo sahihi ya vifaa katika utekelezaji wa mkataba Na.PA/001 /2019-20/HQ/G/134 (Loti 2) kwa ajili ya usambazaji wa vifaa vya njia za umeme kwa ajili ya ujenzi wa njia za mizunguko miwili ya kilo voti 33 kutoka Kituo Kidogo cha Gongo la Mboto hadi chanzo cha Umeme wa maji cha Julius Nyerere.

Ninapendekeza kuwa, menejimenti ya Shirika la Umeme Tanzania liweke mipango na litathmini kwa kina mahitaji ya miradi kabla ya kuanza ununuzi ili kuepusha gharama za ziada na ucheleweshaji wa utekelezaji wa miradi.

8.10 Afisa Masuuli Aliyeingilia Majukumu ya Bodi ya Zabuni kwa Kuidhinisha Mikataba yenye Thamani ya Dola za Marekani Milioni 1.06 na Shilingi Bilioni 2.79

Kifungu cha 41 cha Sheria ya Ununuzi wa Umma ya Mwaka 2011 kinawataka maafisa masuuli, bodi ya zabuni, vitengo vya usimamizi wa ununuzi, idara za watumiaji na kamati za tathmini kufanya kazi kwa uhuru kuhusiana na kazi na majukumu yao.

Aidha, Kifungu cha 33 cha Sheria ya Ununuzi wa Umma ya Mwaka 2011 kinaainisha majukumu ya bodi za zabuni kuwa ni kujadili mapendekezo ya kitengo cha usimamizi wa ununuzi na kuidhinisha

utoaji wa mikataba, kuidhinisha zabuni na nyaraka za mikataba, kuidhinisha ununuzi na uuzaji wa mali kwa taratibu za zabuni, na kuhakikisha utendaji mzuri katika ununuzi na uuzaji wa mali kwa zabuni unafuatwa kikamilifu na taasisi nunuzi.

Wakati wa kupitia mchakato wa ununuzi na utoaji wa mikataba katika Bohari Kuu ya Dawa, nilibaini kuwa Afisa Masuuli aliingilia majukumu ya Bodi ya Zabuni ambapo taratibu zote za utoaji wa zabuni kuanzia wito wa zabuni hadi kutolewa kwa zabuni ziliidhinishwa na Afisa Masuuli pekee bila kushirikisha Bodi ya Zabuni kwa mikataba yenye thamani ya dola za Marekani milioni 1.06 kinyume na sheria zilizotajwa. Hali hii ilisababishwa na upungufu wa idadi ya wajumbe wa Bodi ya Zabuni hivyo kutokidhi akidi inayotakiwa. Kitendo cha kukiuka udhibiti uliowekwa kinaweza kuhatarisha utendaji mzuri wa mchakato wa ununuzi katika taasisi nunuzi ambapo inaweza kusababisha matumizi mabaya ya fedha za umma.

Orodha ya mikataba iliyoidhinishwa moja kwa moja na Afisa Masuuli inaoneshwa kwenye **Jedwali Na. 31**.

Jedwali Na. 31: Orodha ya Mikataba Iliyoidhinishwa na Afisa Masuuli

Na.	Namba ya Mkataba	Jina la Mzabuni	Maelezo	Kiasi (Dola za Marekani) "000"
1	IE-009/2020/2021/HQ/G/127	Wenzhou Liangke Machinery Co. Ltd.	Ununuzi wa Capsule dosage form production line	668.86
2	IE-009/2020/2020/HQ/G/126	Shanghai Sheng-Guan Machinery Equipment Co. Ltd.	Ununuzi wa oral liquid and syrup manufacturing and filling production line	222.50
3	IE-009/2020/2020/HQ/G/126	Guangdong Jinzong Machinery Co. Ltd.	Ununuzi wa oral liquid and syrup manufacturing and filling production line	163.80
Jumla				**1,055.16**

Chanzo*: Taarifa ya Ukaguzi ya Bohari Kuu ya Dawa, 2021*

Pia, nilibaini barua yenye Kumb. Na. CEA.169/178/03/18 ya tarehe 13 Oktoba 2020 ya uteuzi wa maofisa watatu wa kwenda China kwa

ajili ya kutafuta watengenezaji wa mashine za *hemodialysis* ili kusambaza mashine 71 za kusafisha damu na kutoa ushauri kwa Serikali juu ya ununuzi wa mashine hizo. Hata hivyo, utaratibu wa kutafuta wetengenezaji na utoaji wa mikataba (namba ya mkataba au kumbukumbu) haukuhusisha Kitengo cha Usimamizi wa Ununuzi na Bodi ya Zabuni bali mchakato mzima wa kununua mashine ulifanywa na watu watatu wakiwa nchini China kwa gharama ya shilingi bilioni 2.79.

Pia, nilibaini kuwa, ili kuwezesha ununuzi wa mashine hizo, Bohari Kuu ya Dawa ilitumia jumla ya shilingi milioni 215.99 kulipa watumishi watatu posho ya kujikimu kwa siku 61 pamoja na gharama za usafiri kwenda China kwa madhumuni ya mazungumzo na kutafuta viwanda. Nina shaka na mchakato mzima wa ununuzi na matumizi ya fedha za umma.

Ninapendekeza Bohari Kuu ya Dawa ihakikishe mgawanyo wa majukumu unafuatwa ili udhibiti uliowekwa katika Sheria ya Ununuzi wa Umma ya Mwaka 2011 na Kanuni zake unatekelezwa na kila chombo kifanye kazi kwa kujitegemea ili kuwa na taratibu nzuri za ununuzi na uuzaji wa mali kwa njia ya zabuni.

8.11 Ununuzi Uliofanywa bila Mikataba wenye Thamani ya Shilingi Bilioni 9.90 na Dola za Marekani Milioni 1.42

Kanuni ya 233(1) (2) na Kanuni ya 75 ya Kanuni za Ununuzi wa Umma za Mwaka 2013 (kama ziliyvorekebishwa mwaka 2016) zinazitaka taasisi nunuzi na watu ambao zabuni zao zimekubaliwa kuingia mikataba rasmi ndani ya siku 14 za kazi baada ya kukamilisha masharti yote kabla ya kusainiwa kwa mikataba na mikataba rasmi kuwa katika fomu maalumu iliyowekwa, na kuwa na masharti, na matakwa yaliyowekwa kwenye nyaraka za zabuni.

Nilipitia ununuzi wa bidhaa 30 uliopangwa chini ya zabuni Na. IE-009/2020/2021/HQ/G/160 ya usambazaji wa dawa na vifaatiba katika Bohari Kuu ya Dawa na kubaini kuwa ununuzi wa bidhaa zenye thamani ya shilingi bilioni 9.90 na dola za Marekani milioni 1.42 ulifanywa bila kusaini mikataba kinyume na Kanuni iliyotajwa hapo juu. Badala yake, Menejimenti ilitumia barua ya dharura

iliyosainiwa na Afisa Masuuli kuagiza na kufanya malipo kamili ya bidhaa kabla ya kupokelewa kwa bidhaa kwa sababu ununuzi ulikuwa ya dharura. Vilevile, hakukuwa na ushindani wa zabuni uliofanywa kama inavyotakiwa na taratibu za ununuzi. Menejimenti haikuzingatia udhibiti wa vihatarishi kwani haikutoa matakwa au masharti yoyote kama vile vifungu vya kutoza fidia kwa kushindwa kutekeleza mkataba iwapo bidhaa au huduma itachelewa kuwasilishwa au kutowasilishwa.

Ninapendekeza kuwa, Bohari Kuu ya Dawa ihakikishe katika siku zijazo ununuzi wowote unakuwa na mikataba rasmi katika fomu maalumu na kusainiwa vyema na pande zote mbili.

8.12 Mikataba yenye Thamani ya Shilingi Bilioni 17.92 Iliyotolewa na Kusainiwa bila Kupekuliwa na Mwanasheria Mkuu wa Serikali

Kanuni ya 59 (1)(2) na Kanuni ya 2 ya Kanuni za Ununuzi wa Umma za mwaka 2013 (kama zilivyorekebishwa 2016) zinaeleza kuwa mkataba wowote rasmi unaotokana na kukubalika kwa zabuni ambayo thamani yake ni shilingi bilioni moja au zaidi na kwa ununuzi unaofanywa kupitia zabuni ya ushindani wa kimataifa utapekuliwa na Mwanasheria Mkuu wa Serikali kabla ya mkataba kusainiwa na wahusika, na zabuni ambayo mkataba wake haujapekuliwa na Mwanasheria Mkuu wa Serikali itakuwa batili.

Wakati wa ukaguzi wangu nilibaini kuwa mikataba sita yenye thamani ya dola za Marekani milioni 7.46 sawa na shilingi bilioni 17.14 ya usambazaji wa dawa na vifaatiba katika Bohari Kuu ya Dawa iliingiwa na wazabuni bila kupekuliwa na Mwanasheria Mkuu wa Serikali kinyume na Kanuni iliyotajwa hapo juu.

Pia, nilibaini kuwa katika Shirika la Utangazaji Tanzania mkataba mmoja wenye thamani ya shilingi milioni 777.98 wa usambazaji wa vifaa saba vya kueneza matangazo ya redio ya FM kwa Wilaya za Same, Kasulu, Sikonge, Kahama, Bunda, Nkasi na Karagwe uliofanywa kupitia zabuni ya ushindani wa kimataifa, ushauri wa kisheria wa Mwanasheria Mkuu wa Serikali haukuingizwa katika rasimu za mkataba.

Ninapendekeza kuwa, katika siku zijazo mashirika ya umma yahakikishe mikataba inapekuliwa na Mwanasheria Mkuu wa Serikali na ushauri anaoutoa unazingatiwa ili kuepusha migogoro ya kisheria inayoweza kujitokeza wakati wa utekelezaji wa miradi.

8.13 Tathmini Isiyo ya Haki na Kuondolewa kwa Wazabuni katika Zabuni za Thamani ya Shilingi Bilioni 13.37

Kifungu cha 72 cha Sheria ya Ununuzi wa Umma ya Mwaka 2011 inatoa msingi wa tathmini na uteuzi wa mzabuni aliyefaulu, kubainishwa wazi katika hati ya zabuni. Nyaraka za zabuni zitabainisha mambo mbalimbali, pamoja na bei ambayo inaweza kuzingatiwa katika kutathmini zabuni na jinsi mambo hayo yanavyoweza kutumiwa au kutathminiwa. Pia, Kanuni ya 203 (2) ya Sheria ya Ununuzi wa Umma ya Mwaka 2013 inataka zabuni zilinganishwe zenyewe ili kubaini gharama ya chini kabisa iliyotathminiwa kwa ajili ya ununuzi wa bidhaa, huduma au ujenzi.

Katika ukaguzi wa tathmini za zabuni na mchakato wa utoaji wa zabuni katika mashirika na taasisi za umma 200, nilibaini kuwa mashirika ya umma 9 yaliwaondoa baadhi ya wazabuni katika mchakato wa ununuzi wa jumla ya shilingi bilioni 13.37 kutokana na sababu kama vile kutowasilisha nyaraka wakati nyaraka hizo zilikuwa katika zabuni walizowasilisha, kutokuwapo kwa usawa wa maamuzi juu ya mapungufu madogomadogo ya mzabuni, kutozingatia mahitaji, na kuondolewa wazabuni bila sababu kinyume na sheria na kanuni. Orodha ya taasisi hizo inaoneshwa katika **Jedwali Na. 32.**

Jedwali Na. 32: Orodha ya Mikataba Iliyotathminiwa bila Haki

Na	Jina la Taasisi	Namba ya Zabuni	Gharama za Mkataba (Sh. Milioni)
1	Shirika la Umeme Tanzania	PA/001/2019-20/HQ/G/50	622.42
		PA/001/2020-21/LZN/G/28	225.28
2	Chuo Kikuu cha Sayansi na Teknolojia Mbeya	PA/047/2020-2021/G/24	8,915.70
3	Shirika la Bima la Taifa	PA/069/HQ/2020-2021/G/37	149.62
4	Tume ya Ushindani	IE/026/2020-2021/HQ/G/08	52.09

Na	Jina la Taasisi	Namba ya Zabuni	Gharama za Mkataba (Sh. Milioni)
5	Kampuni ya Uendeshaji wa Uwanja wa Ndege wa Kimataifa wa Kilimanjaro	PA/116/2020-2021/KADCO/NCS/05	32.40
6	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Tanga	AE/048/2020-2021/W/38	1,996.39
7	Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi	IE/046/2020-21/HQ/N/13	128.18
8	Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa Watumishi wa Umma	PA.155/2020-2021/HQ/W/05	539.55
9	Shirika la Posta Tanzania	PA/091/2020-2021/HQ/NCS/04 & 06	706.37
	Jumla		**13,368.00**

***Chanzo**: Taarifa ya Ukaguzi, 2021*

Utaratibu huu unasababisha upotevu wa fedha za umma ambazo zingeweza kutumika kutekeleza shughuli zingine za maendeleo kama wazabuni wenye gharama za chini wasingeondolewa, wazabuni wasio na uwezo katika utekelezaji wa mikataba wasingeteuliwa, bidhaa au huduma zisizokidhi viwango zisingechaguliwa. Pia, kupuuza kanuni za ununuzi zinazosisitiza umuhimu wa uadilifu, uwajibikaji, haki na uwazi katika mchakato wa ununuzi kunaweza kuzuia kupatikana thamani ya fedha katika mikataba.

Ninapendekeza mashirika ya umma yazingatie Kifungu cha 72 cha Sheria ya Ununuzi wa Umma ya Mwaka 2011 na Kanuni ya 203 (2) ya Kanuni za Ununuzi wa Umma za Mwaka 2013 wakati wa tathmini na mchakato wa kutoa zabuni ili kuimarisha haki na uwazi na upatikanaji wa thamani ya fedha na kuepuka upotevu wa fedha za umma na utoaji wa bidhaa au huduma zisizo na viwango.

8.14 Ununuzi wa Thamani ya Shilingi Bilioni 49.27 Uliofanywa Nje ya Bajeti na Mipango ya Ununuzi

Katika ukaguzi wa ununuzi nilibaini utekelezaji wa mikataba 32 ya ununuzi yenye thamani ya shilingi bilioni 49.27 katika mashirika ya umma ambayo haikuwa katika bajeti wala kujumuishwa katika mpango wa ununuzi wa mwaka kama inavyotakiwa na Kanuni ya 69

(3) na (7) ya Kanuni za Ununuzi wa Umma za Mwaka 2013 (kama zilivyorekebishwa) na Kanuni ya 26 ya Kanuni za Ununuzi wa Umma (kama zilivyorekebishwa) za Mwaka 2016 kama inavyooneshwa katika **Jedwali Na.33**.

Jedwali Na. 33: Ununuzi Uliofanywa Nje ya Bajeti na Mipango ya Ununuzi ya Mwaka

Na	Jina la Taasisi	Idadi ya Mikataba	Kiasi (Shilingi Milioni)
1	Bohari Kuu ya Dawa	6	43,984.55
2	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Iringa	10	3,699.99
3	Bodi ya Huduma za Maktaba Tanzania	7	1,059.37
4	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Korogwe	4	393.90
5	Taasisi ya Utafiti wa Misitu Tanzania	5	132.45
	Jumla	**32**	49,270.26

Chanzo: *Taarifa ya Ukaguzi, 2021*

Mwenendo wa ununuzi uliofanywa nje ya mpango wa ununuzi wa mwaka ulioidhinishwa unaongezeka kwani katika mwaka wa fedha 2019/20 niliripoti taasisi moja lakini katika mwaka wa fedha 2020/21 kuna ongezeko la taasisi tatu. Hali hii ilitokana na mahitaji ya dharura ya bidhaa, na kutozingatia udhibiti na usimamizi wa bajeti.

Kwa maoni yangu, utekelezaji wa shughuli za ununuzi ambazo hazijapangwa kunaweza kusababisha kutofikiwa kwa malengo yaliyokusudiwa ya miradi iliyopangwa kwa vile baadhi ya ununuzi uliopangwa hauwezi kufanyika kutokana na utumiaji wa fedha ambazo hazikuwa katika bajeti hivyo thamani ya fedha kwenye ununuzi huo inaweza isifikiwe.

Aidha, mapitio yangu ya zabuni na mikataba iliyotolewa yalibaini kuwa mikataba 19 ilisainiwa na kutekelezwa katika mashirika saba ya umma. Hata hivyo, gharama za mikataba hii ilizidi kiwango kilichopangwa na kupitishwa katika mpango wa mwaka wa ununuzi, kwa zaidi ya shilingi bilioni 11.68 (shilingi bilioni 32.80 - shilingi bilioni 21.12) kama inavyooneshwa katika **Jedwali Na 34**. Nina shaka huenda mchakato wa uandaaji wa bajeti na matarajio ni ujazaji tu wa kiasi katika bajeti ambao hauzingatii uhalisia wa bei za soko na mahitaji ya taasisi.

Jedwali Na. 34: Ununuzi kwa Gharama za Mkataba Zinazozidi Bajeti Zilizoidhinishwa

Na	Jina la Taasisi	Idadi ya Mikataba	Kiasi cha Bajeti (Shilingi Milioni)	Gharama ya Mkataba (Shilingi Milioni)	Tofauti (Shilingi Milioni)
1	Chuo Kikuu cha Sayansi na Teknolojia Mbeya	1	4,999.70	8,915.70	3,916.00
2	Shirika la Umeme Tanzania	1	4,800.00	8,081.76	3,281.76
3	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Tanga	5	6,615.64	9,006.38	2,390.74
4	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Dodoma	4	-	985.62	985.62
5	Chuo Kikuu cha Afya na Sayansi Shirikishi Muhimbili	4	2,279.96	2,847.03	567.07
6	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Dar es Salaam	3	2,409.67	2,929.48	519.81
7	Kampuni ya Bidhaa za Bioteknolojia Tanzania	1	14.00	36.00	22.00
	Jumla	**19**	**21,118.97**	**32,801.94**	**11,683.00**

***Chanzo**: Taarifa ya Ukaguzi, 2021*

Ninapendekeza kuwa, taasisi za umma zinazohusika zihakikishe ununuzi wowote unaofanywa unatokana na mpango wa ununuzi wa mwaka ulioidhinishwa kwa kuzingatia Kanuni ya 69(3) ya Kanuni za Ununuzi wa Umma za Mwaka 2013 ili kuepuka matumizi yasiyopangwa hivyo kuongeza ufanisi wa malengo ya ununuzi.

8.15 Hasara ya Kiasi cha Shilingi Bilioni 9.18 kwa Kampuni Kutokana na Mapungufu ya Maandalizi ya kabla ya Utekelezaji wa Miradi

Kampuni ya Huduma za Meli iliingia mikataba miwili tofauti tarehe 03 Septemba 2018 ambayo ni mkataba Na. PA/115/2016/2017/MSCL/G/01 (sehemu ya 2) na Kampuni ya STX Engine (kiongozi) na Kampuni ya Saekyung (mshiriki) kwa ajili ya ujenzi wa gati la kuingizia na kuondoshea meli majini kwa dola za Marekani milioni 15.81 sawa na shilingi bilioni 35.80 tarehe ya kukamilisha mkataba ilikuwa 15 Machi 2020. Vilevile, mkataba Na. PA/115/2016/2017/01 (sehemu ya 1) uliingiwa na Kampuni Gas Entec kwa ubia na Kampuni ya Kang Nam pamoja na SUMA JKT wenye thamani ya dola za Marekani milioni 39.00 sawa na shilingi bilioni 88.29 kwa muda wa miezi 24 kwa kazi ya usanifu na ujenzi wa meli mpya katika Ziwa Viktoria. Mkataba huu ulianza tarehe 17 Januari 2019 na ulitarajiwa kukamilika tarehe 17 Januari 2021.

Aidha, nilibaini kuwa katika kikao kilichofanyika tarehe 20 Aprili 2018 kati ya Kampuni ya GAS Entec na Kampuni ya Huduma za Meli ilikubaliwa kuwa kazi ya ujenzi wa meli ingeanza mara baada ya kukamilika kwa ujenzi wa gati la kuingizia na kuondoshea meli majini tarehe 15 Machi 2020. Hata hivyo, kazi ya ujenzi wa meli ilichelewa kuanza kwa miezi mitano tangu tarehe 01 Aprili 2020 hadi tarehe 30 Agosti 2020 kwa sababu ya kutokamilika kwa ujenzi wa gati la kuingizia na kuondoshea meli majini kwa vile ilikuwa haina vizuizi vya usalama vya kuegeshea meli pamoja na nguzo ambazo hazikuwekwa kwenye gati la kuingizia na kuondoshea meli majini. Ucheleweshaji huu ulisababisha madai ya dola za Marekani milioni 3.43 sawa na shilingi bilioni 7.76 kutoka kwa mkandarasi Kampuni ya Gas Entec (sehemu ya 1).

Kampuni ya Huduma za Meli ilikuwa na mkataba mwingine Na. PA/115/2019/2020/MSCL/C/01 na Kampuni ya OSK Ship Tec A/S uliosainiwa tarehe 16 Oktoba 2020 wenye thamani ya dola za Marekani milioni 1.07 sawa na shilingi bilioni 2.44 kwa muda wa miezi 12 kuhusiana na huduma za ushauri kwa ajili ya ujenzi wa meli ya abiria chini ya mkandarasi Kampuni ya GAS Entec. Hata hivyo, kuongezwa kwa muda wa mkataba kutoka tarehe 17 Januari 2021 hadi tarehe 30 Septemba 2022, kulisababisha kuongezeka kwa huduma za mshauri, ambazo zilisababisha ongezeko la gharama kwa kiasi cha shilingi bilioni 1.42.

Kwa maoni yangu, ongezeko la gharama za ziada zinazofikia shilingi bilioni 9.18 (7.76+1.42) katika miradi ni hasara kwa Serikali; hasara hii inachangiwa na mapungufu katika kupanga utekelezaji wa miradi na kuchelewa kukamilika kwa kazi za ujenzi wa gati la kuingizia na kuondoshea meli majini.

Ninapendekeza kuwa, Kampuni ya Huduma za Meli ihakikishe mipango mahsusi ya utekelezaji wa miradi inafanywa kwa kila mradi kabla ya kuanza utekelezaji wa miradi ili kuepusha ubadhirifu wa fedha za umma na kurefusha muda wa kumaliza kazi.

8.16 Udhaifu Uliojitokeza katika Ununuzi ya Mtambo wa Kiwanda cha Sukari katika Kampuni ya Mkulazi Holding Company Limited

a) Ukosefu wa Sababu za Msingi za Kuihusisha Wakala wa Barabara Tanzania katika Ununuzi wa Mtambo wa Kiwanda cha Kiwanda

Menejimenti ya Kampuni ya Mkulazi haikutoa sababu za msingi za kuchagua Wakala wa Barabara kufanya manunuzi kwa niaba yake na si taasisi zenye uzoefu wa manunuzi kwa niaba ya taasisi za Serikali kama vile TEMESA au Wakala wa Ununuzi wa Serikalini.

b) Kampuni ya Mkulazi Haikutekeleza Wajibu wake wa Manunuzi kama ilivyokuwa Imeelezwa kwenye Makubaliano

Kwa mujibu wa Makubaliano, Wakala wa Barabara Tanzania alitakiwa kufanya mchakato wa manunuzi hadi zabuni itakapotolewa kwa mshindi wa zabuni, na utiaji saini ulipaswa kufanywa na Kampuni ya Mkulazi. Hata hivyo, nilibaini kuwa Wakala wa Barabara alifanya mchakato mzima wa manunuzi. Hapakuwa na ushahidi kuwa Kampuni ya Mkulazi ilihusika katika kuandaa mahitaji, vipimo, na makadirio ya majenzi (BOQ) kwa ajili ya kusanifu, kuleta, kusimika na kuuzindua mtambo wa Kiwanda cha Sukari (pamoja na Kusafisha) kabla ya mwaliko wa zabuni kama ilivyoainishwa katika Makubaliano.

c) Udhaifu katika Utiaji saini na Usimamizi wa Mkataba

Wakati Makubaliano yaliitaka Mkulazi kusaini mkataba, nilibaini kuwa makubaliano hayo yalifanyiwa marekebisho ili kuipa TANROADS mamlaka ya kusaini, na tarehe 23 Oktoba 2019, TANROADS iliingia mkataba wa usanifu, kuleta, kuusimika na kuzindua mtambo wa kiwanda kwa bei ya mkataba ya dola za Marekani milioni 50.86 pamoja na kiasi cha shilingi bilioni 11.74 cha ziada ikiwa ni pamoja kodi nyinginezo za ndani. Sikupata ushahidi kuwa mkataba ulihakikiwa na Mwanasheria Mkuu wa Serikali kama inavyotakiwa na Kanuni ya 59(1) ya Kanuni ya Manunuzi ya Umma ya Mwaka 2013. Aidha, Kampuni ya Mkulazi haikuwa na jukumu la kusimamia huo mkataba, na hivyo mradi unasimamiwa na TANROADS. Kwa hivyo, malipo kwa ajili hiyo hufanywa na Mfuko wa

Hifadhi ya Jamii kwa Sekta Binafsi baada ya kupokea hati na nyaraka za malipo kutoka kutoka Wakala wa Barabara.

Kutofuatwa kwa taratibu za manunuzi kulisababishwa na kukosekana kwa uwazi katika maandalizi ya zabuni, kuomba, tathmini na kutoa zabuni kunakoweza kusababisha hatari, ikiwa ni pamoja na ununuzi wa mitambo isiyokidhi viwango vinavyotakiwa, kununua mtambo kwa bei kubwa, kuchelewa kuletwa kwa mitambo uliionunuliwa na hivyo kushindwa kupata thamani ya fedha katika mkataba huo.

Ninapendekeza Kampuni ya Mkulazi, kwa kushirikiana na Wakala wa Barabara nchini (TANROAD), (a) kuhakikisha utekelezaji wa mikataba unasimamiwa ili kuhakikisha mkataba unatekelezwa ndani ya muda uliopangwa, na (b) kuwa na taratibu zinazofaa za kutunza nyaraka za malipo ili kuweka uwazi kwa pande zote mbili.

NATIONAL AUDIT OFFICE NAOT

SURA YA TISA

USIMAMIZI WA KODI KATIKA MAMLAKA ZA UMMA

9.0 Utangulizi

Mashirika ya umma na taasisi zingine za Serikali zinatakiwa kuzingatia sheria za kodi Tanzania, ikiwa pamoja na Sheria ya Kodi ya Mapato, Sura ya 332 (kama ilivyorekebishwa Mwaka 2019), Sheria ya Kodi ya Ongezeko la Thamani, Sura ya 148 (kama ilivyorekebishwa Mwaka 2019) na Sheria ya Usimamizi wa Kodi ya Mwaka 2015.

Mamlaka ya Mapato Tanzania (TRA) imepewa mamlaka ya kusimamia na kutekeleza sheria au vifungu vilivyoainishwa, na kwa ajili hiyo, kukadiria, kukusanya, na kuwajibika kwa mapato yote ambayo yanayolengwa na sheria hiyo. Bodi ya Rufaa ya Mapato Tanzania (TRAB) imepewa jukumu la kusikiliza na kuamua rufaa zote za kodi zinazotokana na Sheria za Mapato zinazosimamiwa na Mamlaka ya Mapato Tanzania. Kwa upande mwingine, Mahakama ya Rufaa ya Mapato Tanzania (TRAT) ina jukumu la kusikiliza na kuamua rufaa zote za kodi kutokana na uamuzi wa Bodi ya Rufaa ya Mapato.

Sura hii inafafanua kwa kina masuala yahusuyo kuzingatia sheria za kodi na upungufu katika usimamizi wa kesi za kodi kama ifuatavyo:-

9.1 Shirika la Umeme Tanzania Kutotoza Kodi ya Thamani ya Shilingi Bilioni 17.40 Kwenye Posho za Watumishi

Kifungu cha 7 (1) cha Sheria ya Kodi ya Mapato, Sura ya 332 (kama ilivyorekebishwa Mwaka 2019) kinasema kuwa, mapato ya mtu binafsi kutokana na ajira kwa mwaka wa mapato yatakuwa faida aipatayo mtu huyo kutokana na ajira ya mtu huyo kwa mwaka wa mapato.

Aidha, Kifungu cha 7 (3) (k) cha Sheria hiyo kinaeleza kuwa katika kukokotoa faida aipatayo mtu binafsi kutokana na ajira, posho ambazo hazijumuishwi (posho zisizo za kodi) ni posho ya nyumba, posho ya usafiri, posho ya uwajibikaji, posho ya kazi ya ziada, posho

ya muda wa ziada, posho ya mazingira magumu, na honoraria kwa mtumishi wa Serikali au taasisi ambazo zinalipwa kutokana na bajeti ya vyanzo vingine vya mapato, yaani bajeti isiyotokana na ruzuku kutoka Serikalini.

Hata hivyo nilipopitia makato ya kodi ya mishahara kwa watumishi wa kudumu, watumishi wa mkataba, na watumishi wa muda kwa mwaka wa fedha ulioishia tarehe 30 Juni 2021, nilibaini posho za wafanyakazi zenye jumla ya shilingi bilioni 61.64 hazikukatwa kodi (shilingi bilioni 53.57 kwa wafanyakazi wa kudumu na shilingi bilioni 8.07 kwa watumishi wa muda) ambazo ni faida kwa wafanyakazi.

Hali hii ni kinyume na Sheria ya Kodi ya Mapato kama ilivyoelezwa hapo juu hivyo kusababisha kutopelekwa kodi ya shilingi bilioni 17.40 katika Mamlaka ya Mapato Tanzania (shilingi bilioni 15.50 kwa wafanyakazi wa kudumu na shilingi bilioni 1.90 kwa wafanyakazi wa muda).

Hali hii inaweza kusababisha kuongezeka kwa gharama kwa Shirika na faini inayoweza kutolewa na Mamlaka ya Mapato Tanzania kwa kutowasilisha makato ya kodi kwenye posho za wafanyakazi.

Ninapendekeza Shirika la Umeme (TANESCO) lihakikishe kuwa posho zote wanazostahili kulipwa watumishi zinatozwa kodi husika kwa mujibu wa Sheria ya Kodi ya Mapato, Sura ya 332, (kama ilivyorekebishwa Mwaka 2019).

9.2 Kutolipa Kodi Mbalimbali za Thamani ya Shilingi Bilioni 90.08 kwa Mamlaka ya Mapato Tanzania

Kifungu cha 84 (1) cha Sheria ya Kodi ya Mapato, Sura ya 332 (kama ilivyorekebishwa Mwaka 2019) kila taasisi inayokata kodi ya zuio kuwasilisha kodi hiyo kwa kamishna ndani ya siku saba baada mwisho wa mwezi.

Kifungu cha 14 (1) cha Sheria ya Mamalaka ya Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi ya Mwaka 2015 kinasema kuwa "Kwa mujibu wa masharti ya Sehemu hii, kila mwajiri mwenye waajiriwa wanne au zaidi atatoza na kuwasilisha kwa kamishna kodi ya ujuzi na maendeleo (SDL) kila mwisho wa mwezi".

Nilibaini kuwa katika mashirika ya umma 200 niliyoyakagua, mashirika ya umma ya umma 12 yalikata kodi ya ongezeko la thamani, kodi ya mapato kwenye mishahara, na kodi ya kuendeleza ujuzi lakini hayakuwasilisha kodi hizo pamoja na kodi zinazolipwa kwa awamu katika Mamlaka ya Mapato Tanzania jumla ya shilingi ya shilingi bilioni 90.08 **(Jedwali Na. 35).**

Jedwali Na. 35: Kodi Mbalimbali Zilizokatwa lakini Hazikuwasilishwa kwenye Mamlaka ya Mapato Tanzania

Jina la Taasisi	Kodi ya Biashara (Sh. Milioni)	Kodi ya Ongezeko la Thamani (Sh. Milioni)	Kodi ya Zuio Sh. (Milioni)	Kodi ya Awamu Sh. Milioni)	Kodi ya Mshahara (Sh. Milioni)	Kodi ya Ujuzi na Maendeleo (Sh. Milioni)	Jumla (Sh. Milioni)
Kampuni ya Ndege Tanzania	1,643	-	-	-	13,414	3,933	18,990
Shirika la Reli Tanzania	-	-	-	-	20,400	13,200	33,600
Shirika la Posta Tanzania	-	19,782	-	15	-	8,011	27,808
Taasisi ya Mifupa Muhimbili	-			-	134		134
Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Dar es Salaam	-	2,109	210	-	-	1,456	3,774
Baraza la Taifa la Ujenzi	-	-	1	-	-	-	1
Benki ya Maendeleo ya Kilimo Tanzania	-	-	-	-	609	-	609
Shirika la Masoko Kariakoo	-	-		-	-	-	2,126
Mfuko wa Mawasiliano kwa Wote	-	-	1.59	-	-	-	1.59
Kampuni ya Usambazaji na Ujenzi wa Njia za Usambazaji wa Umeme	-	-	-	-	146	-	146
Kampuni ya Utengenezaji wa Nguzo za Zege Tanzania	-	-	-	-	46	-	46
Benki ya Uwekezaji Tanzania - TIB	2,840	-	-	-	-	-	2,840
Jumla	**4,483**	**21,891**	**213**	**15**	**34,749**	**26,600**	**90,075**

Chanzo: *Taarifa za Ukaguzi za Mashirika Husika, 2021*

Kuwa na kodi ambazo hazikuwasilishwa katika Mamlaka ya Mapato Tanzania (TRA) kwa muda mrefu huongeza hatari ya kuongezeka kwa madeni ya kodi kutokana na ongezeko linaloendelea la riba na adhabu.

Ninapendekeza mashirika ya umma husika (a) yazingatie sheria zote za kodi; (b) yazingatie Sheria ya Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi ya Mwaka 2015; na (c) yahakikishe kodi za mapato kwa mishahara, ujuzi na maendeleo zinalipwa bila kuchelewa.

9.3 Malipo ya Shilingi Bilioni 2.11 Yaliyofanyika bila Ushahidi wa Risiti za Kielekitroniki

Kanuni ya 28 (1) ya Kanuni za Kodi ya Mapato za Mwaka 2012 inasema kuwa "Kila mnunuzi atadai na kuhifadhi risiti ya fedha au ankara katika miliki yake, baada ya ombi litakalotolewa na Kamishna au ofisa yeyote aliyeidhinishwa na Kamishna, atawasilisha risiti hiyo kwa Kamishna au ofisa huyo aliyeidhinishwa". Kanuni ndogo ya (2) inasema "kila mtu ambaye amedai risiti ya fedha au ankara ya fedha baada ya kupata bidhaa au huduma na kunyimwa risiti au ankara hiyo ataripoti mara moja kwa Kamishna kwa njia ya haraka zaidi ya tukio hilo".

Wakati wa mapitio ya mauzo kwa wateja na malipo kwa wazabuni mbalimbali katika mashirika ya umma 7 nilibaini kuwa mauzo na malipo ya shilingi bilioni 2.11 yalifanyika au yalilipwa kwa wateja au wazabuni bila kudai risiti za kielekitroniki. (**Jedwali Na. 36**).

Jedwali Na. 36: Malipo Yaliyofanyika bila Kudai Risiti za Kielekitroniki

Na.	Jina la Taasisi	Maelezo	Kiasi (Sh. Milioni)
1	Kampuni ya Bidhaa za Bioteknolojia Tanzania	Mauzo	1,103.79
2	Shirika la Posta Tanzania	Malipo kwa ajili ya wazabuni	504.00
3	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Morogoro	Malipo kwa ajili ya wazabuni	347.62
4	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Mbeya	Malipo kwa ajili ya wazabuni	72.20
5	Bodi ya Kahawa Tanzania	Malipo kwa ajili ya watoa huduma	57.47

6	Mamlaka ya Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi	Malipo kwa wazabuni, wakandarasi na watoa huduma	15.75
7	Shirika la Usimamizi wa Ukaguzi wa Vyama vya Ushirika	Malipo kwa ajili ya matengenezo ya gari	12.18
Jumla			**2,113.01**

Chanzo: *Taarifa ya ukaguzi, 2021*

Kushindwa kudai na kuhifadhi risiti za kielekitroniki kunaweza kusababisha upotevu wa fedha kwa njia ya riba na adhabu zinazoweza kutozwa na Mamlaka ya Mapato Tanzania kwa mujibu wa Kanuni ya 24 ya Kanuni za Kodi ya Mapato za Mwaka 2012. Aidha, kwa Shirika kushindwa kudai risiti za kielekitroniki kunawezesha wauzaji na watoa huduma kukwepa kodi.

Ninapendekeza mashirika ya umma yaliyobainishwa yahakikishe yanadai na kuhifadhi risiti za kielekitroniki kwa malipo yote yanayofanywa kwa wazabuni na watoa huduma.

9.4 Matumizi ya Namba Moja ya Utambulisho wa Mlipakodi na Usajili ya Kodi ya Ongezeko la Thamani kati ya Shirika la Mawasiliano Tanzania na Mkongo wa Taifa wa Mawasiliano ya Teknolojia ya Habari

Aya ya 4.13 ya Kanuni za Fedha za Shirika la Mawasiliano Tanzania za Mwaka 2018 inataka malipo yote, hasa kwa wahusika wa nje yaambatishwe na madai ya ankara ya kodi; kazi zilizofanywa; au risiti ya kupokelea bidhaa. Zaidi ya hayo, Kifungu cha 23(2) cha Sheria ya Usimamizi wa Kodi (kama ilivyorekebishwa Mwaka 2019) kinasema kuwa "namba ya utambulisho ya mlipakodi haitahamishwa au kutumiwa na mtu mwingine".

Katika ukaguzi wangu wa mwaka wa fedha 2019/20, nilibaini kuwa Mkongo wa Taifa wa Mawasiliano ya Teknolojia ya Habari ulitoa hati za madai kwa Shirika la Mawasiliano Tanzania kwa ajili ya usimamizi wa TEHAMA ya kiasi cha shilingi bilioni 2.59 kwa kutumia ankara iliyokuwa na namba ya utambulisho wa mlipakodi na namba ya usajili ya kodi ya ongezeko la thamani sawa na zile zinazotumiwa na Shirika la Mawasiliano Tanzania kinyume na kifungu kilichotajwa hapo juu. Utumiaji wa namba moja ya utambulisho ya mlipakodi na ile ya usajili ya kodi ya ongezeko la thamani kwa taasisi mbili tofauti

hubatilisha uhalali wa ankara na kunaweza kusababisha taarifa zisizo sahihi za fedha zinayopaswa kulipwa katika taarifa ya fedha.

Ninapendekeza kuwa Shirika la Mawasiliano Tanzania (TTCL) lihakikishe namba ya utambulisho wa mlipakodi na namba ya usajili ya kodi ya ongezeko la thamani za Shirika hazitumiwi na Mkongo wa Taifa wa Mawasiliano ya Teknolojia ya Habari ili kuzingatia sheria za kodi na kuepuka taarifa zisizo sahihi katika makadirio ya kodi na takwimu zilizoripotiwa katika taarifa za fedha.

9.5 Kesi za Kodi Zenye Jumla ya Shilingi Bilioni 17.48 Zilizokaa Muda Mrefu

Ukaguzi wangu wa madeni yanayotarajiwa na Shirika la Mawasiliano Tanzania ulibaini kuwa Shirika la TTCL lilikuwa na mapingamizi mbalimbali dhidi ya makadirio ya kodi yaliyofanywa na Mamlaka ya Mapato Tanzania (TRA) kuanzia mwaka 2001 hadi 2021 ya shilingi bilioni 17.48 ambazo zimeripotiwa kwenye Bodi ya Rufaa na Mahakama ya Rufaa ya Kodi kama inavyooneshwa kwenye **Jedwali Na 37.**

Jedwali Na. 37: Mapingamizi Mbalimbali Yaliyowekwa na Shirika la Mawasiliano dhidi ya Makadirio Yaliyofanywa na Mamlaka ya Mapato Tanzania

Na.	Maelezo	Kiasi (Sh. Milioni)	Hali
1.	Tathmini ya Kodi ya Shirika kwa Mwaka 2001	6,288.42	Mamlaka ya Mapato Tanzania, Mashauri ya Kodi Na. 25 na 26 ya Mwaka 2009
2.	Tathmini ya Kodi ya Shirika kwa Mwaka 2002	2,200.82	
3.	Tathmini ya Kodi ya Shirika kwa Mwaka 2003	3,926.04	Mamlaka ya Mapato Tanzania, Mashauri ya Kodi Na. 53, 54 na 55 ya Mwaka 2009
4.	Tathmini ya Kodi ya Shirika kwa Mwaka 2004	1,448.18	
5.	Tathmini ya Kodi ya Shirika kwa Mwaka 2005	522.21	
6.	Notisi ya madai iliyotolewa na Mamlaka ya Mapato Tanzania ya Kodi ya Zuio kuhusiana na malipo kwa kampuni ya Intelsat	1,600.00	Shirika la Mawasiliano liliwasilisha pingamizi la madai ya kodi ya Mamlaka ya Mapato Tanzania ambalo bado halijakamilika.

Na.	Maelezo	Kiasi (Sh. Milioni)	Hali
7.	Tathmini ya kodi isiyo ya moja kwa moja iliyotolewa na Mamlaka ya Mapato Tanzania kuhusu kodi na ushuru kuanzia mwaka 2009 hadi mwezi Desemba 2011 (kodi ya zuio, kodi ya maendeleo ya ujuzi na kodi ya ongezeko la thamani)	773.00	Shirika la Mawasiliano limewasilisha pingamizi dhidi ya makadirio haya na litafuata taratibu za kisheria ili kuyatatua.
8.	Notisi ya madai iliyotolewa na Mamlaka ya Mapato Tanzania tarehe 4 Machi 2015 ikiomba malipo ya kodi ya zuio kwa malipo yaliyofanywa kwa gharama ya mtandao kuanzia mwaka 2011 hadi 2014.	725.85	Tarehe 24 Aprili 2015, Shirika liliwasilisha barua ya pingamizi kwa Bodi ya Rufaa ya Mapato ya Kodi kupitia rufaa Na. 95/2005 na shauri hilo linasubiri kusikilizwa.
	Jumla	**17,484.52**	

Chanzo: *Hesabu Zilizokaguliwa kwa Mwaka 2020/21*

Nina maoni kuwa mapingamizi haya yamekaa muda mrefu kuanzia miaka sita hadi 20.

Ninapendekeza Bodi ya Rufaa ya Mapato Tanzania (TRAB) na Baraza la Rufaa ya Mapato (TRAT) kuhakikisha zinatatua kesi zote kwa wakati ili kuepuka kuwa na kesi ambazo hazijapatiwa uamuzi zenye kiwango kikubwa cha fedha. Pia, Shirika la Mawasiliano Tanzania linatakiwa kufanya tathmni na kuhakikisha kuwa madeni yanayodaiwa na Mamlaka ya Mapato Tanzania yanalipwa kwa wakati.

SURA YA KUMI

MAPITIO YA UWEKEZAJI KATIKA MASHIRIKA YA UMMA

10.0 Utangulizi

Tanzania iliandaa Mpango wa Maendeleo wa Miaka Mitano (2016/17-2020/21) ambao umetoa dira ya kina inayosisitiza matumizi ya kanda maalumu za kiuchumi, vituo vya pamoja, na maonesho ya biashara, ambayo ni chachu ya kuvutia uwekezaji na kukuza biashara. Zaidi ya hayo, Mpango huo unaainisha shughuli zote zinazopaswa kufanywa na mashirika ya umma yenye mamlaka ya kukuza, kuwezesha, na kuratibu uwekezaji nchini Tanzania.

Serikali imeanzisha taasisi mbalimbali zenye jukumu la kukuza, kuwezesha na kuratibu uwekezaji katika nyanja mbalimbali kama vile utafiti, uzalishaji, biashara, teknolojia, ubunifu, kilimo na uanzishaji wa viwanda.

Katika Sura hii, nimeinisha mapungufu yaliyojitokeza katika uendeshaji wa Mashirika ya Umma yenye dhamana ya kukuza, kuwezesha na kuratibu uwekezaji nchini Tanzania.

Halikadhalika niliangalia utendaji na uendeshaji wa Kampuni (Tanzu na Ubia) zinaomilikiwa na Mashirika ya Umma.

Pia nilibaini mapungufu kuhusu usimamizi wa mali zisizohamishika ambazo zingeweza kutumika katika uwekezaji. Mapungufu hayo yanahitaji ufuatiliaji wa karibu na mashirika ya umma na taasisi zake. Maelezo ya kina ya mapungufu hayo ni kama yafuatayo:

10.1 Mapitio ya Uendeshaji wa Mashirika ya Umma yenye Mamlaka ya Kukuza, Kuwezesha na Kuratibu Uwekezaji Nchini Tanzania

Taasisi za umma zina majukumu mbalimbali kuhusu kukuza na kuimarisha uwekezaji nchini Tanzania. Taasisi hizi ni pamoja na Mamlaka ya Maeneo Maalumu ya Uzalishaji wa Bidhaa za Mauzo ya Nje (EPZA); Kituo cha Mitambo ya Kilimo na Teknolojia Vijijini (CAMARTEC); Tume ya Sayansi na Teknolojia Tanzania (COSTECH);

Shirika la Kuhudumia Viwanda Vidogo (SIDO); na Kituo cha Uwekezaji Tanzania (TIC).

Katika ukaguzi wangu ulioangalia uendeshaji wa mashirika haya nilibaini mapungufu yafuatayo:

10.1.1 Mazingira Yasiyoridhisha ya Uwekezaji

Mazingira yasiyoridhisha ya uwekezaji ni miongoni mwa vikwazo vinavyoyakabili mataifa yanayoendelea. Hivyo, marekebisho ya kimfumo mara nyingi ni suala muhimu la kuondoa vizuizi vya uwekezaji. Kwa mujibu wa "*Easy of Doing Business Report, 2020*" iliyotolewa na Shirika la Kimataifa la Fedha (International Finance Corporation), Tanzania iliorodheshwa katika nafasi ya 141 kati ya nchi 190. Kwa mujibu wa taarifa hiyo, kwa miaka mitano iliyopita, kuanzia mwaka 2015 hadi 2020, Tanzania ilishuka kwa asilimia 8 katika kuweka mazingira rafiki ya biashara. Nafasi hii iko chini ya makadirio ya nchi ya kuwemo kwenye nafasi 100 za juu ifikapo mwaka 2020 kama ilivyoainishwa katika Mpango wa Maendeleo wa Miaka Mitano - II (2016/17 – 2020/21).

Tanzania inafanya jitihada mbalimbali ili kuboresha mazingira ya uwekezaji nchini. Hata hivyo, katika mapitio yangu ya shughuli za Kituo cha Uwekezaji Tanzania (TIC), nilibaini mapungufu yafuatayo ambayo yanaathiri mazingira ya uwekezaji nchini.

i. Matumizi Duni ya Majukwaa ya Mtandao ili Kukuza Uwekezaji

Mapitio ya taarifa za mipango ya Kituo cha Uwekezaji Tanzania (TIC) katika kukuza fursa za uwekezaji kupitia majukwaa ya mtandaoni yalibaini kuwa Kituo hakitumii majukwaa ya mitandao kikamilifu. Kituo kilikuwa kimetoa makala moja tu ya video ya uhamasishaji wa uwekezaji kwa lugha ya Kiswahili pekee iliyotolewa mwezi Novemba 2017; pia Kituo hakikuweka kwenye mtandao mkataba wa huduma kwa mteja kwenye Dirisha la Uwekezaji Tanzania kwa ajili ya uelewa kwa wadau; na Kituo hakikuchapisha kwenye tovuti yake mwongozo wa huduma za vibali, leseni na mahitaji ya usajili. Nina maoni kuwa utumiaji bora wa majukwaa ya kimtandao una athari chanya kubwa katika kukuza uwekezaji nchini.

Ninapendekeza Kituo cha Uwekezaji Tanzania (TIC) kiongeze matumizi ya majukwaa ya mitandao kwa kushirikiana na wadau wengine ili kukuza uwekezaji nchini.

ii. Vikwazo katika Kutoa Motisha na Vivutio kwa Wawekezaji wa Kimkakati

Vifungu vya 19 na 20 vya Sheria ya Uwekezaji Tanzania, Sura ya 38 (kama ilivyorekebishwa Mwaka 2015) kupitia vifungu vya 19 na 20 vya Sheria ya Fedha za Umma ya Mwaka 2015 vinaruhusu kutoa motisha maalumu kwa uwekezaji wa kimkakati na uwekezaji mkubwa kwa agizo lililochapishwa kwenye Gazeti la Serikali linalotolewa na Waziri wa Fedha na Mipango kufuatia mapendekezo ya Kamati ya Kitaifa ya Uwekezaji.

Nilipitia motisha maalumu na vivutio vilivyotolewa kwa wawekezaji kufikia tarehe 30 Juni 2021 na nikabaini miradi 19 iliyoidhinishwa na Kamati ya Kitaifa ya Uwekezaji kupewa motisha na vivutio vya ziada kuanzia mwaka 2015 ilikuwa haijachapishwa kwenye Gazeti la Serikali ili kukamilisha na kuhalalisha utoaji wa motisha husika. Hali hii imesababisha utoaji wa motisha na vivutio vya ziada kuchelewa kwa miaka sita. Pia, nilibaini kuwa wawekezaji 6 walikuwa hawapata majibu ya maombi yao ya kupewa motisha na manufaa ya ziada toka Juni 2020 hadi wakati wa ukaguzi huu mwezi Novemba 2021.

Kituo cha Uwekezaji Tanzania kilieleza kuwa Waziri wa Fedha na Mipango amewekewa ukomo na sheria kuu za kodi (Sheria ya Kodi ya Mapato na Kodi ya Ongezeko la Thamani) juu ya utoaji wa motisha na vivutio vya ziada vya uwekezaji wa kimkakati na uwekezaji mkubwa zaidi ya vile vinavyoruhusiwa kisheria. Kituo cha Uwekezaji Tanzania kinapanga kuwasilisha ombi la marekebisho ya sheria hizo.

Nina shaka kuwa kuchelewa kutoa motisha kwa uwekezaji wa kimkakati au mkubwa hukatisha tamaa wawekezaji na kuathiri ukuaji wa uchumi.

Ninapendekeza Kituo cha Uwekezaji Tanzania kwa kushauriana na mamlaka zinazohusika, kitatue vikwazo vilivyopo na

kiharakishe utoaji wa motisha za uwekezaji na vivutio vya ziada kwa wawekezaji wanaostahili.

10.1.2 Usimamizi na Matumizi Duni ya Utafiti na Teknolojia

Teknolojia na utafiti huongeza ufanisi katika uzalishaji na hivyo kuongeza ushindani wa nchi na kupunguza uwezekano wa uwezo wa ushindani wa nchi kushuka kutokana na mabadiliko ya soko na muundo.

Ukaguzi wangu kuhusu utendajikazi wa Tume ya Sayansi na Teknolojia Tanzania (COSTECH) na Kituo cha Mitambo ya Kilimo na Teknolojia Vijijini (CAMARTEC) ulibaini usimamizi na matumizi duni ya utafiti na teknolojia kama ilivyoanishwa hapa chini.

i. Kutokuwapo kwa Rejista ya Teknolojia na Mikataba ya Uhamishaji wa Teknolojia

Kifungu cha 15(1) cha Sheria ya Tume ya Sayansi na Teknolojia Tanzania ya Mwaka 1986 kinaitaka Tume ya Sayansi na Teknolojia Tanzania kuanzisha kituo cha taifa cha kuendeleza na kuhamisha teknolojia.

Hata hivyo, mapitio yangu ya uendeshaji wa Kituo hicho yalibaini kuwa, Tume ya Sayansi na Teknolojia Tanzania haikutunza rejista ya teknolojia ambayo ilipaswa kuainisha teknolojia zilizoagizwa kutoka nje, rasilimali za kiteknolojia za ndani, na mikataba ya uhamishaji wa teknolojia.

Ni maoni yangu kuwa, kwa kukosekana kwa rejista ya teknolojia na makubaliano ya uhamishaji wa teknolojia, nchi haiwezi kuwa na kanzidata na taarifa sahihi za kubainisha kiwango na mahitaji ya teknolojia yatakayosaidia ukuaji wa uchumi nchini.

Ninapendekeza Tume ya Sayansi na Teknolojia Tanzania (COSTECH) ianzishe na kutunza rejista ya teknolojia zilizoagizwa kutoka nje, rasilimali za kiteknolojia za ndani, na mikataba ya uhamishaji wa teknolojia.

ii. Kutohamisha na Kulinda Teknolojia na Ubunifu

Kituo cha Zana za Kilimo na Teknolojia ya Vijijini kina mamlaka chini ya Kifungu cha 4 cha Sheria ya Kituo cha Mitambo ya Kilimo na Teknolojia ya Vijijini ya Mwaka 1981 kutekeleza na kukuza utafiti ili kuwezesha kubuni, kurekebisha, na kuendeleza mashine na vifaa vinavyofaa kwa kilimo na maendeleo ya vijijini.

Nilibaini kuwa Kituo cha Zana za Kilimo na Teknolojia Vijijini kilitengeneza mashine mbalimbali za kilimo na vifaa vya mifano kama vile matrekta, majembe ya diski, mashine za kulimia, na mashine za kupandia. Hata hivyo, nilibaini kuwa Kituo hakikuhamisha teknolojia na utafiti ili iweze kumilikiwa na wananchi kutokana na kukosa fedha na mfumo wa kibiashara ambao ungewezesha uhamishaji wa teknolojia. Hali hii inazuia matumizi ya zana za kisasa kwa ajili ya kilimo vijijini na hivyo kuathiri ubora wa maisha ya vijijini kwa kutotumia teknolojia zinazofaa za kilimo.

Ninapendekeza Kituo cha Zana za Kilimo na Teknolojia Vijijini (CARMATEC) kwa kushirikiana na mamlaka zinazohusika kitafute fedha na kubuni mfumo wa kibiashara wa kuwezesha uhamishaji wa ubunifu wa teknolojia kwa manufaa ya wananchi.

10.1.3 Kushuka kwa Uwekezaji na Utendaji Usioridhisha wa Maeneo Maalumu ya Uzalishaji wa Bidhaa za Mauzo ya Nje

Leseni ya Maeneo Maalumu ya Uzalishaji wa Bidhaa za Mauzo ya Nje inayotolewa chini ya Kifungu cha 5 cha Sheria ya Maeneo Maalumu ya Uzalishaji wa Bidhaa za Mauzo ya Nje, Sura ya 373 (kama ilivyorekebishwa Mwaka 2012) inamtaka mmiliki wa biashara kusafirisha nje angalau asilimia 80 ya bidhaa zinazozalishwa nchini. Hata hivyo, mapitio yangu ya uwiano wa uzalishaji na mauzo ya nje kwa kipindi cha miaka mitatu yalibaini kuwa Maeneo Maalumu ya Uzalishaji wa Bidhaa za Mauzo ya Nje (EPZ) yaliuza bidhaa nje kati ya asilimia 48 hadi asilimia 64 ya bidhaa zilizozalishwa. Hali hii ilichangiwa zaidi na ushindani mkubwa wa soko la kimataifa, na mauzo katika nchi za Jumuiya ya Afrika Mashariki kuhesabiwa kama soko la ndani **(Jedwali Na. 38).**

Jedwali Na. 38: Mauzo ya Nje ya Bidhaa Zilizozalishwa kwenye Maeneo Maalumu ya Uzalishaji wa Bidhaa za Mauzo ya Nje

Maelezo	2018/19	2019/20	2020/21
Thamani ya Uzalishaji (Dola za Marekani '000")	14,935	14,840	18,526
Thamani ya Mauzo ya Nje (Dola za Marekani "000")	7,139	9,424	11,633
Uwiano wa Mauzo na Uzalishaji (Asilimia)	48	64	63

Chanzo: *Muhtasari wa Mauzo ya Nje toka Maeneo Maalumu ya Uzalishaji wa Bidhaa za Mauzo ya Nje Miaka 2018/19, 2019/20 na 2020/21*

Nina shaka kuwa uuzaji wa bidhaa nje ya nchi chini ya asilimia 80 ya uzalishaji unazorotesha ukuaji wa uchumi unaotarajiwa kupitia Mamlaka ya Maeneo Maalumu ya Uzalishaji wa Bidhaa za Mauzo ya Nje. Serikali inaweza kupata hasara ya kupoteza fursa za mapato kutokana na vivutio vya kiuchumi vilivyotolewa ambavyo ni pamoja na kusamehewa ushuru wa forodha, kodi ya ongezeko la thamani, na tozo zingine za ushuru wa malighafi na bidhaa.

Ninapendekeza Mamlaka ya Maeneo Maalumu ya Uzalishaji wa Bidhaa za Mauzo ya Nje kwa kushirikiana na mamlaka husika ihakikishe kuwa wafanyabiasha wenye leseni ya Maeneo Maalumu ya Uzalishaji wa Mauzo ya Nje wanauza bidhaa zao nje ya chini angalau kwa asilimia 80 ya bidhaa zinazozalishwa hapa nchini.

10.1.4 Matumizi Duni na Uvamizi wa Maeneo Teule ya Viwanda na Kanda za Kiuchumi

Mapitio yangu ya Mpangomkakati wa Shirika la Kuhudumia Viwanda Vidogo (SIDO) (2019/20 - 2021/22) yalibaini kuwa, asilimia 70 ya maeneo yaliyoainishwa kama maeneo ya viwanda hayakuendelezwa. Matokeo yake, viwanda vidogo na vya Kati vinafanyia shughuli zao kwenye maeneo ambayo hayakupangwa wala kuidhinishwa.

Uongozi wa SIDO ulieleza kuwa kutoendelezwa kwa maeneo kunasababishwa na mgao mdogo wa bajeti ya maendeleo. Kwa mfano, katika mwaka wa fedha 2020/21, Shirika la Kuhudumia Viwanda Vidogo liliomba bajeti ya maendeleo ya shilingi bilioni 21.09, ambapo shilingi bilioni 4.60 (asilimia 22) ndizo ziliidhinishwa

na ni shilingi bilioni 1.7 (asilimia 37 ya kiasi kilichoidhinishwa) tu ndizo zilitolewa na Serikali.

Katika mwaka wa fedha wa 2020/21, Mamlaka ya Maeneo Maalumu ya Uzalishaji wa Bidhaa za Mauzo ya Nje ilikuwa na kanda maalumu za kiuchumi 24 zilizoteuliwa kama hifadhi za viwanda na biashara. Kati ya kanda hizo, kanda sita zinafanya kazi, 15 ziko katika hatua mbalimbali za kuendelezwa, na kanda tatu hazikuwa zinafanya kazi.

Aidha, nilipotembelea eneo la Ukanda Maalumu wa Kiuchumi wa Kurasini ambao uko katika hatua ya uendelezaji ili kuwa kituo cha biashara, nilibaini kuwa eneo hilo limevamiwa na wananchi na wanaendesha shughuli mbalimbali za kiuchumi bila ridhaa wala kibali cha Mamlaka ya Maeneo Maalumu ya Uzalishaji wa Bidhaa za Mauzo ya Nje. Eneo lililovamiwa linatumika kama eneo la maegesho ya magari na gereji za mitaani.

Kutotumika ipasavyo kwa kanda maalum za kiuchumi na kuvamiwa kwa maeneo maalumu ya viwanda na kanda maalumu kunaizuia Serikali kupata faida inayotarajiwa kutokana na uwekezaji.

Ninapendekeza (a) Mamlaka ya Maeneo Maalumu ya Uzalishaji wa Bidhaa za Mauzo ya Nje (EPZA) ichukue hatua zinazofaa ili kulinda eneo lililovamiwa la Ukanda Maalumu wa Kiuchumi Kurasini; na (b) Serikali itenge na kupeleka fedha za kutosha kuwezesha EPZA na Shirika la Kuhudumia Viwanda Vidogo (SIDO) linaendeleza maeneo ya kiuchumi na viwanda.

10.2 Mapitio ya Utendaji na Uendeshaji wa Uwekezaji (Kampuni, Kampuni Tanzu, na Ubia) na Mali Zinazomilikiwa na Mashirika ya Umma

Ukaguzi wangu wa uendeshaji na utendaji wa uwekezaji (kampuni, kampuni tanzu na ubia) na mali zinazomilikiwa na mashirika ya umma ulibaini mapungufu yanayofafanuliwa hapa chini.

10.2.1 Kuchelewa kuanza kwa Uzalishaji kwa Viwanda Vinavyomilikiwa na Mashirika ya Umma

Ukaguzi wangu kuhusiana na uendelezaji na utendaji wa viwanda vinavyomilikiwa na Mfuko wa Taifa wa Hifadhi ya Jamii wa Sekta Binafsi (NSSF), Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa Watumishi wa Umma (PSSSF), Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya (NHIF), na Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi (WCF) ulibaini kuchelewa kwa kuanza uzalishaji katika viwanda vifuatavyo:

(i) Kampuni ya Mkulazi

Mkulazi ni kampuni tanzu ya Mfuko wa Taifa wa Hifadhi ya Jamii wa Sekta Binafsi (NSSF) (kwa asilimia 96) na Shirika la Magereza (asilimia 4). Kampuni ya Mkulazi inatekeleza miradi miwili ya viwanda vya sukari (Eneo la Mkulazi na Eneo la Mbigiri) ambavyo vinalenga kuzalisha tani 250,000 za sukari kwa mwaka.

Kwa mujibu wa Mpangomkakati wa Kampuni ya Mkulazi (2020/21 - 2025/26) (uliofanyiwa marekebisho), Mradi wa Mbigiri ulitarajiwa kuanza uzalishaji msimu wa mwaka 2021 na kuzalisha tani 15,234 za sukari ifikapo msimu wa mwaka 2022. Mradi wa Mkulazi ulipanga kuanza uzalishaji katika msimu wa mwaka 2023 kwa makadirio ya uzalishaji wa tani 31,098 za sukari ifikapo msimu wa 2024.

Hata hivyo, katika ukaguzi wangu, nilibaini kuwa hadi tarehe 26 Februari 2022, Kampuni ya Mkulazi ilikuwa haijakamilisha ufungaji wa mashine za kiwanda katika eneo la Mbigiri ambapo ujenzi ulikuwa umefikia asilimia 13.80 na ujenzi wa miundombinu ya eneo la Mkulazi ulikuwa unaendelea.

Kampuni ya Mkulazi ilinieleza kuwa kucheleweshwa kwa ufungaji wa mashine kiwandani kulisababishwa na mlipuko wa janga la UVIKO-19 lililoathiri kuwasili kwa mashine zilizonunuliwa nje ya nchi na kusafiri kwa washauri wa ufungaji wa kiwanda.

Aidha, nilibaini kuwa kutokana na kuchelewa kwa ujenzi na ufungaji wa mashine za kiwanda cha sukari, Kampuni ya Mkulazi iliuza miwa iliyovunwa kwa sababu kiwanda hakikukamilika ili kuanza uzalishaji wa sukari. Kwa mfano, kwa mwaka wa fedha 2020/21, Kampuni

ilivuna hekta 382 za miwa na kuuza tani 32,121.60 kwa shilingi bilioni 1.16.

(ii) Kiwanda cha Tangawizi cha Mamba Miamba

Mwaka 2016 Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa Watumishi wa LAPF (kwa sasa PSSSF) ulikubaliana na Chama cha Ushirika cha Wazalishaji wa Tangawizi cha Mamba-Miamba kufufua na kukifanya kiwanda cha tangawizi cha Mamba-Miamba katika Kijiji cha Mamba-Miamba Wilayani Same kuwa cha kisasa; kiwanda hicho kilikuwa kimesimama kutokana na matatizo ya kiteknolojia.

Randama ya Makubaliano kati ya Chama cha Ushirika cha Wazalishaji wa Tangawizi na Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa Watumishi wa Umma iliotiwa saini tarehe 1 Septemba 2020 ilielezea kuwa Mfuko utamiliki hisa asilimia 67 na Chama cha Ushirika cha Mamba kitamiliki hisa asilimia 33.

Hadi kufikia tarehe 30 Juni 2021, Mfuko wa Hifadhi ya Jamii wa Sekta ya Umma ulikuwa umetumia kiasi cha shilingi bilioni 1.71 kwa ajili ya kufufua kiwanda hicho, na shughuli zingine za usimamizi. Hata hivyo, nilibaini kuwa hadi Novemba 2021, kiwanda kilikuwa hakijaanza uzalishaji kwa sababu ya kuchelewa kufunga mashine.

Mfuko wa Pensheni kwa Watumishi wa Umma ulieleza kuwa, kuchelewa kufungwa kwa mashine za kiwanda hicho kulisababishwa na kuchelewa kusafirisha mashine hizo kutoka kwa mtengenezaji nchini China kutokana kuzuka kwa janga la UVIKO-19 lililosababisha kuwekwa vizuizi vya usafirishaji.

(iii) Kiwanda cha Bidhaa za Tiba cha Simiyu

Tarehe 11 Novemba 2016, Ofisi ya Katibu Tawala wa Mkoa wa Simiyu, Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya (NHIF), Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi (WCF), Bohari Kuu ya Dawa (MSD), Benki ya Uwekezaji – Maendeleo (TIB-Development), Shirika la Utafiti wa Maendeleo ya Viwanda (TIRDO), Shirika la Viwango Tanzania (TBS), na Mamlaka ya Dawa na Vifaatiba Tanzania (TMDA) (zamani Mamlaka ya Chakula na Dawa Tanzania-TFDA) zilisaini randama ya makubaliano ya kuanzisha kiwanda cha bidhaa za tiba zinazotokana na malighafi ya

pamba katika Kijiji cha Dutwa, Bariadi. Kwa mujibu wa upembuzi yakinifu uliofanywa na Shirika la Utafiti na Maendeleo ya Viwanda Tanzania, gharama za mradi huo zilikuwa shilingi bilioni 69.21 zitakazogawanywa sawa baina ya wabia.

Tarehe 13 Juni 2018, Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi na Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya ilisajili kampuni maalumu ya kuendesha kiwanda hicho. Ombi la idhini ya uanzishaji wa kiwanda liliwasilishwa kwa Wizara ya Fedha na Mipango tarehe 26 Juni 2019. Hata hivyo, nilibaini kuwa hadi Novemba 2021, kiwanda kilikuwa hakijaanza uzalishaji kikisubiri kibali cha Wizara ya Fedha na Mipango.

Aidha, nilibaini kuwa hadi kufikia tarehe 30 Juni 2021, Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya na Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi ilikuwa imetumia kwa usawa shilingi milioni 915 kwa ajili ya kuendeleza kiwanda hicho. Gharama hizi zilijumuisha gharama za awali ambazo ni pamoja na gharama za mikutano na gharama za upembuzi yakinifu.

(iv) Kiwanda cha Chai cha Mponde

Mwezi Januari 2016, Serikali ilijimilikisha Kiwanda cha Chai Mponde kutoka cha Wakulima wa Chai Samara (UTEGA) kilichobinafsishwa awali baada ya UTEGA kushindwa kuendesha kiwanda hicho. Kupitia juhudi za Msajili wa Hazina, Septemba 2019, Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi na Mfuko wa Hifadhi ya Jamii wa Sekta ya Umma waliingia makubaliano ya kufufua Kiwanda cha Chai cha Mponde. Kwa mujibu wa upembuzi yakinifu, mtaji uliohitajika kufufua kiwanda ni shilingi bilioni 4.05 na hisa za kiwanda zingemilikiwa sawa baina ya wabia.

Katika ukaguzi wangu nilibaini kuwa, Serikali ilitoa kibali cha uendelezaji wa kiwanda mwezi Machi 2021. Hata hivyo, hadi Novemba 2021 kiwanda kilikuwa hakijaanza uzalishaji kutokana na kusubiri ununuzi wa mashine za kufufua kiwanda, na ukarabati wa majengo, na mifumo ya maji na umeme. Hadi kufikia tarehe 30 Juni 2021, Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi ulikuwa umetumia shilingi

milioni 64.00 kwa ajili ya gharama za awali za uendelezaji wa kiwanda ambazo ni pamoja na gharama za mikutano na usafiri.

Kuchelewa kuanza kwa uzalishaji wa viwanda hivi kunaathiri kufikiwa kwa malengo ya Mpango wa Pili wa Maendeleo wa Miaka Mitano (2016/17 – 2020/21) uliopangwa kuleta mageuzi ya uchumi kupitia viwanda.

Ninapendekeza Mifuko ikijumuisha Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa Sekta ya Umma (PSSSF), Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi (WCF), Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya (NHIF), na Mfuko wa Taifa wa Hifadhi ya Jamii kwa Sekta Binafsi (NSSF) iharakishe kufungwa kwa mashine na kujenga miundombinu husika ili kuanza uzalishaji haraka katika viwanda vilivyoanzishwa au kununuliwa na mifuko hii, na Serikali kupitia Wizara ya Fedha na Mipango itoe kibali cha kuendeleza kiwanda cha Vifaatiba cha Simiyu.

(v) Uanzishaji wa Kiwanda cha Kutengeneza Glovu bila kufanya Upembuzi Yakinifu wa Kibiashara

Nilipitia muhtasari wa Mkutano wa 157 wa Bodi ya Wadhamini ya Bohari Kuu ya Dawa na kubaini kuwa Bodi iliibua wasiwasi juu ya upembuzi yakinifu wa mapendekezo ya Kiwanda cha Idofi cha uzalishaji wa glovu na kuiagiza Bohari Kuu ya Dawa (MSD) kueleza kwa uwazi uwezo wao katika masuala ya fedha, utaalamu, teknolojia na kuonesha chanzo cha asilimia 10 ya malighafi kwa ajili ya uzalishaji kutoka vyanzo vya ndani. Licha ya wasiwasi wa Bodi, sikupewa upembuzi yakinifu uliorekebishwa ambao ulizingatia hoja zilizotolewa na Bodi. Nina shaka kuwa bila upembuzi yakinifu wa kina utendaji wa Kiwanda cha Idofi hautafikiwa kama ilivyopangwa.

Pia, nilibaini kuwa ripoti ya upembuzi yakinifu ya Bohari Kuu ya Dawa ya Septemba 2020 juu ya kuanzishwa kwa eneo la viwanda la Idofi haikujumuisha mchanganuo wa biashara pamoja na mpango wa kina ulioandaliwa ili kupata hoja za kuanzisha mradi na kutathmini faida, gharama na vihatarishi vya biashara. Kwa mtazamo wangu, kukosa hoja za kibiashara na mpango wa kina wa mradi, Bohari Kuu ya Dawa inaweza kukosa uhalali wa kutosha wa

kuanzisha mradi huo jambo ambalo linaweza kusababisha lengo lililokusudiwa la mradi kutofikiwa.

Aidha, Bohari Kuu ya Dawa haikuzingatia suala muhimu la umbali kutoka bandarini hadi kiwandani (takribani kilomita 565 kutoka Bandari ya Dar es Salaam); upatikanaji wa malighafi ambayo bado haijatambuliwa na menejimenti; na chanzo cha nishati ikiwa ni pamoja na umeme na upatikanaji wa nishati ya gesi asilia ambayo inaweza kusababisha bei ya mwisho ya bidhaa kuwa juu kutokana na ongezeko kubwa la gharama ya uzalishaji. Mbali na hayo, nilibaini kuwa Bohari Kuu ya Dawa inamiliki ardhi ya ukubwa wa takribani ekari 100 katika Manispaa ya Kibaha ambayo ingeweza kutumika kwa mradi huu (kama mchanganuo sahihi wa biashara ungefanyika) badala ya Idofi ili kupunguza umbali wa usafiri na kuwa mahali ambapo upatikanaji wa huduma za umeme na gesi asilia zinapatikana kwa urahisi.

Pia, nilibaini kuwa Bohari Kuu ya Dawa haikupanga bajeti kwa ajili ya ujenzi wa Kiwanda cha Idofi katika mwaka fedha 2020/21. Hata hivyo, nilibaini kuwa hadi tarehe 30 Septemba 2020, shilingi bilioni 9 zilitumiwa na Bohari Kuu ya Dawa kwa ajili ya ujenzi wa Kiwanda cha Kutengeza Glovu. Kiasi kilichotumika kilikuwa sehemu ya fedha shilingi bilioni 16.32 kutoka Serikalini kwa ajili ya kulipa madeni ya awali ya wazabuni wa Bohari na ununuzi wa dawa na vifaatiba. Hadi tarehe 30 Septemba 2021, hapakuwa na idhini ya Mlipaji Mkuu wa Serikali juu ya mabadiliko ya matumizi ya fedha hizo zilizopokelewa kwa ajili ya shughuli za maendeleo. Kwa maoni yangu, kutokuwapo kwa bajeti, fedha zilizotumika kwa Idofi zinaweza kutumika kwa shughuli zisizotarajiwa.

Ninapendekeza uongozi wa Bohari Kuu ya Dawa (MSD) (a) upitie upya upembuzi yakinifu wa mradi na kubainisha iwapo kiuchumi inawezekana kuanzisha na kuendeleza kiwanda kikubwa cha utengenezaji wa glovu katika eneo la Idofi; (b) Bohari iombe kibali kutoka kwa Mlipaji Mkuu wa Serikali kuhusu mabadiliko ya matumizi ya fedha toka Serikalini kwa ajili ya shughuli za maendeleo kabla ya kuzitumia; na (c) ihakikishe kuwa maombi ya fedha kwa ajili ya kugharamia viwanda vya Bohari Kuu ya Dawa yanapelekwa Serikalini badala ya kutumia fedha za ndani

kwani kwa kufanya hivyo kutadhoofisha mtaji na kusababisha upatikanaji wa dawa na vifaatiba nchini kuwa hatarini.

10.2.2 Usimamizi duni wa kampuni tanzu na kampuni za ubia zinazomilikiwa na mashirika ya umma

a) Ongezeko la Mtaji lenye Mgogoro katika Kituo cha Uwekezaji cha APC - Bunju

Tarehe 02 Februari 2015 Mfuko wa Pensheni wa GEPF kwa sasa kwa sasa Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa Watumishi wa Umma (PSSSF) uliingia mkataba wa ubia na Bodi ya Taifa ya Wahasibu na Wakaguzi wa Hesabu (NBAA) ya kukamilisha na kuendesha Kituo cha Uwekezaji cha APC. Makubaliano hayo yanaeleza kuwa, asilimia 80 ya faida inayopatikana inapaswa kugawanywa kwa wabia kulingana na umiliki wao na asilimia 20 ya faida iwekwe kama akiba ya kuendesha biashara. Mfuko wa Hifadhi ya Jamii wa Sekta ya Umma ulikuwa umewekeza shilingi bilioni 9.93 ambazo ni asilimia 55.3 ya umiliki wakati Bodi ya Taifa ya Wahasibu na Wakaguzi wa Hesabu imewekeza shilingi bilioni 8.02 ambayo ni sawa na asilimia 44.7.

Kituo cha Uwekezaji cha APC kimekuwa kikipata hasara kwa kipindi cha miaka mitatu mfululizo iliyopita (2018/19-2020/21), na kwa mwaka wa fedha 2020/21 Kituo kilipata hasara ya shilingi bilioni 2.35 (shilingi bilioni 5.17: 2019/20). Mwenendo huu wa hasara unaleta shaka ya kurejeshwa kwa kiasi kilichowekezwa na wabia.

Nilibaini kuwa, Bodi ya Taifa ya Wahasibu na Wakaguzi wa Hesabu Tanzania ilikopa shilingi bilioni 15 kutoka Mfuko wa Taifa wa Hifadhi ya Jamii kwa Sekta Binafsi (NSSF) ambazo zimedhaminiwa na Serikali kwa ajili ya ujenzi wa Kituo cha Uwekezaji cha APC, kutokana na kituo kushindwa kulipa mkopo, Bodi ya taifa ya Wahasibu na Wakaguzi iliomba mkopo huo kutambulika kama mtaji wa mfuko wa NSSF kwenye Kituo hicho. Hata hivyo, Mfuko wa Hifadhi ya Jamii wa Sekta ya Umma ulikataa utaratibu huo kwa madai kuwa Mfuko wa Taifa wa Hifadhi ya Jamii wa Sekta Binafsi si sehemu ya wabia na pia haikuhusika katika kukopa endapo utaratibu huo utakubaliwa basi umiliki wa Bodi ya Wahasibu na Wakaguzi

upungue kwa kiasi atakachopewa Mfuko wa Hifadhi ya jamii wa NSSF.

Ninapendekeza Mfuko wa Hifadhi ya Jamii wa Sekta ya Umma (PSSSF) na Bodi ya Taifa ya Wahasibu na Wakaguzi wa Hesabu Tanzania (NBAA) waharakishe utatuzi wa mgogoro wa nyongeza ya mtaji ili wabia waweze kupata mapato stahiki yanayoendana na uwekezaji walioufanya.

b) Malipo ya Gawio yaliyozidi Faida Iliyopatikana

PPF-DCC ni kampuni ya uwekezaji inayomilikiwa kwa pamoja kati ya Mfuko wa Pensheni wa PPF (sasa Mfuko wa Hifadhi ya Jamii wa Sekta ya Umma) na Halmashauri ya Jiji la Dar es Salaam (hivi sasa Halmashauri ya Jiji la Ilala). Shughuli kuu za Kampuni hii ni umiliki, uendelezaji na upangishaji wa ofisi katika jingo lililopo Barabara ya Morogoro Dar es Salaam.

Aya ya 126 ya mkataba wa kuanzisha kampuni ya PPF-DCC ulioidhinishwa tarehe 23 Aprili 2014 unaeleza kuwa, Kampuni kupitia Mkutano Mkuu mara kwa mara inaweza kutangaza gawio kulipwa kwa wanahisa kutoka kwenye faida kulingana na umiliki wao, lakini gawio litakalotangazwa halitazidi kiasi kilichopendekezwa na Bodi ya Wakurugenzi. Bodi ya Wakurugenzi ya Kampuni ya PPF-DCC kupitia kikao chake cha tarehe 30 Oktoba 2020, chini ya ajenda husika, kilitangaza gawio la shilingi milioni 200 kwa wanahisa wake kutokana na faida iliyopatikana katika mwaka wa fedha 2018/19.

Hata hivyo, nilibaini kuwa vitabu vya hesabu vya Kampuni ya PPF-DCC kwa mwaka wa fedha 2018/19 vilionesha faida ya shilingi milioni 183.90, hivyo gawio lililotangazwa lilizidi faida iliyopatikana kwa mwaka.

Aidha, nilibaini kuwa Kampuni ya PPF-DCC ilipata hasara ya shilingi milioni 107.83 na shilingi milioni 60.37 kwa miaka ya fedha 2020/21 na 2019/20 mtawalia.

Nina wasiwasi kuwa, utangazaji wa gawio uliozidi faida iliyopatikana mwaka 2018/19 wakati Kampuni ilikuwa imepata

hasara kwa miaka iliyofuata (2020/21 na 2019/20) na kupunguza akiba ya faida ya Kampuni ambayo ni muhimu kwa kudumisha uwiano unaofaa wa mtaji. Pia, malipo ya gawio hupunguza ukwasi wa kampuni.

Ninapendekeza Kampuni ya PPF-DCC ihakikishe kuwa gawio la mwaka halizidi faida iliyopatikana kwa mwaka husika na Kampuni iwe na mikakati ya kupunguza mwenendo wake wa hasara.

10.2.3 Changamoto Zinazokwamisha Kuanza kwa Kiwanda cha Uzalishaji wa Nguzo za Saruji Kinachomilikiwa na Shirika la Umeme Tanzania

Shirika la Umeme Tanzania lililenga kupunguza gharama za matengenezo ya miundombinu kwa kutumia nguzo za zege badala ya nguzo za miti ambazo zinaagizwa kutoka nje ya nchi kwa bei ya juu au kuwa na ubora duni. Hivyo, Shirika la Umeme Tanzania lilianzisha Kampuni ya Uzalishaji wa Nguzo za Zege ambayo ilisajiliwa tarehe 16 Desemba 2014 kwa madhumuni ya kutengeneza nguzo za zege nchini.

Ukaguzi wangu kuhusu uendeshaji wa Kampuni hii ulibaini kuwa, Kampuni ilikuwa haijaanza uzalishaji tangu kuanzishwa kwake mwaka 2014. Kuchelewa kuanza kwa shughuli za Kampuni hii kulisababishwa na changamoto zifuatazo:

(i) Kutotolewa kwa Fedha za Ujenzi wa Kiwanda

Kwa mujibu wa mpango wa uanzishaji wa Kampuni hii wa tarehe 7 Februari 2014, fedha zilizohitajika kwa ajili ya ujenzi wa viwanda saba vya nguzo za zege zilikuwa shilingi bilioni 8.79. Kwa makadirio haya, gharama za ujenzi wa kiwanda kimoja ni shilingi bilioni 1.26. Kwa kuzingatia mpango huu, nilibaini kuwa TANESCO haikuweza kutoa fedha za ujenzi wa viwanda kulingana na makadirio ya gharama.

Aidha, kupitia barua ya tarehe 04 Novemba 2020 yenye Kumb Na. TCPM/GM/EXTN-L/11/2020 iliyotumwa kwa Shirika la Umeme Tanzania, Kampuni ya Uzalishaji wa Nguzo za Zege iliomba shilingi bilioni 8.59 ikiwa ni makadirio ya gharama za ujenzi wa kiwanda

kimoja. Hata hivyo, pamoja na jitihada zilizofanywa na Kampuni kuomba fedha hizo kutoka Shirika la Umeme Tanzania, hakuna majibu yaliyopokelewa kutoka Shirika la Umeme Tanzania na hadi wakati ninamaliza ukaguzi wangu mwezi Desemba 2021, hakuna fedha zilizopokelewa kwa ajili ya ujenzi wa viwanda hivyo.

Hivyo, kutotekelezwa kwa wakati kwa mpango huu kulisababisha ongezeko la makadirio ya gharama za ujenzi wa kiwanda kimoja kutoka shilingi bilioni 1.26 hadi shilingi bilioni 8.59, ikiwa ni ongezeko la shilingi bilioni 7.33 (asilimia 582). Pia, kutotolewa kwa fedha za ujenzi wa kiwanda kunazuia utekelezaji wa lengo kuu la uanzishaji wa Kampuni ya Uzalishaji wa Nguzo za Zege.

Ninapendekeza Shirika la Umeme Tanzania liweke mikakati ya kupata fedha kwa ajili ya ujenzi wa viwanda vya ujenzi wa nguzo za zege.

(ii) Pendekezo la Kuanzishwa kwa Ubia na Kampuni Binafsi kwenye Uzalishaji wa Nguzo za Zege

Kufuatia kutoanza kwa uzalishaji wa nguzo za zege na Kampuni ya Uzalishaji wa Nguzo za Zege, Shirika la Umeme Tanzania liliingia mkataba wa miaka mitano na Kampuni binafsi za Derma Electrics (T) Limited & Foshan Nanhai Cement Products kwa ajili ya utengenezaji na usambazaji wa nguzo za zege katika Mikoa ya Dar es Salaam na Pwani, Sehemu 1 kwa bei ya mkataba ya shilingi bilioni 12.

Kifungu cha 5 cha Hadidu za Rejea za kusambaza nguzo za zege kinamtaka msambazaji kuingia ubia na kampuni ya uzalishaji wa nguzo za zege (kampuni tanzu ya Shirika la Umeme Tanzania) na kuunda kampuni ya ubia ambapo kampuni ya uzalishaji wa nguzo za zege itakuwa na umiliki wa asilimia 40 kutokana na Shirika la Umeme Tanzania kuwahakikishia soko la nguzo hizo kwa muda wa miaka mitano.

Hata hivyo, hadi kufikia tarehe 30 Juni 2021, Kampuni za Derma Electrics (T) Limited & Foshan Nanhai Cement Products (msambazaji) na Kampuni ya Uzalishaji wa Nguzo za Zege zilikuwa hazijaingia katika mkataba wa ubia licha ya usambazaji wa nguzo

hizo kwa Shirika la Umeme kuanza tarehe 6 Aprili 2018, ambapo hadi Julai 2020 jumla ya nguzo 880 za mita 12 na nguzo 1,810 za mita 10 ziliuzwa kwa Shirika la Umeme Tanzania.

Nina maoni kuwa mapendekezo ya uanzishaji wa ubia na kampuni binafsi ili kutekeleza lengo kuu ambalo Kampuni ya Uzalishaji wa Nguzo za Zege ilianzishwa kulifanya vinaonesha kukosekana kwa mwelekeo wa kimkakati wa Shirika la Umeme Tanzania kuendeleza kampuni yake na kutekeleza malengo ya uanzishaji wa Kampuni ya Uzalishaji wa Nguzo za Zege.

Ninapendekeza Shirika la Umeme Tanzania lihakikishe utaratibu wake na wazabuni hauathiri uendelezaji wa viwanda saba vya nguzo za zege vilivyopangwa kupitia Kampuni ya Uzalishaji wa Nguzo za Zege.

10.2.4 Uwekezaji katika Hisa Zisizoorodheshwa na Mali Zisizohamishika kwa Kuvuka Ukomo katika Shirika la Bima la Taifa

Kanuni Na. 36 ya Kanuni za Bima za Mwaka 2009 inaeleza kuwa, Shirika la Bima la Taifa (NIC) litawekeza fedha zake kama ilivyoainishwa kwenye jedwali la tano. Jedwali la tano la udhibiti wa uwekezaji hutoa ukomo kwa kila aina ya uwekezaji, ambapo kwa mali isiyohamishika, ukomo ni asilimia 30 ya jumla ya mali kwa bima ya maisha; na asilimia 15 ya jumla ya mali kwa bima ambazo si za maisha. Zaidi ya hayo, ukomo wa uwekezaji kwenye hisa ambazo hazijaorodheshwa kwenye soko la hisa ni asilimia 5 kwa bima ya maisha na kwa bima ambazo si za maisha dhidi ya jumla ya mali.

Nilikagua shughuli za uwekezaji wa Shirika la Bima la Taifa na kubaini kuwa uwekezaji wa Shirika kwenye mali zisizohamishika ulizidi ukomo wa uwekezaji kwenye bima ya maisha na bima isiyo ya maisha ya asilimia 30 na asilimia 15 mtawalia. Pia, ukomo wa uwekezaji wa hisa ambazo hazijaorodheshwa ni asilimia 5 kwenye bima ya maisha na bima ambayo si ya maisha kama inavyooneshwa kwenye **Jedwali Na. 39.**

Jedwali Na. 39: Uwiano wa Uwekezaji katika Hisa Zisizoorodheshwa na Majengo

Maelezo	Bima Zisizo za Maisha (Sh. Bilioni)	Bima ya Maisha (Sh. Bilioni)
Hisa Zisizoorodheshwa	2.29	27.87
Majengo	34.28	79.82
Jumla ya Mali	**203.24**	**188.24**
Hisa Zisizoorodheshwa (Asilimia ya jumla ya mali)	1.1%	14.8%
Mali zisizohamishika (Asilimia ya jumla ya mali)	16.9%	42.4%

Chanzo: *Taarifa za Fedha na Kanuni za Bima, 2009*

Nina shaka kuwa, uwekezaji katika hisa zisizoorodheshwa kwenye soko la hisa na mali zisizohamishika kwa kuzidi ukomo uliowekwa hupunguza ukwasi wa Shirika la Bima la Taifa kwani hisa ambazo hazijaorodheshwa na uwekezaji wa mali zisizohamishika una faida kidogo ikilinganishwa na uwekazaji mwingine; pia uwekezaji huo huwa na faida ndogo.

Ninapendekeza Shirika la Bima la Taifa lihakikishe kuwa linazingatia ukomo wa uwekezaji kwenye hisa zisizoorodheshwa kwenye soko la hisa na mali zisizohamishika, na lichukue hatua zinazofaa ili kupunguza uwiano wa uwekezaji usiotakiwa katika hisa zisizoorodheshwa na mali zisizohamishika.

10.2.5 Mapungufu katika Uendelezaji wa Mradi wa Uwekezaji wa Majengo - Kawe

Tarehe 19 Aprili 2002, Serikali (muuzaji) na kampuni ya Al Ghurair Investment LLC (AGI) (mnunuzi) waliingia mkataba wa mauziano ya viwanja namba 697, 709 na 711/1 vyenye ukubwa wa hekari 107.1 kwa bei ya dola za Marekani milioni 6.5 kwa ajili ya kufanya uwekezaji wa Hoteli yenye hadhi ya nyota tano, vituo vya mikutano, maduka, ofisi pamoja na nyumba za hali ya juu. Hata hivyo, hadi kufikia mwaka 2012 mnunuzi alikuwa amelipa dola za Marekani milioni 2.05 tu.

Tarehe 29 Machi 2012 Shirika la Nyumba la Taifa (NHC) liliingia mkataba wa makubaliano na Kampuni ya Al Ghurair Investment LLC ili kutekeleza ubia wa asilimia 50 kwa 50 kwenye uwekezaji wa Mradi wa Kawe. Shirika la Nyumba la Taifa lilichukua hatua ya kuunda kampuni maalumu ya uendeshaji iitwayo Uptown Kawe Properties Ltd tarehe 10 Juni 2014 ili kuendesha mradi huo. Umiliki wa kampuni maalumu ya uendeshaji ulikubalika kuwa sawa kati ya Kampuni ya Al Ghurair Investment LLC na Shirika la Nyumba la Taifa baada ya kusainiwa kwa makubaliano ya ubia wa kampuni maalumu ya uendeshaji.

Ukaguzi wangu wa maendeleo ya utekelezaji wa Mradi wa Kawe ulibaini mapungufu yafuatayo ambayo yanahitaji uangalizi wa Serikali:

a) Kutolipwa kwa Gharama ya Ununuzi wa Mali

Kwa mujibu wa makubaliano yaliyotiwa saini, Shirika la Nyumba la Taifa lilitakiwa kulipa dola za Marekani milioni 3.25 ikiwa ni sehemu yake ya umiliki wa asilimia 50 na Kampuni ya AGl Ghurair Investment LLC ingemalizia kulipa salio la dola za Marekani milioni 1.2, lakini nilibaini kuwa hadi Novemba 2021 pande zote mbili hazikuwa zimelipa fedha hizo.

b) Kusitishwa kwa Uandaaji wa Mpango Kabambe wa Uendelezaji wa Mradi wa Kawe

Mnamo tarehe 19 Mei 2015, kampuni maalum ya uendeshaji wa mradi (Uptown Kawe Properties Ltd) ilitiliana saini mkataba na Phils International FCZ (mshauri) kwa ajili ya kuandaa mpango kabambe wa uendelezaji wa Mradi wa Kawe ambao ulitarajiwa kukamilika tarehe 19 Novemba 2015.

Nilibaini kuwa hadi tarehe 30 Juni 2021, Kampuni mshauri (Phils International FCZ) ilikuwa imekamilisha hatua mbili tu kati ya tano za uendelezaji wa mpango kabambe wa undelezaji wa Mradi wa Kawe (**Jedwali Na. 40**).

Jedwali Na. 40: Muhtasari wa Mpango Kabambe wa Uendelezaji wa Mradi wa Kawe

Hatua	Maelezo	Hatua Iliyofikiwa
Hatua I:	Taarifa ya Kuanzishwa na Uwasilishaji	Imemalizika na kukabidhiwa
Hatua II	Mpango wa Dhana	Imemalizika na kukabidhiwa
Hatua III	Mpango wa Maendeleo ya Uratibu na Utafiti Yakinifu, Athari za Usafiri, Masomo, Mkakati wa Masoko na Mauzo	Haijakamilika
Hatua IV	Mpango wa Kina wa Maendeleo (Rasimu ya Taarifa ya Mwisho)	Haujafanyika
Hatua V	Taarifa ya Mwisho	Haujafanyika

***Chanzo**: Taarifa ya Mradi, Oktoba 2021*

c) Mgogoro wa Ujenzi katika Kiwanja Namba 711/1 cha Mradi wa Kawe

Shirika la Nyumba la Taifa lilichukua hatua binafsi za kuendeleza kiwanja Na. 711/1 cha Mradi wa Kawe. Uendelezaji wa kiwanja hiki unahusisha ujenzi wa miradi miwili ya "Golden Premier Plaza" kwa shilingi bilioni 71 na jengo la "Seven Eleven" kwa shilingi bilioni 105 yote ikiwa na jumla ya gharama ya shilingi bilioni 176.

Katika ukaguzi wangu nilibaini kuwa, kutokana na matatizo ya kifedha, uendelezaji wa miradi hii ulisitishwa kwa zaidi ya miaka miwili; na hadi kufikia tarehe 30 Juni 2021, kiwango cha kukamilika kwa Mradi wa "Golden Premier Plaza" ulikuwa asilimia 43, na "Seven Eleven" ulikuwa asilimia 35; na Shirika la Nyumba la Taifa limetumia jumla ya shilingi bilioni 57.98.

Pia, nilibaini kuwa, uendelezaji wa kiwanja Na. 711/1 ambacho ni sehemu ya viwanja vya Mradi wa Kawe ulitekelezwa bila kumshirikisha na kupewa idhini ya mbia mwenza wa mradi wa Kawe Kampuni ya Al Ghurair Investment LLC, hali ambayo ilisababisha mgogoro kati ya wabia juu ya suala hilo, na jinsi ya uendeshaji wa kampuni maalumu ya uendelezaji wa mradi (Uptown Kawe Properties Ltd). Pia, nilibaini kuwa, uendelezaji wa kiwanja namba 711/1 ulifanywa kabla ya kukamilika kwa mpango kabambe wa undelezaji wa Mradi wa Kawe.

Nina maoni kuwa, ucheleweshaji wa utekelezaji wa Mradi wa Kawe ulishikilia mtaji wa Shirika la Nyumba la Taifa ambao ungewekezwa kwenye miradi mingine yenye faida. Pia, ucheleweshaji unaongeza gharama za mradi kwa kuendelea kuongezeka kwa gharama za vifaa na adhabu zingine zinazohusiana na uchelewaji wa uendelezaji. Aidha, kazi za ujenzi katika kiwanja namba 711/1 zinaweza kusababisha mgogoro wa kisheria dhidi ya Shirika la Nyumba la Taifa; mgogoro huo unaweza kuathiri hatma ya umiliki wa Shirika la Nyumba la Taifa kwenye Mradi wa Kawe.

Ninapendekeza Shirika la Nyumba la Taifa liihusishe Serikali ili kutafuta namna bora ya kutatua masuala ambayo yanachelewesha kukamilika kwa Mradi wa Kawe.

10.2.6 Usimamizi Duni wa Miradi ya Ubia ya Shirika la Nyumba la Taifa

Shirika la Nyumba la Taifa liliingia mikataba ya ubia na wawekezaji mbalimbali kwa ajili ya kuendeleza ujenzi wa mali zisizohamishika. Hadi kufikia Juni 2021, Shirika la Nyumba la Taifa lilikuwa na jumla ya miradi ya ubia 149 (2019/20:149). Nilipitia usimamizi wa miradi ya uwekezaji wa ubia na kubaini mapungufu yafuatayo:

a) Maeneo Yasizoendelezwa baada ya Majengo Kubomolewa

Kwa ajili ya kuendeleza uwekezaji wa ubia wa viwanja vitano, majengo yaliyopo kwenye viwanja husika yalibomolewa. Hata hivyo, nilibaini kuwa, ardhi hizo zilibaki wazi na hazijaendelezwa tangu kubomolewa kwa majengo yaliyokuwapo (**Jedwali Na. 41).** Pia, nilibaini kuwa kwa sababu ya kuchelewa kuendelezwa, viwanja hivyo vilitumika kwa shughuli zingine kama vile maegesho ya magari na kukodishwa kwa wawekezaji wengine. Hata hivyo, Shirika la Nyumba la Taifa halikuwa likikusanya mapato kutokana uwekezaji huo katika mwaka ulioishia tarehe 30 Juni 2021.

Jedwali Na. 41: Viwanja Visivyoendelezwa baada ya Kubomoa Majengo

Na	Eneo	Jina la Mbia	Tarehe ya mkataba	Uhalisia
1	Kiwanja Na. 322/32,649/32 &650/32 Samora Mkwepu	Unique Investment Ltd.	20 Machi 07	Sehemu ya kiwanja inatumika kuegesha magari

Na	Eneo	Jina la Mbia	Tarehe ya mkataba	Uhalisia
	/Mansfield, Upanga			
2	Kiwanja Na. 243 Regent Estate , Kinondoni	Regent Breadilia Inn Ltd.	9 Februari 09	Kiwanja kimekodishwa
3	Kiwanja Na. 22E & (Kiwanja 31) Barabara ya Goliondoi/Mtaa wa Inida, Arusha	Gulamhussein Brothers Ltd.	20 Mei 03	Hakuna ujenzi unaoendelea
4	Kiwanja Na. 81 Barabara ya Kinondoni, Dar es Salaam	Epitome Suites Limited	16 Machi 09	Hakuna ujenzi unaoendelea
5	Kiwanja Na. 2630/73 &2099/72 Mtaa wa India	Jaldeep Enterprises	19 Mei 08	Ujenzi umeanza na kuishia kwenye hatua ya msingi

***Chanzo**: Taarifa ya Ukaguzi wa Shirika la Nyumba la Taifa, 2021*

b) Kupangisha Sehemu Iliyokamilika ya Jengo la Ubia Linaloendelea Kujengwa bila Ridhaa ya Shirika la Nyumba la Taifa

Nilibaini kuwa sehemu zilizokamilika za majengo tisa ya ubia yanayoendelea kujengwa zilikodishwa na wawekezaji husika bila ridhaa na makubaliano na Shirika la Nyumba la Taifa, mathalani, jengo la ubia lililopo katika kiwanja Na. 4/44, Mtaa wa Mchikichini Dar es Salaam ambalo makubaliano ya ubia yaliingiwa tarehe 19 Aprili 2005. Pia, nilibaini kuwa Shirika la Nyumba la Taifa lilikuwa halipati mapato ya upangishaji kutokana na majengo hayo. Wawekezaji hao wa ubia walidai kuwa Shirika la Nyumba la Taifa linapaswa kuwasilisha hati ya umiliki wa jengo ili Shirika liweze kupata mgao wa mapato ya ukodishaji; pia wawekezaji hao walidai kuwa eneo lililokodishwa ni sehemu ya eneo la jengo linalomilikiwa na wawekezaji kwa kuzingatia mgao wa sakafu ya majengo ya ubia.

Kucheleweshwa kwa uanzishaji wa ubia uliokusudiwa kunapoteza mapato ambayo yangetokana na kodi katika uwekezaji huo kwa Shirika la Nyumba la Taifa. Pia, kukodisha jengo kwa sehemu zilizokamika bila kibali cha Shirika la Nyumba la Taifa kunalinyima Shirika haki ya mapato ya ukodishaji kutokana na uwekezaji wa ubia.

Ninapendekeza Shirika la Nyumba la Taifa litumie haki zilizotolewa katika sera ya ubia kwa kuchukua miradi endapo mwekezaji atashindwa ama kutozingatia muda wa ujenzi au kukamilisha mradi, na kusisitiza kulipwa sehemu ya mgao wa mapato ya kukodisha eneo la majengo yaliyokamilika katika majengo ya ubia.

c) Hatimiliki Iliyowekwa Rehani ya Kiasi cha Shilingi Bilioni 8.66 Bila Idhini ya Shirika la Nyumba la Taifa

Tarehe 25 Juni 2005 Shirika la Nyumba la Taifa (NHC) liliingia mkataba wa ubia na Business Machine Tanzania Limited kwa ajili ya kufanya ujenzi kwenye kiwanja Na.39A chenye hatimiliki namba 186156/32 kilichopo Barabara ya Zamani ya Bagamoyo kinachomilikiwa na Shirika la Nyumba la Taifa. Thamani ya ujenzi ni shilingi bilioni 8.66 ambapo shilingi bilioni 2.17 sawa na asilimia 25 zinawakilisha hisa za Shirika la Nyumba la Taifa na shilingi bilioni 6.49 sawa na asilimia 75 zinawakilisha hisa za Kampuni ya Business Machine Tanzania Limited katika ubia.

Katika ukaguzi wangu nilibaini kuwa Kampuni ya Business Machine Tanzania Limited iliweka rehani hatimiliki kwa ajili ya mkopo kutoka kwa muungano wa benki tatu ambazo ni Benki ya Diamond Trust mkopo wa shilingi milioni 200, Benki ya CF Union mkopo wa shilingi milioni 650, na Benki ya Biashara ya Kuweka & Kukopa mkopo wa shilingi milioni 650 kwa ajili ya ujenzi wa nyumba ya ubia bila ridhaa ya Shirika la Nyumba la Taifa.

Aidha, nilibaini nyumba iliyokuwa chini ya ubia iliwekwa rehani na Kampuni ya Business Machine Tanzania Limited kwa Kampuni ya Benki M (Bank M Limited) (ambayo kwa sasa ni Benki ya Azania) ili kupata mikopo wa shilingi bilioni 11.70 bila kibali cha Shirika la Nyumba. Mapitio ya barua yenye kumbukumbu Na. LR/T/186156/32/58 ya tarehe 16 Novemba 2020 kutoka kwa Waziri wa Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi yalibaini kuwa, tarehe 5 Juni 2013 hatimiliki ya kiwanja Na.39A iliwekwa rehani na kusajiliwa chini ya kumbukumbu namba FD No.152161 kwa jina la Benki M Ltd.

Hata hivyo, nilibaini kuwa mshirika, Kampuni ya Business Machine Tanzania Limited alishindwa kuhudumia mkopo wa shilingi bilioni 23.15 ulio chini ya Bank M Ltd na hivyo nyumba ilipangwa kuuzwa kwa mnada na msimamizi Mark Auctioneers and Court Broker Co. Ltd kwa niaba ya Azania Bank tarehe 27 Julai 2020. Hali hii inaonesha kuwa Kampuni ya Business Machine Tanzania Limited haikuwa na uaminifu; pia Shirika la Nyumba la Taifa halikuweka juhudi katika kumtathmini mshirika wake ili kubaini uwezo wake wa kifedha wa kufanya ubia.

Ninapendekeza kuwa, Shirika la Nyumba la Taifa kwa kushirikiana na Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi kuchukua hatua za kisheria dhidi ya Kampuni ya Business Machine Tanzania Limited na maofisa walioshiriki kuhusu kitendo cha ukosefu wa uaminifu wa uwekaji reheni nyumba bila kibali cha Shirika la Nyumba la Taifa ili kulinda maslahi ya Shirika katika kiwanja na jengo husika. Aidha, Shirika la nyumba lipitie upya sera ya ubia ili kuhakikisha masharti yote yanayoliweka Shirika katika hatari yanarekebishwa ipasavyo.

10.3 Kutokuwa na Hatimiliki za Viwanja 3622 vyenye Thamani ya Shilingi Bilioni 121.34

Kifungu cha 29(1) (a)(b) na (c) cha Sheria ya Ardhi, Sura ya 113 (toleo lililorekebishwa mwaka 2019) kinasema kuwa, “Pale ambapo kamishna ataamua kutoa haki ya umiliki kwa mtu ambaye ameomba kupewa haki ya kumiliki; yuko katika umiliki wa ardhi chini ya haki ya kumiliki au chini ya kukubaliwa kwa toleo la haki ya kumiliki; au vinginevyo anastahiki haki ya umiliki, atatoa cheti kinachojulikana kama "cheti cha umiliki" kwa mtu huyo.

Ukaguzi wa madaftari ya mali za kudumu kwa mashirika 10 ulibaini kuwa yalikuwa yanamiliki viwanja 3608 ambavyo havikuwa na hatimiliki vyenye thamani ya shilingi bilioni 119.59 ambapo ni kinyume na matakwa ya sheria. Aidha, mapitio ya viwanja na hatimiliki za mashirika ya umma nilibaini kuwapo kwa mashirika manne yaliyokuwa na hatimiliki 14 zilizoisha muda wake na viwanja hivyo vikiwa na thamani ya shilingi bilioni 1.75 ambapo hati ziliisha muda wake kati ya mwaka 1987 na mwaka 2019 (**Jedwari Na. 42**).

Hali hii ilichangiwa na ufuatiliaji hafifu wa mashirika husika ili kupata hatimiliki za ardhi zinazomilikiwa kwa shughuli zao jambo ambalo linaweza kusababisha migogoro pindi viwanja vinapovamiwa; na kunainyima mapato Serikali kupitia kodi ya ardhi.

Jedwali Na. 42: Mashirika na Taasisi Zingine za Umma zenye Viwanja Visivyo na Hatimiliki

Na	Jina la Taasisi	Maelezo	Idadi ya Viwanja	Kiasi (Shilingi Milioni)
1	Shirika la Umeme Tanzania	Hakuna hati	434	70,956.89
2	Shirika la Bima la Taifa	Hakuna hati	2	257.00
3	Shirika la Nyumba la Taifa	Hakuna hati	47	48,150.45
4	Bodi ya Korosho Tanzania	Hakuna hati	1	50.00
5	Bohari Kuu ya Dawa	Hakuna hati	5	0.00
6	Chuo Kikuu cha Kilimo Sokoine	Hakuna hati	1	0.00
7	Shirika la Maendeleo la Taifa	Hakuna hati	10	0.00
8	Mamlaka ya Majisafi na Usafi wa Mazingira Ngara	Hakuna hati	5	0.00
9	Mamlaka ya Majisafi na Usafi wa Mazingira Geita	Hakuna hati	21	176.21
10	Mfuko wa Hifadha ya Jamii kwa Sekta Binafsi	Hakuna hati	3,082	0.00
Jumla Ndogo			**3,608**	**119,590.55**
11	Shirika la Bima la Taifa	Hatimiliki iliisha muda tangu wake (2009 - 2019)	6	1,494.00
12	Shirika la Nyumba la Taifa	Hatimiliki iliisha muda wake mwaka 1987	1	0.00
13	Shirika la Mawasiliano Tanzania	Hati iliisha muda zaidi ya miaka 10 iliyopita	7	256.10
Jumla Ndogo			**14**	**1,750.00**
Jumla			**3622**	**121,340.65**

Ninapendekeza kuwa mashirika ya umma yaliyotajwa yafanye juhudi na zichukue hatua za kuomba hatimiliki ya ardhi kutoka kwa wizara inayohusika ili kupata haki ya kisheria ya kumiliki au kutumia viwanja hivyo.

SURA YA KUMI NA MOJA

MWENENDO WA BENKI ZINAZOMILIKIWA NA SERIKALI NA TAASISI ZINGINE ZA KIFEDHA

11.0 Utangulizi

Benki na taasisi zingine za kifedha (mifuko midogo ya kifedha, mifuko ya hifadhi za jamii na taasisi zinazojihusisha na soko la hisa na mitaji) zinawezesha uhamishaji wa fedha na mitaji kutoka kwa wenye bakaa kwenda kwa wenye mahitaji ya uwekezaji na hivyo kusaidia upatikanaji wa rasilimali kwenye uchumi. Aidha, taasisi hizi ni chachu kwenye uchumi wa nchi na ukuaji wa viwanda kupitia utaoji wa mikopo nafuu katika sekta za kilimo, uzalishaji, uhandisi, ujenzi, usafiri, utalii, huduma, na katika sekta ya madini pamaja na gesi na mafuta.

Sura hii inaelezea mapungufu yaliyobainika wakati wa ukaguzi wa benki zinazomilikiwa na Serikali, Mifuko ya hifadhi za Jamii na taasisi zinazojihusisha na soko la hisa na mitaji.

11.1 Ufanisi wa Benki Zinazomilikiwa na Serikali na Mifuko Midogo ya Kifedha

Serikali ya Tanzania inamiliki Benki ya Uwekezaji - Maendeleo, Benki ya Biashara Tanzania (zamani Benki ya Posta Tanzania), na Benki ya Maendeleo ya Kilimo Tanzania na Mfuko wa SELF.

Dhamana za wateja katika taasisi za fedha zinalindwa na Bodi ya Bima ya Amana. Bodi ya Bima ya Amana ni taasisi iliyoanzishwa chini ya kifungu cha 37 cha Sheria ya Benki na Taasisi za Kifedha ya Mwaka 2006.

Nilipitia utendaji wa benki zinazomilikiwa na Serikali, Mfuko wa SELF na Bodi ya Bima ya Amana na kubaini maeneo yanayohitaji maboresho ili kuongeza ufanisi zaidi kama vile usimamizi wa mikopo, upungufu wa ukwasi, mtaji hafifu uliotolewa na Serikali na ulipaji hafifu wa fidia ya bima za amana.

11.1.1 Mapungufu katika Usimamizi na Mwenendo wa Mikopo

NIlipitia utendaji na usimamizi wa mikopo katika Benki ya uwekezaji – Maendeleo, Mfuko wa SELF, Benki ya maendeleo ya Kilimo na Benki ya Biashara Tanzania na kubaini mapugufu yafuatayo:

(i) Kuongezeka kwa Mikopo Chechefu

Kwa mujibu wa waraka Na. FA.130/170/01/5 uliotolewa na Benki Kuu ya Tanzania tarehe 22 Januari 2021, kiwango cha chini cha mikopo chechefu kinatakiwa kuwa asilimia 5. Wakati wa ukaguzi, nilibaini kiwango cha mikopo chechefu katika Benki ya Uwekezaji - Maendelo na Benki ya Biashara ya Tanzania kinazidi kuongezeka katika muda wa miaka miwili mfululizo kuanzia mwaka 2019 hadi mwaka 2020 kama inavyooneka katika **Jedwali Na. 43**.

Benki ya Maendeleo TIB ilieleza kuwa ongezeko la mikopo chechefu limechangiwa na changamoto za ukwasi zinazowakabili wateja na kushuka kwa uchumi. Wakati huohuo, ongezeko la mikopo chechefu katika Benki ya Biashara Tanzania limetokana na kuunganishwa kwa benki zingine ambazo ni Benki ya TIB ya wateja wakubwa (TIB Corporate) na Benki ya Posta Tanzania. Kutokana na muunganiko huo, Benki ya Biashara Tanzania ilichukua mali na madeni yote ya iliyokuwa Benki ya TIB ya wateja wakubwa hivyo kufanya kiwango cha mikopo chechefu kuongezeka kwa asilimia 9.23 ikilinganishwa na ile iliyoripotiwa mwaka 2019

Mikopo chechefu katika benki inapimwa kupitia uwiano baina ya kiasi cha mikopo chechefu na jumla ya mikopo iliyotolewa.

Jedwali Na. 43: Ongezeko la Mikopo Chechefu kwa Benki ya maendeleo TIB na Benki ya Biashara (TCB)

Maelezo	Benki ya - Maendeleo TIB		Benki ya Biashara Tanzania (TCB)	
	2019	**2020**	**2019**	**2020**
Mikopo Chechefu (Sh. "Milioni")	260,850	327,296	24,689	93,289
Jumla ya Mikopo (Sh. "Milioni")	628,804	634,105	420,590	617,810
Uwiano wa Mikopo Chechefu	41.48%	51.62%	5.87%	15.10%

***Chanzo**: Ripoti ya Mikopo ya Benki*

Nina shaka na mikopo chechefu kwa sababu kuzorota kwa ubora wa mikopo kunaharibu mtaji mkuu wa benki ambao unaathiri uwiano wa utoshelevu wa mtaji.

Ninapendekeza Benki ya Maendeleo TIB na Benki ya Biashara Tanzania ziwe na mikakati madhubuti ya kudhibiti mikopo chechefu na kupunguza uwiano wa mikopo chechefu hadi kiwango kinachokubalika na Benki Kuu ya Tanzania cha asilimia 5.

(ii) Kushindwa kupatikana kwa wateja waliokopa mikopo yenye thamani ya shilingi milioni 225.96 ya uliokuwa Mfuko Mdogo wa Fedha wa Umoja (UTT)

Mnamo Disemba 2018, Mfuko wa Huduma wa SELF ulichukua mali na madeni ya iliokuwa Mfuko Mdogo wa Fedha wa Umoja (UTT).

Ukaguzi wangu katika Mfuko wa Huduma Ndogo za Fedha wa SELF ulishindwa kuwapata wakopaji 22 wa iliokuwa Mfuko Mdogo wa Fedha wa Umoja waliokopa kiasi cha shilingi milioni 225.96.

Ukaguzi wangu katika Mfuko wa SELF umebaini kuwa wakopaji 17 wenye mikopo ya mshahara walikuwa wafanyakazi walioachishwa kazi baada ya kukutwa na vyeti vya kughushi; hivyo, wengi wao walibadilisha anuani zao halisi na/au namba za simu jambo ambalo limeleta ugumu wa kuwapata.

Maoni yangu ni kuwa kuna uwezekano mikopo husika haitaweza kurejeshwa na hivyo kusababisha Mfuko wa SELF kupata hasara.

Ninapendekeza Mfuko wa SELF uimarishe utunzaji wa kumbukumbu za wakopaji na kuzidisha juhudi za urejeshaji wa mikopo.

(iii) Mfuko wa SELF Kushindwa Kuzingatia Uwiano Sahihi wa Utoaji Mikopo

Aya ya 2.4 ya Sera ya Mikopo ya Mfuko wa Fedha wa SELF ya mwaka 2019 inaeleza kuwa, biashara ya msingi ya Mfuko ni kutoa mikopo kwa taasisi ndogo za fedha na mikopo ya rejareja kwa wafanyabiashara wadogo na wa kati.

Ukaguzi wangu ulibaini kuwa Mfuko wa SELF ulishindwa kukidhi uwiano wa aina za mikopo uliohitajika katika mikopo ya kilimo, wajasiriamali wadogo na wakati, mkopo wa pamoja, mkopo wa mshahara, mkopo wa nufaika, na mkopo maalumu wa miradi (**Jedwali Na. 44**). Aidha, Mfuko wa SELF umevuka kiwango cha juu cha utoaji wa mikopo ya biashara kwa asilimia 20.18 na mikopo ya wafanyakazi kwa asilimia 1.02.

Jedwali Na. 44: Mchanganyiko wa Mikopo ya Mfuko wa SELF

Aina ya Mkopo	Kiasi cha Mkopo Sh. (Bilioni)	Uwiano halisi (Asilimia)	Uwiano unaohitajika (Asilimia)	Tofauti (Asilimia)
Mikopo ya Biashara	52.76	85.18	65.00	20.18
Mikopo ya Kilimo	3.25	5.25	9.00	-3.75
Wajasiriamali Wadogo na wa Kati	2.55	4.12	7.50	-3.38
Mikopo ya Pamoja	0.16	0.26	6.00	-5.74
Mikopo ya Mshahara	1.19	1.92	8.00	-6.08
Mikopo ya Nufaika	0.15	0.24	1.00	-0.76
Mikopo Maalum ya Miradi	0.32	0.52	2.00	-1.48
Mkopo wa Wafanyakazi	1.56	2.52	1.50	1.02
Jumla	**61.94**			

Chanzo: *Ripoti ya Mikopo ya Mfuko wa Huduma Ndogo za Fedha wa SELF*

Kushindwa kuzingatia uwiano wa utaoji wa mikopo ni kinyume na matakwa ya Sera ya Mikopo ya Mfuko Mdogo wa Fedha wa SELF ya Mwaka 2019 na kunahatarisha urejeshaji wa mikopo na kutokuwepo kwa usawa katika kutoa mikopo husika.

Ninapendekeza Mfuko wa Huduma wa SELF uhakikishe unazingatia Sera ya Mikopo ya Mwaka 2019 na uwe unafanya mapitio ya mara kwa mara ili kurekebisha uwiano wa mikopo inayotolewa.

(iv) Kutositishwa kwa Utozaji wa Riba Kwenye Mikopo Chechefu

Kanuni ya 31 (1&2) ya Kanuni za Benki na Taasisi za Fedha (Management of Risk Assets) za mwaka 2014 inazitaka benki au taasisi za fedha kusitisha kutoa riba katika mikopo chechefu.

Mapitio yangu yalibaini kuwa katika mwaka wa fedha 2020 mfumo wa usimamizi wa mikopo wa Benki ya TCB ulikuwa hauzuii utozwaji wa riba katika mikopo chechefu katika aina 16 za mikopo (mfano mikopo ya biashara, pamoja na mikopo kwa watu binafsi).

Menejimenti ya Benki ya TCB ilieleza kuwa, mfumo wa Benki huwa unasitisha riba kwa mikopo chechefu hata hivyo kulitokea changamoto za kimfumo zilizosababisha mfumo kushindwa kusitisha utozaji wa riba kwenye mikopo chechefu.

Ni maoni yangu kuwa, utozaji wa riba kwenye mikopo chechefu kunapotosha taarifa za utendaji za Benki.

Ninapendekeza Benki ya Biashara Tanzania isitishe utozaji wa riba kwenye mikopo chechefu kwa kuimarisha usimamizi wa mikopo na mfumo wa Benki.

11.1.2 Upungufu wa ukwasi wa Benki ya Maendeleo TIB na Ufadhili Duni wa Serikali

Kanuni ya 60 ya Kanuni za Benki na Taasisi za Fedha (Fedha za Maendeleo) za Mwaka 2011 inaitaka taasisi ya fedha za maendeleo, kudumisha ukwasi wa kutosha ili kukidhi majukumu yake ya kifedha.

Katika mwaka wa fedha ulioishia tarehe 31 Desemba 2020, Benki ya Maendeleo TIB ilikuwa na amana zilizokuwa zimeiva za shilingi bilioni 119.27 na dola za Marekani milioni 28.76. Hata hivyo, Benki ilishindwa kufanya malipo hayo kwa wateja. Zaidi ya hayo, Benki hii pia ilikuwa na amana za kudumu zilizoiva za shilingi bilioni 11.23 na dola za Marekani 474,837 ambazo pia hazijalipwa kwa wateja kutoka mwaka 2019.

Aidha, nilibaini kuwa Benki ya maendeleo TIB imeshindwa kulipa madeni yake ya kodi ya shilingi bilioni 28.40 kwa miaka minne mfululizo kuanzia mwaka 2017 hadi 2020 (**Jedwali Na. 45**).

Jedwali Na. 45: Madai ya Kodi za Mapato

Mwaka	Maelezo	Deni Kuu (Sh. Bilioni)	Riba (Sh. Bilioni)	Malipo (Sh. Bilioni)	Makadirio (Sh. Bilioni)	Jumla (Sh. Bilioni)
2017	Kodi ya Mapato kuanzia mwaka 2015 - 2017	1.77	1.01	0.23	-	2.55
2018	Kodi ya Mapato mwaka 2018	9.95	3.73	2.45	3.12	14.35
2019	Kodi ya Mapato mwaka 2019	6.11	0.69	0.10	-	6.70
2020	Kodi ya Mapato mwaka 2020	5.00	-	0.20	-	4.80
	Jumla	**22.83**	**5.43**	**2.98**	**3.12**	**28.40**

Chanzo: *Taarifa ya Kodi ya Benki Maendeleo ya TIB*

Aidha nilibaini kuwa kupitia mpango wa maendeleo wa pili wa Miaka Mitano – II (2016/17-2020/21), Serikali ilijitolea kutoa shilingi trilioni 1.0 kama sehemu ya mchango wake ili kuiwezesha Benki ya maendeleo TIB kufanya kazi zake kwa ufanisi. Hata hivyo, Serikali imeweza kuchangia jumla ya shilingi bilioni 67 (asilimia 6.7) pekee katika miaka ya 2017 na 2019.

Menejimenti ya Benki ya Maendeleo TIB ilieleza kuwa, tatizo la ukwasi lilichangiwa zaidi na Serikali kuchelewa kuongeza mtaji. Tatizo lingine lilikuwa kutolingana kwa muda wa ukomavu wa mali za muda mrefu zinazofadhiliwa na madeni ya muda mfupi.

Kushindwa kulipa kwa wakati amana zilizoiva kunaathiri uaminifu wa Benki na uwezo wake wa kuvutia wateja. Pia, kutolipwa kwa madeni ya kikodi kwa wakati husababisha kuongezeka kwa riba na adhabu zingine zinazoendelea kuongeza kiwango cha madeni ya kodi kwa Benki.

Ninapendekeza kuwa Benki ya Maendeleo TIB (a) iandae mkakati madhubuti utakaoboresha hali ya ukwasi wa Benki na kufuatilia ongezeko la mtaji kutoka Serikalini; na (b) iiombe Mamlaka ya Mapato Tanzania (TRA) iiruhusu Benki kulipa kwa awamu madeni ya kodi ili kuepuka uwezekano wa riba na adhabu za kodi kuongezeka zaidi.

11.1.3 Uwiano Usio faa wa Utoshelevu wa Mtaji kwa Benki za Serikali

Kanuni ya 19(2) ya Kanuni za Benki na Taasisi za Fedha (Fedha za Maendeleo) za Mwaka 2011 inazitaka taasisi za fedha kudumisha kiwango cha chini cha mtaji sawa na asilimia 13 na mtaji wa jumla sawa na asilimia 15 kwa mizania yake yote ya mali hatarishi na mali hatarishi zilizo nje ya vitabu vya hesabu.

Mapitio yangu ya taarifa ya fedha ya Benki ya maendeleo TIB, Benki ya TCB na Benki ya maendeleo ya Kilimo TAPB yalibaini kuwa, kufikia tarehe 31 Desemba 2020, mtaji mkuu wa Benki ya maendeleo TIB na TCB ilikuwa asilimia 6.9 na 10.94 mtawalia kwa vyote mtaji wa msingi na mtaji wa jumla ambavyo ni pungufu ya kiwango cha chini cha mahitaji cha asilimia 13 na 15 mtawalia.

Benki ya Maendeleo TIB ilieleza kuwa uwiano duni wa mtaji ulisababishwa na mfururizo wa hasara kubwa iliyopata Benki. Mathalani, mnamo tarehe 31 Disemba 2020, Benki ilipata hasara ya shilingi bilioni 134.95 ambayo ilipunguza mtaji wa Benki huku Benki ya Biashara TCB ikieleza kuwa kupungua kwa mtaji kulisababishwa zaidi na kuunganishwa na benki zingine za Serikali. Kwa mfano, kabla ya kuunganishwa na Benki ya TIB Corporate uwiano wa mtaji ulikuwa asilimia 16.8 mwaka 2019 hadi asilimia 10.94 mwaka 2020.

Nina wasiwasi kuwa, uwiano duni wa utoshelevu wa mtaji unaleta hatari kwa Benki na unaweza kupoteza sifa za kuendesha huduma za kibenki, hivyo uwapo ipo ya benki hizo kuwekwa chini ya usimamizi wa Benki Kuu ya Tanzania.

Ninapendekeza Serikali ichukue hatua stahiki na za haraka ili kuzinusuru Benki zake zisiendelee kuwa na uwiano duni wa utoshelevu wa mtaji.

11.1.4 Bodi ya Bima ya Amana Haizingatii Sera Yake ya Uwekezaji

Aya ya 5.2 ya Sera ya Uwekezaji ya Bodi ya Bima ya Amana ya mwaka 2013 inataka mchanganyiko wa uwekezaji kwa dhamana za serikali za muda mfupi na muda mrefu zigawanywe na Bodi ya Bima ya Amana (DIB) katika viwango kutegemea muda wa kuiva kwa

dhamana hizo ili kukidhi mahitaji ya ukwasi katika uwiano na kikomo cha asilimia 20 na 70.

Mapitio yangu ya mchanganyiko wa uwekezaji wa Bodi ya Bima ya Amana yalibaini kuwa, hadi kufikia tarehe 30 Juni 2021, Bodi ilikuwa imewekeza shilingi bilioni 201.40 kwenye dhamana za Serikali za muda mfupi na shilingi bilioni 619.12 kwenye dhamana za Serikali za muda mrefu. Mchanganyiko wa uwekezaji unaonesha kuwa, uwekezaji kwenye dhamana za serikali za muda mfupi unachangia kwa asilimia 24, wakati uwekezaji katika dhamana za serikali za muda mrefu unachangia kwa asilimia 76 ya uwekezaji wote, ambapo unazidi kiwango cha juu cha asilimia 70.

Uwekezaji zaidi kwenye dhamana za serikali za muda mrefu ni hatari kwa ukwasi wa muda mfupi. Kutofuata sera ya uwekezaji kunasababishwa na udhibiti hafifu kwenye muundo wa uwekezaji ambao hauendani na mahitaji ya sera ya uwekezaji.

Ninapendekeza Bodi ya Bima ya Amana izingatie sera yake ya uwekezaji kwa kuhakikisha kuwa uwekezaji wa juu zaidi katika dhamana za serikali za muda mrefu hauzidi asilimia 70 ya kiwango cha juu cha uwekezaji.

11.1.5 Ulipwaji Hafifu wa Malipo ya Fidia ya Amana

Lengo la Mkakati Na.3 la Mpangomkakati wa Bodi ya Bima ya Amana wa Mwaka 2019/20 – 2020/21 lilikadiria kuwa kuanza kwa malipo ya fidia ya amana itakuwa siku 30 baada ya notisi ya kufutwa kwa Benki ifikapo Juni 2021. Ukomo wa juu wa malipo kwa mweka amana ni shilingi milioni 1.5.

Mapitio yangu yalibainisha kuwa, kwa kipindi cha mwaka wa fedha 2020/21, Bodi ya Bima ya Amana (DIB) ilipaswa kulipa fidia ya amana ya shilingi bilioni 3.42 kwa waweka amana 40,718 kutoka benki saba zilizofungwa. Hata hivyo, Bodi ililipa jumla ya shilingi milioni 24.59 tu, sawa na asilimia 0.7 na kusababisha salio la fidia ya amana ambayo bado halijalipwa la shilingi bilioni 3.39.

Ili kuharakisha huduma ya malipo ya fidia ya amana, mnamo tarehe 17 Septemba 2018, Bodi ya Bima ya Amana iliingia mkataba wa

huduma ya malipo na Benki ya TCB (zamani ikijulikana kama Benki ya Posta) ambao ulihuishwa tarehe 14 Aprili 2020 kwa miaka miwili.

Nilibaini kuwa, mwaka 2018 Bodi ya Bima ya Amana ilitoa shilingi milioni 667.94 kuwezesha huduma ya malipo, hata hivyo hadi tarehe 30 Juni 2021, Benki ya TCB ilikuwa imelipa shilingi milioni 154.33 (asilimia 23) kwa walengwa tangu mwaka 2018.

Bodi ya Bima ya Amana ilibaini kuwa, mwamko mdogo wa wenye madai ya fidia za amana kuchukua fidia zao kunasababishwa na uhaba wa taarifa juu ya uwepo wa fidia hizo na kiwango kidogo cha fedha kinachodaiwa na waweka amana jambo ambalo linawakatisha tamaa ya kufuatilia kiasi hicho kidogo.

Ninapendekeza Bodi ya Bima ya Amana (a) itafute njia mbadala za kuwafahamisha walengwa, ikijumuisha kuchapisha majina ya wadai kwenye magazeti na mifumo mingine ili kuharakisha mchakato wa malipo ikiwa pamoja na kuchapisha majina ya wanufaika kwenye tovuti ya Bodi ya Bima ya Amana; na (b) izikumbushe benki zote kuwa na taarifa sahihi za wateja wake wote ili iwe rahisi kuwapata pale Bodi ya Bima ya Amana inapotaka kuwasiliana na wenye amana.

11.2 Utendaji wa Mifuko ya Hifadhi ya Jamii

Mifuko ya hifadhi ya jamii ilianzishwa kwa madhumuni ya kutoa manufaa ya kijamii kwa wananchi kwa ujumla, au sehemu fulani za jumuiya. Tanzania ina mifuko mitatu ya hifadhi ya jamii, ambayo ni Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa watumishi wa Umma, Mfuko wa Taifa wa Hifadhi ya Jamii wa Sekta Binafsi, na Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi.

Mapitio yangu ya mifuko hii yalibaini mapungufu kadhaa ambayo yanahitaji kuboreshwa kama ilivyoelezewa hapa chini.

11.2.1 Upungufu wa Ukwasi na Uhimilivu wa Mfuko wa Hifadhi wa Jamii kwa Watumishi wa Umma (PSSSF)

i. Kiwango cha Chini cha Uwezo wa Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa Watumishi wa Umma

Kifungu cha 57 (1) cha Sheria ya Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa Watumishi wa Umma ya mwaka 2018 kinautaka Mfuko kufanya uthamini wa taarifa zinazohusiana na uwezo wake kila baada ya miaka mitatu.

Mapitio yangu kuhusu uendeshaji wa Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa Watumishi wa Umma yalibaini kuwa, uthamini wa taarifa zinazohusiana na uwezo wa mfuko uliofanyika Juni 2020 ulibaini kuwa kiwango cha uwezo wa Mfuko kilikuwa asilimia 22 ambayo ni chini ya kiwango kinachohitajika cha asilimia 40.

Aidha, nilibaini kuwa tarehe 15 Disemba 2021 Serikali ilitoa dhamana maalumu isiyo ya fedha taslimu ya shilingi trilioni 2.18 ambayo ni sehemu ya malipo ya deni la michango ya Serikali (kwa madeni ya watumishi wa kabla ya mwaka 1999 (shilingi trilioni 4.63). Dhamana hii iliongeza uwezo wa Mfuko hadi kufika asilimia 30 ambayo, hata hivyo, bado ilikuwa chini ya asilimia 40 inayopendekezwa.

Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa Watumishi wa Umma ulieleza kuwa, Serikali imedhamiria kulipa deni lililobaki la michango yake ya kabla ya mwaka 1999 (shilingi trilioni 2.45) ambayo itaboresha zaidi uwezo wa mfuko hadi kufikia kiwango kilichopendekezwa cha asilimia 40.

Nina shaka kuwa, kiwango kidogo cha fedha kinaathiri uwezo wa Mfuko wa kulipa mafao ya pensheni kwa watumishi wa umma pindi wanapostaafu.

Ninapendekeza kuwa Serikali ikamilishe malipo ya deni lote la shilingi trilioni 2.45 la michango ya Serikali ya kabla ya mwaka 1999 ili kuboresha uwezo wa Mfuko kuhusu uwiano wa mafao hadi kiwango kilichopendekezwa cha asilimia 40.

ii. **Gharama za Mafao Kuzidi Mapato ya Michango hivyo Kuhatarisha Uwezo wa Mfuko Kulipa Mafao**

Nilifanya mapitio ya utendaji wa kifedha wa Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa Watumishi wa Umma na kubaini kuwa, kwa kipindi cha miaka mitatu mfululizo, gharama ya mafao ya pensheni ya Mfuko ilizidi mapato yatokanayo na michango (bila kuzingatia mchango wa Serikali kabla ya mwaka 1999), ambapo mwaka wa fedha 2020/21 mafao yalizidi kwa shilingi bilioni 767, mwaka wa 2019/20 mafao yalizidi kwa shilingi bilioni 232, na mwaka wa fedha 2018/19 mafao yalizidi kwa shilingi bilioni 307 **(Jedwali Na.46).**

Jedwali Na. 46: Gharama za Mafao kuzidi Mapato ya Michango

Maelezo	2018/19	2019/20	2020/21
	Kiasi Sh.(Bilioni)	Kiasi Sh. (Bilioni)	Kiasi Sh. (Bilioni)
Mapato ya Michango	1,679	1,322	1,420
Gharama za Mafao	1,986	1,554	2,187
Mafao kuzidi Michango	(307)	(232)	(767)

Chanzo**:** Vitabu *vya Hesabu za mwaka 2020/21, 2019/20 na 2018/19*

Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa Watumishi wa Umma ulihusisha hitilafu hiyo na malipo ya mafao ya uzeeni kwa wastaafu ambao hawakuchangia katika mfuko huo (wastaafu wa kabla ya mwaka 1999). Kuendelea kuongezeka kwa mafao ikilinganishwa na ukuaji mdogo wa mapato yatokanayo na michango ya wanachama hudhoofisha akiba ya Mfuko na hatimaye kuathiri ukwasi na uendelevu wa Mfuko.

Ninapendekeza Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa Watumishi wa Umma (a) uandae mikakati itakayoongeza ukusanyaji wa mapato ya michango ikiwa pamoja, na (b) kushauriana na Serikali kuhusu namna ya kugharamia malipo ya mafao ya wastaafu wa kabla ya mwaka 1999.

11.2.2 Mikopo ya Muda Mrefu Ya Shilingi Trilioni 1.50 Iliyotolewa na Mifuko ya Hifadhi Ya Jamii

Mapitio yangu kuhusu kazi za Mfuko wa Hifadhi ya Jamii wa Sekta Binafsi yalibaini kuwa kufikia tarehe 30 Juni 2021, Mfuko ulikuwa

na mikopo ya muda mrefu isiyolipwa na taasisi mbalimbali za Serikali kwa kipindi cha kuanzia mwaka mmoja hadi miaka 15.

Mfuko wa Taifa wa Hifadhi ya Jamii wa Sekta Binafsi ulikuwa na mikopo ambayo haikulipwa yenye thamani ya shilingi trilioni 1.17 inayojumuisha mkopo mkuu (shilingi bilioni 490.16) na riba (shilingi bilioni 684.42) iliyotolewa kwa taasisi 10 za Serikali. Malipo ya mikopo hiyo yalichelewa kulipwa toka mwaka 2007. Mfuko wa NSSF ulieleza kuwa Serikali inaandaa mpango wa kulipa madeni haya.

Aidha, nilibaini kuwa hadi kufikia tarehe 30 Juni 2021, Mfuko wa Hifadhi ya Jamii wa Sekta ya Umma ulikuwa na madeni ambayo hayakulipwa ya shilingi bilioni 323.98 kutoka kwa taasisi za Serikali na mashirika mengine. Kiasi hiki cha mikopo kimepungua kutoka shilingi bilioni 856.63 kilichokuwa kikidaiwa mwaka wa fedha 2019/20. Serikali ililipa mikopo yake shilingi bilioni 324.86 katika mwaka 2020/21.

Kushindwa kwa taasisi za Serikali kurejesha mikopo iliyotolewa kunaathiri ukwasi wa mifuko ya hifadhi ya jamii na uwezo wa kutekeleza majukumu yake ya msingi kwa ufanisi.

Ninapendekeza (a) Wizara ya Fedha na Mipango, kwa kushirikiana na taasisi za Serikali zilizopewa mikopo, kuweka utaratibu wa kurejesha mikopo bila kuchelewa zaidi; na (b) mifuko ya hifadhi ya jamii iboreshe mifumo ya udhibiti wa ndani kabla ya kutoa mikopo; na iendelee kuzifuatilia taasisi inazozidai ili mikopo yote irejeshwe.

11.2.3 Kushindwa Kupata Faida Kutokana na Uuzaji wa Viwanja na Nyumba

Mali zisizo za kudumu ni pamoja na nyumba na viwanja vinavyouzwa. Hadi kufikia tarehe 30 Juni 2021, Mfuko wa Taifa wa Hifadhi ya Jamii kwa Sekta Binafsi ulikuwa na mali zisizo za kudumu zilizokuwa tayari kuuzwa zenye thamani ya shilingi bilioni 137.46 (2019/20: shilingi bilioni 232.25) ambazo ni pungufu kwa asilimia 41 ikilinganishwa na mwaka uliopita wa 2019/20. Nilibaini kuwa, katika mwaka huo Mfuko wa Taifa wa Hifadhi ya Jamii wa Sekta Binafsi ulipata hasara ya shilingi bilioni 1.80 kutokana na mauzo ya

viwanja vya Mdala Kinondoni na nyumba za Mtoni Kijichi za thamani ya jumla ya shilingi bilioni 11.47.

Pia, nilibaini kuwa, katika mwaka wa fedha 2020/21, Mfuko wa Hifadhi ya Jamii wa Sekta ya Umma (NSSF) uliuza mali zisizo za kudumu zenye thamani ya shilingi bilioni 5.80 ikiwa ni pungufu kwa asilimia 51 ikilinganishwa na shilingi bilioni 11.84 zilizouzwa mwaka wa fedha 2019/20. Nilibaini zaidi kuwa, Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa Watumishi wa Umma uliuza mali hizo kwa hasara.

Kushindwa kupata faida kutokana na uuzaji wa mali kulichangiwa na mikakati isiyofaa ya uuzaji wa mali hizo.

Ninapendekeza kuwa Mfuko wa Hifadhi ya Jamii wa Sekta Binafsi (NSSF) na Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa watumishi wa Umma (PSSSF) iweke mikakati madhubuti ya uuzaji wa mali ambayo itahakikisha uuzaji wa mali hizo unazalisha faida.

11.2.4 Faida Duni kutoka kwenye Uwekezaji na Madeni ya Muda Mrefu Kutoka Kwenye Uwekezaji wa Majengo

Faida ya uwekezaji huonesha asilimia ya mapato halisi (mapato toa gharama) kutokana na uwekezaji uliofanywa. Uwiano wa marejesho ni kipimo cha utendaji kazi kinachotumiwa kutathmini ufanisi au faida ya uwekezaji.

Mapitio yangu ya shughuli za uwekezaji wa Mfuko wa Hifadhi ya Jamii wa Sekta Binafsi yalibaini kuwa, kiwango cha faida uwekezaji kwenye majengo ya uwekezaji ni kidogo na kimekuwa kikishuka kwa kipindi cha miaka mitano iliyopita kuanzia mwaka 2017 hadi 2021. Ongezeko la uwekezaji katika majengo ya uwekezaji haulingani na mapato halisi kwani yanaendelea kupungua kama inavyooneshwa kwenye **Jedwali Na. 47**.

Jedwali Na. 47: Faida ya Uwekezaji kwenye Majengo

Maelezo	2017	2018	2019	2020	2021
Mapato Halisi (Sh. "Milioni)	5,556	4,588	2,062	2,841	2,151
Thamani ya Uwekezaji (Sh. "Milioni)	464,639	461,645	418,189	519,373	604,665

Uwiano wa Mapato kwa Uwekezaji kwa Asilimia	1.2	1.0	0.5	0.5	0.4

Chanzo: *Vitabu vya Hesabu 2020/21*

Nilibaini zaidi kuwa, Mfuko wa Hifadhi ya Jamii wa Sekta Binafsi hauwezi kuchakata gharama binafsi za uendeshaji kwa kila majengo na hivyo hauwezi kubaini faida halisi kwa kila jengo la uwekezaji. Aidha, nilibaini kuwa Mfuko wa Hifadhi ya Jamii wa Sekta Binafsi ulikuwa na madai ya kodi ya majengo ya shilingi bilioni 33.23 (2019/20: shilingi bilioni 29.82) ambayo yalikuwa hayajalipwa kama inavyooneshwa kwenye **Jedwali Na.48**. Hali hii ni kinyume na Sera ya Fedha ya Mfuko wa Hifadhi ya Jamii wa Sekta Binafsi ya mwaka 2018 ambayo inataka ankara ya kukodisha majengo ilipwe mara moja na haitoi muda wowote wa mkopo.

Jedwali Na. 48: Machanganuo wa Madeni ya Kodi katika Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa Sekta Binafsi

Muda	Madai ya Kodi "Sh. Milioni"	
	2019/20	2020/21
Kati ya miezi 3 -9	3,237.96	2,211.80
Kati ya miezi 9 -12	1,572.11	1,260.38
Zaidi ya miezi 12	25,012.22	29,764.21
Jumla	**29,822.28**	**33,236.38**

Chanzo: *Vitabu vya Hesabu 2020/21*

Menejimenti ya Mfuko wa Hifadhi ya Jamii wa Sekta Binafsi ulieleza kuwa, Mfuko kulipa gharama za huduma za uendeshaji wa majengo na kutofanyiwa mapitio ya ada za upangaji kumechangia kuwepo kwa faida duni kwenye majengo ya uwekezaji. Zaidi ya hayo, uwapo wa madai ya muda mrefu ya kodi ya pango unasababishwa na tabia ya wapangaji kuchelewa kulipa kodi husika.

Faida duni ya uwekezaji na madeni ya muda mrefu kwenye majengo ya uwekezaji kunacheleweshа urejeshwaji wa fedha zilizowekezwa na kuathiri mtaji na utendaji wa Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa Sekta Binafsi (NSSF).

Ninapendekeza Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa Sekta Binafsi (NSSF) ubuni mikakati na hatua madhubuti zitakazoboresha mapato halisi ya mali za uwekezaji, mathalani, kufikiria kurekebisha ada za ukodishaji na kuhamisha gharama za huduma za majengo kwa wapangaji.

11.2.5 Mapungufu Katika Usimamizi wa Majengo ya Uwekezaji

Uwekezaji katika mali za kudumu unajumuisha ardhi inayomilikiwa kwa malengo ya uwekezaji siku za usoni au kwa lengo la kukuza thamani, na majengo yanayomilikiwa na yaliyoendelezwa kwa nia ya kupata kodi.

Ukaguzi wangu wa usimamizi wa mali za kudumu za uwekezaji za Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa Watumishi wa Umma, na Mfuko wa Hifadhi ya Jamii wa Sekta ya Umma kwa mwaka wa fedha 2020/2021 ulibaini mapungufu yafuatayo:

a) Kutokuwapo kwa Hati Miliki za mali

Ukaguzi wangu ulibaini kuwa viwanja 3,082 (asilimia 89.30 ya viwanja 3,451) vya uwekezaji vinavyomilikiwa na Mfuko wa Hifadhi ya Jamii wa Sekta Binafsi (NSSF) havikuwa na hatimiliki.

b) Uwapo wa Viwanja Visivyoendelezwa na Visivyolindwa

Ukaguzi wangu ulibaini kuwa viwanja 3,705 (asilimia 89 ya 3,451) vya uwekezaji vinavyomilikiwa na Mfuko wa Hifadhi ya Jamii wa Sekta Binafsi vyenye thamani ya shilingi bilioni 69.64 vilikuwa havijaendelezwa. Nilibaini pia kuwa, viwanja 14 kati ya 3,705 ambavyo havijaendelezwa havikuwa na alama za mipaka.

Pia, nilibaini kuwa, Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa Watumishi wa Umma ulikuwa haujaweka mabango ya taarifa kuashiria umiliki wa viwanja ambavyo havijaendelezwa, kwa mfano, kiwanja Na. 39 kilichopo katika Ufukwe wa Nunge, Bagamoyo na kiwanja Na. 2 katika Kitalu N, Pangani, Kibaha.

c) Kufanya Uwekezaji katika Ardhi Isiyomilikiwa na Mfuko

Mfuko wa Hifadhi ya Jamii wa Sekta Binafsi (NSSF) uliingia mkataba wa ubia mwaka 2011 na wabia watatu ambao ni Chama cha Msalaba Mwekundu Tanzania, Chama cha Uzazi na Malezi Bora Tanzania, na na Chama cha Maskauti wa Kike na kuunda kampuni maalumu ya uendeshaji itakayosimamia ujenzi wa Jengo la Kibiashara la Kilimanjaro (Kilimanjaro Commercial Complex) lililopo Moshi. Masharti ya mkataba huo yalikuwa kuwa wabia watatu walipaswa

kutoa ardhi itakayomilikiwa na kampuni maalumu ya uendeshaji na Mfuko wa Taifa wa Hifadhi ya Jamii wa Sekta Binafsi utagharamia ujenzi wa jengo.

Ujenzi wa Jengo la Kibiashara la Kilimanjaro umekamilika mwaka 2019. Hata hivyo, Mfuko hauna umiliki wa ardhi kwa sababu ya mgogoro wa umiliki wa hisa ambao haujatatuliwa kati ya wabia hao. Kwa sasa uwekezaja katika ardhi unamilikiwa na kila mmoja wa wabia wabia hao watatu kutokana na viwanja vyao husika.

d) Kuchelewa Kukamilika kwa Uwekezaji wa Hoteli ya Kitalii ya Mwanza

Mwaka 2010 na 2013, Mfuko wa Taifa wa Hifadhi ya Jamii wa Sekta Binafsi uliiajiri Kampuni ya M/S. Habconsult kama Mshauri, na Kampuni ya M/S. China Railway Jiangchang Engineering (CRJE) kama mkandarasi wa ujenzi wa Hoteli ya Kitalii ya Mwanza kwa mkataba wa shilingi bilioni 89.83. Kazi ya ujenzi ilipangwa kukamilika tarehe 30 Juni 2021.

Nilibaini kuwa ujenzi wa Hoteli haujakamilika na hadi Oktoba 2021 ujenzi ulifikia asilimia 73.5. Pia, nilibaini kuwa, mkataba wa wakandarasi ulikuwa umeisha muda wake tangu tarehe 30 Juni 2021 na hakukuwa na kibali cha kuongeza muda.

Aidha, nilibaini kuwa, tarehe 13 Novemba 2020, Mfuko wa Taifa wa Hifadhi ya Jamii wa Sekta Binafsi uliingia mkataba na Chuo cha Taifa cha Utalii kwa ajili ya kutoa huduma ya ushauri kuhusu kupata waendeshaji wa hoteli. Hata hivyo, hadi wakati wa ukaguzi huu tarehe 24 Novemba 2021, mwendeshaji wa hoteli hakuwa ameteuliwa na kusababisha ucheleweshaji wa kumalizia kazi za usanifu wa ndani ya hoteli.

Nina shaka kuwa mapungufu yaliyobainika kwenye usimamizi wa mali za kudumu za uwekezaji yataathiri uwezo wa Mifuko kuongeza mapato kupitia mali za kudumu za uwekezaji, na kulinda mali dhidi ya uvamizi.

Ninapendekeza Mfuko wa Taifa kwa Hifadhi ya Jamii wa Sekta Binafsi (NSSF) (a) uhakikishe unapata miliki za viwanja visivyo na

hatimiliki; (b) kwa kushirikiana na Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa watumishi wa Umma (PSSSF) iweke mikakati ya uendelezaji wa viwanja vilivyo wazi na kuweka alama za mipaka na mabango ya taarifa kwenye viwanja ambavyo havijaendelezwa; (c) uharakishe mpango wa kutatua mgogoro uliopo wa umiliki wa ardhi ya Jengo la Kibiashara la Kilimanjaro (Kilimanjaro Commercial Complex); na (d) uongeze mkataba wa mkandarasi wa Hoteli ya Kitalii ya Mwanza na uhakikishe kuwa, Mfuko unampata mwendeshaji wa hoteli ili jengo likamilike.

11.2.6 Kutokuwepo kwa Kanuni kwenye Fao la Utengemao katika Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi (WCF)

Fao la utengemao linahusisha shughuli zozote zinazojaribu kurejesha watu wanaopata ulemavu wakiwa kazini kwenye utimamu wao wa kimwili, kiakili na kijamii.

Kanuni ya 31 (4) ya Kanuni za Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi ya mwaka 2016 zinabainisha kuwa, malipo ya fao la utengemao yataanza wakati ambapo waziri mwenye dhamana ametoa kanuni maalumu kwa ajili ya fao hilo baada ya kushauriwa na Bodi.

Mfuko ulikuwa na matukio ya wafanyakazi 92 waliopata ulemavu wakiwa kazini na waliohitaji kufidiwa; hata hivyo, hadi tarehe 30 Juni 2021, Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi ulikuwa haujaanza kulipa mafao ya utengemao kwa jamii na shughuli zingine zinazohusiana kwa sababu ya kukosekana kwa kanuni za fao hili.

Kutokuwepo kwa kanuni zinazosimamia fao la utengemao kwa jamii linazuia ulipaji wa mafao hayo kwa walengwa.

Ninapendekeza Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi umshauri waziri mwenye dhamana aandae na aidhinishe kanuni za fao la utengemao kwa jamii.

11.2.7 Kutokujulikana kwa Mwenendo wa Uendeshaji kwa Waajiri Wenye Madeni ya Michango ya Muda Mrefu kwenye Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi (WCF)

Kifungu cha 71(1) cha Sheria ya Fidia kwa Wafanyakazi ya mwaka 2015 kinaeleza kuwa, mwajiri anayefanya biashara nchini Tanzania atalazimika kujisajili kwa mkurugenzi mkuu wa Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi ndani ya muda uliowekwa na katika fomu iliyowekwa.

Mapitio yangu ya uendeshaji wa Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi yalibaini kuwa, hadi tarehe 30 Juni 2021, Mfuko ulikuwa na waajiri 6240 ambao hawakulipa ada ya michango ipatayo shilingi bilioni 6.37 kwa muda wa kipindi cha kuanzia miaka miwili hadi mitano. Mathalani, Bodi ya Ustawi wa Jamii ya Aga Khan Tanzania (Kampuni Binafsi) ilikuwa haijalipa ada ya michango tangu tarehe 28 Mei 2016 na Kampuni ya UTT (kampuni ya umma) ilikuwa haijalipa ada ya michango tangu tarehe 28 Juni 2018. Nilibaini pia kuwa, Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi haukuwa umetambua mwenendo wa utendaji kazi (kama ofisi bado zinafanya kazi au kufungwa) na waajiri hao.

Nina shaka kuwa kutokujua kama mwajiri asiyelipa ada za michango kwa muda mrefu bado anaendelea na shughuli zake ama la kunapotosha taarifa za Mfuko za wanachama walio hai. Pia, hali hii inaathiri maamuzi ya Mfuko na Serikali kuhusu usajili wa waajiri wa Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi.

Ninapendekeza Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi (WCF), kwa kushirikiana na mamlaka zingine, ubaini kama waajiri ambao hawajalipa ada za michango kwa muda mrefu bado ofisi zao zinafanya kazi au zimefungwa na uchukue hatua zinazofaa.

SURA YA KUMI NA MBILI

MAPATIO KATIKA SEKTA YA UTALII TANZANIA

12.0 Utangulizi

Mpango wa Maendeleo ya Taifa wa Miaka Mitano (2021/22 - 2025/26) umejielekeza katika mambo yanayoweza kufanyika ili kuanzisha vivutio vipya vya utalii vitavyowezesha kufikiwa kwa malengo yaliyowekwa katika sekta hii ili kuchangia katika pato la taifa na kutoa fursa za ajira. Mpango huu unaonesha kuwa ifikapo mwaka 2026, idadi ya watalii inatarajiwa kufikia milioni tano wakati huohuo mapato yanatarajiwa kufikia dola za Marekani bilioni 6. Juhudi hizi zinalenga pia kuchangia kwa asilimia 11 kwenye pato la taifa ifakapo mwaka 2025/26 kutoka asilimia 6 ambayo ilichangiwa na sekta ya utalii kwenye pato la taifa mwaka 2019/20.

Pamoja na nia njema ya Serikali ya kukuza sekta ya utalii, bado kuna vikwazo na changamoto kadhaa zinazokwamisha ukuaji madhubuti wa sekta hii. Changamoto hizo ni kama vile uendeshaji wa shughuli za kibinadamu katika hifadhi za taifa hususani shughuli za uchimbaji wa madini na kilimo. Lakini pia, kutosimamiwa vizuri maeneo ya mapito ya wanyamapori; milipuko ya matukio ya moto katika hifadhi za taifa na miradi ya umwagiliaji katika vyanzo vya maji yanayotegemewa na Hifadhi na vivyo kuzorotesha kukua kwa shughuli za utalii. Mathalani, mradi wa umeme katika chanzo cha mto Mara kunaweza kuathiri mfumo wa ikolojia. Pia, changamoto zingine ni Serikali kutoa fedha pungufu za kutekeleza shughuli za hifadhi, hii ikitokana na kuhamishia jukumu la kukusanya fedha za mapato ya utalii kwa Mamlaka ya Mapato Tanzania (TRA) kuanzia tarehe 01 Julai 2020.

Sura hii inatoa maelezo zaidi kuhusu changamoto zilizotajwa hapo juu.

12.1 Hatima ya Mamlaka ya Eneo la Uhifadhi Ngorongoro

Katika taarifa yangu ya mwaka 2019/20 (https://www.nao.go.tz/uploads/Annual_General_Report_on_the_Audit_of_Public_Authorities_2019_20.pdf) aya ya 17.1.1, 17,1.2, 17.1.3

nilieleza wasiwasi wangu juu ya changamoto zinazotishia uendelevu wa urithi wa nchi hasa katika kurejesha maeneo ya utalii. Katika Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro nilionesha tishio linalotokana na ongezeko la shughuli za kibinadamu ndani ya eneo la hifadhi kinyume na vifungu vya 6, 23, 24, na 35 vya Sheria ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro, Sura ya 284. Tishio hilo ni pamoja na miundombinu ya kudumu na matumizi ya pikipiki ndani ya eneo la hifadhi ambapo inasababisha ugumu wa kwa askari wa wanyamapori kutofautisha majangiri na watumiaji wa kawaida. Masuala mengine hatarishi ni kutofuata matumizi halali ya eneo, ujangili, na kuongezeka kwa uvamizi na kuziba njia za kupita wanyamapori wanapohama. kuongezeka kwa migogoro kati ya binadamu na wanyamapori. Shughuli hizi zote zinaingilia mfumo wa ikolojia ya eneo.

Matokeo yake, kumekuwa na matatizo katika kutekeleza programu za uhifadhi kutokana na ongezeko kubwa la watu ana migogoro ndani ya eneo la Bonde. Mifugo na uharibifu mkubwa wa mazingira unaohatarisha uhifadhi na kuwepo kwa wanyamapori. Nilipendekeza kuwa Serikali ichukue maamuzi ya kusitisha mara moja shughuli zinazohatarisha mfumo wa ikolojia ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro; kuimarisha mchakato wa kurejesha mfumo wa ikolojia na kudhibiti idadi ya watu na mifugo ili kuwa na idadi inayofaa ambayo itahakikisha uendelevu wa shughuli za uhifadhi katika eneo hilo.

Katika ukaguzi wa mwaka huu, niliona maendeleo madogo katika utekelezaji wa mapendekezo yangu kwa vile mapungufu yaliyobainika bado yaliendelea kubakia kama inavyoelezwa hapa chini:

Mapitio ya Ripoti ya Tathmini ya Mwaka wa 2021 kuhusu mafanikio ya Mpangomkakati wa Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro (NCA) wa mwaka 2017 hadi 2021 yalibaini kuwa mpango huo haukuweza kutekelezwa kwa sababu ya kugomewa na wakazi wa eneo hilo la Ngorongoro. Kwa mfano, katika ufugaji, mkakati ulilenga kuweka mipaka inayoonekana ya malisho ya mifugo katika maeneo yaliyokubaliwa lakini wakazi waligoma na hivyo kuwapo kwa shinikizo la malisho kati ya mifugo na wanyamapori. Aidha,

imebainika kuwa vijiji vyenye migogoro ya mipaka vimeongezeka kutoka vinne mwaka 2017 hadi 25 mwaka 2020. Matukio ya uvamizi wa maeneo yaliyozuiwa pia yameongezeka kwani mifugo ya wakazi ilichukuliwa katika maeneo ya Embakai na Olmoti Craters pamoja na Msitu wa Nyanda za Juu Kaskazini ambao ni chanzo cha maji cha Karatu, Manyara, Monduli na maeneo yote ya Ngorongoro.

Mbali na kasoro zilizotajwa, niliendelea kubaini masuala ambayo bado yanaiweka Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro hatarini kwa uendelevu wake. Kwa mfano, pamoja na mambo mengine, kulikuwa na mauaji ya pundamilia 8 kwa kutumia mikuki katika Ukanda wa Enduleni ndani ya Hifadhi (**Mchoro Na.1**).

Mchoro Na. 1: Mauaji ya Pundamilia Ndani ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro

***Chanzo**: Taarifa ya Mauaji ya Wanyama Iliyoandaliwa na Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro, 2021*

Ni maoni yangu kuwa iwapo maamuzi ya kimkakati hayatachukuliwa katika kupitia upya kazi za Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro, kuna uwezekano wa uendelevu wa Hifadhi hiyo kuwa hatarini.

Ninarudia mapendekezo yangu ya hapo awali kuwa Serikali (a) itafute njia mbadala za maendeleo ya watu katika maeneo yanayopakana au yanayoingiliana na maeneo ya utalii ili kuimarisha programu za uhifadhi kwa jamii ndani na nje ya maeneo ya utalii, na (b) ianze mapitio ya muundo wa matumizi bora ya ardhi ndani ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro kwa nia ya kupunguza shughuli za maendeleo ya binadamu katika eneo hilo na kuimarisha programu za uhifadhi.

12.2 Vifo vya Wanyamapori 614 Kutokana na Ajali za Barabarani

Mamlaka ya Hifadhi za Taifa Tanzania (TANAPA) inasimamia jumla ya hifadhi 22 zenye ukubwa wa kilomita za mraba 104,170, miongoni mwao ni Hifadhi za Mikumi, Serengeti, Tarangire na Ziwa Manyara. Hifadhi ya Taifa ya Mikumi inapitiwa na barabara ya lami yenye urefu wa kilomita 45 huku Hifadhi ya Taifa ya Serengeti ikipitiwa na barabara ya changarawe yenye urefu wa kilomita 12 ikitokea Mbalageti hadi Mto Robana.

Ukaguzi wangu ulibaini kuwa katika mwaka 2020/21, wanyama 535 waliuawa kwenye ajali za barabarani katika Hifadhi ya Taifa ya Mikumi ikilinganishwa na wanyama 106 katika mwaka 2019/20. Idadi hii ni ongezeko la wanyama 429 sawa na asilimia 405. Wakati huohuo, nilibaini kuwa wanyama 50 waliuawa katika Hifadhi ya Taifa ya Serengeti; wanyama 18 waliuawa katika Hifadhi ya Taifa ya Tarangire; na wanyama 11 waliuawa katika Hifadhi ya Taifa ya Ziwa Manyara.

Kwa maoni yangu, ikiwa hatua madhubuti za usalama hazitachukuliwa kuzuia uzembe wa madereva ndani ya barabara zinazopita kwenye hifadhi za taifa, kuna uwezekano wa wanyamapori kuendelea kuuawa kwa ajali za barabarani.

Ninapendekeza Serikali kupitia Wakala wa Barabara Tanzania, ipitie upya taratibu za uendeshaji salama wa magari ndani ya hifadhi za taifa nchini ili kuweza kudhibiti ajali zinazoua wanyamapori hifadhini.

12.3 Upungufu wa Fedha za Kutekeleza Miradi ya Maendeleo katika Hifadhi za Taifa

Kabla ya mwaka 2020/21, mapato ya utalii yalikuwa yanakusanywa na Mamlaka ya Hifadhi za Taifa na Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro, lakini kuanzia tarehe 1 Julai 2020, Serikali iliagiza mapato hayo yakusanywe na Mamlaka ya Mapato Tanzania huku Serikali ikiahidi kutoa fedha zinazohitajika kwa hifadhi hizo kulingana na bajeti za hifadhi hizo.

Hata hivyo, mapitio yangu yalibaini tofauti kubwa kati ya bajeti zilizoidhinishwa kwa ajili ya hifadhi hizo na kiasi kilichotolewa na Serikali kugharamia miradi ya maendeleo ya hifadhi husika. Kwa mfano, Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro ilitarajia kupokea shilingi bilioni 31.21 kulingana na bajeti yake ya shughuli za maendeleo, lakini Serikali ilitoa shilingi bilioni 10.27 tu, sawa na asilimia 33 ya bajeti iliyoidhinishwa. Hivyo, miradi iliyoweza kutekelezwa ilikuwa miradi 15 tu kati ya miradi 36.

Pia, nilibaini kuwa kiasi hicho cha shilingi bilioni 10.27 kilichelewa kutolewa kwa muda wa miezi saba, ambapo Mamlaka iliomba fedha hizo tarehe 21 Oktoba 2020 lakini Serikali ilizitoa tarehe 5 Mei 2021.

Kadhalika, nilibaini kuwa bajeti ya maendeleo ya Mamlaka ya Hifadhi za Taifa ilikuwa shilingi bilioni 69.52 lakini ni shilingi bilioni 26.51 tu, sawa na asilimia 38 ndiyo ziliidhinishwa kutolewa. Kutolewa kwa fedha chini ya bajeti kulichangia kutotekelezwa kwa shughuli za maendeleo ya hifadhi zinazohusiana na miundombinu, uhifadhi, na huduma za utalii.

Kwa maoni yangu, mwenendo huu ukiendelea, utaleta athari mbaya kwa utalii kutokana na uchakavu wa miundombinu na ukosefu wa vifaa vinavyosaidia kuboresha huduma za kitalii.

Hivyo, ninapendekeza Serikali itoe fedha za miradi ya maendeleo za kutosha na kwa muda unaostahili ili mamlaka za hifadhi ziendelee kutoa huduma bora kwa watalii na kuvutia watalii wengi ili kuongeza pato litokanalo na sekta ya utalii.

12.4 Kuendesha Shughuli za Uchimbaji Madini na Kilimo Ndani ya Hifadhi ya Saadani

Nilibaini shughuli zisizo za kitalii ambazo ni uchimbaji wa madini na kilimo cha miwa kwa ajili ya kiwanda cha sukari zikifanyika ndani ya Hifadhi ya Saadani. Ukaguzi wangu ulibaini kuwa Mamlaka ya Hifadhi ya Taifa (TANAPA) ilionesha shaka kuhusiana na ustawi wa hifadhi kutokana na uendelezaji wa shughuli zisizo za kihifadhi na hivyo tarehe 10 Mei 2021 mamlaka iliandika barua yenye Kumb. Na. AB. 213/222/01/10 kwenda Wizara ya Maliasili na Utalii ili kupata ufafanuzi kutoka Serikalini.

Maelezo ya shughuli hizo ni kama yalivyoelezwa hapa chini:

12.4.1 Uendeshaji wa Shughuli za Uchimbaji Madini Ndani ya Hifadhi ya Saadani

Nilibaini kuwa Kampuni ya M/S Seasalt yenye leseni Na.ML 05/92 ya uchimbaji wa madini ambayo inatoa haki kwa Kampuni hiyo kufanya shughuli za uchimbaji wa madini ya chumvi ndani ya eneo la Hifadhi ya Saadani lenye ukubwa wa ekari 2400 ambalo linamilikiwa na Mamlaka ya Hifadhi ya Taifa kwa mujibu wa Tangazo la Serikali Na. 281 ya Mwaka 2005.

Ukaguzi wangu ulibaini kuwa ekari 728.17 kati ya 2,400 ilizopewa Kampuni hiyo tayari zilikuwa zimeendelezwa bila kibali cha Mamlaka ya Hifadhi za Taifa jambo ambalo ni kinyume na Kifungu cha 95(1) (c) cha Sheria ya Madini, Sura ya 123 inayomtaka mwenye leseni ya kuchimba madini kutotumia haki ya leseni kuendeleza ardhi ambayo ni mali ya Mamlaka ya Hifadhi za Taifa iliyotangazwa chini ya Sheria ya Hifadhi za Taifa, isipokuwa kwa idhini ya mwenye mamlaka ya udhibiti wa hifadhi nchini Tanzania.

Pia, nilibaini kuwa wafanyakazi wa Kampuni hiyo walikuwa wakifanya shughuli za kibinadamu ndani ya hifadhi kama vile kufuga wanyama kama mbwa, kuku na mbuzi. Vitendo hivi vinahatarisha ustawi wa wanyamapori kwani kuna uwezekano wa kusambaza magonjwa kutoka kwa mifugo kwenda kwa wanyamapori.

Vilevile, shughuli za uchimbaji wa madini husababisha uchafuzi wa mazingira utokanao na kumwagika kwa mafuta yanayotumika kwenye mitambo, takaoevu, uchomaji wa taka ngumu, na kelele ndani ya Hifadhi.

Kwa maoni yangu, shughuli hizi zinahatarisha mfumo wa ikolojia wa hifadhi na hivyo kuweza kusababisha kutokuwepo kwa uhakika wa uendelevu wa Hifadhi ya Saadani.

Ninapendekeza Mamlaka ya Hifadhi za Taifa ishirikiane na Halmashauri ya Wilaya ya Chalinze, Wizara ya Ardhi na Maendeleo ya Makazi, na `mamlaka zingine za Serikali ili

kutathmini athari za uchimbaji wa madini katika mfumo wa ikolojia wa Hifadhi ya Saadani na kuchukua hatua stahiki.

12.4.2 Uwendeshwaji wa Shughuli za Kilimo cha Miwa Ndani ya Hifadhi ya Saadani

Kiwanda cha Sukari cha Bagamoyo chenye namba ya usajali 3565-1 kilipewa na Serikali ardhi ya hekta 10,000 ndani ya Hifadhi ya Saadani yenye hatimiliki Na. 156361MG iliyotolewa tarehe 1 Oktoba 2016 ikiwa na hatimiliki ya kipindi cha miaka 66.

Mapitio yangu yalibaini kuwa maeneo matano muhimu ya uhifadhi kati ya manane yalikuwa ndani ya hekta 3,441 ambazo ni kati ya hekta zilizotengwa kwa ajili ya mashamba ya miwa. Maeneo hayo ambayo yako ndani ya eneo la umiliki wa shamba la miwa yana athari kubwa kwa uhifadhi kwa vile ndiyo maeneo yanayotumiwa na wanyamapori kuzaliana, njia za kupita wanyamapori, vyanzo vya maji vya Mto Wami na ni mlango wa maji wanayokunywa wanyamapori. Vilevile, ni eneo la msitu wa mikoko inayotumika katika udhibiti wa uchafuzi wa mazingira, na ni mazalia ya kasa wa kijani.

Zaidi, ukaguzi wangu ulibaini kuwa eneo lililotolewa kwa Shamba la Sukari la Bagamoyo ndilo eneo linalotegemewa wakati wa kiangazi kutokana na asili yake ya kijani kibichi na malisho ya mimea.

Licha ya Serikali kupitia Wizara ya Maliasili na Utalii pamoja na Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi kutembelea Hifadhi hiyo na kuelekeza umbali wa mita 200 kati ya 500 kutoka ukingo wa Mto Wami ubaki kwenye eneo la hifadhi hiyo ikiwa pamoja na mita 60 na 200 kutoka ukingo wa Mto huo kama eneo la ulinzi, hadi wakati wa ukaguzi huu, maelekezo ya Wizara hizo yalikuwa hayajatekelezwa.

Kwa maoni yangu, shughuli za kiwanda zinaweza kuathiri mfumo wa ikolojia na kuhatarisha maisha ya wanyamapori, na wakati huohuo, maji yenye kemikali za kilimo yanaweza kuathiri wanyamapori na samaki wa ukanda huo wa Bahari ya Hindi.

Ninapendekeza Serikali na Bodi ya Wadhamini ya Mamlaka ya Hifadhi za Taifa (TANAPA) kutathmini kwa kina athari za uendeshaji wa mashamba ya miwa ndani ya Hifadhi ya Saadani na kutafuta njia bora ya kukabiliana na hali hiyo, na matokeo ya tathmini hiyo yawe ni maejeo kwa matumizi ya baadae.

12.5 Mikakati Isiyojitosheleza ya Bodi ya Utalii Tanzania katika Kutangaza Utalii

12.5.1 Vigezo Vya Kuchagua Maonesho ya Masoko ya Kimataifa Vinahitaji Kupitiwa Upya

Bodi ya Utalii Tanzania imejiwekea vigezo vinne vya kuchagua masoko kwa ajili ya maonesho ya kimataifa ya utalii. Kwa kuzingatia vigezo, Bodi imezipanga nchi kwa makundi manne ya 'primary' (Uingereza, Marekani, Ujerumani, na Italia); 'secondary' (Ufaransa, Kanada, Austria, Uholanzi, na Hispania); 'tertiary' (Afrika Kusini na India); na 'potential' (China, Urusi, Uturuki, Brazili na nchi za Ghuba).

Kwa maoni yangu, vigezo vilivyotumika kupanga nchi katika makundi haya vinaweza kuwa havikuzingatia matokeo ya tafiti za kutosha. Kwa sababu, kupitia taarifa za kitakwimu za Wizara ya Maliasili na Utalii ya mwaka 2020, nilibaini kuwa baadhi ya nchi ambazo haziko katika makundi hayo zilikuwa na wageni wengi waliotembelea hifadhi ikilinganishwa na nchi zilizoainishwa kwenye makundi tajwa. Kwa mfano, ripoti ilionesha kuwa, kwa kipindi cha miaka sita kuanzia 2015 hadi 2020, watalii wa kimataifa waliowasili kutoka Israeli (ambayo haiko kwenye makundi hayo) walikuwa 129,017 huku kutoka Austria walikuwa 40,758 kama **Jedwali Na. 49** linavyoonesha.

Jedwali Na. 49: Wageni wa Kimataifa Waliowasili Nchini na Uraia wa utaifa wao 2015-2020

Mwaka	Waliowasili toka Israeli	Waliowasili toka Austria
2015	14,754	6,720
2016	22,967	6,448
2017	36,640	6,733
2018	31,419	7,779
2019	16,348	10,398

Mwaka	Waliowasili toka Israeli	Waliowasili toka Austria
2020	6,889	2,680
Jumla	**129,017**	**40,758**

Chanzo: *Takwimu za Wizara ya Maliasili na Utalii za mwaka 2020*

Pia, nilibaini kuwa, mkakati kwa ajili ya kutangaza utalii haujawahi kupitiwa na kutathminiwa na Bodi ya Utalii Tanzania tangu mwaka 2008.

Kwa maoni yangu, Mkakati kwa ajili ya kutangaza utalii unatikiwa uangaliwe upya kutokana na mabadiliko yaliyopo katika sekta ya utalii.

Ninapendekeza Bodi ya Utalii Tanzania ifanye utafiti ambao utatumika kama kigezo cha kuchangua nchi kwa ajili ya kufanya maonesho ya kimataifa ili kuvutia watalii wapya, pia ifanye mapitio ya mipango yake ya utangazaji wa vivutio.

12.5.2 Maonesho ya Kutangaza Utalii wa Kimataifa Kupitia Programu ya Swahili (Tourism Expo S!TE) Inahitaji Kutathminiwa Mara kwa Mara Ili Iweze Kuleta Tija

Programu ya Expo ni tovuti inayomilikiwa na Bodi ya Utalii Tanzania ili kuandaa mikutano mbalimbali ya kutangaza utalii wa Tanzania kwenye masoko ya kimataifa na kukutanisha kampuni za utalii za Tanzania na dunia. Maonesho hayo huvutia mamia ya wadau wa sekta ya utalii na usafirishaji kutoka sehemu mbalimbali duniani. Maonesho hayo hujikita zaidi kwenye usafirishaji na biashara yakiwa na kipengele kinachozingatia uendelevu wa utalii na uhifadhi, na uhamasishaji wa vivutio vya utalii nchini Tanzania.

Ukaguzi wangu ulipitia mipango ya Bodi ya Utalii kuanzia mwaka 2018/19 hadi 2020/21 na kubaini kuwa Bodi ilipanga kuendesha ya maonesho kupitia Programu ya Expo kwa bajeti ya shilingi bilioni 1.1 kwa kipindi cha miaka mitatu, lakini ilifanikiwa kufanya kwa mwaka 2018/19 pekee. Pia, nilibaini kuwa Bodi ya Utalii Tanzania haikuwahi kufanya tathmini ya kazi za utalii ili kupima manufaa yaliyopatikana kutokana na programu zilizoendeshwa. Vilevile, nilibaini kutotekelezwa kwa mpango huo kwa mwaka wa 2019/20 na 2020/21 kunatokana na ufinyu wa bajeti.

Kwa maoni yangu, kutofanyika kwa tathmini ya kazi zilizotekelezwa na Programu ya Expo na ufinyu wa bajeti kunaweza kuchangia kushindwa kuchukua hatua ili kutatua changamoto zilizopo katika kukuza utalii nchini.

Ninapendekeza Bodi ya Utalii Tanzania ihakikishe inafanya tathmini mara kwa mara ya mipango yake ili matokeo ya tathmini yawe msingi wa kuchukua hatua; pia, itafute na kutenga fedha ili kuimarisha Programu ya Expo kwa lengo la kukuza utalii nchini.

12.6 Mamlaka za Hifadhi za Taifa Hazina Uwezo wa Vifaa au Maandalizi Kuweza Kupambana na Majanga ya Asili

Kujitayarisha kwa majanga kunajumuisha hatua mbalimbali zinazochukuliwa na Serikali, mashirika, jumuiya au watu binafsi ili kukabiliana vyema na athari za mara moja za majanga ya kibinadamu au ya asili.

12.6.1 Mbinu Hafifu katika Kupambana na Milipuko ya Moto Hifadhini

Mapitio yangu ya ripoti ya matukio ya moto iliyotolewa tarehe 23 Disemba 2020 iliyohusu uchunguzi wa chanzo cha moto katika Hifadhi ya Mlima Kilimanjaro yalibaini kuwa Hifadhi hiyo ilitumia siku 6 kuanzia tarehe 11 hadi 16 Oktoba 2020 kuzuia na kuzima moto huo, ambapo kilomita za mraba 96.07 za eneo la hifadhi ziliteketea. Hali kadhalika, moto huo uliharibu mandhari ya uoto wa asili ya eneo la ‘moorland’ na uliua viumbe hai na uliharibu miundombinu ya mbuga ikiwa pamoja na vibanda kumi vya kitalii vyenye uwezo wa kubeba wageni 80. Aidha, ripoti hiyo ilieleza kuwa moto huo ulisababisha upotevu wa mali zenye thamani ya shilingi milioni 993; na wakati huohuo, Hifadhi ilitumia shilingi milioni 221.51 kukabiliana na moto huo.

Aidha, nilibaini kuwa mlipuko ule wa moto haukuwa wa kwanza katika eneo la Hifadhi kwani liliwahi kutokea pia katika vipindi tofautitofauti katika miaka ya 2002, 2004, 2008, 2013, na 2016, ambapo jumla ya hekta 357,565 ziliteketea.

Licha ya Hifadhi hiyo ilipata somo kutokana na mfululizo wa matukio hayo ya moto, nilibaini kuwa bado haikuwa na vifaa vya kisasa vya kuzimia moto kama vile ndege za kuzima moto. Pia, maofisa wake hawakuwahi kupewa mafunzo sahihi ya zimamoto ili kuweza kuwaweka sawa kwa ajili ya kukabiliana na kudhibiti majanga ya moto.

Kutokuwa na vifaa vya kutosha na vya kisasa kunaifanya Hifadhi ikose ufanisi wakati wa kukabiliana na majanga ya moto.

Ninapendekeza Serikali, kwa kushirikiana na Mamlaka ya Hifadhi za Taifa TANAPA (a) itathmini athari za milipuko ya moto na irejeshe miundombinu na uoto wa asili katika maeneo yaliyoathiriwa na moto; (b) itumie satellite katika kubaini matukio ya moto; (c) ianzishe kikosi kazi cha kupambana na majanga ya asili; na (d) itenge bajeti na inunue vifaa vya kisasa vya kuzima moto ikiwa pamoja na helikopta kwa ajili ya kukabiliana na milipuko ya moto, na ambayo itatumika kwa shughuli za doria na uokoaji hifadhini.

12.6.2 Kusambaa kwa Kasi ya Kiwango cha Juu kwa Mimea Vamizi Zaidi ya Uwezo wa Hifadhi Kuyadhibiti

Katika Ripoti yangu ya mwaka 2019/20, nilipendekeza kuwa Serikali ifikirie kutangaza tatizo la mimea vamizi kuwa suala la kitaifa na kuhakikisha wadau katika ngazi zote wanahusishwa ili kuchukua hatua stahiki kuondoa, kudhibiti na kuzuia kuwapo kwa mimea hiyo ndani ya Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro, kwenye hifadhi za taifa, na katika maeneo mengine nchini.

Ukaguzi wangu wa mwaka huu katika hifadhi za taifa na maeneo mengine tengefu ulibaini kuwa bado kulikuwa na haja ya Serikali kuingilia kati udhibiti wa mimea vamizi. Mathalani, nilielezwa kuwa Hifadhi ya Nyerere ilipanga kufanya tathmini ya aina za mimea vamizi katika maeneo matatu (Matambwe, Kinyanguru na Fuga) lakini iliweza kufanya tathmini katika eneo moja tu (Matambwe) na kugundua uwapo wa mimea hiyo. Kutofanyika kwa tathmini ya mimea vamizi katika maeneo mengine mawili kulitokana na ufinyu wa bajeti. Ukaguzi wangu ulibaini pia kuwa katika Hifadhi za Ziwa

Manyara na Ziwa Longil, hekta 203.53 zilikuwa zimevamiwa na mimea vamizi.

Kukosekana kwa jitihada na uratibu jumuishi kutoka kwa wadau wote ikiwa pamoja na Serikali za kupambana na mimea vamizi, malisho ya wanyamapori yako hatarini kutoweka hivyo kusababisha wanyamapori kupotea kutokana na kukosa malisho.

Kwa hiyo, ninarudia pendekezo langu kuwa Serikali ifikirie kutangaza tatizo la mimea vamizi kuwa suala la kitaifa na kuhakikisha wadau wa ngazi zote wanahusishwa ili kuchukua hatua za kuondoa, kudhibiti na kuzuia kuwapo kwa mimea hiyo ndani ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro, katika hifadhi zingine za taifa, na katika maeneo mengine kote nchini.

12.7 Kuchelewa Kwa Utekelezaji wa Mipango Kuhusu Upatikanaji wa Maji ya Uhakika kwa Wanyamapori

(i) Mpango wa Pamoja Kati ya Tanzania na Kenya wa uhifadhi wa Mto Mara kwa ajili ya Maji ya Uhakika kwa Wanyamapori

Tanzania na Kenya zilipanga kuwa na Mpango wa Pamoja wa Usimamizi wa Maji kupitia uhifadhi wa Bonde la Mto Mara uliolenga kuepusha migogoro ya matumizi ya maji ya Mto Mara ili kupunguza athari zinazoweza kuathiri mfumo wa ikolojia wa Hifadhi ya Taifa ya Serengeti. Mpango huo ulianza tangu 2012, lakini hadi Juni 2021 ulikuwa haujahitimishwa.

(ii) Kujumuishwa kwa Eneo la Ghuba ya Speke katika Hifadhi ya Taifa ya Serengeti

Eneo la Ghuba ya Speke liko katika mwambao wa kusini-mashariki mwa Ziwa Viktoria na linapakana na Hifadhi ya Taifa ya Serengeti kwenye upande wa magharibi. Serikali ina mpango wa kuliingiza eneo hilo katika Hifadhi ya Taifa ya Serengeti ili liwe njia ya wanyamapori kupitia kwenda kunywa maji Ziwa Viktoria.

Wakati wa ukaguzi nilibaini kuwa kulifanyika tathmini ya ndani kwenye eneo hilo kuanzia mwaka 1972 hadi 2018 na ilibainika kuwa maeneo ya nyanda za majani yamepungua kwa kiasi kikubwa kutoka

asilimia 61.48 hadi asilimia 29.77 kutokana na ongezeko la shughuli za makazi ya watu na kilimo.

Wakati wa ukaguzi wangu mwezi Novemba 2021, nilibaini kuwa kuna maamuzi kadhaa katika ngazi ya Wizara yaliyofanywa kuhusiana na suala hili ambayo ni pamoja na kuangalia upya makazi ya watu na kufanya marekebisho ya mipaka.

Kwa maoni yangu mradi huo ukitekelezwa mapema utaokoa wanyamapori wakati wa ukame na kusaidia makundi makubwa ya nyumbu na pundamilia ambao ni moja ya vivutio vikubwa vya utalii.

Ninapendekeza Serikali iunge mkono mpango huu wa Hifadhi ya Taifa ya Serengeti na ilichukulie suala hili kama kipaumbele ili kuharakisha kukamilika kwa malengo yaliyokusudiwa katika Bonde la Mto Mara na Ghuba ya Speke katika Ziwa Viktoria.

12.8 Uhifadhi wa Maeneo ya Utalii Umezidiwa na Shughuli za Kibinadamu za Maendeleo Ndani ya Hifadhi

Kwenye Ripoti yangu ya mwaka 2019/20 nilionesha shaka kuhusiana na kuongezeka kwa uvamizi wa shughuli za kibinadamu kwenye maeneo ya hifadhi za taifa na katika Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro.

Katika mapatio yangu ya taarifa mbalimbali za mwaka huu nimeendelea kubaini kuwa changamoto hiyo ya uvamizi inaendelea kuwa kubwa. Mathalani, katika Hifadhi ya Taifa ya Tarangire, nilibaini mipaka ya Hifadhi hiyo yenye urefu wa kilomita 164 kati ya kilomita 243.9 ilikuwa katika migogoro kutokana na sababu mbalimbali zikiwemo ukosefu wa vigingi vya mipaka.

Pia, nilishuhudia shughuli za kibinadamu zikiendelea kufanyika ndani ya Hifadhi ya Taifa ya Mlima Kilimanjaro husuani katika eneo la ‘Half-mile’, ambalo ni eneo halali la Mamlaka ya Hifadhi za Taifa lililokabidhiwa kupitia Tangazo la Serikali Na. 278 la tarehe 16 Septemba 2005.

Vilevile, mapitio yangu ya ripoti ya ikolojia ya Hifadhi ya Taifa ya Ruaha yalibaini kupungua kwa maji katika Mto Ruaha Mkuu, ambao ni chanzo cha kudumu cha maji ya kunywa kwa wanyamapori.

Menejimenti ya Hifadhi ya Taifa ya Ruaha ilinitaarifu kuwa kupungua kwa kina cha maji kunatokana na kuongezeka kwa idadi ya watu karibu na mto Mara ambapo wanatumia maji hayo kwa umwagiliaji. **(Mchoro Na.2).**

Mchoro Na. 2: Hali mbaya ya kiwango cha maji katika mto Ruaha

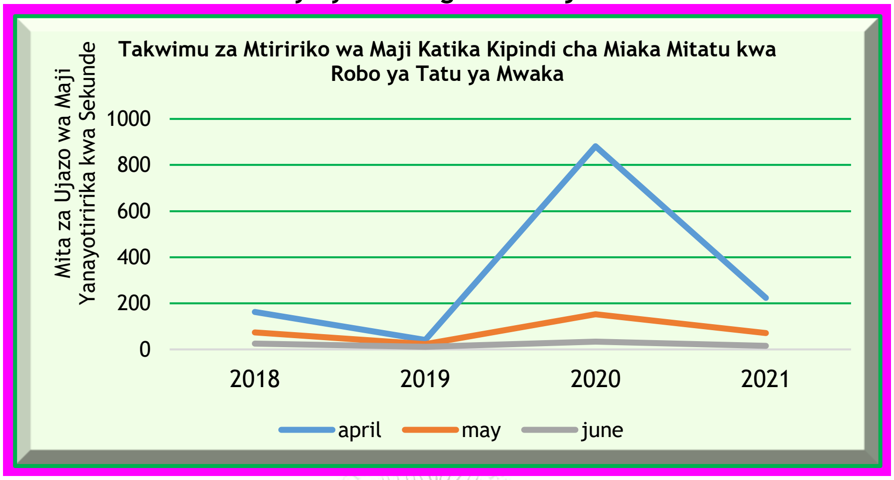

Chanzo: Ripoti ya Utendaji wa Ikolojia ya Mto Ruaha Mkuu, 2020/21

Kwa maoni yangu, uvamizi katika hifadhi za taifa unaweza kusababisha uharibifu wa mazingira karibu au ndani ya hifadhi hivyo kuhatarisha viumbe vilivyomo kwa kukosa malisho na maji kutokana na madhara ya shughuli za kibinadamu.

Hivyo, bado ninapendekeza kuwa Serikali (a) itafute njia mbadala za maendeleo ya binadamu katika maeneo yanayopakana au kuingiliana na maeneo ya hifadhi ili kuboresha programu za uhifadhi kwa jamii ndani na nje ya maeneo ya utalii; na (b) ibainishe mipaka yote ya hifadhi za taifa iliyoingiliwa na iwaondoe wavamizi.

12.9 Athari za Uchumi katika Sekta ya Utalii Kutokana na Janga la UVIKO-19

Nchi zote duniani zimechukua hatua mbalimbali za kukabiliana na janga la UVIKO-19 ikiwa pamoja na kuweka vizuizi vya usafiri, karantini, amri za kutotoka nje, kufunga mipaka au vizuizi kwa abiria wanaoingia kwenye nchi husika, ulazima wa kupima UVIKO-19 katika viwanja vya ndege na maeneo mengine ya kungilia nchini,

na ushauri kwa usafiri kuhusu maeneo yenye kasi ya maambukizi ya UVIKO-19. Vitendo hivi vimeathiri sana mienendo ya watu kusafiri sehemu mbalimbali duniani, ikiwamo Tanzania.

Katika mwaka 2020/21, Mamlaka ya Hifadhi za Taifa ilipokea watalii 511,801 na kukusanya mapato ya shilingi bilioni 56.98 wakati kwa kipindi kama hicho mwaka 2019/20 ilipokea watalii milioni 1.08 na kukusanya mapato ya shilingi bilioni 250.97. Hali hii inaonesha kupungua kwa mapato kwa shilingi bilioni 193.99 (sawa na asilimia 77) na watalii 565,589 (sawa na asilimia 52) ikilinganishwa na mwaka uliopita.

Kwa upande mwingine, Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro katika kipindi hicho ilikusanya shilingi bilion 31.42 kutokana na watalii 191,614 huku mwaka 2019/20 ilikusanya shilingi bilioni 143.52 kutokana na watalii 609,984. Hali hii inaonesha kupungua kwa mapato kwa kiasi cha shilingi bilion 112.1 (sawa na asilimia 78) na watalii 418,370 (sawa na asilimia 69) ikilinganishwa na mwaka uliopita **(Michoro Na. 3 na 4).**

Mchoro Na. 3: Mwenendo wa Watalii

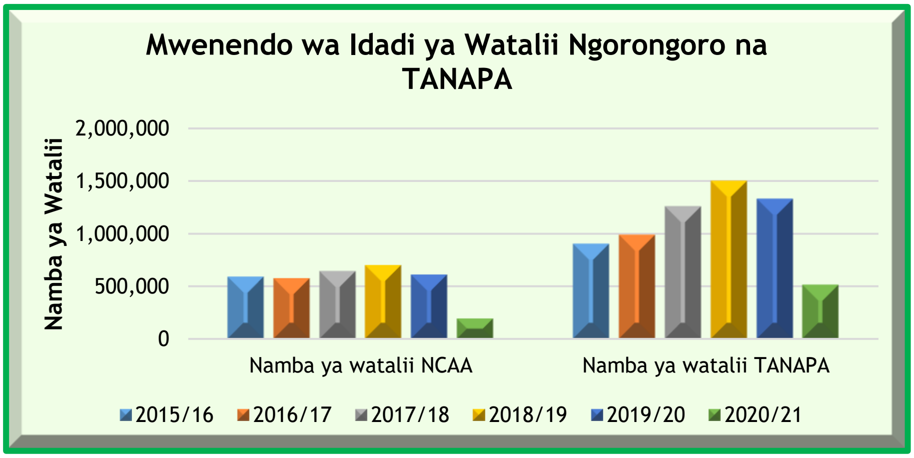

Chanzo: *Taarifa kutoka katika ripoti za mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro na Hifadhi za Taifa.*

Mchoro Na. 4: Mwenendo wa mapato Ngorongoro na Hifadhi za Taifa

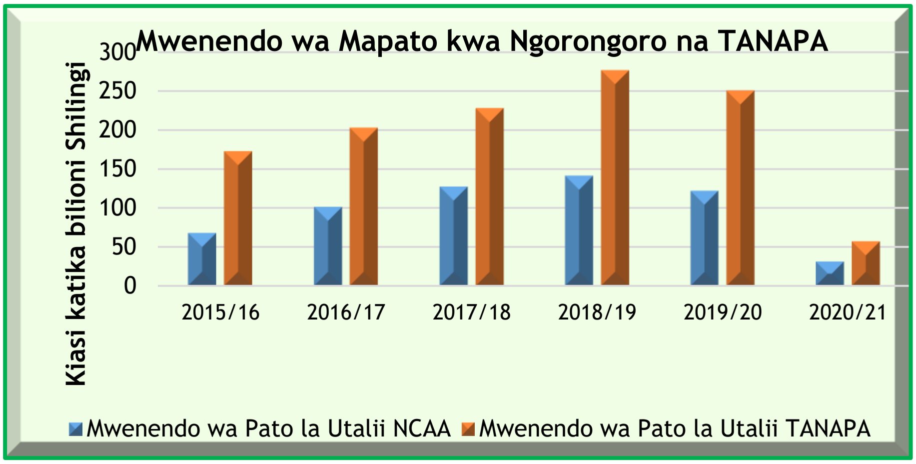

Chanzo: *Taarifa kutoka katika ripoti za mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro na Hifadhi za Taifa.*

Moja ya athari kubwa za janga la UVIKO-19 ni kupungua kwa idadi ya watalii wanaotembelea hifadhi za taifa na kuathiri sekta ya utalii.

Ninapendekeza Serikali ichukue hatua za kuhakikisha huduma za kiafya na usalama zinapewa kipaumbele kwenye hifadhi za taifa ili kuongeza imani ya watalii. Hatua hizi zijumuishe uwapo wa vifaa vya kutosha vya usafi, na vituo vya muda kwa ajili ya kutenga watu wataogundulika kuwa na dalili za UVIKO-19.

12.10 Kuchelewa Kuanzishwa kwa Eneo Maalumu kwa ajili ya Utalii wa Faru Ndani ya Hifadhi ya Taifa ya Serengeti

Serikali kupitia Hifadhi ya Taifa ya Serengeti ilipanga kutambulisha eneo maalumu la utalii wa faru ambalo lilitarajiwa kufunguliwa mwezi Agosti 2021. Hifadhi ya Serengeti ina maeneo matatu maalum kwa ajili ya faru ambayo ni Moru, Nyamalumbwa na Ndasiata. Maeneo haya yana vivutio vingine vya utalii kama vile Ziwa Magadi, "Jiwe la Msumi" na mapambo ya jamii ya Wamasai.

Ukaguzi wangu ulibaini kuwepo miongozo ya utalii wa faru na ada iliyopangwa kwa ajili ya utalii wa faru. Hata hivyo, hadi ninakamilisha ukaguzi wangu mwezi Novemba 2021, eneo hilo maalumu la utalii wa faru halikuanza kutumika kutokana na

changamoto kadhaa. Baadhi ya changamoto hizo zilizohitaji kutatuliwa kwanza ni pamoja na kuhamishwa kwa Hoteli ya Sopa, Kambi ya Kusini na Magadi ambavyo vipo katika eneo hilo. uboreshaji wa barabara, kutengeneza eneo la *pikniki* na kuimarishwa kwa usalama wa faru.

Kwa maoni yangu, kuchelewa kuanza kufanya kazi eneo maalumu la utalii wa faru kunainyima Hifadhi ya Serengeti mapato kwani watalii wangekuwa wanavutiwa na utalii huo hivyo kuongezeka na kukuza mapato ya Hifadhi.

Ninapendekeza Serikali kupitia Hifadhi za Taifa ishughulikie changamoto zote zilizoainishwa zinazosababisha utekelezaji wa mradi huu kusimama.

12.11 Kutokuwapo Mitambo ya Utambuzi kwenye Milango ya Kuingilia Watalii na Uwepo wa Kamera Mbovu kwa Masuala ya Usalama katika Hifadhi za Taifa za Kilimanjaro

Wakati wa ziara yangu katika Hifadhi za ya Taifa ya Kilimanjaro mwezi Julai 2021 kwenye Mageti ya Hifadhi ya Taifa ya Kilimanjaro ya Machame, Rongai, Londolosi, Lemosho na Marangu nilishuhudia watalii wakiingia hifadhini bila mabegi yao wala wao wenyewe kukaguliwa na kuchunguzwa kwa kutumia mitambo ya utambuzi. Pia, niliona kati ya mageti nane yaliyopo kwenye hifadhi hiyo ni mageti mawili tu ya Machame na Marangu ndiyo yalikuwa na kamera za usalama. Zaidi ya hayo, nilibaini kuwa kamera zingine kwenye Geti la Machame hazikuwa zinafanya kazi.

Ninapendekeza Hifadhi ya Taifa ya Kilimanjaro viweke vifaa vya usalama kama vile mitambo ya utambuzi pamoja na kamera za usalama zinazofanya kazi vizuri katika mageti.

SURA YA KUMI NA TATU

UTENDAJI WA MAMLAKA ZA MAJI

13.0 Utangulizi

Mamlaka za maji safi na usafi wa mazingira ni taasisi zinazofanya kazi kwa mujibu wa Sheria ya Usambazaji Maji na Usafi wa Mazingira Na. 5 ya Mwaka 2019. Taasisi hizi zimepewa wajibu wa kutoa huduma ya maji safi na usafi wa mazingira mijini.

Ufanisi wa utendaji kazi wa mamlaka za maji safi na usafi wa mazingira unapimwa kwa vigezo vilivyowekwa katika mikataba ya makubaliano kati ya mamlaka za maji safi na usafi wa mazingira na Wizara ya Maji. Udhibiti na usimamizi wa utendaji wa mamlaka za maji safi na usafi wa mazingira unafanywa na Mamlaka ya Udhibiti wa Huduma za Nishati na Maji katika nyanja za kitaalamu na kiuchumi.

Viashiria vya ubora katika utendaji ni kama vile kulinda maslahi ya mteja (upatikanaji na ubora wa huduma), uendelevu na ustawi wa mamlaka za maji safi na usafi wa mazingira, ufanisi wa ukusanyaji wa mapato, gharama za uendeshaji, na uendelevu na ustawi wa miundombinu na mazingira. Viashiria vingine ni udhibiti katika upotevu wa maji na masuala mengine kama vile kuongeza vyanzo vipya vya maji kupitia utekelezaji wa miradi mbalimbali katika sekta ya maji.

Serikali imekuwa ikitoa ruzuku katika kuendeleza sekta ya maji ili kuleta maendeleo katika jamii kwa kuhakikisha utapitikanaji wa maji safi na huduma za usafi wa mazingira. Kwenye mapitio yangu ya utendaji wa kifedha na shughuli za mamlaka za maji safi na usafi wa mazingira nimeona bado kuna mapungufu yanayojirudia katika upatikanaji wa maji safi na salama na usafi wa mazingira na mapungufu katika usimamizi wa miradi ya maji.

Sura hii inaangazia mapungufu ya utendaji kazi katika Mamlaka za Maji na mambo mengine yanayoathiri utoaji wa huduma za maji na usafi wa mazingira kama ilivyoelezewa hapo chini:

13.1 Mwendelezo wa Upotevu wa Maji Uliogharimu Shilingi Bilioni 175

Maji yaliyopotea ni kiasi ambacho kimezalishwa na mamlaka za maji safi na usafi wa mazingira (au kununuliwa kutoka kwenye taasisi zingine) ila hakikufika kwa wateja. Upotevu wa maji ni moja ya vipimo vya utendaji na ufanisi wa mamlaka za maji safi na usafi wa mazingira. Upotevu wa maji unakokotolewa kwa kuchukua tofauti kati ya maji yaliyozalishwa na maji yaliyowafikia wateja.

Upotevu wa maji umeendelea kuwa changamoto kubwa inayozikabili mamlaka za maji safi na usafi wa mazingira na kwa kiasi kikubwa unatokana na kuvuja kwa mabomba, msukumo mkubwa kupita kiasi wa maji, na uunganishaji haramu wa maji.

Kwa mujibu wa Mamlaka ya Udhibiti wa Huduma za Nishati na Maji, kiwango cha upotevu wa maji kinachokubalika ni asilimia 20. Serikali kupitia Wizara ya Maji imekuwa ikiendelea kuzisaidia mamlaka za maji safi na usafi wa mazingira kuimarisha miundombinu ya maji ili kudhibiti au kupunguza upotevu wa maji kwa lengo la kufikia viwango vilivyowekwa na Mamlaka ya Udhibiti wa Huduma za Nishati na Maji.

Nilibaini kwa miaka mitatu mfululizo kuwa kumekuwa na upotevu wa maji katika mamlaka za maji 22 kati ya 24. Upotevu wa maji wa jumla kwa mamlaka za maji 21 hauridhishi na uko mbali na kiwango kilichokubalika cha chini ya asilimia 20 ambapo husababishwa na miundombinu chakavu na uunganishaji haramu wa maji. Katika mwaka huu wa fedha, kiasi cha upotevu wa maji kilikuwa shilingi bilioni 175 ambacho ni kikubwa kwa asilimia 9 ikilinganishwa na upotevu wa maji kwa mwaka uliopita wa shilingi bilioni 157.59 (**Kielelezo Na. 5**) kinaonesha upotevu wa maji kwa miaka mitatu iliyopita.

Kama upotevu wa maji hautadhibitiwa, mamlaka za maji safi na usafi wa mazingira zitaendelea kupata hasara na hivyo kupunguza tija na ufanisi katika utoaji wa huduma za maji.

Mchoro Na. 5: Mwenendo wa Upotevu wa Maji

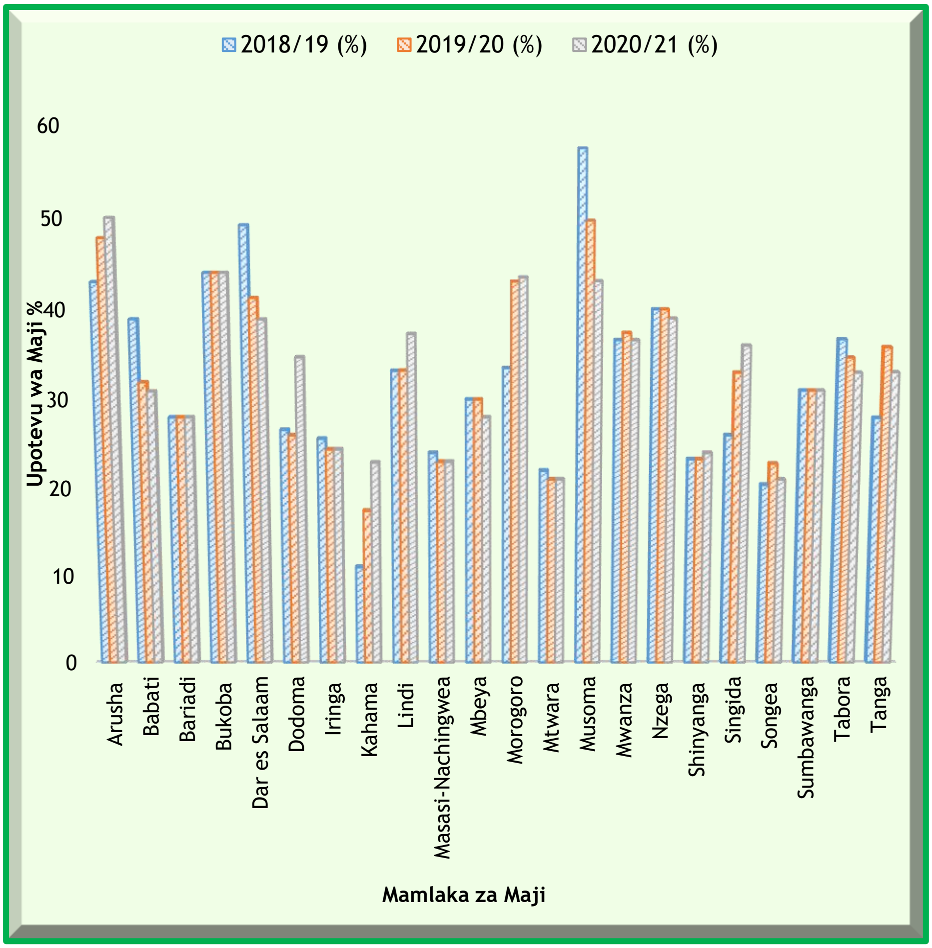

Ninapendekeza Serikali iingilie kati na ihakikishe usimamizi wa miundombinu ya maji katika mamlaka za maji safi na usafi wa mazingira; na ibuni mpangomkakati wa usimamizi bora zaidi wa miundombinu na upunguzaji wa upotevu wa maji.

13.2 Ucheleweshaji wa Utekelezaji wa Miradi ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Yenye Thamani ya Shilingi Bilioni 37.1 na Dola za Marekani Milioni 6.05

Mamlaka za maji safi na usafi wa mazingira kupitia mkataba wa makubaliano na Wizara ya Maji huandaa mipangomkakati na mipango ya biashara inayoendana na sera za Taifa (kama vile Mpango wa Maendeleo wa Miaka Mitano - 2016/17 hadi 2020/21)

zilizopanga kuongeza vyanzo vya maji, na kuimarisha uzalishaji na usambazaji wa maji. Wizara ya Maji inapitisha maelekezo na fedha kupitia bajeti ya Serikali na mamlaka za maji na usafi wa mazingira zinatumia mapato ya ndani na fedha za wafadhili kwa ajili ya utekelezaji wa miradi ya maendeleo ya maji.

Katika mapitio yangu ya mwaka 2020/21 nilibaini ucheleweshaji katika utekelezaji wa miradi ya maji kama ifuatavyo:

i. Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Dar es Salaam ina mradi wa ujenzi wa mtambo wa kusafisha maji Jijini Dar es Salaam kando ya Bonde la Msimbazi. Mradi huu ulisainiwa tarehe 25 Februari 2019 wenye thamani ya dola za Marekani milioni 6.05 kwa kipindi cha miezi 45 ikijumuisha kipindi cha dhima ya kasoro cha miezi 19 na ulipangwa kukamilika tarehe 4 Januari 2021. Mapitio yangu yalibaini kuwa mradi huu ulihamishwa kutoka eneo lililotengwa la Jangwani hadi Buguruni kutokana na eneo la Jangwani kuwa lilishatangazwa kuwa hifadhi ya Jiji na linakabiliwa na mafuriko ya mara kwa mara. Uhamishaji huu ulisababisha muda wa ukamilishaji wa mradi kuongezwa kutoka tarehe 4 Januari 2021 hadi tarehe 3 Januari 2025, zaidi ya miaka minne kutoka tarehe ya awali ya kukamilika.

ii. Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Babati ina mradi wa kuboresha huduma ya maji katika vitongoji vya Dareda, Singu, Dagailoy, Sigino, na Bagara wenye thamani ya shilingi bilioni 7.5, ambapo kufikia tarehe 30 Juni 2021 kiasi cha shilingi milioni 105 kilikuwa kimelipwa. Nilibaini kuwa mradi huu ulisimama kwa kipindi cha mwaka mmoja kuanzia tarehe 9 Julai 2020 hadi tarehe 30 Juni 2021 kwa sababu ya migogoro na wananchi na hivyo hadi kufikia tarehe 30 Juni 2021 ni asilimia 2 tu ya kazi ilikuwa imetekelezwa.

iii. Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Arusha ina mradi wa upanuzi wa mtandao wa majitaka wenye thamani ya shilingi bilioni 2 kwa kipindi cha miezi 12 uliopangwa kukamilika tarehe 11 Agosti 2021; lakini hadi wakati wa ukaguzi Oktoba 2021 ni asilimia 65 tu ya mradi ilikuwa imetekelezwa na muda uliongezwa hadi mwezi Desemba 2021.

iv. Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Musoma ina mradi wa mtandao wa majitaka katika Manispaa ya Musoma wenye thamani ya shilingi bilioni 27.6 kwa muda wa miezi 18 uliopaswa kukamilika mwezi Juni 2021 chini ya ufadhili wa Wizara ya Maji. Hata hivyo, mapitio yangu yalibaini kuwa hadi kufikia mwezi Juni 2021, ni asilimia 11 tu ya kazi ya mradi ndiyo ilikuwa imekamilika na jumla ya shilingi bilioni 6.9 tayari zilikuwa zimeshalipwa. Niliarifiwa pia kuwa kutokana na utendaji duni wa mkandarasi, utekelezaji wa mradi ulisitishwa.

Nilibaini kuwa ucheleweshaji wa miradi hii ulitokana na changamoto mbalimbali zilizojitokeza katika utekelezaji wa miradi kama vile upungufu wa fedha za ruzuku kutoka Wizara ya Fedha na Mipango au upungufu katika mapato ya ndani ya mamlaka za maji, usimamizi duni wa miradi, na utendaji mbovu wa wakandarasi.

Ninapendekeza Serikali kupitia Wizara ya Maji iingilie kati ili kuhakikisha miradi yote ya maji safi na usafi wa mazingira inakamilishwa kwa wakati ili kuhakikisha kuna upatikanaji wa huduma ya maji safi na majitaka kwa wananchi.

13.3 Makosa katika Usomaji wa Mita na Taratibu za Utozaji Bili katika Mamlaka za Maji

Mkataba wa makubaliano kati ya mamlaka za maji na Wizara ya Maji unazitaka mamlaka za maji kuwa na ufuatiliaji endelevu wa uzalishaji na usambazaji wa maji kwa kuzingatia wingi na ubora wa maji. Aidha, mkataba unazitaka mamlaka za maji safi na usafi wa mazingira kufunga mita kwa madhumuni ya kupima kiasi cha maji yanayozalishwa na kusambazwa kwa wateja.

Mapitio yangu yalibaini kuwa, katika rejista ya malalamiko ya wateja kwa kipindi cha miaka mitatu kuanzia mwaka 2018/19 hadi 2020/21 mamlaka za maji safi na usafi wa mazingira inayotunzwa na Mamlaka ya Udhibiti wa Huduma za Nishati na Maji ina jumla ya malalamiko 228 ambayo yanahusiana na masuala ya bili. Kati ya hayo, malalamiko 30 sawa na asilimia 13 yalikuwa hayajatatuliwa kufikia tarehe 30 Juni 2021.

Pia, mapitio yangu ya uendeshaji wa Mamlaka za Maji Safi na Usafi wa Mazingira za Dar es Salaam, Dodoma na Mbeya yalibaini kuwa mamlaka hizo zilitoza bili kwa baadhi ya wateja wao kutokana na makadirio badala ya maji halisi yaliyotumika.

Katika Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Dar es Salaam niligundua kuwa wateja 1,207 wa jumla ya shilingi bilioni 3.7 walitozwa bili kwa kukadiriwa kwa mwaka bila ya usomaji wa mita hali inayoweza kusababisha utozaji wa bili wa chini au juu kwa wateja. Aidha, katika Mamlaka hii nilibaini uendelevu wa usambazi wa maji kwa wateja 31,837 wenye deni la shilingi bilioni 7.8 kinyume na sera ya Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Dar es Salaam ambayo hutaka ulipaji wa madeni ndani ya siku 30.

Vilevile, katika Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Mbeya nilibaini wateja 402 walitozwa shilingi milioni 79 kwa bei elekezi ya kukadiria bila usomaji wa mita kwa mwaka mzima. Pia, katika Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Namtumbo jumla ya wateja 1,168 (sawa na asilimia 62 ya wateja wote) walilipishwa shilingi 4,500 kwa mwezi (sawa na shilingi milioni 63 kwa mwaka) bila kuzingatia usomaji wa mita.

Zaidi ya hayo, katika Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Mwanza nilibaini kuwa shilingi milioni 381 zilitambuliwa kama mapato kutoka kwa wateja waliokatishiwa huduma na hivyo kutozwa bili kimakosa.

Ni maoni yangu kuwa mapungufu yaliyobainika yalisababishwa zaidi na kutofanyika kwa uchunguzi wa wateja, uhakiki wa mita, na udhibiti duni wa taratibu za bili.

Ninapendekeza kwa mamlaka za maji safi na usafi wa mazingira zishughulikie hitilafu zilizoainishwa hapo juu kwa kuchukua hatua na kudhibiti usomaji wa mita na taratibu za utozaji bili ili kuhakikisha bili halisi zinatolewa ambazo zitatokana na matumizi halisi ya maji.

13.4 Ucheleweshaji wa Makusanyo ya Madeni katika Mamlaka za Maji Safi na Usafi wa Mazingira Shilingi Bilioni 104.96

Ufanisi katika ukusanyaji wa mapato katika mamlaka za maji safi na usafi wa mazingira unapimwa katika ufanisi wa ukusanyaji wa madeni. Sera ya mikopo ya mamlaka za maji safi na usafi wa mazingira zinataka kulipa bili ya maji na usaf wa mazingira ndani ya mwezi unaofuata na kuwasitishia wateja huduma hizo kama watalimbikiza bili zao kwa zaidi ya siku 90 bila kulipa.

Mapitio yangu yamebaini kuwa mamlaka za maji safi na usafi wa mazingira bado zinakabaliwa na ongezeko la madeni na matatizo katika ukusanyaji wa madeni ambayo hayajalipwa kwa zaidi ya muda wa ukomo wa malipo.

Katika mwaka 2020/21, nilibaini kuwa mamlaka 23 za maji safi na usafi wa mazingira zilikuwa na deni la shilingi bilioni 104.96 ikilinganishwa a shilingi bilioni 112.40 za mwaka 2019/20. Deni hili limetokana na kusambaza huduma za maji na usafi wa mazingira kwa taasisi za Serikali na taasisi nyingine (biashara,viwanda na dini) **Jedwali Na. 50.**

Jedwali Na. 50: Wadaiwa wa Mamlaka za Maji Safi na Usafi wa Mazingira

Na.	Mamlaka za Maji	2019/20 (Sh. Milioni)	2020/21 (Sh. Milioni)
1	Dar es Salaam	58,165.64	45,837.23
2	Mwanza	6,705.41	7,039.29
3	Dodoma	6,596.58	6,434.07
4	Mbeya	5,863.61	6,263.26
5	Tanga	5,460.36	5,579.85
6	Kahama-Shinyanga	3,818.42	5,355.51
7	Moshi	4,572.02	5,003.53
8	Arusha	1,714.52	3,625.44
9	Morogoro	2,748.14	2,832.71
10	Musoma	2,167.94	2,488.14
11	Mtwara	1,860.82	2,405.63
12	Iringa	1,492.71	1,815.64
13	Kahama	1,771.95	1,748.71
14	Shinyanga	1,886.69	1,625.01
15	Tabora	1,971.13	1,472.11
16	Songea	1,692.80	1,412.78
17	Bukoba	768.41	834.27
18	Lindi	786.21	776.27
19	Singida	606.65	706.49

Na.	Mamlaka za Maji	2019/20 (Sh. Milioni)	2020/21 (Sh. Milioni)
20	Masasi Nachingwea	672.79	587.84
21	Sumbawanga	557.84	528.64
22	Babati	446.52	522.04
23	Bariadi	69.97	65.18
	Jumla	**112,397.11**	**104,959.65**

***Chanzo**: Repoti za Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira, 2021*

Hali hii ina maana kuwa hatua zilizochukuliwa na mamlaka za maji safi na usafi wa mazingira kuhakikisha fedha zinakusanywa kwa wakati hazikutosheleza.

Kutorejeshwa kwa madeni kunaathiri ukwasi wa mamlaka za maji safi na usafi wa mazingira na hivyo kusababisha matatizo ya kifedha katika kukidhi mahitaji mengine ya uendeshaji.

Ninapendekeza Serikali izisaidie mamlaka za maji safi na usafi wa mazingira kuhakikisha hatua stahiki zinachukuliwa kukusanya madeni na uwezeshaji wa utendaji kazi wa mamlaka za maji safi na usafi wa mazingira. Pia, mamlaka za maji safi na usafi wa mazingira zifikirie kufunga mita za malipo ya kabla ya matumizi ya maji ili kuzuia ukuaji wa madeni.

13.5 Upungufu wa Uzalishaji wa Maji katika Mamlaka za Maji Safi na Usafi wa Mazingira

Sheria ya Maji safi na Usafi wa Mazingira Na. 5 ya Mwaka 2019 inatoa mamlaka kwa mamlaka za maji safi na usafi wa mazingira kutoa huduma ya maji safi na majitaka katika miji na makundi yaliyotengwa. Mapitio yangu mamlaka 23 za maji safi na usafi wa mazingira yalibaini kuwapo kwa upungufu katika uzalishaji wa maji katika mamlaka 17 **Jedwali Na.51**.

Uapungufu huo ulitokana na kuchelewa kukamilisha utekelezaji wa miradi au Wizara ya Maji kutoa fedha pungufu na mapungufu katika kusimamia miradi hiyo. Upungufu huo wa maji husababisha mgao wa maji katika miji.

Jedwali Na. 51: Upungufu wa Uzalishaji Maji katika Miji

Na.	Mamlaka za Maji Safi na Usafi wa Mazingira	Kiasi cha Maji Kinachohitajika (M^3 kwa Siku)	Maji Yanayozalishwa (M^3 kwa Siku)	Mapungufu ya Maji (M^3 kwa Siku)	Mapungufu ya Maji (Asilimia)
1	Lindi	5,210.00	2,327.44	2,882.44	55%
2	Songea	17,897.00	9,000.00	8,897.00	50%
3	Morogoro	71,486.00	37,038.49	34,447.51	48%
4	Mwanza	154,000.00	80,383.26	73,616.74	48%
5	Arusha	109,000.00	60,000.00	49,000.00	45%
6	Masasi Nachingwea	11,973.00	6,793.00	5,180.00	43%
7	Singida	14,410.00	8500.00	5,910.00	41%
8	Dodoma	108,597.20	66,605.00	41,992.20	39%
9	Tabora	29,438.00	18,000.00	11,438.00	39%
10	Sumbawanga	11,600.00	7,500.00	4,100.00	35%
11	Dar es salaam	762,000.00	509,200.00	252,800.00	33%
12	Musoma	24,000.00	16,068.52	7,931.48	33%
13	Mbeya	88,000.00	59,500.00	28,500.00	32%
14	Mtwara	22,202.00	15,000.00	7,202.00	32%
15	Tanga	46,030.00	31,930.53	14,099.47	31%
16	Moshi	47,833.00	33,973.00	13,860.00	29%
17	Kahama	17,500.00	12,600.00	4,900.00	28%

***Chanzo**: Ripoti za Mamlaka za Maji Safi na Usafi wa Mazingira, 2021*

Pia, katika Mamlaka ya Maji safi na Usafi wa Mazingira Dodoma nilibaini kuwa maji kutoka katika mabwawa yaliyopo Swasa na Chamwino hayakukidhi viwango vya ubora vinavyokubalika.

Ninapendekeza Serikali kupitia Wizara ya Maji ihakikishe uzalishaji wa maji unaongezeka ili kuwezesha ukuaji wa usambazaji wa maji safi. Pia, lengo hili linaweza kufikiwa kwa kutoa fedha kwa wakati pamoja na ufuatiliaji wa karibu wa miradi inayotekelezwa.

13.6 Kutokuwapo kwa Miundombinu ya Majitaka

Mamlaka za mamlaka za maji safi na usafi wa mazingira zinalazimika kutoa huduma za usafi wa mazingira pamoja na kuhakikisha matibabu salama na utupaji wa majitaka katika maeneo yao ya huduma. Mkataba wa makubaliano kati ya Wizara ya Maji na mamlaka za maji safi na usafi wa mazingira mijini unazitaka mamlaka hizo zihakikishe zinatoa huduma ya majitaka na kufikia lengo la asilimia 40.

Katika ripoti yangu ya mwaka 2019/20 nilibainisha mamlaka za maji safi na usafi wa mazingira ambazo zilikuwa hazijaanza kujenga miundombinu ya majitaka. Kwa mwaka ya fedha 2020/21, mamlaka hizohizo bado zilikuwa hazijajenga miundombinu ya majitaka. Ucheleweshaji huu wa ujenzi unazuia maendeleo ya binadamu ambayo yanaimarishwa kupitia usambazaji wa maji safi na salama na upatikanaji wa huduma ya majitaka

Mamlaka za maji safi na usafi wa mazingira ambazo zilikuwa hazijajenga miundombinu ya majitaka ni Babati, Bukoba, Kahama, Sumbawanga, Singida, Lindi, Nzega, Namtumbo, Kyela na Korogwe.

Hali hii inatokana na uhaba wa fedha katika mamlaka za maji safi na usafi wa mazingira, kwani miradi hiyo inahitaji uwekezaji mkubwa ili kukamilika.

Ninapendekeza Serikali kupitia Wizara ya Maji itafute wafadhili au itumie vyanzo vya ndani ili kupata fedha za kuzisaidia mamlaka za maji safi na usafi wa mazingira kujenga mifumo ya majitaka.

SURA YA KUMI NA NNE

TATHMINI YA UTENDAJI WA TAASISI ZA ELIMU YA JUU, MAFUNZO NA UTAFITI

14.0 Utangulizi

Taasisi za elimu ya juu zinajumuisha vyuo vikuu, vyuo vikuu vishiriki, taasisi za elimu, vituo vya utafiti, vyuo vya mafunzo ya ufundi stadi, na taasisi zinazodhibiti na kusimamia maendeleo ya elimu kama vile Mamlaka ya Elimu Tanzania, Bodi ya Mikopo ya Elimu ya Juu, Tume ya Vyuo Vikuu Tanzania na Baraza la Taifa la Elimu ya Ufundi.

Vyuo vya Elimu ya Juu hupokea ruzuku ili kugharamia bajeti ya kawaida na maendeleo. Tathmini ya ufanisi wa utendaji wa taasisi za elimu ya juu na uwekezaji katika elimu na utafiti ni muhimu ili kuendeleza kujenga maarifa nchini. Wajibu wangu ni kutathmini juhudi za Serikali na Vyuo ili kufikia malengo katika kukuza elimu nchini.

Sura hii inabainisha mapungufu katika utendaji na usimamizi wa vyuo vya elimu ya juu pamoja na taasisi za mafunzo na utafiti. Inabainisha udhaifu na changamoto zinazoathiri ufanisi katika kufikia malengo makuu ya ufundishaji, utafiti na ushauri; usimamizi na maendeleo ya miundombinu; udahili wa wanafunzi; usimamizi wa ustawi wa wanafunzi; na kiwango cha matumizi ya habari, mawasiliano na teknolojia katika uendeshaji wa shughuli muhimu.

14.1 Mapungufu katika Usimamizi wa Taasisi/Vituo/Vitengo/Kampuni Tanzu Zinazoendeshwa na Vyuo vya Elimu ya Juu kwa ajili ya Malengo Maalumu

Taasisi, vituo, vitengo, na kampuni tanzu zinazoendeshwa na vyuo vya elimu ya juu vimeanzishwa ili kufikia malengo maalumu yanayohusiana na mafunzo, utafiti, ushauri na huduma zingine za kijamii. Nilibaini mapungufu mbalimbali katika kusimamia taasisi hizi kama inavyofafanuliwa hapa chini.

14.1.1 Mapungufu katika Usimamizi wa Kituo cha Teknolojia za Habari na Mawasiliano na Kitengo cha Uendelezaji wa Teknolojia za Ngozi

Taasisi ya Teknolojia Dar es Salaam (DIT) inatekeleza mradi wa uanzishaji wa Kituo cha Umahiri katika Teknolojia za Habari na Mawasiliano (TEHAMA) cha India na Tanzania tangu mwaka 2009. Nilibaini mapungufu yafuatayo katika usimamizi wa Kituo. Kwanza, Kituo hakikuwa na mpangomkakati, bajeti na mpangokazi wa mwaka kinyume na matakwa ya Aya ya 2.2.1.2(ix) ya Sera na Taratibu za Uendeshaji wa Mradi. Pili, kulikuwa na usimamizi duni wa vituo vya taarifa za jamii uliosababisha kufungwa kwa vituo tisa kati ya kumi bila maelezo yoyote. Tatu, kuanzishwa kwa kozi kabla ya kufanya utafiti au uchunguzi wa mahitaji ya soko kinyume na Aya ya 4.1 ya Sera na Taratibu za Uendeshajiwa Mradi. Nne, kuanzisha kozi na muundo wa ada bila idhini ya Kamati ya Ushauri ya Kituo au chombo kingine chenye mamlaka.

Kasoro hizi zilisababisha kufungwa kwa vituo kutokana na ukosefu wa utafiti wa kozi na mahitaji ya soko, na ukosefu wa mikakati ya kutafuta soko iliyosababisha idadi ndogo ya wanafunzi kudahiliwa. Nina shaka na kutokufikiwa kwa malengo ya uanzishaji wa Kituo Mahiri cha Teknolojia za Habari na Mawasiliano nchini.

Katika usimamizi wa Kitengo cha Uendelezaji wa Teknolojia za Ngozi nilibaini kuwa, Taasisi ya Teknolojia Dar es Salaam ilikuwa inaendesha Kitengo hicho bila mwongozo wa uendeshaji wa shughuli za usindikaji wa ngozi ambao unapaswa kuidhinishwa na Baraza la Taasisi. Pia, hakukuwa na mwongozo wa uchakataji na uzalishaji wa Ngozi; kulikuwa na utunzaji duni wa kumbukumbu za ngozi zilizopokelewa kwani hazikuwa na taarifa muhimu kama vile majina ya wateja, anuani, na vipimo vya uzito na unene. Pamoja na hayo, hakukuwa na bajeti, mpango wa uzalishaji wa kila mwaka, wala ripoti ya utendaji katika uzalishaji wa ngozi.

Hali hii ilisababishwa na Kituo kutokuwa na miongozo ya uendeshaji na usimamizi wake. Nina shaka kuwa Taasisi ya Teknolojia Dar es Salaam haitafikia malengo ya ukuaji wa teknolojia ya ngozi, kuzalisha wataalamu katika teknolojia ya ngozi, na uzalishaji mdogo

wa bidhaa za ngozi usioweza kuchangia gharama za uendeshaji wa Chuo.

Ninapendekeza Taasisi ya Teknolojia Dar es Salaam (DIT) ifanyie kazi kasoro zilizobainishwa na iweke udhibiti ili kukifanya Kituo kufanya kazi kwa ufanisi.

14.1.2 Uzalishaji Mdogo katika Kituo cha Kompyuta (UCC) na Kiwanda cha Uchapaji (DUP) katika Chuo Kikuu cha Dar es Salaam

Kituo cha Kompyuta (UCC) na Kiwanda cha Uchapishaji ni kampuni tanzu za Chuo Kikuu cha Dar es Salaam zilizoanzishwa kwa ajili ya kusimamia huduma za teknolojia za habari na mawasiliano (TEHAMA) na huduma za uchapishaji mtawalia.

Nilibaini kuwa Kituo cha Kompyuta kilipata faida ya shilingi milioni 124.47 sawa na asilimia 22 mwaka 2020/21 ikilinganishwa na lengo la kupata faida ya shilingi milioni 574 kwa mujibu wa mpangomkakati wa mwaka 2016/17 - 2020/21. Pia, nilibaini kuwa mapato yaliyopatikana yalipungua kutoka shilingi bilioni 7.8 mwaka 2016/17 hadi shilingi bilioni 5.07 mwaka 2020/21 sawa na upungufu wa asilimia 35 kinyume na lengo la mpangomkakati wake ambao ulipanga ukuaji wa asilimia 10 kila mwaka kuanzia mwaka 2016/17. Nilihusisha hali hii na utekelezaji duni wa mikakati ya kuboresha huduma na programu za mafunzo kulingana na wakati.

Katika Kiwanda cha Uchapishaji, nilibaini kuwa huduma za uchapishaji ambazo ndiyo chanzo kikuu cha mapato zilishuka kila mwaka. Katika miaka 2018/19 hadi 2020/21, mapato yalipungua kwa asilimia 50 kutoka shilingi milioni 57 hadi shilingi milioni 28 mtawalia. Nilihusisha kushuka huku kwa mapato na utendaji kazi duni na kutotekelezwa ipasavyo kwa mikakati ya uchapishaji na uhaba wa fedha.

Ninapendekeza Chuo Kikuu cha Dar es Salaam (a) kupitia Kituo cha Kompyuta kifanye utafiti wa soko kwa ajili ya kuanzisha kozi kulingana na mahitaji ya sasa ya soko na kuboresha kozi zilizopo; na (b) kupitia Kiwanda cha Uchapishaji kiboreshe huduma za uchapishaji kwa kuimarisha mikakati ya masoko, kuboresha

utawala na usimamizi, pamoja na kuweka katika teknolojia za kisasa kwenye huduma za uchapishaji.

14.1.3 Mapungufu katika Uendeshaji wa Kampuni ya Ushauri Elekezi wa Mazingira Jengekwa ya Chuo Kikuu cha Ardhi

Kampuni ya Ushauri Elekezi ya Mazingira Jengekwa ya Chuo Kikuu cha Ardhi ni kampuni tanzu ya Chuo Kikuu cha Ardhi iliyoanzishwa ili kutoa huduma za ushauri na kufanya shughuli za ujenzi. Katika ukaguzi wangu nilibaini mapungufu kadhaa yakiwemo miradi 11 jumla ya shilingi bilioni 4.85 haikuhamishwa ili kusimamiwa na Kampuni kinyume na madhumuni ya uanzishwaji wake; wafanyakazi saba wakiwemo viongozi wa juu hawakuajiriwa kinyume na matakwa ya uanzishaji wa Kampuni; na uongozi uliopo umekaimu nafasi kwa zaidi ya miaka miwili. Mapungufu mengine ni kutokamilika na kuidhinishwa kwa uandaaji wa mpangomkakati na mpango wa biashara kinyume na pendekezo la andiko la uanzishaji wa Kampuni la mwaka 2019.

Ninapendekeza Chuo Kikuu Ardhi na Kampuni ya Ushauri Elekezi wa Mazingira Jengekwa (a) waharakishe uhamishaji wa miradi yote kwenda katika Kampuni kama ilivyopangwa (b) wahakikishe Kampuni ina wafanyakazi waajiriwa kwa ajili ya utendaji kazi bora; na (c) wakamilishe uandaaji na uidhinishaji wa mpango mkakati na mpango wa biashara wa Kampuni.

14.1.4 Utendaji duni wa Vituo vya Uchapishaji Vinavyoendeshwa na Taasisi ya Elimu Tanzania (TET)

TET ilikuwa na vituo saba vya uchapishaji katika mikoa mbalimbali vyenye mashine za uchapishaji kila kimoja. Vituo vinne kati ya saba vinaendeshwa kibiashara kwa ajili ya kuzalisha faida na vitatu havikuwa vya kibiashara.

Nilibaini kuwa vituo viwili vya kibiashara vya uchapishaji vya Dar es Salaam na Mbeya kati ya vinne vilijiendesha kwa hasara; na vituo viwili visivyo vya kibiashara kati ya vitatu vilikuwa havifanyi kazi. Katika mwaka 2020/21, Vituo vya Dar es Salaam na Mbeya vilipata hasara ya uendeshaji ya shilingi milioni 43 na shilingi milioni 65 mtawalia; na vituo vya Tabora na Songea vilikuwa havifanyi kazi.

Hali hii ilisababishwa na kuwa na mashine zilizopitwa na wakati na hali mbaya ya miundombinu. Nina wasiwasi na ufanisi wa TET katika kufanikisha shughuli muhimu za uchapishaji.

Ninapendekeza Taasisi ya Elimu Tanzania iwekeze katika mashine za kisasa na kuboresha miundombinu katika vituo vya uchapishaji ili kuongeza ufanisi wake.

14.2 Mapungufu katika Utekelezaji wa Majukumu katika Taasisi za Elimu ya Juu

14.2.1 Usimamizi Duni wa Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi

Usimamizi wa elimu ya ufundi na mafunzo ya ufundi stadi uko chini ya Baraza la Taifa la Elimu ya Ufundi nchini. Baraza linasimamia uhakiki na udhibiti wa ubora wa elimu ya ufundi na mafunzo ya ufundi stadi katika vyuo vyote vya elimu ya ufundi. Kupitia ukaguzi wangu nilibaini mapungufu mbalimbali katika kusimamia ya elimu ya ufundi na mafunzo ya ufundi stadi kama inavyofafanuliwa hapa chini.

Nilibaini kuwa Mamlaka ya Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi ilifanya ukaguzi wa ubora katika vituo 73 tu kati ya vituo 779 vya ufundi stadi vilivyosajiliwa sawa na asilimia 9 kinyume na matakwa ya Kifungu cha 4 (1) (a) hadi (n) cha Sheria ya Mamlaka ya Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi ya Mwaka 1994 na Mpangomkakati wake unaoitaka Mamlaka kufanya ukaguzi wa ubora kwa asilimia 50 ya vituo vya ufundi stadi vilivyosajiliwa kila mwaka.

Nina shaka kuwa vituo ambavyo havijakaguliwa, huenda visifikie viwango vya mafunzo ya ufundi stadi vinavyohitajika na bado visibainike; hali inayoweza kuvipa mwanya wa kutoa elimu ya ufundi isiyo na ubora pamoja na kuzalisha wahitimu wasio na uwezo.

Zaidi ya hayo, katika Mamlaka ya Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi nilibaini idadi kubwa ya wanafunzi ikilinganishwa na idadi ya walimu. Tathmini yangu katika baadhi ya vituo vya mamlaka hiyo ilibaini uwiano wa mwalimu mmoja kwa wanafunzi zaidi ya 50 wa mafunzo ya ufundi stadi katika baadhi ya programu

kinyume na kiwango cha 1:16 hadi 1:20 kwa makundi A, B na C na kwa kundi D ni 1:5 kama inavyotakiwa katika Mwongozo wa Programu za Mafunzo ya Ufundi Stadi na mwongozo na taratibu za mafunzo kuhusu uwiano wa walimu kwa kila darasa. Hali hii ilisababishwa na upungufu wa idadi ya walimu wa ufundi unaoikabili mamlaka hiyo. Nina shaka kuwa, walimu waliopo wanazidiwa kazi jambo linaloweza kuhatarisha ubora wa mafunzo ya ufundi stadi unaotolewa kwa wanafunzi.

Ninapendekeza Serikali kupitia Mamlaka ya Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi (a) iwekeze rasilimali zaidi katika ukaguzi wa ubora wa vituo vya mafunzo ya ufundi stadi, na idadi kubwa ya vituo vikaguliwe kila mwaka; na (b) iajiri na kutoa mafunzo kwa walimu zaidi wa mafunzo ya ufundi stadi kwa ajili ya kuimarisha ubora wa elimu ya ufundi stadi nchini.

Katika Baraza la Taifa la Elimu ya Ufundi nilibaini kuwa Baraza lilikuwa haliidhinishi mitaala kwa wakati. Udhibitishaji wa mitaala ulichukua wastani wa miezi saba badala ya miezi mitatu baada ya mtaala kuwasilishwa na mteja na ada ya maombi kulipwa kinyume na Aya ya 5.1 ya Mkataba wa Huduma kwa Wateja wa Baraza wa Mwaka 2019.

Nina shaka kuwa, taasisi za mafunzo zinaweza kutoa mafunzo kwa wanafunzi kwa kutumia mitaala isiyoidhinishwa au iliyopitwa na wakati kwa sababu ya kuchelewa kuhakikiwa na kuidhinishwa kwa mitaala mipya.

Ninapendekeza Baraza la Taifa la Elimu ya Ufundi liimarishe udhibiti wa kufuatilia na kuidhinisha kwa wakati mitaala inayowasilishwa.

14.2.2 Usimamizi Duni wa Shughuli za Utafiti na Ushauri

Majukumu muhimu ya vyuo vikuu ni kutoa elimu na maarifa kwa kufundisha, utafiti, ushauri na huduma kwa jamii. Kazi hizi huchangia kukuza maendeleo ya kiuchumi, kijamii na kiteknolojia kwa jamii. Kupitia ukaguzi wa utekelezaji wa majukumu ya vyuo vikuu nilibaini mapungufu mbalimbali katika kufanya tafiti na ushauri katika vyuo kama inavyofafanuliwa hapa chini.

Nilibaini kuwa, Chuo Kikuu Kishiriki cha Elimu Dar es Salaam (DUCE) kilitekeleza shughuli chache za utafiti ikilinganishwa na idadi ya wanataaluma waliopo. Taarifa ya takwimu ya Chuo juu ya tafiti zilizofanywa na wanataaluma 227 katika uandishi wa vitabu, sura za vitabu, Makala za majarida, ripoti za utafiti na sera, na mawasilisho katika mikutano na makongamano zilionesha kuwa katika mwaka wa ukaguzi huu, Chuo kilichapisha kitabu kimoja, sura moja ya kitabu inayojitegemea, na makala 76 za majarida. Pia, kulikuwa na mawasilisho 9, matokeo ya utafiti mawili katika mikutano na makongamano, na hakukuwa na ripoti ya utafiti inayojitegemea iliyotolewa. Uwiano wa kazi za utafiti zilizofanyika dhidi ya idadi ya wanataaluma inabainisha kuwa ni wanataaluma wachache tu ndio walifanya utafiti. Zaidi ya hayo, Chuo Kishiriki cha Elimu Dar es Salaam kilitoa huduma tatu tu za ushauri ikilinganishwa na nne katika mwaka uliopita. Hali hii inasababishwa na ukosefu wa mpangomkakati wa muda mrefu katika ufanyaji wa utafiti na ushauri; uwezo mdogo wa wanataaluma katika kushindania kazi za ushauri na utafiti; na ukosefu wa mkakati wa ushindani katika soko la huduma za ushauri. Hivyo, kazi muhimu za Chuo kuhusu utafiti na ushauri hazikutekelezwa ipasavyo.

Ninapendekeza Chuo Kishiriki cha Elimu Dar es Salaam (a) kibuni mpangomkakati wa muda mrefu wa kuboresha shughuli za utafiti na huduma za ushauri kwa kuzingatia idadi iliyopo ya wafanyakazi na rasilimali nyinginezo; na (b) kiongeze uwekezaji katika kuwajengea uwezo wafanyakazi na katika rasilimali zingine kwa ajili ya shughuli za utafiti na ushauri.

Katika Chuo Kikuu cha Dodoma (UDOM) nilibaini kuwa hakukuwa na udhibiti wa kutosha katika kusimamia mikataba ya utafiti na ushauri. Baadhi ya mikataba ya ushauri ilisainiwa na wafanyakazi badala ya Chuo, kisha wafanyakazi kukiarifu Chuo juu ya mikataba waliyosaini. Ni vigumu kubaini mikataba yote iliyoingiwa na wafanyakazi kutokana na kukosekana kwa utaratibu wa kufuatilia mikataba yote ya ushauri iliyoingiwa na wafanyakazi na wadau mbalimbali. Zaidi ya hayo, mikataba ya utafiti iliyoingiwa kati ya Chuo na wafadhili iliachwa kwa waratibu kwa ajili ya utekelezaji bila utaratibu na usimamizi wa Chuo. Hakukuwa na udhibiti wa ubora wa shughuli za utafiti na ushauri. Nina shaka Chuo kinaweza

kupoteza sifa iwapo utekelezaji wa mikataba hiyo hautakidhi matarajio ya wateja au iwapo haitakamilishwa.

Ninapendekeza Chuo Kikuu cha Dodoma kihakikishe udhibiti wa usajili na ufuatiliaji wa shughuli za utafiti na ushauri unaimarishwa, na mikataba yote isainiwe na wale tu walioidhinishwa na Chuo.

Chuo Kikuu cha Kilimo Sokoine kilifanya kazi 30 tu za ushauri na kuzalisha mapato ya shilingi milioni 2 tu sawa na asilimia 1 ya malengo ya mwaka ya mapato ya shilingi milioni 204. Idadi ya kazi za ushauri zilizofanywa zilikuwa chache ikilinganishwa na wanataaluma 500 waliopo. Pamoja na hayo, nilibaini mapungufu mbalimbali katika usimamizi wa kazi za ushauri yakiwemo kukosekana kwa sera ya ushauri iliyoidhinishwa; Ofisi ya Ushauri ilikuwa haijaanza kufanya kazi tangu iwekwe katika mpango wa mwaka 2016; na hakukuwa na mkakati wa muda mrefu katika kazi za ushauri. Nina shaka kuwa, Chuo hakitekelezi mojawapo ya shughuli zake muhimu kwa ufanisi na kuzalisha mapato duni kutokana na huduma za ushauri kwa ajili ya kusaidia bajeti ya Chuo.

Pia, nilibaini kuwa Chuo hicho hakikufanya uhakiki wa ubora na ufuatiliaji katika shughuli za utafiti, ushauri na huduma za jamii kinyume na matakwa ya Sera ya Uhakiki Ubora ya Chuo Kikuu cha Sokoine ya mwaka 2017.

Ninapendekeza Chuo Kikuu cha Kilimo Sokoine (a) kibuni mpangomkakati wa muda mrefu wa kuboresha shughuli za ushauri kwa kuzingatia nguvukazi iliyopo na rasilimali zingine kwa ajili ya kuongeza huduma za ushauri na mapato ya chuo (b) kihuishe Ofisi ya Ushauri na kuidhinisha kikamilifu sera ya ushauri ya Chuo; na (c) kihakikishe huduma za uhakikisho wa ubora zinafanywa kwa huduma za utafiti, ushauri na huduma zingine zitolewazo kwa jamii.

14.2.3 Kukosekana kwa hatimiliki na kutowafikishia wakulima teknolojia za kilimo zilizotafitiwa na Kituo cha Zana za Kilimo na Teknolojia Vijijini

Nilibainisha kuwa, Kituo cha Zana za Kilimo na Teknolojia Vijijini (CARMATEC) hakina hatimiliki na hakimiliki za vumbuzi na ubunifu wa teknolojia 12 zilizovumbuliwa katika mwaka wa ukaguzi. Pia, nilibaini kuwa teknolojia mbadala za mashine za kilimo hazikuweza kuhamishiwa kwa watumiaji ili ziweze kutumika. Hali hii ni kinyume na Kifungu cha 15 (1) na (2) na Kifungu cha 4 (1) cha Sheria ya Kituo cha Zana za Kilimo na Teknolojia Vijijini ya Mwaka 1981.

Nina shaka kuwa, ubunifu na uvumbuzi wa Kituo unaweza kuibiwa na kusababisha upotevu wa rasilimali za umma ambazo tayari zimetumika; na teknolojia mbadala za kilimo zilizotengenezwa haziwezi kufaidisha wakulima vijijini kwa uzalishaji katika kilimo.

Ninapendekeza Serikali kupitia Kituo cha Zana za Kilimo na Teknolojia Vijijini (a) ihakikishe inapata hatimiliki, hakimiliki au hataza kwa vumbuzi zilizofanywa; na (b) iendeleze na kufadhili mpango wa biashara unaosaidia uhamishaji wa teknolojia iliyoundwa kwa watumiaji ili kuwezesha watumiaji kutumia teknolojia husika.

14.2.4 Chuo Kikuu Ardhi Kuchakata Matokeo ya Mitihani Nje ya Mfumo

Nilibaini kuwa, Chuo Kikuu cha Ardhi (ARU) kilikuwa na udhibiti usioridhisha wa uchakataji wa matokeo ya mitihani. Matokeo ya mitihani yalichakatwa nje ya mfumo kabla ya kupakiwa kwenye mfumo; vilevile, matokeo ya mitihani hayakuingizwa kwa wakati kwenye mfumo. Kwa mfano, nilibaini kuwa matokeo ya mitihani ya muhula wa kwanza yalikuwa hayajaingizwa kwenye mfumo hadi mwisho wa muhula wa pili. Nina wasiwasi na uchakataji wa matokeo ya mitihani nje ya mfumo ambao unaweza kukabiliwa na makosa ya kibinadamu na upotoshaji wa kukusudia wa alama za wanafunzi.

Ninapendekeza Chuo Kikuu cha Ardhi kiimarishe mifumo yake ili uchakataji wote wa matokeo ya mitihani ufanyike katika mfumo.

14.2.5 Usimamizi Duni wa Ukusanyaji wa Mikopo ya Wanufaika wa Bodi ya Mikopo ya Wanafunzi wa Elimu ya Juu

Nilibaini kuwa Bodi ya Mikopo ya Wanafunzi wa Elimu ya Juu (HSELB) haikufikia malengo ya mwaka ya kuwatafuta wanufaika 35,000 wa kurejesha mikopo kwa mwaka wa fedha 2020/21 na kuwafikia jumla ya waajiri 5,842. Bodi ya Mikopo ya Wanafunzi wa Elimu ya Juu iliwapata wanufaika wa mikopo 26,696 (sawa na asilimia 76 ya lengo la mwaka) na iliwafikia waajiri 2,677 (sawa na asilimia 46 ya lengo) wenye wanufaika wa mikopo na wanaotekeleza jukumu la kuwasilisha makato ya mikopo. Zaidi ya hayo, hakukuwa na wanufaika wa mikopo wanaoishi nje ya nchi waliopatikana. Hali hii ni kinyume na matakwa ya mwongozo wa urejeshaji wa mikopo ya mwaka 2019. Hali hii imesababishwa na mikakati isiyoridhisha ya urejeshaji wa mikopo kutoka kwa wanufaika ambao wanatakiwa kuanza kulipa. Nina shaka na uwezo wa kifedha wa Bodi ya Mikopo ya Wanafunzi wa Elimu ya Juu katika utoaji wa mikopo ya baadaye kwa wanafunzi wa elimu ya juu kwa vile mikopo iliyoiva ya shilingi bilioni 185 haijakusanywa.

Ninapendekeza Bodi ya Mikopo (a) iweke mikakati ya kuwatafuta wanufaika na waajiri; na (b) iishirikishe Wizara ya Mambo ya Nje na Ushirikiano wa Afrika Mashariki na Balozi za Tanzania ng'ambo ili zisaidie kufuatilia na kurejesha mikopo kutoka kwa wanufaika wanaoishi nje ya Tanzania.

14.2.6 Idadi Ndogo ya Waratibu wenye Sifa katika Taasisi ya Elimu Tanzania (TET)

Nilibaini kuwa, Taasisi ya Elimu Tanzania haikuwa na waratibu wenye sifa stahiki kwa ajili ya kusimamia ukuzaji mitaala, mafunzo ya watekelezaji wa mitaala, na utoaji wa huduma zinginezo za maendeleo kwa masomo 15 kinyume na mpangomkakati wake wa kuimarisha uwezo wa taasisi katika kutekeleza majukumu yake kwa ufanisi. Mathalani, masomo 15 hayakuwa na waratibu wa somo husika. Hali hii imesababishwa na ukosefu wa kibali cha kuajiri wafanyakazi wenye sifa katika masomo husika. Nina shaka kuwa mitaala ya masomo husika inaweza isiendelezwe ipasavyo.

Ninapendekeza Taasisi ya Elimu Tanzania na Ofisi ya Rais - Menejimenti ya Utumishi wa Umma na Utawala Bora kuajiri waratibu wa fani husika kwa ajili ya kuandaa mitaala kwa masomo yanayohusika.

14.2.7 Usimamizi duni wa fedha za Maendeleo ya Ujuzi na Mfuko wa Elimu wa Mamlaka ya Elimu Tanzania

Nilibaini kuwa, Mamlaka ya Elimu Tanzania haikutembelea miradi ili kuhakiki na kufuatilia utekelezaji wa miradi ya Mfuko wa Kuendeleza Ujuzi ya shilingi bilioni moja zilizotolewa kwa taasisi 61. Hakukuwa na ziara zilizofanywa kwa watoa mafunzo ili kuhakiki utekelezaji wa miradi hadi muda wa utekelezaji wa miradi unaisha. Hali hii ilikuwa kinyume na matakwa ya mpango wa miradi ya Mfuko wa Elimu katika uendeshaji wa vikundi vilivyo katika mazingira magumu. Hali hii ilisababishwa na upungufu wa wafanyakazi, magari, na kuchelewa kusainiwa kwa makubaliano ya ushirikiano na Mfuko wa Maendeleo ya Jamii Tanzania (TASAF).

Nina shaka kuwa, miradi inaweza isitekelezwe ipasavyo na kusababisha matumizi mabaya ya fedha za umma bila Mfuko wa Elimu kujua au kushindwa kusahihisha kwa wakati makosa yaliyobainika.

Ninapendekeza Mfuko wa Elimu wa Mamlaka ya Elimu Tanzania na Serikali kutoa rasilimali za kutosha na kushirikisha Mfuko wa Maendeleo ya Jamii Tanzania kwa ufuatiliaji na uhakiki kwa wakati wa miradi.

Pia, nilibaini kuwa, halmashauri za wilaya zilichukua muda mrefu kutoa fedha kwa watekelezaji wa miradi ya elimu inayosimamiwa na Mamlaka ya Elimu Tanzania. Kwa mfano, nilibaini kuwa shilingi bilioni 1.6 zilizotolewa na Mamlaka ya Elimu Tanzania kwa ajili ya miradi 24 ya elimu kupitia halmashauri za wilaya, zililipwa katika shule husika baada ya miezi minne. Kwa mujibu wa mikataba kati ya Mamlaka ya Elimu Tanzania na watekelezaji, miradi ilitakiwa kukamilika ndani ya miezi minne baada ya kutolewa kwa fedha kutoka Mamlaka ya Elimu Tanzania. Hata hivyo, miradi hiyo

haikukamilika ipasavyo kutokana na ucheleweshaji wa fedha kutoka halmashauri za wilaya.

Nina shaka kuwa, ucheleweshaji wa fedha kutoka halmashauri kwa miezi minne ni muda mrefu sana na uliathiri ukamilishaji kwa wakati wa miradi na fedha zinaweza kutumika vibaya.

Ninapendekeza Mamlaka ya Elimu Tanzania na Ofisi ya Rais - TAMISEMI waweke udhibiti utakaowezesha fedha zinazotolewa na Mamlaka ya Elimu Tanzania kupelekwa kwa watekelezaji wa miradi mara moja.

14.2.8 Uwezo Mdogo wa Vyuo vya Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi wa Kudahili Idadi Kubwa ya Vijana Wanaoingia katika Soko la Ajira Bila Ustadi za Kazi

Taarifa ya mwelekeo wa elimu ya ufundi na mafunzo ya ufundi stadi iliyotolewa na Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia Julai 2021 inakadiria kuwa zaidi ya wahitimu milioni moja wa shule za msingi na sekondari hukatisha elimu kila mwaka na kuingia katika soko la ajira.

Ili kuhakikisha nguvukazi hii ina ujuzi na stadi zinazohitajika, Serikali inatoa fursa mbadala za elimu ya ufundi na mafunzo ya ufundi stadi ili kuzalisha mafundi, mafundi stadi na wataalamu wengine ambao wanaendana na soko la sasa la ajira na kuongeza uwezo wa kujiajiri na kuajiriwa katika sekta binafsi. Elimu ya ufundi na mafunzo hayo ya ufundi stadi yanasimamiwa na Mamlaka ya Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi na Baraza la Taifa la Elimu ya Ufundi pamoja na vyombo vingine na taasisi binafsi.

Mapitio yangu ya utoaji wa ujuzi na elimu ya ufundi stadi yalibaini uandikishaji mdogo wa wanafunzi katika vituo vya mafunzo ya ufundi na elimu ya ufundi stadi vya Serikali. Licha ya idadi ya wanafunzi walioandikishwa kuongezeka kuanzia mwaka 2017/18 hadi 2020/21, idadi ya wanafunzi walioandikishwa kwa mwaka ni ndogo ikilinganishwa na idadi ya vijana wanaoingia kwenye soko la ajira kila mwaka bila ujuzi wa kazi unaohitajika (**Jedwali 52**). Kwa mfano, mwaka 2020/21 wanafunzi 214,878 tu sawa na asilimia 21 walipata elimu ya ufundi na mafunzo ya ufundi stadi na katika vituo

vya Serikali ikilinganishwa na zaidi ya vijana 1,000,000 wanaokatisha safari yao ya kielimu kila mwaka, na wanafunzi 119,000 sawa na asilimia 12 waliopata elimu ya ufundi na mafunzo ya ufundi stadi kupitia taasisi zinazomilikiwa na watu binafsi (**Jedwali Na.52**). Hivyo, zaidi ya wahitimu 666,122 wa shule za msingi na sekondari waliokatisha safari yao ya elimu waliingia kwenye soko la ajira bila ujuzi wa kazi unaohitajika.

Jedwali Na. 52: Uandikishaji wa Wanafunzi kila Mwaka katika Vituo vya Serikali na Binafsi

	Wanafunzi waliodahiliwa						
Mwaka	Vituo vya Ufundi Stadi (VETA)	Vyuo Vilivyosajili wa na NACTE	Vyuo Vilivyo chini ya Serikali Kuu	Vyuo Vilivyo chini ya Serikali za Mitaa	Jumla ya Udahili (Serikali)	Vyuo vya Binafsi	Jumla Kuu
2017/18	44,176	12,247	10,304	1,022	67,749	80,109	**147,858**
2018/19	46,554	13,428	13,500	1,363	74,845	125,178	**200,023**
2019/20	144,066	16,130	7,492	855	168,543	60,093	**228,636**
2020/21	165,390	16,130	28,798	4,560	214,878	119,000	**333,878**

Chanzo: *Taarifa za Ukaguzi wa VETA, na Taarifa ya Tathmini ya Elimu ya Ufundi ya Wizara ya Elimu, 2021*

Aidha, nilibaini idadi ya wanafunzi walioandikishwa na Mamlaka ya Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi ilivuka idadi inayohitajika na vituo, wakati vituo vya elimu ya ufundi na mafunzo ya ufundi stadi vinavyosimamiwa na Serikali Kuu na serikali za mitaa havikudahili kulingana na uwezo wake kwa takribani asilimia 31 (**Jedwali Na. 53**).

Jedwali Na. 53: Uwezo wa Uandikishaji Usiotumika wa Vituo Vinavyomilikiwa na Serikali Kuu na Serikali za Mitaa

	Idadi ya Wanafunzi			
Mmiliki wa Taasisi	**Uwezo**	**Matumizi**	**Matumizi Kidogo**	**Asilimia ya Matumizi**
Serikali Kuu	42,000	28,798	13,202	31
Serikali za Mitaa	6,500	4,560	1,940	30
Jumla Ndogo	**48,500**	**33,358**	**15,142**	**31**
Mamlaka ya Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi	160,000	165,390	0	Matumizi Zaidi ya Uwezo
Jumla Kuu	**208,500**	**198,748**	**15,142**	

Chanzo: Taarifa za Hesabu za Mamlaka ya Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi Zilizokaguliwa, 2020/21

Ingawa Mamlaka ya Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi ilidahili wanafunzi wengi zaidi ya uwezo wake, bado kulikuwa na idadi kubwa ya wanafunzi ambao hawakusajiliwa kutokana na uwezo mdogo wa vituo vya Mamlaka ya Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi. Kwa miaka mitano mfululizo, Mamlaka ya Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi imeweza kupokea wastani wa asilimia 43 tu ya maombi yote. Hali hii inamaana kuwa Mamlaka haijafikia hata asilimia 50 ya kudahili maombi yote yaliyopokelewa (**Jedwali Na. 54**).

Jedwali Na. 54: Waombaji wa Mamlaka ya Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi: Waliodahiliwa na Waliokosa

Mwaka wa Masomo	Mwaka 2017	Mwaka 2018	Mwaka 2019	Mwaka 2020	Mwaka 2021	Jumla
Jumla ya Idadi ya Waombaji wa Kujiunga na Mamlaka ya Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi	13,642	14,124	15,661	15,415	12,094	70,936
Idadi ya Waombaji - Waliochaguliwa/ Waliofaulu	5,853	6,202	5,982	6,233	6,545	30,815
Idadi ya Waombaji - Hawajachaguliwa	7,789	7,922	9,679	9,182	5,549	40,121
Asilimia ya Waliofaulu dhidi ya Waombaji	**43**	**44**	**38**	**40**	**54**	**43**

Chanzo: Mfumo wa Kutunza Taarifa wa Wanafunzi wa Mamlaka ya Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi

Nina shaka kuwa na zaidi ya wahitimu 666,122 wa shule za msingi na sekondari ambao wanakatisha safari yao ya elimu kila mwaka na kuingia katika soko la ajira bila ujuzi wa kazi unaohitajika na huenda wasipate elimu ya ufundi na mafunzo ya ufundi stadi. Hali hii inaonesha kuwa, vituo vya elimu ya ufundi na mafunzo ya ufundi stadi vinavyosimamiwa na Serikali Kuu na serikali ya Mitaa vina uwezo usiotumika huku idadi kubwa ya wahitimu wa shule za msingi na sekondari wakimaliza safari yao ya elimu kila mwaka na kuingia kwenye soko la ajira bila stadi za kazi.

Ninapendekeza Serikali (a) ipanue miundombinu iliyopo ya vyuo vya ufundi; (b) ianzishe vyuo vipya vya elimu ya ufundi na mafunzo ya ufundi stadi, na kuimarisha mafunzo pamoja na zana

za kufundishia; na (c) ihakikishe uwezo wote uliopo katika vituo vya Serikali kuu na Serikali za mitaa unatumika kudahili na kusomesha wanafunzi wengi zaidi.

SURA YA KUMI NA TANO

UFANISI WA MAMLAKA ZA UDHIBITI KATIKA KUTEKELEZA MAJUKUMU YAO

15.0 Utangulizi

Mamlaka za udhibiti zinajumuisha mashirika ya umma au wakala za Serikali zilizoanzishwa kwa sheria mbalimbali ili kutimiza wajibu wa kusimamia mienendo ya sekta maalumu katika kuzingatia matakwa ya sheria, kanuni na taratibu zilizowekwa katika sekta husika ili kulinda maslahi ya umma na Serikali. Mamlaka za udhibiti zina majukumu kama vile kufanya ukaguzi kwenye huduma au bidhaa zinazodhibitiwa; kuandaa miongozo na maelekezo ya kusimamia huduma hizo; kutoa bei elekezi ya bidhaa na huduma; usajili na kutoa leseni kwa huduma husika na kwa watoa huduma.

Kuna mamlaka za udhibiti 57 zilizoanzishwa na Serikali kutekeleza majukumu mbalimbali ya udhibiti nchini. Ukaguzi wangu ulihusisha mapitio ya mifumo ya mamlaka hizo ili kuangalia ufanisi wake katika jukumu la udhibiti wakati wa utekelezaji wa majukumu yao. Sekta zinazodhibitiwa ni pamoja na huduma za afya na vifaatiba zinazosimamiwa na Mamlaka ya Dawa na Vifaatiba Tanzania (TMDA); huduma za bima zinazosimamiwa na Mamlaka ya Usimamizi wa Bima Tanzania (TIRA); huduma za nishati zinazosimamiwa na Mamlaka ya Udhibiti wa Nishati na Maji (EWURA); na huduma za mawasiliano ya simu zinazosimamiwa na Mamlaka ya Udhibiti wa Mawasiliano Tanzania (TCRA). Zingine ni huduma za ulinzi wa ushindani wa kibiashara zinazosimamiwa na Tume ya Ushindani (FCC); na huduma za sekta ya usafiri wa nchikavu (barabara, reli, na usafiri wa kebo) zinazosimamiwa na Mamlaka ya Udhibiti wa Usafiri Ardhini (LATRA).

Ukaguzi wangu, hata hivyo, ulibaini udhaifu na mapungufu katika baadhi ya maeneo, hususani udhaifu ulioonekana katika mifumo ya utawala na usimamizi wa vihatarishi, ikiwa pamoja na kukosekana kwa ukaguzi toshelevu kwenye huduma na sekta zinazokaguliwa; ukosefu wa miangozo ya kutosha; upungufu katika usimamizi, na upungufu katika utoaji wa hati za madai kwa wateja. Sura hii inaelezea kwa undani mapungufu yaliyobainika.

15.1 Ufanisi Katika Mchakato wa Usajili na Utoaji Leseni

15.1.1 Ufanisi Duni Kwenye Mchakato wa Utoaji Leseni

Ukaguzi wangu wa mashirika ya udhibiti yenye mamlaka ya kutoa leseni ulibaini mapungufu kadhaa yakiwamo Bodi ya Michezo ya Kubahatisha Tanzania (GBT) kutoa leseni kwa waendeshaji 60 wa michezo ya kubahatisha bila ya amana ya kutosha ambayo ni kama dhamana ya usalama na ulinzi kwa ajili ya kuwalinda wateja wa michezo hiyo. Amana hiyo inaweza kutumika inapotokea waliopewa leseni za uendeshaji wa michezo hiyo wameshindwa kulipa madeni ya wateja wao kama inavyotakiwa na Kifungu cha 18A cha Sheria ya Michezo ya Kubahatisha [kama ilivyorekebishwa mwaka 2019]. Kwa kutowasilisha dhamana, Bodi haiwezi kuwalinda wadau wa michezo ya kubahatisha iwapo waendeshaji wa michezo hiyo wataingia kwenye madeni na wateja wao.

Pia, mapitio yangu katika Mamlaka ya Eneo Maalum la Uzalishaji wa Bidhaa kwa Mauzo ya Nje (EPZA) kuhusiana na mchakato wa utoaji wa leseni kwa waombaji yalibaini ucheleweshaji wa kutoa leseni mpya kwa kampuni tisa za uwekezaji kwa kipindi cha kati ya siku 76 hadi 972. Aidha, nilipitia mkataba wao wa huduma kwa wateja ambao ni waraka wa msingi unaotumiwa na Mamlaka kwa ajili ya usimamizi wa wawekezaji; hata hivyo, mkataba huo haukuonesha muda ambao Mamlaka hutumia kutoa leseni. Kwa maoni yangu, ucheleweshaji wa kutoa leseni kwa kampuni za uwekezaji kunaweza kuwakatisha tamaa wawekezaji na matokeo yake wanaweza kuchagua kutowekeza Tanzania.

Ninapendekeza (a) Bodi ya Michezo ya Kubahatisha Tanzania ihakikishe waendeshaji wa michezo ya kubahatisha wana kiwango cha dhamana cha kutosha ili kulinda wateja iwapo mwenye leseni atashindwa kulipa madeni ya michezo ya kubahatisha, na (b) Mamlaka ya Eneo Huru la Uzalishaji wa Bidhaa kwa Mauzo ya Nje ichunguze sababu za ucheleweshaji wa leseni na ihakikishe kuwa maombi yanachakatwa ndani ya muda unaopaswa kuelezwa katika mkataba wa huduma kwa mteja.

15.1.2 Mapungufu Katika Usimamizi wa Wakandarasi, Wasanifu Majengo na Wakadiriaji majenzi, Wakaguzi na Wahasibu

Nilipitia rejista ya wakandarasi ya Bodi ya Usajili wa Makandarasi na kubaini kuwa, mwaka 2020/21 wakandarasi waliosajiliwa walikuwa 12,090, ambapo kati ya hao, wakandarasi 11,599 walikuwa wa kudumu; 284 walikuwa wa ubia; na 207 walikuwa wa muda mfupi wanaotoka nje ya nchi. Hata hivyo, katika mwaka 2020/2021, nilibaini Bodi haikufanya mapitio ya wakandarasi hao ili kubaini iwapo bado wanakidhi vigezo vya usajili kwa mujibu wa aina na madaraja yao ya usajili kinyume na Kifungu cha 4(q) cha Sheria ya Usajili wa Makandarasi, Sura ya 235, (kama ilivyorekebishwa mwaka 2002) inayoitaka Bodi kuwapitia wakandarasi waliosajiliwa ili kubaini kama bado wanakidhi vigezo.

Kutopitia rejista ya wakandarasi kunaweza kuwa kunasababishwa na mwanya uliopo kwenye Sheria ya Usajili wa Makandarasi, Sura ya 235, (kama ilivyorekebishwa mwaka 2002) ambayo inataka mapitio yafanywe kwa hiari ya Bodi na hivyo ni uamuzi wa Bodi kuamua ni lini uhakiki ufanyike.

Kwa maoni yangu, kushindwa kufanya mapitio ya rejista ya wakandarasi kunaweza kusababisha rejista hiyo kuwa na majina ya wakandarasi waliosajiliwa ambao hawakidhi vigezo.

Ninapendekeza Bodi ya Usajili wa Makandarasi ihakikishe ukaguzi wa wakandarasi unafanyika ili kubaini iwapo wakandarasi bado wanakidhi vigezo vya usajili kulingana na aina na madaraja yao ya usajili; na ipitie mwongozo ili kujumuisha takwa la uhakiki wa wakandarasi kufanyika kila mwaka.

Pia, mapitio yangu ya Bodi ya Usajili ya Wasanifu Majengo na Wakadiriaji Majenzi yalibaini kuwa Bodi ilikuwa na wataalamu 1,762 waliosajiliwa. Kati yao, 208 walihudhuria programu za maendeleo ya kitaalamu, na 1,554 hawakuhudhuria programu hizo kwa mwaka 2020/21 kinyume na Kifungu cha 81(2) cha Sheria Ndogo ya Wakadiriaji Majenzi ya mwaka 2015 inayomtaka msanifu au mkadiriaji majenzi aliyesajiliwa kuhudhuria programu za maendeleo ya kitaalamu kama ilivyoagizwa na Bodi na kupata

angalau saa 20 za programu za maendeleo ya kitaalamu kila mwaka. Hata hivyo, nilibaini kuwa, kati ya wataalamu 208 waliohudhuria programu za maendeleo ya kitaalamu, ni tisa tu ndiyo walifikisha saa kamili huku 199 wakiwa hawakufikisha saa zinazohitajika japo walihudhuria baadhi ya programu.

Kutotimiza saa za programu za maendeleo ya kitaalamu kunaweza kudhoofisha uwezo wao wa kitaaluma, ujuzi na ushindani wa wasanifu majengo na wakadiriaji majenzi.

Ninapendekeza Bodi ihakikishe wataalamu wote waliosajiliwa wanahudhuria mafunzo ya maendeleo ya kitaaluma na kufikisha saa kamili kama sheria inavyotaka ili kuweza kuboresha utendaji wenye tija wa wataalamu hao.

Katika Bodi ya Wahasibu na Wakaguzi nilibaini kulikuwa na wanachama 668 waliosajiliwa ambao hawakutimiza saa za programu za maendeleo ya kitaalamu kwa mwaka 2020/21. Wanachama 503 kati ya 668 walikuwa katika kundi la wahasibu washiriki wa umma walioidhinishwa (ACPA) wakati 103 walikuwa katika kundi la wahasibu wa umma walioidhinishwa (FCPA), na 62 walikuwa kwenye kundi la wahasibu washiriki wa umma wa muda walioidhinishwa (TACPA). Aidha, nilibaini Bodi ilitoa barua yenye Kumb. Na. CBC.110/118/01220 ya tarehe 28 Juni 2021 ili kuwaonya wahasibu na wakaguzi kwa kutokidhi matakwa ya sheria ya kuhudhuria programu hizo. Hata hivyo, ada ya adhabu kama ilivyoainishwa katika Jedwali la Tatu la Sheria Ndogo za Wahasibu na Wakaguzi wa Hesabu za mwaka 2017 haikutozwa.

Pia, nilibaini kuwa Bodi haikuwa na miongozo kwa ajili ya kuandaa mafunzo ya programu za maendeleo ya kitaalamu kama zana ya marejeo ya semina, warsha au uwasilishaji wa mafunzo kwa wanachama wake kuhusiana na mada za programu za maendeleo ya kitaalamu.

Kwa maoni yangu, kutofikia saa za programu za maendeleo ya kitaalamu kunaweza kusababisha kutokukuza na kudumisha umahiri na ujuzi wa taaluma; pia, kukosekana kwa mwongozo wa

utayarishaji wa mada kwa ajili ya mafunzo kunaweza kusiwe kumejikita kwenye mada zitakazoboresha umahiri katika utendaji.

Ninapendekeza Bodi ihakikishe wanachama ambao hawatii mwongozo wanaadhibiwa; na ihakikishe mwongozo kwa ajili ya kuandaa programu za maendeleo ya kitaalamu unaandaliwa na kutumika kwa ajili ya kuandaa mada zitakazotumika kwenye programu za maendeleo ya kitaalamu.

15.2 Ufanisi katika Upangaji na Usimamizi wa Ukusanyaji wa Ada Mbalimbali za Huduma

15.2.1 Kutotolewa Bei Elekezi ya Gesi Asilia kwa Soko la Ndani na Kutorejewa kwa Ada za Machapisho ya Mauzo ya Maji

Ukaguzi wangu ulibaini kuwa Mamlaka ya Udhibiti wa Huduma za Nishati na Maji (EWURA) huwa haitoi bei elekezi ya gesi asilia katika soko la ndani jambo ambalo ni kinyume na Kanuni ya 17 (1) na (2) ya Mafuta ya Petroli (Bei ya Gesi Asilia) za Mwaka 2020 inayotaka bei elekezi ya gesi asilia kwa soko la ndani kutolewa kila baada ya miezi sita.

Kwa maoni yangu, bei ya gesi asilia anayotozwa mtumiaji inaweza kuwa kubwa kuliko bei halisi ambayo ingeweza kutozwa kama Mamlaka ingekuwa inatoa bei elekezi ili kulinda maslahi ya watumiaji

Ninapendekeza kuwa Mamlaka ihakikishe bei elekezi ya gesi asilia inatolewa kama inavyotakiwa na sheria ili kulinda soko la ndani na maslahi ya wananchi kama watumiaji.

Aidha, mapitio yangu ya rejista ya machapisho ya ada za maji kwa mamlaka za maji safi na usafi wa mazingira yalibaini kuwa kwa mwaka 2020/21, mamlaka 49 kati ya 112 sawa na asilima 44 zilikuwa zinatumia machapisho ya ada za maji yaliyoisha muda wake.

Menejimenti ya EWURA ilinitaarifu kuwa tarehe 18 Januari 2021 iliagizwa na Wizara ya Maji kusitisha machapisho mapya ya ada za maji yaliyokusudiwa kuanza kutumika tarehe 1 Januari 2021 huku

Wizara ikisisitiza machapisho ya ada yaliyokuwapo kuendelea kutumika hadi itakapotangazwa tena na Wizara.

Ninapendekeza Serikali kupitia Mamlaka ya Udhibiti wa Huduma za Nishati na Maji ipitie kwa umakini na kwa wakati bei elekezi za huduma ya maji ili kuziwezesha mamlaka za majisafi na usafi wa mazingira kujitegemea huku zikitoa huduma bora kwa wateja wake.

15.2.2 Mapungufu Katika Usimamizi wa Ukusanyaji wa Ada na Tozo Mbalimbali

Ukaguzi wangu kuhusiana na ukusanyaji wa ada na tozo mbalimbali zinazotozwa na bodi za udhibiti kwenye uthibitishaji wa bidhaa au usajili wa wataalamu katika mwaka wa fedha ulioishia tarehe 30 Juni 2021 ulibaini mapungufu mbalimbali kama yanavyofafanuliwa hapa chini.

Ukaguzi katika Shirika la Viwango Tanzania ulibaini kuwa ada ya kila mwaka kwa ajili ya uthibitishaji wa bidhaa haikusimamiwa ipasavyo. Kwa mfano, katika sampuli yangu ya kampuni 50 kati ya 1,862 nilibaini kuwa ada za kila mwaka za uthibitishaji bidhaa wakati wa kuhuisha leseni zilikuwa hazilipiwi kwa wakati kama sheria inavyotaka. Kampuni 14 kati ya 50 zililipa ada nje ya muda uliowekwa kisheria, wakati kampuni 6 zililipa ndani ya muda huku kampuni 23 hazikulipia kabisa kuhuisha leseni za bidhaa zao.

Aidha, kwa mwaka unaoishia tarehe 30 Juni 2021, nilibaini Baraza la Taifa la Usimamizi wa Mazingira lilikuwa limesajili wataalamu wa mazingira 1,212. Hata hivyo, wataalamu 876 kati yao sawa na asilimia 72 hawakulipa ada zao, kinyume na Kanuni Na. 2 ya Kanuni za Ada za mwaka 2019 zinazotaka wataalamu kulipia ada zao za usajili na za vyeti vya bidhaa. Aidha, nilibaini kuwa hadi kufikia tarehe 30 Juni 2021, deni la ada ya wataalamu wa mazingira ambalo halikukusanywa lilifikia shilingi bilioni 1.2.

Nilibaini pia kuwa katika mwaka 2020/21, Bodi ya Wataalamu wa Ununuzi na Ugavi iliendesha makongamano, tafiti, warsha na semina za mwaka. Hata hivyo, nilibaini kupitia Kifungu Na. 10002 kinachohusiana na wanachama walioshiriki warsha kuwa,

hawakulipa ada za ushiriki shilingi milioni 447.16 na ada ya mkutano wa mwaka ya shilingi milioni 194.78 kupitia Kifungu Na. 10003 na kufanya jumla ya ada ambazo hazikulipwa kuwa shilingi milioni 641.94.

Kwa maoni yangu, ukuasanyaji hafifu wa madeni si tu unaikosesha Bodi mamato ya kutekeleza mikakati yake, bali pia ni ukiukwaji wa sheria.

Ninapendekeza Shirika la Viwango Tanzania (TBS) na Baraza la Taifa la Uhifadhi na Usimamizi wa Mazingira (NEMC) wahakikishe ada zinazotambulika kisheria zinakusanywa; na wahakikishe hatua stahiki zinachukuliwa kwa wenye leseni wasiozingatia sheria.

15.3 Ufanisi katika Usimamizi na Ufuatiliaji kwa Bidhaa na Huduma Zinazodhibitiwa

15.3.1 Changamoto Zinazolikabili Shirika la Viwango Tanzania katika Kutekeleza Agizo la Serikali Kuhusu Zoezi la Kuweka Vinasaba Kwenye Mafuta

Tarehe 17 Aprili 2021 Shirika la Viwango Tanzania liliagizwa na Serikali kuchukuwa rasmi jukumu la kuweka vinasaba kwenye mafuta kutoka kwa kampuni binafsi ambayo ilikuwa ikifanya kazi hiyo, huku lengo likiwa ni kupunguza gharama kwa Serikali. Pamoja na kuchukuwa jukumu hilo, mapitio yangu yalibaini kutokuwapo kwa makubaliano kati ya Mamlaka ya Udhibiti wa Huduma za Nishati na Maji kama mdhibiti na Shirika la Viwango Tanzania kama mtekelezaji wa zoezi ambayo yangeeleza namna ya kutekeleza jukumu la uwekaji vinasaba kwenye mafuta.

Kwa sababu hiyo, hakukuwa na namna nyingine zaidi ya kuchukua hatua za utekelezaji kwa njia za dharura ambazo ni pamoja na kuwapa mkataba wa muda mfupi wafanyakazi 74 kutoka kampuni binafsi iliyokuwa ikifanya kazi hiyo ili kutekeleza zoezi la kuweka vinasaba kwenye mafuta; pia kutofuata sheria za manunuzi ili kuokoa muda kununua vinasaba; na kutumia vifaa vilivyokuwa vinatumiwa na kampuni binafsi ambayo ilinyang'anywa kazi hiyo.

Ukaguzi wangu ulibaini uwekaji vinasaba kwenye mafuta ulifanywa kwa namna ambayo haitumii mfumo wa TEHAMA licha ya zoezi lenyewe kuwa gumu katika kutunza taarifa za viashiria vya mafuta kwa mfumo usiokuwa wa kidijitali. Aidha, nilibaini kuwa tarehe 30 Juni 2021, Mamlaka ya Udhibiti wa Huduma za Nishati na Maji kama mdhibiti ilifanya tathmini ya mifumo ya kutambua vinasaba katika mafuta na kugundua mapungufu kama vile kutokuwapo kwa mfumo wa kidijitali ambapo taarifa zilikuwa zinatunzwa kwenye nakala ngumu; na kutokuwapo kwa mifumo ya ufuatiliaji na usimamiaji ambayo yote hiyo ililenga kuleta mfumo sahihi na wenye tija kwa uhifadhi wa takwimu zinazohusiana na mafuta yaliyonunuliwa na kuingizwa na msambazaji. Mapungufu mengine ni kukosekana kwa taarifa za kiasi cha mafuta kilichowekewa vinasaba kwa kila mwendeshaji wa kituo cha mafuta, na usimamizi duni wa takwimu na mawasiliano kati ya Mamlaka ya Udhibiti wa Huduma za Nishati na Maji na Shirika la Viwango Tanzania kwa ajili ya usuluhishi wa takwimu za mafuta kwa madhumuni ya udhibiti.

Kwa maoni yangu, shughuli zozote zisizokuwa kwenye mipango zinaweza kuathiri uzingatiaji wa taratibu katika utekelezaji wake. Pia, kutumia wafanyakazi ambao walikuwa watumishi wa kampuni iliyonyang’anywa kazi kuna hatari kubwa ya hujuma kwa uendeshaji ikiwa kampuni iliyonyang’anywa bado ina uhitaji wa kazi hiyo.

Ninapendekeza Mamlaka ya Udhibiti wa Huduma za Nishati na Maji (EWURA) na Shirika la Viwango Tanzania (TBS) kupitia Wizara husika (a) kurasimisha uhamishaji wa kazi hii na kuandaa mkataba kati ya Mamlaka ya Udhibiti wa Huduma za Nishati na Maji na Shirika la Viwango Tanzania ili kuainisha masharti ya utendaji; na (b) kuhakikisha mfumo madhubuti wa usimamizi unatengenezwa ili kuwezesha mifumo ya ugunduzi ili kupeleka matokeo ya moja kwa moja kwenye mifumo ya ufuatiliaji katika Mamlaka ya Udhibiti wa Huduma za Nishati na Maji na Shirika la Viwango Tanzania.

15.3.2 Kiwango Duni cha Ukaguzi wa Bidhaa Zinazotoka Nje ya Nchi na Tume ya Ushindani

Nilifanya tathmini ya ukaguzi unaofanywa na Tume ya Ushindani kwenye bidhaa zinazoagizwa kutoka nje ya nchi hususani kwenye maeneo zinapoingilia na kubaini kuwa, Tume iliweka wakaguzi katika Bandari ya Dar es Salaam pekee. Hapakuwa na wakaguzi sehemu zingine zote ambako bidhaa zinaingilia, ikiwemo Uwanja wa Ndege wa Kimataifa wa J.K. Nyerere, Dar es Salaam. Aidha, nilibaini kuwa, bidhaa nyingi bandia zimekuwa zikikamatwa Dar es Salaam kwa nyakati tofauti kupitia ukaguzi na ufuatiliaji sokoni. Hali hii inaonesha kuwa bidhaa bandia zinaweza kuingia nchini kupitia mipaka mingine na kuingia sokoni bila kutambulika. Zaidi ya hayo, nilibaini kuwa Tume ilikuwa na wakaguzi sita katika Bandari ya Dar es Salaam lakini hata hivyo hawajawahi kubadilishwa kituo, pamoja na kuwa wamekaa katika kituo hicho kwa zaidi ya miaka minne.

Kwa maoni yangu, kutopelekwa kwa wakaguzi katika sehemu zote za kuingizia bidhaa kutoka nje ya nchi kunaweza kusababisha bidhaa bandia kuingia sokoni bila kutambuliwa.

Ninapendekeza Tume ya Ushindani iboreshe na iongeze wakaguzi kwenye kitengo cha kupambana na bidhaa bandia kwa kuongeza idadi ya wakaguzi na kuhakikisha kuwa kuna mzunguko wa wakaguzi katika sehemu zote za kuingizia bidhaa kutoka nje.

15.3.3 Kiwango Kidogo cha Ukaguzi Kinachofanywa na Bodi ya Michezo ya Kubahatisha Tanzania

Katika ukaguzi wangu nilibaini kuwa Bodi ya Michezo ya Kubahatisha haikufanya ukaguzi kwenye mifumo ya usimamizi wa michezo ya kubahatisha ili kuthibitisha iwapo wenye leseni wanafuata masharti ya michezo hiyo kwa kuangalia masuala kama vile iwapo mifumo imeidhinishwa, mashine za waendeshaji wa michezo ya kubahatisha zimeunganishwa kwenye "seva", na kuangalia iwapo mifumo ilifanyiwa maboresho. Hali hii ni kinyume na Mwongozo wa Ukaguzi wa Bodi wa mwaka 2020 unaotaka kufanyika ukaguzi katika eneo la shughuli za michezo ya kubahatisha nchini.

Ni muhimu kwa Bodi kufanya ukaguzi ili kutathmini uzingatiaji wa sheria za michezo ya kubahatisha na mahitaji mengine ya udhibiti ili kuhakikisha kuna usimamizi unaofaa wa tasnia ya michezo ya kubahatisha. Kukosekana kwa ukaguzi wa mifumo inayotumika kwenye michezo ya kubahatisha kunaondoa uhakika wa mifumo hiyo, hivyo kunaweza kusababisha upotevu wa mapato yanayotarajiwa kutokana na shughuli za michezo ya kubahatisha.

Ninapendekeza Bodi ya Michezo ya Kubahatisha (GBT) ifanye mapitio ya rasilimali za kitengo chake cha ukaguzi wa michezo ya kubahatisha ikiwa pamoja na kuwa na wakaguzi wa mifumo ili kiweze kufanya ukaguzi wa mara kwa mara wa mifumo ya michezo ya kubahatisha.

15.3.4 Vitendea Kazi Duni Kuwezesha Shirika la Uwakala wa Meli Tanzania Kufanya Kazi Yake kwa Ufanisi

Shirika lina majukumu ya kipekee, ikiwa ni pamoja na kutoa shehena zanazoingia za sukari, viumbe hai, mafuta ya kupikia, nyara za Serikali na mbolea kutoka nje ya nchi. Hata hivyo, nilibaini kuwa Shirika halikuwa na Mwongozo unaowezesha kufanya shughuli hizo kikamilifu.

Bila kuwa na mwongozo na zana za kutosha kwa ajili ya uendeshaji wa shughuli ilizopewa na Serikali inakuwa vigumu kuainisha vigezo vya kuingiza viumbe hai nchini au kuvuka mipaka ya Tanzania kama vile mayai ya kuku, tausi na ng'ombe.

Aidha, nilibaini Uwakala huwa unafanya kazi ya kuhesabu mizigo ili kuhakiki iwapo kilichoripotiwa kwenye taarifa zinazotolewa na meli kiko sahihi. Baada ya kupokea hati za meli ikiwa imeambatana na majalada ya maelezo, Uwakala huthibitisha yaliyomo kwenye hati iwapo zinalingana na uthibitishaji halisi (kuhesabu). Licha ya kazi hiyo kuwa ngumu, uhakiki wangu ulibaini kuwa kazi ya kuhesabu haifanyiki kidijitali kwa sababu ya kutokuwapo kwa vifaa vya kielekitroniki.

Kukosekana kwa mfumo wa kielekitroniki wa kufanya hesabu ya kulinganisha kati ya kilichoripotiwa na kilichomo kwenye meli, kunaifanya Wakala kutumia muda mrefu katika mchakato wa

kuhesabu. Hali hii inasababisha mteja kukabiliwa na faini au gharama za ziada za bandari kwa kuchelewa kuondoa bidhaa bandarini kutokana na kucheleweshwa kwa mchakato wa idhini unaofanywa na Uwakala. Aidha, kuna uwezekano wa kufanyika makosa ya kibinadamu kutokana na kuhesabu kwa mikono.

Ninapendekeza Wakala wa Meli Tanzania (a) kuharakisha mchakato wa uidhinishaji wa miongozo ili iwezeshe kufanya kazi kwa ubora na umadhubuti; na (b) kuanzisha mfumo wa kielekitroniki wa kufanya shughuli ya kujumlisha ili kuongeza ufanisi.

15.3.5 Wasajiliwa wa Kampuni Nane za Bima zina Vituo vya Hifadhi ya Kumbukumbu "Hosting Data Centers" Nje ya Tanzania

Mapitio yangu yalibaini kuwa kampuni nane za bima kati ya 28 zina vituo vya kumbukumbu nje ya Tanzania kinyume na Kifungu cha 6(2) (d) na (e) cha Sheria ya Bima ya mwaka 2009 na Waraka wa Ndani Na. 085/2020 unaotaka kampuni ya bima kuwa na vituo vya hifadhi ya kumbukumbu ndani ya Tanzania.

Ninaona kuwa kuna uwezekano Mamlaka ya Bima isiweze kupata takwimu za usajili kwa maamuzi ya usimamizi.

Ninapendekeza Mamlaka izingatie Kifungu cha 142(1) cha Sheria ya Bima ya mwaka 2009 ili kuhakikisha wasajiliwa wote wanane wana vituo vya hifadhi ya kumbukumbu ndani ya Tanzania.

15.3.6 Mamlaka Kutochukua Hatua Dhidi ya Kampuni za Bima Zilizokiuka Kuweka Dhamana ya Mtaji kwa Kiasi cha Shilingi Bilioni 31

Mapitio yangu ya ripoti za ukaguzi wa kampuni za bima uliofanywa na Mamlaka hiyo yalibaini kampuni 14 kutoka nje zilitoa huduma za bima nchini kwa kiasi cha shilingi bilioni 31 bila kuzingatia kuwekeza kwa wabia wao asilimia tano au zaidi ndani ya Tanzania kinyume na Aya ya 7 ya Waraka Na. 055/2017.

Mapungufu haya yaliripotiwa na Kurugenzi ya Ufuatiliaji na Usimamizi na kupendekeza sheria ya asilimia 5 kubakizwa inapaswa

kutekelezwa lakini hakuna hatua zilizochukuliwa na menejimenti kutekeleza sheria hiyo.

Kwa maoni yangu, Mamlaka kutosimamia sheria ili makampuni hayo yabakize asilimia 5 ya kiasi kilichowekezwa kwenye bima kuna uwezekano wa kutowajengea uwezo wawekezaji wa ndani wa soko la bima.

Ninapendekeza Mamlaka itekeleze mapendekezo yaliyotolewa na Kurugenzi ya Ufuatiliaji na Usimamizi kwa kampuni 14 za nje ya nchi kuwapa wabia wa ndani kiasi cha asilimia 5 kwa ajili ya kukuza soko la ndani la bima.

15.3.7 Kutotoa Hati za Madai ya Adhabu ya Kiasi cha Shilingi Milioni 108.25 kwa Kampuni za Bima

Mapitio yangu yalionesha kuwa kampuni 17 za bima zilichelesha kuwasilisha taarifa zao kwa kipindi cha kuanzia siku moja hadi 99 huku madalali 68 wakichelewesha kwa kipindi cha kuanzia siku mbili hadi 58 ambapo wote kwa pamoja walitakiwa kupata adhabu ya kulipa kiasi cha shilingi milioni 108.25. Hata hivyo, Mamlaka haikutoa hati za madai kwa kampuni na madalali hao kinyume na Kifungu cha 78 (5) cha Sheria ya Bima ya Mwaka 2009.

Kwa maoni yangu, kutotekelezwa kwa sheria iliyopo na mchakato mrefu wa kuandaa hati za madai kunaweza kuizuia Mamlaka kukusanya kwa wakati mapato yatokanayo na adhabu hizo.

Ninaona kuwa, huku ni kutotekelezwa kwa sheria iliyopo na kuchelewa kutoa hati za madai kunaweza kuifanya Mamlaka kukosa mapato yatokanayo na adhabu.

Ninapendekeza Mamlaka ya Bima (a) iweke na itekeleze utaratibu madhubuti utakaohakikisha ufuatiliaji na kutoza adhabu kwa kutowasilisha kwa wakati ripoti za kila robo mwaka; (b) itoe miongozo ya muda maalumu ambayo hati za madai zitatolewa; na (c) itoe hati za madai kwa kampuni na madalali wote wa bima ambao wamechelewa kuwasilisha marejesho ya kila robo mwaka na ihakikishe malipo ya kiasi kilichoongezwa yanafanywa mara moja.

15.3.8 Kukosa Mbinu Mbadala ili Kukabiliana na Michezo ya Kubahatisha Inayoendeshwa Kinyume cha Sheria

Lengo kuu la Bodi ya Michezo ya Kubahatisha ni kusimamia, kufuatilia na kudhibiti uendeshaji wa shughuli za michezo ya kubahatisha nchini. Ripoti za utendaji na udhibiti zilionesha kuwapo kwa hali ya kutozingatia kanuni za michezo ya kubahatisha kwa kuwapo shughuli haramu za michezo hiyo kama zilivyobainishwa wakati wa ukaguzi wa kushitukiza. Shughuli hizo haramu ni pamoja na kuweka vifaa vya michezo ya kubahatisha katika majengo ambayo hayajaidhinishwa; na uwapo wa mashine za michezo ya kubahatisha zisizo na kiwango cha kuendeshea michezo hiyo. Katika mwaka wa ukaguzi ulioishia tarehe 30 Juni 2021, jumla ya mashine 401 zilizokiuka taratibu zilikamatwa.

Niliarifiwa kuwa, pamoja na kuendelea kuwapo kwa ukiukwaji huo, Bodi iliendelea kufanya ukaguzi wa mara kwa mara na wa kushtukiza lakini haikuweza kuendesha zoezi hilo sehemu kubwa ya nchi ambapo shughuli za michezo ya kubahatisha hufanyika kutokana na ufinyu wa rasilimali (wakaguzi na teknolojia).

Ninapendekeza Bodi (a) ifanye tathmini ya vihatarishi katika maeneo mbalimbali ambapo shughuli za michezo ya kubahatisha hufanyika ili kuwezesha kuhuisha mpango wake wa ukaguzi; (b) iimarishe mikakati yake ya kupambana na wasiofuata sheria katika uendeshaji wa michezo ya kubahatisha huku ikihusisha vyombo vingine vilivyo na mamlaka katika maeneo ambayo shughuli za michezo ya kubahatisha hufanyika; na (c) ibuni programu zingine zozote zinazoonekana kuwa bora zaidi katika kupambana na wasiofuata sheria kwenye uendeshaji wa michezo ya kubahatisha.

15.4 Ufuatiliaji na Uwiano Usiotosheleza wa Ubunifu wa Stika za Kielektroniki Ulioanzishwa na Mamlaka ya Udhibiti wa Bima Tanzania

Mamlaka ya Udhibiti wa Bima ilianzisha stika za kielekitroniki za bima zitakazotumiwa na watumiaji wa bima kwenye magari hivyo kuachana na stika za kubandika kwenye gari ushahidi wa bima.

Licha ya kuwa stika za kielekitroniki ni ubunifu mzuri, hatua hii inakwenda kinyume na Kifunga cha 4 (1) cha Sheria ya Bima ya Magari ya mwaka 2002 na Kanuni za mwaka 1979 kupitia Tangazo la Serikali Na.95 zinazohitaji stika kubandikwa kwenye magari kama ushahidi kuwa gari lina bima. Hali hii inatokana na kuchelewa kuoanisha Sheria ya Usalama Barabarani na ubunifu wa stika za kielekitroniki uliofanywa na Mamlaka. Hali hii inaweza kusababisha utii hafifu wa sheria kwa watumiaji husika.

Zaidi ya hayo, nilifanya tathmini juu ya mabadiliko kutoka kwenye stika za bima za kawaida kwenda stika za kielekitroniki na nilibaini kuwa hakukuwa na uhakiki wa idadi ya stika uliofanyika kwenye kampuni 32 za bima ili kupata uwiano wa stika za kawaida zilizopo ambazo zingeruhusu uongozi kufanya uamuzi sahihi juu ya muda wa kuzindua rasmi mfumo wa stika za kielekitroniki.

Aidha, Mamlaka ilitoa barua yenye kumbukumbu Na. DA.28/81/016/22 ya tarehe 16 Aprili 2021 ambayo iliagiza kampuni za bima kurejesha stika zote za kawaida zilizopo ifikapo tarehe 15 Mei 2021. Hata hivyo, hadi Agosti 2021 ni kampuni 4 tu kati ya 27 ndizo zilirejesha stika 1,170 za thamani ya shilingi milioni 35.10 wakati sehemu ya stika 243 zilizorejeshwa zilikuwa zimeshatumika na haikuwasilishwa hati yoyote ya jinsi stika hizo zilivyotumika na kiasi husika kitavyolipwa.

Hali hii ilisababishwa na kukosekana kwa mpango wa utekelezaji wenye manufaa ambao ungezingatia utekelezaji wa stika za kielekitroniki huku ukizingatia stika ambazo bado zilikuwa sokoni. Kwa maoni yangu, zoezi hili linaweza kusababisha kutokuwapo kwa urahisi wa mchakato wa mabadiliko.

Ninapendekeza Mamlaka ya Udhibiti wa Bima (TIRA) na Wizara ya Mambo ya Ndani (a) kuharakisha uwianishaji wa Sheria ya Usalama Barabarani ili kuhakikisha stika za kielekitroniki zinajumuishwa; (b) kuzingatia marejesho yoyote kutoka kwa kampuni za bima baada ya tarehe 15 Mei 2021 kuwa batili na taratibu zinazofaa za kufuta stika za kawaida zifanyike; na (c) kwa miaka ijayo, mabadiliko yoyote makubwa yanapaswa yaendane na mpango unaofaa wa utekelezaji.

SURA YA KUMI NA SITA

UFANISI WA TAASISI ZA UMMA KATIKA SEKTA YA AFYA

16.0 Utangulizi

Sekta ya afya ni muhimu kwa maendeleo ya binadamu na uchumi kwani inahakikisha uwapo wa afya njema ya nguvukazi. Sekta hii inajumuisha miundombinu, wataalamu, vifaa na vifaatiba, dawa, huduma za tiba na kinga, na bima ya afya. Hivyo, tathmini ya utendaji kazi wa mashirika ya umma na taasisi zingine zinazohusika na sekta ya afya ni muhimu kutokana na jukumu lao la kutoa huduma zinazohusiana na afya kwa umma.

Mashirika ya umma na taasisi zingine chini ya sekta ya afya nilizozikagua ni Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya (NHIF), Hospitali ya Taifa Muhimbili (MNH), Taasisi ya Mifupa Muhimbili (MOI), Taasisi ya Moyo ya Jakaya Kikwete (JKHI), Mamlaka ya Dawa na Vifaatiba Tanzania (TMDA), na Bohari Kuu ya Dawa (MSD).

Mapitio yangu ya ufanisi wa utendaji kazi wa mashirika na taasisi zingine za umma chini ya sekta ya afya yalibainisha mashirika yanayokabiliwa na changamoto kadhaa kama vile uhaba wa vifaatiba, vifaa na zana za uendeshaji, na changamoto za kimifumo zinazotokana na uhaba wa fedha.

Sura hii inaangazia masuala na mapendekezo ambayo yanahitaji kuzingatiwa ili kuboresha sekta ya afya nchini.

16.1 Upungufu wa Ukwasi na Uhimilivu wa Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya

Mfuko wa Bima ya Afya unajukumu la kutoa huduma ya afya bora kwa wanachama wake. Ukaguzi wa kiutendaji wa Mfuko ulibaini mapungufu kadhaa yanayojadiliwa hapa chini.

16.1.1 Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya Ulipata Hasara ya Shilingi Bilioni 109.71

Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya ulionesha nakisi ya shilingi bilioni 109.71 baada ya kodi (2020: shilingi bilioni 49.7). Nakisi hiyo ilichangiwa na mapato ya michango ya wanachama wa Mfuko kuwa chini ya gharama za mafao zilizolipwa. Gharama za mafao zimekuwa zikikua kwa kiwango cha juu kuliko ukuaji wa mapato ya michango kwa miaka mitano iliyopita na kusababisha nakisi ya shilingi bilioni 59.03 (2020: shilingi bilioni 41.13) kutokana na kuhudumia wanachama, ambapo kuanzia mwaka 2020, gharama za mafao zilikua kwa asilimia 8.2 wakati michango ilikua kwa asilimia 4.6. Hali hii inaonesha kupungua kwa mtiririko wa fedha kutokana na shughuli za uendeshaji. Ongezeko la matumizi ya huduma miongoni mwa wanufaika lilitokana na kuongezeka kwa idadi ya wanachama wanufaika na athari za janga la UVIKO-19 kwa wanufaika na gharama zinazohusiana za matibabu yake.

Ninapendekeza Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya (a) ufikirie upya mikakati ya jinsi ya kuzalisha faida kutokana na kuwahudumia wanachama na faida kwa ujumla kwa ajili ya uendelevu wa Mfuko; na (b) uharakishe ukamilishaji wa uthaminishaji wa michango ya wanachama unaoendelea wa sasa ili kubaini uendelevu wa mfuko na inapowezekana kupitisha mapendekezo ya wathamini ili kurekebisha nakisi inayotokana na kuhudumia wanachama wa mfuko.

16.1.2 Michango ya Muda Mrefu Shilingi Bilioni 11.60 Inayodaiwa na Mfuko wa Taifa wa Bima wa Afya

Mfuko ulikuwa haujapokea kwa zaidi ya siku 30 shilingi bilioni 13.80 za michango ambapo ni kinyume na Kifungu cha 9 cha Sheria ya Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya ya Mwaka 1999 (marekebisho ya mwaka 2015). Mfuko ulifanikiwa kukusanya shilingi bilioni 2.20 kuanzia tarehe 1 Julai 2021 hadi 30 Novemba 2021, hivyo kuacha deni la shilingi bilioni 11.60 ambalo halikukusanywa, kati ya hizo shilingi bilioni 8.76 (asilimia 76) zinadaiwa kutoka kwa mashirika ya umma na wizara.

Mfuko unakabiliwa na upotevu wa fedha kutokana na kuongezeka kwa hatari ya kutorejeshwa kwa mapato na changamoto za mtiririko wa fedha kutokana na deni kubwa ambalo halijakusanywa.

Ninapendekeza (a) Serikali kupitia Wizara ya Fedha na Mipango ihakikishe inalipa malimbikizo ya muda mrefu ya michango ya wizara na taasisi nyingine za umma yanayofikia shilingi bilioni 8.76; (b) Mfuko wa Taifa wa Bima wa Afya (NHIF) uendelee kufuatilia malimbikizo ya madeni yaliyosalia kutoka kwa waajiri binafsi yanayofikia shilingi bilioni 2.84.

16.1.3 Mikopo ya Shilingi Bilioni 98.47 Iliyoiva ambayo Haijalipwa na Mkopo wa Shilingi Bilioni 129.04 Uliotolewa bila Mkataba

Hadi kufikia tarehe 30 Juni 2021, nilibaini kuwa Mfuko ulikuwa na mikopo iliyoiva ya jumla ya shilingi bilioni 79.47 (asilimia 99) kati ya shilingi bilioni 80.66 zilizotolewa kwa taasisi tatu za Serikali ambazo haijalipwa. Aidha, Mfuko ulikuwa na amana iliyoiva kiasi cha shilingi bilioni 19 (mtaji na riba) kwenye Benki ya Maendeleo TIB hadi tarehe 30 Juni 2021. Hata hivyo, amana hiyo haikuwa imekusanywa kutokana na hali mbaya ya kifedha ya Benki hiyo.

Aidha, nilibaini kuwa Mfuko haukuwa na mkataba uliotiwa saini kwa ajili ya mkopo wenye thamani ya shilingi bilioni 129.04 uliotolewa kuanzia mwaka wa fedha 2010/11 hadi 2020/21 kwa ajili ya kugharamia ujenzi wa Hospitali ya Benjamin Mkapa na ununuzi wa vifaatiba vya hospitali hiyo.

Kushindwa kukusanya mkopo pamoja na riba iliyolimbikizwa huathiri mtiririko wa fedha wa Mfuko na kuongeza hatari ya kutokusanya kwa fedha hizo; na kukosekana kwa makubaliano na masharti yote ya mkopo yaliyotiwa saini kunaweza kusababisha hasara kubwa kwa Mfuko endapo itatokea kutoelewana.

Ninapendekeza kuwa Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya (NHIF) (a) ufuatilie kwa karibu Wizara ya Fedha na Mipango ili kuhakikisha mkopo wa muda mrefu uliobaki unalipwa; (b) uendelee kufuatilia kwa karibu rasimu ya makubaliano ya mkopo ili isainiwe na kuhakikisha vigezo na masharti vinazingatiwa na pande zote; na

(c) ufanye mazungumzo na Benki ya Maendeleo TIB juu ya mipango mbadala ya ulipaji wa amana iliyoiva.

16.2 Mapitio ya Bohari Kuu ya Dawa na Hospitali

Kazi kuu za Bohari Kuu ya Dawa ni pamoja na kuandaa, kudumisha na kusimamia mfumo bora na wa gharama nafuu wa ununuzi, uhifadhi na usambazaji wa dawa na vifaatiba kwenye hospitali, vituo vya afya, na zahanati za umma. Tathmini ya utendaji kazi wa Bohari Kuu ya Dawa, Taasisi ya Moyo ya Jakaya Kikwete, Taasisi ya Mifupa ya Muhimbili, na Hospitali ya Taifa Muhimbili ilibaini mapungufu mbalimbali kama yanavyofafanuliwa hapa chini.

16.2.1 Kiasi Kikubwa cha Madai Yaliyokataliwa na Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya Shilingi Bilioni 3.87

Vituo vya afya na hospitali vinatoa huduma za matibabu kwa wanachama wa Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya na kudai gharama zilizotumika kwa huduma za matibabu kwa Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya kwa kuzingatia vigezo vilivyoainishwa na Mfuko. Katika mwaka wa fedha 2020/21, nilibaini kuwa Hospitali ya Taifa ya Muhimbili na Taasisi ya Moyo ya Jakaya Kikwete zilipeleka madai kwenye Mfuko yenye thamani ya shilingi bilioni 55.53, ambapo madai ya shilingi bilioni 3.87 (asilimia 7) yalikataliwa na Mfuko. Aidha, kwa mwaka 2019/20, madai yaliyokataliwa yalikuwa shilingi bilioni 3.13 (asilimia 4). Hali hii inaonesha kuwa madai yaliyokataliwa yamekuwa yakiongezeka.

Sababu za kukataliwa ni pamoja na makosa ya ukokotoaji; kukosa maelezo ya huduma zilizodaiwa kutolewa baada ya uhakiki wa madai; kuchanganya namba za magonjwa; kudai mara mbili; kesi zilizothibitishwa za udanganyifu; kutokuwapo kabisa/uwapo wa barua batili ya idhini ya Mfuko; na namba ya idhini isiyo halali. Sababu zingine ni saini batili ya ofisa kliniki au ya mgonjwa; kutozingatia bei elekezi za Mfuko; kutofuata mwongozo wa kawaida wa tiba; huduma zisizooneshwa kwenye orodha ya huduma za Mfuko; matumizi kupita kiasi ya huduma; kukosekana au uwapo wa muhuri batili wa kituo cha afya kwenye fomu 2C/2E; na kulazwa kwa muda mrefu hospitalini bila taarifa.

Nina maoni kuwa kuna uwezekano wa wafanyakazi wanaoshiriki katika kutoa huduma za matibabu kwa wanachama wa mfuko kutofuata taratibu zilizowekwa na zilizokubaliwa kati ya Mfuko na hospitali au vituo vya afya kwa huduma zinazotolewa. Hali hii inamaanisha kuwa hospitali au vituo vya afya hupata hasara kwa huduma za matibabu zinazotolewa kwa wagonjwa kwa kutumia bima ya taifa ya afya.

Ninapendekeza Hospitali ya Taifa Muhimbili na Taasisi ya Moyo ya Jakaya Kikwete (a) zihakikishe zinafuata sheria na kanuni za Mfuko; (b) zipitie na kusahihisha madai kabla ya kuyawasilisha kwenye Mfuko kwa ajili ya kurejeshewa fedha; na (c) zipitie upya madai yaliyokataliwa na kuyawasilisha tena kwenye Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya kwa ajili ya kurejeshewa fedha.

16.2.2 Mapungufu Yaliyobainika Katika Misamaha ya Malipo ya Huduma kwa Wagonjwa wa Hospitali ya Taifa Muhimbili na Taasisi ya Mifupa Muhimbili

Katika jitihada za kuhakikisha kila Mtanzania anapata huduma za matibabu yanayotakiwa kwa kuzingatia hali yake ya kiuchumi, Serikali kupitia Wizara ya Afya iliandaa Sera ya Taifa ya Afya ya mwaka 2017. Sera hiyo inavitaka vituo vya afya na hospitali za umma kutoa huduma za afya kwa baadhi ya wagonjwa bila malipo na bila kuathiri ubora wa huduma inayotolewa.

Tathmini yangu ya misamaha ya matibabu ya miaka mitatu katika Hospitali ya Taifa Muhimbili ilibaini kuendelea kuongezeka kwa misamaha ambapo mapato yasiyotarajiwa kutokana na huduma zilizosamehewa yaliongezeka kutoka shilingi bilioni 8.78 mwaka 2018/19 hadi shilingi bilioni 16.19 mwaka 2020/21. Hospitali ya Taifa Muhimbili ilitoa misamaha bila ruzuku yoyote kutoka Wizara ya Afya kwa huduma iiliyotolewa.Kutokana na kuendelea kuongezeka kwa misamaha bila ruzuku toka Serikalini kunaweza kuathiri ubora wa huduma bora hospitalini.

Pamoja na kuongezeka kwa mwenendo wa misamaha hospitalini, nilihakiki pia taratibu zilizowekwa za utoaji wa misamaha na kubaini misamaha ya shilingi bilioni 2.59 ya kumuona daktari

ilishughulikiwa moja kwa moja kupitia mfumo wa matibabu na daktari husika bila kupata kibali cha ofisa ustawi wa jamii. Hali hii ni kinyume na Ibara ya 2.5.5 (i) & (ii) ya Taratibu za Uendeshaji za Kawaida za mwaka 2015 zinazotaka kabla ya msamaha kutolewa kwa wagonjwa wanaougua magonjwa sugu, mgonjwa anapaswa kuwasilisha kwa ofisa ustawi wa jamii aliyeidhinishwa fomu ya rufaa au barua ili kuangalia iwapo masharti ya msamaha yametimizwa kwa kuchunguza nyaraka husika ikiwa ni pamoja na kitambulisho cha msamaha.

Aidha, katika Taasisi ya Mifupa Muhimbili, nilibaini kuwa hakuna ushahidi wa kudhibitisha uhalali wa wagonjwa waliosamehewa malipo ya huduma za matibabu ya shilingi milioni 97 mwaka 2020/21. Majalada ya wagonjwa waliosamehewa hayakuwa na taarifa kama vile barua ya Serikali ya Mtaa au taarifa nyingine yoyote inayoonesha mgonjwa hana uwezo wa kulipa bili.

Pia, nilibaini misamaha ya kiasi cha shilingi milioni 120 ilitolewa kwa wagonjwa bila kutathmini hali ya kiuchumi na hali ya ugonjwa. Katika suala hili, msamaha uliidhinishwa kwa Mkurugenzi wa Matibabu au Mkurugenzi Mtendaji kwa kutumia ankara iliyotokana na mfumo wa matibabu bila kuhusisha tathmini ya Kitengo cha Ustawi wa Jamii.

Kutokuwa na udhibiti wa kutosha wa misamaha kunaweza kusababisha kutoa misamaha kwa wagonjwa wasiostahili hivyo kusababisha matumizi mabaya ya fedha za umma.

Ninapendekeza (a) Hospitali ya Taifa Muhimbili na Taasisi ya Mifupa Muhimbili zihakikishe misamaha inatolewa kwa wagonjwa wanaostahili pekee na wanatakiwa kuambatisha nyaraka stahiki na kuhusisha Kitengo cha Ustawi wa Jamii katika mchakato huo; na (b) Hospitali ya Taifa Muhimbili iwasiliane na Wizara ya Afya kuhusu uwezekano wa kutoa ruzuku kwa wagonjwa waliosamehewa na kuhakikisha ukamilishaji wa mfumo wa kielekroniki wa misamaha.

16.2.3 Malipo ya Awali ya Shilingi Bilioni 15.00 kwa Mzabuni bila Mkataba na Ushahidi wa Bidhaa Kupokelewa

Kifungu cha 164 cha Kanuni za Fedha za Bohari Kuu ya Dawa za mwaka 2011 kinasema kuwa, malipo ya awali kwa wazabuni yatafanywa tu kwa mujibu wa masharti ya mkataba kama upo au kulingana na utaratibu wa kibiashara unaokubalika kwa ujumla.

Katika mwaka wa fedha ulioishia tarehe 30 Juni 2021, Bohari Kuu ya Dawa ilifanya malipo ya awali kiasi cha shilingi bilioni 14.89 kwa wazabuni watano (Keko Pharmaceutical Industry; Wakala wa Huduma za Ununuzi Serikalini; Nakuroi Investment Company Ltd.; Technical Services and General; na Wide Spectru (T) Ltd bila mikataba yoyote au makubaliano mengine ambayo yanabainisha msingi wa malipo ya awali.

Aidha, nilibaini kuwa kuanzia tarehe 1 Julai 2021 hadi wakati wa ukaguzi huu mwezi Septemba 2021, salio la malipo ya awali lilipunguzwa kwa shilingi bilioni 8.03 lakini hakuna ushahidi wa utoaji wa huduma au bidhaa uliopatikana ili kuhalalisha kupunguzwa kwa malipo ya awali.

Zaidi ya hayo, nilibaini kuwa vocha za malipo haya ya awali ziligongwa muhuri wa "imelipwa" kabla ya tarehe ya kuidhinishwa na malipo mengine yaliwekwa muhuri wa kulipwa baada ya mwaka kupita. Hali hii inatokana na ukosefu wa udhibiti wa ndani ili kuwezesha mikopo nafuu kwa wazabuni.

Pia, Taasisi ya Tiba ya Mifupa Muhimbili ilifanya malipo ya awali ya shilingi milioni 112.14 kwa wazabuni 13, lakini taasisi hiyo haikuweza kuonesha nyaraka za kupokea bidhaa zikiwemo hati za madai, agizo la ununuzi, mkataba, taarifa ya ukaguzi, na kupokea bidhaa zilizolipiwa.

Malipo ya awali kwa wazabuni bila mikataba na ushahidi wa utoaji wa bidhaa au huduma kunaweza kuashiria uwepo wa matumizi mabaya ya fedha za umma kwa kutoa mikopo yenye masharti nafuu kwa wasambazaji.

Ninapendekeza Bohari Kuu ya Dawa na Taasisi ya Tiba ya Mifupa Muhimbili (a) waichunguze sababu za bidhaa zilizolipiwa kutowasilishwa hadi tarehe 30 Juni 2021 licha ya kuagizwa kwa sababu ya mahitaji ya dharura; (b) wafuatilie wazabuni waliolipwa ili kuhakikisha bidhaa au huduma zilizolipiwa zinawasilishwa/zinatolewa au marejesho yanafanywa; na (c) ihakikishe katika siku zijazo hakuna malipo ya awali yanafanywa kwa wazabuni bila mikataba.

16.2.4 Vituo vya Afya vyenye Fedha Shilingi Bilioni 23.97 ambazo Hazijatumika kwa zaidi ya Mwaka

Wizara ya Afya hutuma fedha kwa Bohari Kuu ya Dawa kwa ajili ya kugharamia ununuzi wa dawa za vituo vya kutolea huduma ya afya na baada ya kupokea fedha hizo, Bohari Kuu ya Dawa hufungua akaunti kwa kila kituo cha afya na kusambaza bidhaa kwa mujibu wa ratiba ya usambazaji.

Kwa mujibu wa taratibu za kawaida za kusimamia ugavi wa vifaa za mwezi Mei 2021, kila kituo cha afya cha msingi kinatakiwa kuagiza na kupokea mahitaji yake mara nne kutoka Bohari Kuu ya Dawa katika kipindi cha mwaka, kila baada ya miezi 4 kati ya shehena moja hadi nyingine. Nilipitia matumizi ya fedha zilizotengwa kwa kila kituo cha afya katika mwaka huo na kubaini upungufu kama yanavyofafanuliwa hapa chini.

Ninapendekeza Bohari Kuu ya Dawa iwasiliane na Wizara ya Afya kuhusu fedha zisizotumika kwenye akaunti zisizotumika ili kuhakikisha fedha zinapangwa katika matumizi mengine na kutumika ipasavyo.

16.2.5 Wadai wa Muda Mrefu kwa zaidi ya Miezi 12 wa Biashara katika Bohari Kuu ya Dawa na Hospitali ya Taifa Muhimbili Shilingi bilioni 188.26

Hadi kufikia tarehe 30 Juni 2021, Bohari ya Kuu ya Dawa ilikuwa inadaiwa shilingi bilioni 176.31, ambapo kati ya deni hilo, shilingi bilioni 163.97 (asilimia 93) zilikuwa hazijalipwa kwa zaidi ya miezi 12.

Pia, nilibaini kuwa Hospitali ya Taifa Muhimbili ilikuwa na madeni ya shilingi bilioni 31.95 ambayo hayakulipwa. Kati ya hayo, shilingi bilioni 7.66 (asilimia 24) ni madeni ya muda wa miezi au chini ya miezi 12; na shilingi bilioni 24.29 (asilimia 76) ni madeni ya muda zaidi ya miezi 12.

Madeni hayo yalitokana na hali ya ukwasi usioridhisha ili kukidhi majukumu ya kifedha yanapohitajika kulipwa; na kushindwa kuwalipa wadai kwa wakati jambo ambalo linaweza kuathiri sifa nzuri ya taasisi na uwezo wao wa kukopesheka.

Ninapendekeza Bohari Kuu ya Dawa na Hospitali ya Taifa Muhimbili kuongeza juhudi za kukusanya madeni ya muda mrefu kutoka kwa wateja ili kuboresha ukwasi wake wa kufanya kazi na kulipa madeni ambayo hayajalipwa.

16.2.6 Bohari Kuu ya Dawa Ilishindwa kwa Asilimia 66 Kutimiza Mahitaji ya Bidhaa za Dawa na Vifaatiba kwa Wateja

Kwa mujibu wa Mpango wa Biashara wa Bohari Kuu ya Dawa (MSD) wa mwaka 2021, Bohari Kuu ya Dawa ilipaswa kuimarisha utimizaji wa mahitaji ya dawa na vifaatiba kwa wateja hadi kufikia asilimia 75 ya bidhaa zilioagizwa kufikia mwezi Juni 2021. Hata hivyo, hadi tarehe 30 Juni 2021, Bohari Kuu ya Dawa iliweza kutimiza asilimia 34 tu ya jumla ya bidhaa 43,180,884 za dawa na vifaa tiba zilizoagizwa na wateja na kuacha asilimia 66 ikiwa haijatimizwa.

Ingawa kuna uboreshaji katika utimizaji wa mahitaji ya bidhaa zilizoagizwa na wateja kutoka asilimia 0.6 iliyoripotiwa katika ripoti yangu ya mwaka uliopita wa 2019/20 hadi asilimia 34 mwaka 2020/21, bado Bohari Kuu ya Dawa inahitaji kujitahidi zaidi ili kufikia lengo la asilimia 75 lililojiwekea. Hadi kufikia mwaka ulioishia tarehe 30 Juni 2021, kiasi cha fedha kinachodaiwa kutoka katika vituo vya afya na hospitali kilikuwa shilingi bilioni 71.12, lakini Bohari Kuu ya Dawa na akiba za wateja kiasi cha shilingi bilioni 214.33 za kusambaza dawa na vifaatiba kwenye vituo hivyo. Hali hii inamaanisha kuwa fedha zilizopokelewa na Bohari zilizidi kiasi kinachodaiwa kutoka kwenye vituo vya afya na hospitali kwa shilingi bilioni 143.21 (**Jedwali 55**).

Jedwali Na. 55: Fedha zilizopokelewa na zinazodaiwa na Bohari Kuu ya Dawa kutoka Vituo vya Afya na Hospitali

Ho spitali na Vituo vya Afya	Fedha Zilizopokelewa (Sh. Milioni)	Madeni kwa Vituo vya Afya (Sh. Milioni)	Tofauti Sh. (Milioni)
Hospitali ya Taifa Muhimbili	3,050.85	1,640.45	1,410.41
Hospitali za Rufaa za Kanda, Mikoa, Wilaya na Hospitali Maalumu	21,740.40	12,498.42	9,241.98
Sekta Binafsi **(DDH,FBO, NOP** na Vituo vya Afya**)**	5,181.46	5,088.04	93.42
Hospitali Teule za Wilaya	1,528.55	-	1,528.55
Wakurugenzi wa Halmashauri za Wilaya & Miji	56,027.27	2,324.22	53,703.05
Vituo vya Afya	1,908.11	1,056.26	851.85
Zahanati	54,152.36	3,660.61	50,491.75
Dawa na Vifaatiba kupitia Programu Msonge	18,033.17	8,661.83	9,371.34
Taasisi za Serikali (Jeshi, Polisi, Magereza, Taasisi za Elimu na Nyinginezo)	52,708.29	36,186.76	16,521.53
Jumla	**214,330.46**	**71,116.59**	**143,213.87**

Chanzo: *Taarifa ya Ukaguzi ya Bohari Kuu ya Dawa ya Mwaka 2020/21*

Kwa upande mwingine, Bohari Kuu ya Dawa inadai shilingi bilioni 231.85 kutoka Serikalini kwa ajili ya huduma za programu msonge 'Verticle Programmes' hadi mwaka ulioishia tarehe 30 Juni 2021.

Kushindwa kutimiza ipasavyo mahitaji na maombi ya wateja kunachangiwa na uhaba wa fedha za kukidhi matakwa yote ya wateja, kwa kuwa MSD inaidai Serikali kwa huduma za programu msonge. Kwa maana hiyo, Bohari Kuu ya Dawa inaweza isitimize dhamira yake ya kufanya upatikanaji wa wakati wote wa dawa na vifaatiba katika ubora unaokubalika na kwa bei nafuu kwa Watanzania wote.

Kuchelewa kupeleka bidhaa zilizoagizwa na wateja kunachelewesha utoaji wa huduma za afya kwa jamii na kunaharibu taswira ya Bohari Kuu ya Dawa.

Ninapendekeza Bohari Kuu ya Dawa (a) itafute njia za kuongeza fedha zaidi kwa kukusanya madai yaliyosalia kutoka Serikalini na kununua bidhaa za afya za kutosha kukidhi mahitaji ya wateja wake; na (b) ibuni mikakati ya kuhakikisha ufanikishaji wa

kiwango cha utimilifu wa utimizaji wa mahitaji ya bidhaa zilizoagizwa na wateja.

16.2.7 Kuwapo kwa Dawa zenye Thamani ya Shilingi Bilioni 23.04 Zilizokwisha Muda Wake katika Maghala ya MSD na Hospitali ya Muhimbili

Kiwango cha kwisha muda wa dawa kwa mwaka wa fedha 2020/21 kilikuwa asilimia 5 ya gharama za mauzo ya shilingi bilioni 196.83 sawasawa na kiwango kilichoripotiwa mwaka 2019/20 cha asilimia 5. Kiwango hiki kimezidi kiwango kinachotakiwa kwa asilimia 2 kama kilivyoelezwa katika Aya ya 7.3.3 ya Mwongozo wa Usimamizi wa Mali za Bohari Kuu ya Dawa wa mwezi Juni 2018.

Uchambuzi wangu pia ulibaini kuwa, Bohari Kuu ya Dawa ilikuwa na jumla ya bidhaa 7,676,436 za thamani ya shilingi bilioni 22.80 zilizopitwa na muda ambazo zilikuwa kwenye maghala ya Bohari Kuu ya Dawa kuanzia tarehe 16 Aprili 2000 hadi 30 Juni 2021. Aidha, nilibaini Bohari Kuu ya Dawa ilipokea fedha kutoka kwa wafadhili ambazo ni dola za Marekani 239,023.92 ili kugharamia zoezi la kuharibu dawa za kufubaza VVU-UKIMWI. Hata hivyo, ingawa ruhusa ya kuteketeza dawa hizo ilishatolewa na Wizara ya Fedha na Mipango tangu tarehe 7 Oktoba 2021, dawa hizo hazikuharibiwa hadi wakati wa ukaguzi mwezi Disemba 2021.

Pia, katika Hospitali ya Taifa Muhimbili nilibaini kuwapo kwa ucheleweshaji wa kuomba vibali vya uhakiki wa vifaatiba vya kuanzia mwaka 2014 hadi Juni 2020, ambavyo ni dawa, vifaa vya matumizi ya upasuaji, na vitendanishi vilivopitwa na muda kutoka katika mamlaka za Serikali zinazohusika. Vifaatiba hivi vilivyopitwa na wakati/visivyotumika vilikuwa vya thamani ya shilingi milioni 235. Maombi ya vibali yalitumwa kwa Mlipaji Mkuu wa Serikali tarehe 29 Septemba 2020 na 22 Septemba 2020. Hali hii ni kinyume na Aya ya 26 ya Mwongozo wa Usimamizi wa Mali za Umma (Toleo Lililorekebishwa la Mwaka 2019) inayotaka maombi kuwasilishwa kwa Mlipaji Mkuu wa Serikali ndani ya siku ishirini na moja za kazi baada ya hasara kutokea.

Bohari Kuu ya Dawa na Hospitali ya Taifa Muhimbili zinaingia kwene gharama zisizo za lazima za uhifadhi na ulinzi wa bidhaa kwenye maghala ambazo hazitumiki; pia, kuendelea kuwapo kwa bidhaa zilizoisha muda wake kunahatarisha afya za watumishi wanaofanya kazi kwenye maghala hayo.

Ninapendekeza (a) Bohari Kuu ya Dawa iteketeze dawa zilizoisha muda ambazo kibali chake kimetolewa; na (b) Bohari Kuu ya Dawa na Hospitali ya Taifa Muhimbili wafuatilie vibali vya kuteketeza dawa na vifaa tiba ambavyo vimepitwa na muda.

16.2.8 Ucheleweshaji Mkubwa wa Malipo ya Shilingi Bilioni 35.14 za Ankara za Matibabu katika Hospitali ya Taifa Muhimbili

Kifungu cha 2.4.1 (XV) cha Utaratibu wa Uendeshaji wa Kawaida wa usimamizi wa fedha wa Hospitali ya Taifa Muhimbili wa Mwaka 2015 kinataka baada ya kumalizika kwa siku 60 kuanzia tarehe ya kutumwa kwa ankara, utoaji wa huduma kwa wadaiwa ambao bado hawajalipa kati ya siku 60 au zaidi usitishwe.

Nilitathmini ankara za matibabu ambazo zilikuwa hazijalipwa na kampuni tatu za bima na baadhi ya mashirika ya umma, na nikabaini kuwa malipo ya anakara za shilingi bilioni 35.14 yamechelewa kwa zaidi ya siku 60 kutoka tarehe ya malipo kinyume na matakwa ya utaratibu wa uendeshaji uliotajwa (**Jedwali Na. 56**).

Nilikagua ankara za matibabu ambazo hazijalipwa za kampuni tatu za bima na mashirika ya umma, nilibaini kuwa ulipaji wa ankara za shilingi bilioni 35.14 ulicheleweshwa kwa zaidi ya siku 60 kutoka tarehe ya malipo kinyume na matakwa ya utaratibu wa uendeshaji uliotajwa.

Jedwali Na. 56: Mchanganuo wa Ankara Zilizocheleweshwa Kulipwa

Jina la Mteja	Kiasi (Sh Milioni)	Muda wa Kuchelewa
Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya	32,182.31	Mwezi 1 hadi 2
AAR Insurance	48.39	Miezi 5 hadi 6
Strategis Insurance	613.85	Miezi 2 hadi 5
Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi	70.06	Miezi 4
Wizara ya Afya - Serikali ya Mapinduzi Zanzibar	112.71	Zaidi ya mwaka 1

Mfuko wa Hifadhi ya Jamii (NSSF)	477.57	Mwezi 1 hadi 5
Taasisi Zingine za Serikali	1,638.67	Miezi 2 hadi mwaka 1
Jumla	**35,143.56**	

Chanzo: *Taarifa ya Ukaguzi wa Hospitali ya Taifa Muhimbili*, 2021

Nilihusisha hali hii na uandaaji wa fomu za madai ya matibabu bila kutumia mfumo wa kielekitroniki, kuchelewesha ankara kwa wateja wengine ukiachana na Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya ambao huchelewakushughulikia kuchakata ankara zinazopelekewa. Kucheleweshwa kwa malipo ya ankara kunaathiri utendaji kazi wa Hospitali kulipa gharama za wafanyakazi na gharama zingine muhimu za matibabu zilizotumika hapo awali.

Ninapendekeza Hospitali ya Taifa Muhimbili; (a) ihakikishe ankara zote za matibabu zinalipwa kwa wakati na ucheleweshaji wowote unashughulikiwa kulingana na matakwa ya Aya ya 2.4.1 (xi-xvi) kuhusu taratibu za udhibiti wa mikopo za Taratibu za Kawaida za Uendeshaji wa Usimamizi wa Fedha za Mwaka 2015; na (b) iwasiliane na menejimenti ya Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya ili kuharakisha matumizi ya mfumo wa kielektroniki katika kushughulikia malipo.

16.2.9 Uhaba wa Watumishi katika Hospitali ya Taifa Muhimbili

Ikama ya Hospitali ya Taifa Muhimbili kwa mwaka wa fedha 2020/21 inaonesha uhitaji wa wafanyakazi 4567. Hata hivyo, hadi kufikia wakati wa ukaguzi huu mwezi Novemba 2021, Hospitali ilikuwa na jumla ya watumishi 2734 ikiwa na upungufu wa watimishi 1833 (asilimia 40). Idara zilizokuwa na upungufu mkubwa wa wafanyakazi zinaoneshwa katika **Mchoro Na. 6**.

Mchoro Na. 6: Idara Zilizoonesha Upungufu Mkubwa wa Wafanyakazi kwa Kiasi Kikubwa

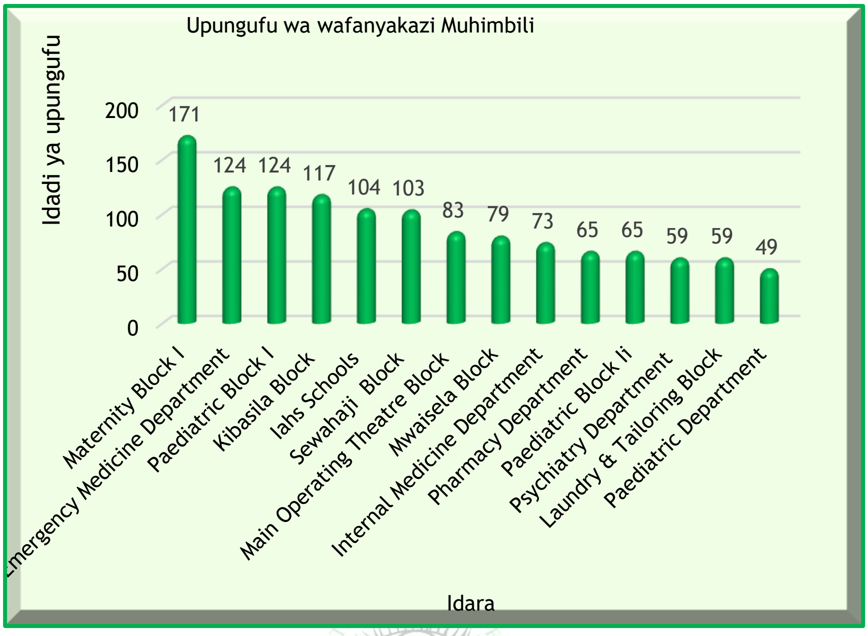

***Chanzo**: Taarifa ya Ukaguzi ya mwaka 2020/21*

Nilibaini pia kuwa nafasi za ajira mpya 485 ziliidhinishwa kati ya mwaka wa fedha 2017/18 na 2020/21 na Ofisi ya Rais Utumishi ambapo kati ya nafasi hizo, vibali vilivyotolewa kuajiri watumishi wapya ni 248 pekee kati ya nafasi zilizoidhinishwa.

Upungufu huu ulisababishwa pia na kuondolewa kazini kwa wafanyakazi wa vyeti feki. Upungufu huu wa wafanyakazi unaweza kuathiri ubora wa utoaji wa huduma hospitalini.

Ninapendekeza menejimenti Hospitali ya Taifa Muhimbili ifuatilie Sekretarieti ya Ajira katika Utumishi wa Umma kwa nia ya kuhakikisha nafasi zilizo wazi zinajazwa.

16.3 Mapitio ya Mamlaka ya Dawa na Vifaatiba Tanzania (TMDA)

Kazi kuu ya Mamlaka ya Dawa na Vifaatiba ni kulinda na kukuza afya ya umma kwa kuhakikisha ubora, usalama na ufanisi wa dawa, vifaatiba, uchunguzi, na bidhaa zingine zinazohusiana na afya. Ukaguzi wangu wa ufanisi wa utendaji kazi wa Mamlaka ya Dawa na Vifaatiba ulibaini mapungufu yanayofafanuliwa hapa chini.

(i) Kiwango cha Chini cha Ukaguzi wa Vituo Vilivyoidhinishwa vya Dawa na Zahanati katika Nyanda za Juu Kusini

Mapitio yangu ya ripoti za ukaguzi wa kanda za Nyanda za Juu Kusini dhidi ya mpangokazi wa ukanda kwa mwaka 2020/21 yalibaini kuwa kati Vituo vilivyoidhinishwa vya kutoa huduma ya Afya 1559 na zahanati 1074 zilizosajiliwa, ofisi ya kanda iliweza kukagua Vituo 444 (28.5%) na zahanati 192 (17.9%) katika mwaka wa 2020/21.

Nina shaka na kiwango cha chini cha ukaguzi wa vituo katika kulinda afya ya watu ndani ya ukanda wa Nyanda za Juu Kusini. Tatizo hili linatokana na upungufu wa wafanyakazi uliopo katika Ofisi ya Mamlaka ya Nyanda za Juu Kusini.

Kukosekana kwa ukaguzi kunaweza kusababisha kuwapo kwa dawa na vifaatiba ambavyo havijasajiliwa na kuwapo kwa wafanyakazi wasio na sifa katika vituo vilivyoidhinishwa vya kusambaza dawa.

(ii) Kushindwa kufuatilia utekelezaji wa udhaifu ulioonekana wakati wa ukaguzi

Katika ziara ya ukanda wa Nyanda za Juu Kusini nilibaini kuwa, kwa mwaka 2020/21, Ofisi ya Kanda ilifanya ukaguzi wa vituo na kubaini baadhi ya mapungufu kama vile uwapo wa dawa ambazo haziruhusiwi katika ngazi ya duka la dawa muhimu, uwapo wa dawa na vifaatiba ambavyo havijasajiliwa, na kuwapo kwa watumishi wasio na sifa katika vituo vilivyoidhinishwa vya kusambaza dawa.

Hata hivyo, hadi kufikia mwisho wa mwaka wa fedha, hakukuwa na ufuatiliaji wowote uliofanywa na Ofisi ya Kanda kwenye vituo ili kuhakikisha kuwa hatua za marekebisho zimechukuliwa kufuatia ushauri na taarifa iliyotolewa wakati wa ukaguzi uliopita. Hali hii ni kinyume na Kifungu cha 3.10 (i) cha Mwongozo wa Mamlaka ya Dawa na Vifaatiba wa Uendeshaji wa Ofisi za Kanda wa Mwaka 2020.

Ninahusisha tatizo hili na mipango duni ya kuthibitisha utekelezaji wa mapendekezo yaliyotolewa wakati wa ukaguzi; na uhaba wa wafanyakazi katika Ofisi ya Kanda. Kuna uwezekano mkubwa wa udhaifu huu kurudiwa na waendeshaji wa vituo hivyo kuathiri afya ya watu katika ukanda.

Ninapendekeza menejimenti ya Mamlaka ya Dawa na Vifaatiba Tanzania (a) iiwezeshe Ofisi za Kanda kuwa na wafanyakazi wa kutosha; na (b) iboreshe utaratibu wa ufuatiliaji wa mapendekezo yaliyotolewa kwa waendeshaji wa vituo wakati wa ukaguzi ili kuboresha utendaji.

SURA YA KUMI NA SABA

MAPITIO YA MAZAO NA BODI ZA MAZAO

17.0 Utangulizi

Kwa mujibu wa Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano (FYDP III) 2021/22 – 2025/26 ,wakati wa kufanya mapitio ya utekelezaji wa Mpango wa Pili wa Maendeleo (FYDP II) 2015/16-2020/21 ilibainika kuwa, sekta ya kilimo Tanzania ilichangia kwa asilimia 65 ya jumla ya ajira na wastani wa asilimia 27.7 ya pato la taifa katika mwaka 2020. Katika nyakati tofauti, Serikali imekuwa ikitekeleza programu mbalimbali za kilimo na mikakati tofauti ya kukibadilisha kilimo kuwa cha kibiashara na chenye kuongeza tija. Lengo ni kuhakikisha usalama wa chakula, upatikanaji wa malighafi za viwandani, na kuzalisha ziada kwa ajili ya mauzo ya nje ya nchi. Katika kuhakikisha ufanisi wa kusimamia na kuwezesha maendeleo ya kilimo, Serikali ilianzisha bodi mbalimbali za mazao, benki za kilimo, na taasisi kama vyuo vya utafiti wa kilimo.

Pamoja na uanzishaji wa bodi hizi za mazao, benki za kilimo na taasisi za utafiti za kilimo bado sekta hii inaendelea kukumbwa na changamoto mbalimbali ikiwa pamoja na huduma duni za ugani; na masoko duni ya mazao na kukosekana kwa bei za mazao zenye ushindani. Changamoto zingine ni bei kubwa za pembejeo za kilimo; kukosekana kwa namna bora ya kupata fedha za kuendesha shughuli za bodi za mazao; ushirikiano hafifu baina ya wadau muhimu katika sekta ya kilimo;mikopo kwa wakulima isiyoridhisha; na kilimo cha kutegmea mvua. Changamoto nyingine ni pamoja na bei kubwa ya pembejeo za kilimo na ukosefu wa taasisi za fedha za uhakika za kusaidia maendeleo ya kilimo.

17.1 Kushuka kwa Mwenendo wa Uzalishaji wa Mazao ya Biashara

Bodi ya Korosho Tanzania katika mpangomkakati wake wa mwaka 2021/22 – 2025/26 imelenga kuzalisha kiasi cha tani 700,000 za korosho ifikapo mwaka 2025/26. Hata hivyo, kupitia ripoti za idara ya maendeleo ya kilimo ya Bodi, mwenendo wa uzalishaji kwa kipindi cha miaka minne ulishuka kwa asilimia 33 kutoka tani

313,826.39 zilizozalishwa mwaka 2017/18 hadi tani 210,785.84 mwaka 2020/21.

Pia, nilibaini kuwa Bodi ya Pareto Tanzania iliripoti kushuka kwa uzalishaji wa maua ya pareto kwa mwaka 2020/21 kutoka tani 2,510 mwaka 2019/20 hadi tani 2,412 mwaka 2020/21, hali iliyosababisha kushuka kwa mauzo ya mazao ya pareto kama inavyooneshwa kwenye **Jedwali Na. 57.**

Jedwali Na. 57: Uzalishaji wa Pareto na Thamani ya Mauzo ya Nje

Aina ya Bidhaa	2019/20 (Tani)	Thamani (Bilioni Sh)	2020/21 (Tani)	Thamani (Bilioni Sh)
Maua ya Pareto	2,510	-	2,412	-
Crude extract	70	13.60	55	10.69
Poda	108	0.35	98	0.30
Marc	880	0.42	704	0.37
Jumla		**14.37**		**11.36**

Chanzo: *Ripoti ya Wakurugenzi kwa* Mwaka wa Fedha *2020/21*

Halikadhalika, kupitia Wakala wa Maendeleo ya Wakulima Wadogo wa Chai Tanzania (TSHTDA), nilibaini kuwa uzalishaji wa chai katika mwaka wa fedha 2020/21 katika maeneo matano ya wazalishaji wakubwa wa chai ya Njombe, Mufindi, Muheza, Lushoto na Bukoba ulishuka kwa kilo milioni 3.67 sawa na asilimia 4 kutoka kilo milioni 82.91 zilizozalishwa mwaka 2019/20 hadi kilo milioni 79.24 kwa mwaka 2020/21.

Pia, nilibaini uzalishaji wa chai mwaka 2020/21 miongoni mwa wakulima wadogo ulishuka kwa tani 340 sawa na asilimia 3 kutoka tani 11,819 zilizozalishwa mwaka 2019/20 hadi tani 11,479 zilizozalishwa mwaka 2020/21. Wakati huohuo, Bodi ya Chai Tanzania iliripoti kushuka kwa uzalishaji wa chai kwa tani 1,205.24 sawa na asilimia 4.2 kutoka tani 28,714.67 zilizozalishwa mwaka 2019/20 hadi tani 27,509.44 mwaka wa fedha 2020/21. Kudorora kwa uzalishaji wa mazao ya biashara kumeendelea tofauti na malengo ya Serikali ya kuongeza uhakika wa chakula, malighafi za viwanda, na ziada ya mazao kwa mauzo ya nchi za nje.

Ninapendekeza Serikali kupitia bodi za mazao zinazohusika kuendelea kutafuta sababu za kushuka kwa uzalishaji na kubuni mikakati ya kudhibiti kushuka huko.

17.2 Mapungufu Katika Uzalishaji na Usimamizi wa Mbegu/Miche Bora kwa Ajili ya Kuongeza Tija ya Mazao

Miongoni mwa sababu zinazoweza kuongeza uzalishaji wa mazao ni uwapo wa mbegu/miche bora. Katika Bodi ya Kahawa Tanzania **(TCB)**, nilibaini kuwa Mpangomkakati wa 2020/21 - 2024/25 ulijumuisha malengo ya kuzalisha miche ya kahawa milioni 20 ifikapo mwezi Juni 2021. Sambamba na mpango huo, nilibaini kuwa Bodi ilitoa mkataba kwa Kikosi cha JKT Itende kuzalisha mbegu milioni moja; Taasisi ya Utafiti wa Kahawa Tanzania kupitia TaCRI Tawi la Mbozi kuzalisha miche milioni tatu; na JJAD Kagera Farmers (T) LTD kuzalisha miche milioni 1.5. Hata hivyo, nilibaini kutotekelezwa ipasavyo kwa mpango huo ambapo JKT Itende ilifanikiwa kuzalisha miche 223,841 sawa na asilimia 22; na TaCRI Tawi la Mbozi ilifanikiwa kuzalisha miche 350,000 sawa na asilimia 12 ya malengo.

Pia, Wakala wa Maendeleo ya Wakulima Wadogo wa Chai Tanzania (TSHTDA) kwa kushirikiana na Taasisi ya Utafiti wa Chai Tanzania chini ya Mradi wa Agricon Boresha Chai walikuwa na mradi ambao ulilenga kuzalisha miche 750,000 ya chai katika vijiji vitatu tofauti kwa ajili ya miche ya chai iliyoboreshwa ili kuchukua nafasi ya miti ya chai ya sasa kwa ajili ya kuongeza tija. Hata hivyo, nilibaini kukosekana kwa huduma ya maji katika eneo la banda la miche kijiji cha Lupembe ambalo lilikuwa na lengo la kuzalisha miche 150,000 huku sababu zilizotolewa zikiwa kushindwa kwa mashine ya kuvuta maji kutoka kwenye chanzo kulikosababishwa na uchakavu wa mabomba ya maji katika mradi huo.

Katika Bodi ya Pareto Tanzania (TPB), kupitia Taasisi ya Utafiti ya Naliendele nilibaini kuwa Bodi ilisambaza tani 71.9 za mbegu katika mwaka wa fedha 2020/21, ambazo zinaweza kuzalisha mimea takribani milioni 9.2. Hata hivyo, hakukuwa na utafiti uliofanywa na Bodi kufuatilia ukuaji na ustahimilivu wa mbegu hizo zilizosambazwa, kujua kiasi cha mbegu zilizopandwa, na vikwazo katika ukuaji wa mbegu hizo.

Ninaona kuwa miongoni mwa mambo yanayoweza kuchangia katika kuboresha tija katika uzalishaji wa mazao ni uwekezaji katika

uzalishaji wa mbegu/miche bora. Hivyo, mapungufu katika kuhakikisha upatikanaji wa mbegu bora yanaathiri uzalishaji wa mazao husika.

Ninapendekeza kuwa Bodi za Mazao kwa kushirikiana na taasisi za utafiti zihakikishe kuna juhudi za kutosha katika uzalishaji wa mbegu/miche bora ambazo zinasimamiwa na kufuatiliwa ili kuwezesha kilimo chenye tija.

17.3 Kushuka kwa Ubora wa Zao la Korosho katika Mkoa wa Pwani na Kupungua kwa Kiwango cha Uzalishaji katika Maeneo Mapya ya Kilimo cha Korosho

Viwango vya ubora wa korosho vinatambua korosho daraja la I na II pekee. Taarifa za Idara ya Kilimo ya Bodi ya Korosho Tanzania za Mwaka 2021 kwa Mkoa wa Pwani zilionesha kuzorota kwa ubora wa korosho kwa mwaka 2020/21 ambapo asilimia 12 ya kiasi kilichozalishwa (tani 10,551) kilikuwa daraja la I na asilimia 88 iliyobaki ilikuwa daraja la II ikilinganishwa na wastani wa kitaifa wa asilimia 95 ya daraja la I katika kipindi hicho.

Takwimu pia zilithibitisha kupungua kwa kiwango cha uzalishaji katika maeneo mapya yanayolima korosho kama vile Mkuranga, Rufiji, na Kibiti katika kipindi cha miaka sita kutoka tani 2,359 mwaka 2014/15 hadi tani 208 mwaka 2020/21. Ninahusisha kushuka kwa uzalishaji na ufuatiliaji duni unaofanywa katika maeneo mapya yanayojitokeza katika kilimo cha zao hilo na kutokuwapo kwa huduma stahiki za ugani kwa Bodi na mamlaka husika za serikali za mitaa.

Kwa kuzingatia umuhimu wa zao hili, ninapendekeza Bodi ya Korosho kwa kushirikiana na Wizara ya Kilimo na mamlaka za serikali za mitaa ambamo zao hilo hulimwa kufanya mapitio ya mikakati iliyopo na kuboresha uzalishaji na ubora wa zao hilo.

17.4 Kuwapo kwa Viuatilifu vya Thamani ya Shilingi Milioni 847.24 Vilivyoisha Muda wake

Mfuko wa Udhamini wa Maendeleo ya Pamba (CIDTF) uliripoti thamani ya viuatilifu vilivyoisha muda wa matumizi vyenye thamani

ya shilingi milioni 847.24 kwa mwaka ulioishia mwezi Juni 2021 kutoka shilingi milioni 648.40 zilizoripotiwa mwaka uliopita ikiwa ni ongezeko la shilingi milioni 198.84. Hali hii ilitokana na kwisha kwa muda wa matumizi ya viuatilifu ambapo shilingi milioni 120.82 zilikuwa hesabu ya viuatilifu vilivyokwisha muda wake kutokana na ununuzi uliofanywa mwaka 2019/20.

Nilibaini kuwa, pamoja na viuatilifu vilivyoisha muda wake vya mwaka 2019/20, viuatilifu vingine vilivyoisha muda vimekuwapo ghalani kwa zaidi ya miaka mitano tangu kumalizika muda wake mwaka 2012/13 - 2017/18. Viuatilifu hivi vilihifadhiwa katika ghala la Bodi ya Pamba Tanzania ambalo hutumiwa kuweka bidhaa zingine. Viatilifu hivyo vinaendelea kuhifadhiwa kutokana na kuchelewa kwa idhini ya kuteketeza kutoka Taasisi ya Utafiti wa Viuatilifu Tanzania (TPRI). Kuongezeka kwa viuatilifu vilivyoisha muda wa matumizi kunatokana na ununuzi wa viuatilifu vyenye muda mfupi wa matumizi.

Nina shaka iwapo Mfuko wa Maendeleo ya Pamba unafanya tathmini ipasavyo ya mahitaji yake na matumizi ya viuatilifu kabla ya kununua. Kiasi cha fedha kilichotumika kwa viuatilifu vilivyoisha muda wake ni hasara na huchangia upotevu wa fedha za umma. Zaidi ya hayo, kucheleweshwa kwa uteketezaji wa viuatilifu hivyo husababisha gharama zisizo za lazima za utunzaji.

Ninapendekeza (a) Mfuko wa Maendeleo ya Pamba kwa kushirikiana na Bodi ya Pamba utathmini mwenendo wa matumizi na uhitaji wa viuatilifu ili kuepusha idadi kubwa ya viuatilifu vinayoisha muda wake; na (b) Mfuko wa Maendeleo ya Pamba na Taasisi ya Utafiti wa Viuatilifu katika Ukanda wa Kitropiki uharakishe mchakato wa kuteketeza viuatilifu vilivyoisha muda wake ambavyo viko ghalani kwa muda mrefu.

17.5 Deni la Shilingi Milioni 437.88 Linalodaiwa na Wakulima Wadogo wa Chai na Deni la Dola za Marekani 396,161.84 Linalodaiwa na Mtawalia Wakulima wa Tumbaku Mtawalia

Kifungu cha 4 cha Sheria ya Chai ya Mwaka 2009 kinataka Bodi ya Chai Tanzania kusimamia utekelezaji wa kilimo cha mkataba ili kulinda haki za pande zote mbili.

Hata hivyo, ukaguzi wangu ulibaini kuwa Bodi ya Chai haikuwa na utaratibu wa kufuatilia utekelezaji wa mikataba hii kama vile kusajili mikataba kwa ajili ya kulinda maslahi ya pande zote mbili. Kutokana na hali hiyo, kulikuwa na wakulima ambao waliiuzia Kampuni ya DL Group of Companies majani mabichi ya chai tangu mwaka 2018 lakini hawakulipwa kwa wakati na kusababisha deni la shilingi milioni 910.65 kufikia mwezi Juni 2021.

Kampuni ya DL Group of Companies ni wamiliki wa Viwanda vya Chai vya Itona, Luponde na Ikanga. Hivyo, pande hizi mbili (wakulima na viwanda/wanunuzi) ziliingia makubaliano ya namna ya kulipa deni hilo, wakulima wakiwakilishwa na Wakala wa Maendeleo ya Wakulima Wadogo wa Chai Tanzania. Ilikubaliwa kuwa asilimia 50 ya deni lote ilipwe ifikapo tarehe 31 Julai 2021 na asilimia 50 iliyobaki ilipwe tarehe 30 Agosti 2021. Hata hivyo, hadi ninamaliza ukaguzi huu mwezi Januari 2022, jumla ya shilingi milioni 437.88 za deni hilo zilikuwa hazijalipwa.

Aidha, kupitia Bodi ya Tumbaku kulikuwa na wakulima kutoka Mpanda, Chunya, Kahama na Kaliua ambao walikuwa wanadai Kampuni ya Grand Tobacco Limited jumla ya dola za Marekani 396,161.84 hadi mwezi Februari 2022 kutokana na mauzo ya tumbaku ya msimu wa mwaka 2019/20.

Ufuatiliaji usioridhisha wa Bodi ya Chai na Wakala wa Wakulima Wadogo wa Chai wa madeni ya wakulima kuhakikisha yanalipwa kwa wakati kunaweza kuathiri uzalishaji wa chai katika miaka inayofuata kwani wakulima wanaweza kukatishwa tamaa na kilimo cha mkataba. Vivyo hivyo, madeni ya tumbaku ambayo hayajalipwa yanakatisha tamaa wakulima wa tumbaku kuongeza nguvu na uwekezaji katika kilimo hicho.

Ninapendekeza inapendekeza (a) Bodi ya Chai na Wakala wa Wakulima Wadogo wa Chai ihakikishe mikataba yote ya kilimo imesajiliwa na kubuni utaratibu wa ufuatiliaji na utekelezaji wake ili kulinda maslahi ya pande zote mbili (wakulima na wanunuzi); na (b) Bodi ya Tumbaku kwa kushirikiana na vyama vya wakulima ihakikishe madeni yanalipawa.

17.6 Kuongezeka kwa Bei ya Mbolea Sokoni Kulikosababishwa na Uhaba wa Mbolea

Nilibaini kuwa Mamlaka imekuwa ikizingatia matakwa ya sheria kwa kutoa bei elekezi ya mbolea iliyoagizwa kutoka nje pekee chini ya Mfumo wa Ununuzi wa Pamoja na bei ya mwisho ilitolewa mwezi Novemba 2020 na kusainiwa na Katibu Mkuu wa Wizara ya Kilimo.

Hata hivyo, kupitia maelezo ya menejimenti ya Mamlaka nilibaini kuwa wafanyabiashara walisita kuagiza mbolea kutoka nje na hata kuwasilisha maombi ya zabuni ya Mfumo wa Manunuzi ya Pamoja tangu Aprili 2021 wakidai mabadiliko ya bei elekezi yaakisi gharama za soko la dunia. Hali hii ilisababisha uhaba wa mbolea katika kipindi hiki na kusababisha Waziri wa Kilimo kusitisha mfumo huo mnamo mwezi Julai 2021.

Pamoja na kusitishwa kwa Mfumo wa Ununuzi wa Pamoja, niliendelea kubaini ongezeko la bei ya mbolea na menejimenti ya Mamlaka haikutumia matakwa ya kanuni za kupanga bei elekezi na kuzisimamia. Bei za mwisho zilizotolewa na kutakiwa kuanza mwezi Novemba 2020 zilikuwa (wastani wa nchi) kilo 50 kwa shilingi 66,995 kwa mbolea ya DAP na shilingi 53,318 kwa mbolea ya UREA.

Hata hivyo, hadi ninafanya ukaguzi mwezi Julai 2021, bei ya mbolea ilikuwa shilingi 90,000 kwa mbolea za DAP na shilingi 86,000 kwa mbolea ya UREA na bei hizo zimeendelea kupanda.

Ninaona kuwa, ikiwa hatua za haraka hazitachukuliwa, kupanda kwa bei na uhaba wa mbolea unaweza kuendelea jambo litakaloathiri uzalishaji wa mazao katika miaka ijayo.

Ninapendekeza Serikali, kupitia Wizara ya Kilimo na Mamlaka ya Kudhibiti Mbolea (TFRA) iangalie mipango yoyote muhimu ya

muda mfupi na mrefu itakayowezesha upatikanaji wa mbolea na kwa bei nafuu.

SURA YA KUMI NA NANE

UFANISI KATIKA SEKTA YA MADINI, GESI NA MAFUTA

18.0 Utangulizi

Uziduaji (uchimbaji wa madini na gesi) ni sekta inayohusisha uchimbaji wa malighafi ili kutumika katika nyanja mbalimbali. Malighafi hizo ni pamoja na madini, gesi asilia, na mafuta kutoka ardhini. Tanzania ina akiba kubwa ya rasilimali za madini, mafuta na gesi asilia zinazoweza kuchangia kwa kiasi kikubwa ukuaji wa uchumi wa nchi.

Nilipitia utendaji wa mashirika ya umma yanayohusika na uziduaji katika sekta za mafuta na madini. Ukaguzi ulifanyika katika taasisi ambazo ni pamoja na PURA, Mamlaka ya Usimamizi wa Huduma za Nishati na Maji (EWURA), Shirika la Maendeleo ya Petroli Tanzania (TPDC), Shirika la Umeme Tanzania (TANESCO), Tume ya Madini, Shirika la Taifa la Madini (STAMICO), na Kampuni ya Stamigold.

Aidha, nilipitia mikataba ya ushirikiano katika uziduaji (PSAs) ili kutathmini uzingatiaji wa masharti yaliyokubaliwa, utendaji wa mitambo ya kuchakata madini katika sekta ya madini, ufanisi wa mfumo wa kisheria katika sekta ya madini, na uendeshaji na usimamizi wa mazingira katika sekta ya madini. Sura hii imeainisha mapungufu niliyoyabaini katika mapitio yangu.

18.1 Mapitio ya Utendaji wa Mashirika ya Umma yanayohusika na Sekta ya Gesi Asilia na Madini

Ukaguzi wa mashirika ya umma yanayohusika na sekta ya uziduaji wa mafuta na gesi ulibaini mapungufu yafuatayo ambayo yanahitaji ufuatiliaji wa Serikali:

18.1.1 Kuchelewa Kuhamisha Kisheria Umiliki wa Kampuni ya Makaa ya Mawe Kiwira kutoka Kampuni ya Power Limited kwenda Shirika la Taifa la Madini wakati Kampuni ya Tin ya Kyerwa Haifanyi Kazi

Kutokana na Kampuni ya Tan Power Resources Ltd. iliyokuwa na asilimia 70 ya hisa katika Mgodi wa Makaa ya Mawe Kiwira,

kushindwa kufanya kazi, Serikali iliamua kuurejesha umiliki huo wa asilimia 70 kurudi Serikalini mwaka 2014. Tarehe 23 Januari 2018 Msajili wa Hazina aliliandikia barua Shirika la Madini akithibitisha kuwa Kampuni ya Kiwira inamilikiwa na Serikali kwa asilimia 100 na kwamba Shirika la Madini lina jukumu la kusimamia na kuendesha mgodi huo kwa niaba ya Msajili wa Hazina. Shirika la Madini lilikuwa likitumia mali za mgodi huo kwenye makaa ya mawe ya Kabulo, ikiwa pamoja na mtambo wa kuchakata makaa ya mawe, jenereta la uwezo wa Kilowati 75, malori mawili, gari aina ya Toyota Land Cruiser, gari la wagonjwa, na buldoza la magurudumu la kupakilia.

Mapitio yangu yalibaini kuwa, uhamisho wa kisheria ulikuwa haujakamilika tangu wakati huo, kwani Msajili wa Kampuni bado alikuwa anatambua umiliki wa asilimia 30 wa Serikali na asilimia 70 kwa Kampuni ya Tan Power Resources Ltd. Ucheleweshaji huo umechangiwa na kukosekana kwa cheti cha kodi kinachoruhusu kubadili umiliki (tax clearance certificate) kutoka Mamlaka ya Mapato ya Tanzania kutokana na Kampuni ya Tan Power Resources Ltd. Kudaiwa deni la kodi lililokadiriwa kufikia shilingi bilioni 2.9. Hivyo Shirika la Madini (STAMICO) linashindwa kupanga na kufanya uwekezaji katika mgodi huo.

Pia, nilibaini Shirika la Madini lina kampuni tanzu ya Kyerwa Tin Company Limited iliyopo Karagwe mkoani Kagera iliyosajiliwa mwaka 2014 kwa ajili ya kununua na kuuza madini ya bati. Hata hivyo, nilibaini kuwa Kampuni ilisitisha shughuli zake mwaka 2017/2018 kutokana na Shirika la Madini kukosa fedha za kutosha kuendesha Kampuni hiyo. Serikali haikutoa mtaji kwa ajili ya Kampuni tangu kuanzishwa kwake mwaka 2014. Zaidi ya hayo, nilibaini kuwa Shirika la Madini lilikuwa katika mchakato wa kuifunga Kampuni hiyo na hatua kadhaa zilichukuliwa ikiwa pamoja na kuomba ushauri kutoka kwa Msajili wa Hazina tangu Juni 2017 ingawa hakuna majibu yaliyopokelewa.

Ninaona kuwa vitendo vya ucheleweshaji wa kuhamisha hisa za Kampuni ya Tan Power Resources Ltd kisheria kwenda Serikalini na kukosekana kwa mtaji wa Kampuni tanzu ya Kyerwa Tin kunaathiri maamuzi ya kimkakati ya uwekezaji kwa Shirika la Madini. Zaidi ya hayo, kampuni kutofanya kazi kwa muda mrefu kunaongeza

gharama kwa Shirika la Madini kutokana na gharama na usimamizi kama vile gharama za ulinzi.

Ninapendekeza kuwa (a) Msajili wa Hazina na Mamlaka ya Mapato Tanzania kwa kushirikiana na Shirika la Madini waharakishe uamuzi wa uhamisho wa umiliki wa Mgodi wa Makaa ya Mawe Kiwira; na (b) Msajili wa Hazina atoe ushauri kwa Shirika la Madini kuhusu kufungwa kwa Kampuni tanzu ya Kyerwa Tin kama ilivyoombwa na Shirika la Madini.

18.1.2 Shirika la Umeme Tanzania (TANESCO) Kushindwa Kuunganisha Migodi 25 kwenye Gridi ya Taifa kwa Sababu ya Ufinyu wa Bajeti

Aya ya 3.1.2 ya Sera ya Taifa ya Nishati ya Mwaka 2015 inaitaka Serikali kuimarisha upatikanaji wa umeme na kupanua mtandao wa usambazaji wa umeme; na kuhakikisha uwekezaji kwa wakati katika ujenzi, ukarabati na upanuzi wa miundombinu ya usafirishaji na usambazaji wa umeme.

Madini ni miongoni mwa sekta zinazochangia ukuaji wa uchumi wa taifa. Shughuli zake zinahusisha matumizi ya mitambo mikubwa ambayo inahitaji matumizi makubwa ya nishati ili kufanya kazi. Nishati ya gharama nafuu ni umeme unaotolewa na TANESCO kwa sababu kutumia majenereta ya mafuta ni ghali zaidi na si rafiki kwa mazingira. Kutokana na hali hiyo, migodi 25 iliomba kuunganishwa kwenye gridi ya taifa ili kupunguza gharama za uendeshaji. Hata hivyo, nilibaini kuwa TANESCO haikuunganisha migodi hii kwenye gridi ya taifa.

Ni maoni yangu kuwa, kama Shirika la Umeme Tanzania lingeipatia migodi umeme, gharama za mafuta kutoka nje ya nchi yanayoagizwa na migodi zingeweza kuokolewa na badala yake fedha hiyo zingetumika ndani ya nchi kupitia ununuzi wa umeme na hivyo Shirika la Umeme Tanzania lingenufaika kwa mauzo ya umeme kwenye sekta ya madini. Kwa mfano, Kampuni ya Stamigold ilitumia lita 7,102,904 za dizeli mwaka 2020/21 zenye thamani ya takribani shilingi bilioni 14.72 kwa bei ya shilingi 2,073 kwa lita. Iwapo Shirika la Umeme Tanzania lingeunganisha migodi hii kungepunguza

misamaha ya kodi inayotolewa kwenye migodi katika ununuzi wa mafuta na kuongeza mapato kwa Shirika.

Ninapendekeza kuwa Shirika la Umeme Tanzania lifanye tathmini ya faida na hasara itakayowezesha Shirika kuandaa mikakati na kutenga bajeti ya kutosha kwa ajili ya kuunganisha migodi na gridi ya taifa ili kuimarisha ukuaji wa uchumi kupitia sekta ya madini.

18.1.3 Changamoto ambazo Hazijatatuliwa katika Utekelezaji wa Mradi wa Mchuchuma wa Kufua Umeme kwa Makaa ya Mawe na Mradi wa Chuma wa Liganga

Tarehe 21 Septemba 2011, Shirika la Maendeleo la Taifa (NDC) na Kampuni ya Sichuan Hongda (Group) Company Limited zilisaini mkataba wa ubia na kuunda kampuni ya ubia inayoitwa Tanzania China International Mineral Resources LTD (TCIMRL) ili kutekeleza miradi na chuma.

Pamoja na mapendekezo yangu ya mwaka uliopita, nimeendelea kubaini mapungufu yafuatayo yanayochelewesha utekelezaji wa miradi hii:

(i) Serikali Kuchelewa Kufanya Maamuzi

Mnamo Julai 2019 Serikali iliunda timu ya mazungumzo ili kujadiliana na mwekezaji huyo kwa lengo la kutafuta suluhu kwa masuala ambayo hayakuwa yametatuliwa (machache kati yake yamefafanuliwa kwa kina katika Aya (ii) na (iii) hapa chini) ili kuendana na matakwa yaliyotokana na mabadiliko mapya ya sheria na kanuni za madini.

Nilifahamishwa kuwa suala la vivutio vya uwekezaji ni miongoni mwa changamoto zilizopaswa kutatuliwa. Nilibaini kuwa Kampuni ya TCIMRL na Serikali kupitia Kituo cha Uwekezaji walitia saini mkataba wa utendaji kazi tarehe 21 Septemba 2021 kuhusu vivutio kadhaa vilivyoidhinishwa na Kamati ya Kitaifa ya Kuratibu Vivutio vya Uwekezaji. Hata hivyo, utekelezaji wa mradi bado haujaanza kwa sababu tangazo la serikali bado halijatoka ambalo lingehalalisha utoaji wa vivutio vya uwekezaji vilivyoainishwa

kwenye mkataba wa vivutio vya uwekezaji vilivyoanishwa wa utendaji kazi.

(ii) Kutolipwa Fidia ya Ardhi kwa ajili ya Miradi ya Mchuchuma na Liganga ya Shilingi Bilioni 13.32

Kifungu cha 4(1) cha Sheria ya Utwaaji Ardhi Na. 47 ya Mwaka 1967 kinataka kiasi kinacholipwa kama fidia kiwe cha haki, cha kutosha, na kilipwe mara moja ndani ya miezi sita. Vinginevyo, riba sawa na ile itolewayo na benki za biashara katika amana za kudumu itatozwa hadi pale fidia itakapolipwa.

Taarifa za tathmini zilizofanywa na Halmashauri ya Wilaya ya Iringa mwaka 2015 zilizowasilishwa kwa Shirika la Maendeleeo la Taifa na Kampuni ya TCIMRL kuhusu miradi ya Mchuchuma na Liganga zilibainisha gharama za fidia ya shilingi bilioni 4.48 kwa Mchuchuma na shilingi bilioni 8.84 kwa Liganga ambazo zililenga kulipa fidia kwa wananchi wanaoishi katika maeneo ya miradi. Hata hivyo, hadi wakati wa ukaguzi huu, hakuna mpango wa kulipa fidia hiyo ambao umefanywa licha ya kupita miaka sita.

Nina wasiwasi na muda mrefu uliochukuliwa na Serikali kukamilisha mazungumzo. Kampuni ya TCIMRL inaendelea kuingia gharama za kiutawala kwa karibu miaka mitatu huku hakuna uzalishaji wowote unaofanyika tangu 2018. Ucheleweshaji huu unaweza kuwakatisha tamaa wawekezaji wengine katika sekta ya madini.

Ninapendekeza Serikali (a) iharakishe mazungumzo yanayoendelea ili kuharakisha utekelezaji wa miradi na kupatikana kwa manufaa yatokanayo na mradi, na (b) Ifikirie kutoa tangazo la serikali kwa vivutio vilivyosainiwa ili kuruhusu Kampuni ya TCIMRL kunufaika na mkataba wa utendaji.

18.2 Ufuatiliaji na Usimamizi wa Mikataba ya Ushirikiano katika Uzalishaji (PSA) katika Sekta ya Petroli na Gesi

Tanzania inatumia mkataba ushirikiano katika uzalishaji wa gesi kama nyenzo ya kusimamia shughuli za gesi asilia. Mkataba wa PSA ndio mkataba wa msingi ambao unasimamia uhusiano kati ya nchi na kampuni za mafuta. Lengo kuu la mikataba hii ni kuhakikisha

kuwa nchi inapata manufaa kamili kutokana na rasilimali pamoja na kuvutia uwekezaji unaohitajika ili kufaidika na rasilimali hizo. Ili Serikali ipate manufaa katika sekta ya mafuta na gesi asilia, kuzingatia masharti ya mkataba ni muhimu.

18.2.1 Utekelezaji wa Mikataba ya Ununuzi na Uzalishaji wa Umeme kwa Shirika la Umeme Tanzania (TANESCO) na Shirika la Maendeleo ya Petroli Tanzania (TPDC) Mtawalia

(a) Kuchelewa kwa Majadiliano Kuhusu Kuhuisha au Kuongeza Muda wa Mkataba wa Ununuzi wa Umeme katika Kampuni ya Songas

Mwaka 2004 TANESCO na Kampuni ya Songas waliingia mkataba wa miaka 20 wa kuuziana umeme utokanao na gesi asilia. Kifungu cha 4.1 (b) cha mkataba huo kilitaka mwishoni mwa mwaka wa 17 na kila mwaka mwingine baada ya mwaka huo, Kampuni ya Songas na TANESCO wajadiliane kuhusu kuhuisha au kuongeza muda wa Mkataba kwa kuzingatia kanuni na masharti yanayowiana na Mkataba husika, isipokuwa kama upande mmoja ukitoa taarifa kwa upande mwingine kuwa hautaki kuendelea na Mkataba.

Hata hivyo, nilibaini kuwa mwaka wa 17 ulimalizika Januari 2021 na mjadala wa kuhuisha au kuongeza muda wa mkataba kati ya wahusika haukufanyika kama inavyohitajika. Kwa kuzingatia mchango mkubwa wa umeme wa Songas kwenye gridi ya Taifa wa MWH 1,735 (sawa na asiilimia 15 ya MWH 11,271 zilizozalishwa kwa Mwaka 2020/21). Ni muhimu kwa Shirika la Umeme Tanzania kufanya uchambuzi wa changamoto zilizojitokeza katika utekelezaji wa mkataba huu hadi sasa na athari zinazoweza kujitokeza kama mkataba hautaongezwa.

Ni maoni yangu kuwa, maandalizi ya mapema na majadiliano yanatoa muda wa kutosha kwa pande zote mbili kuchambua masharti yaliyokuwa na changamoto wakati wa utekelezaji wa mkataba ili kufanyike uboreshaji iwapo pande hizo zitakuwa na mpango wa kuongeza muda wa mkataba au kuhuisha mkataba huo.

Ninapendekeza kuwa TANESCO kwa kushirikiana na Wizara ya Nishati wafikirie kufanya uchambuzi wa mkataba wa ununuzi wa

umeme kwa lengo la kutathmini masharti yote yasiyofaa yanayohitaji maboresho ili kuwezesha majadiliano yenye tija na manufaa kwa upande mwingine endapo wahusika wanataka kuhuisha au kuongeza mkataba huo.

(b) Kutotatuliwa Migogoro kati ya Shirika la Maendeleo ya Petroli na Kampuni ya Pan African Energy (PAET) kuhusu Makubaliano ya Kushiriki Katika Uzalishaji wa Gesi Asilia

Mwaka 2001 Shirika la Maendeleo ya Petroli liliingia mkataba wa kushiriki katika uzalishaji wa gesi asilia kwa niaba ya Serikali ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na Kampuni ya Pan African Energy Tanzania Limited kwa ajili ya kuendeleza na kuendesha Kitalu cha gesi cha Songosongo. Mkataba huo ulikuwa wa leseni ya miaka 25 na ingeweza kuongezwa muda kwa mujibu wa Kifungu cha 44 cha Sheria ya Petroli ya Mwaka 1980 kabla ya marekebisho ya Sheria hii mwaka 2015.

Kifungu cha 8(b) (ii) na (iii) cha PSA katika uzalishaji wa gesi asilia kinaeleza kuwa, Shirika litachagua kushiriki katika programu ya uzalishaji kwa kulipa sehemu ya gharama za mpango wa uzalishaji (kwa asilimia kuanzia 5 hadi 20) kwa kutoa taarifa kwa Kampuni ya Pan African Energy Tanzania Limited ndani ya siku 90 baada ya Kampuni ya Pan African Energy Tanzania Limited kupokea taarifa kutoka Wizara ya Nishati kuwa imeidhinisha mpango wa ziada wa gesi unaohusiana na programu hiyo ya uzalishaji wa gesi asilia. Kifungu cha VIII cha PSA kinasisitiza kuwa, iwapo Shirika la Maendeleo ya Petrol halitaijulisha Kampuni ya Pan African Energy Tanzania Limited ndani ya siku 90 baada ya kuchagua kushiriki, Shirika litahesabika kuwa imechagua kutoshiriki.

Nilibaini kuwapo kwa migogoro isiyokwisha kati ya Shirika la Maendeleo ya Petroli na Kampuni ya Pan African Energy Tanzania Limited kuhusu ushiriki katika uzalishaji wa gesi katika kitalu cha Songosongo. Shirika lilidai kuwa Kampuni ya Pan African Energy Tanzania Limited iliinyima haki ya ushiriki katika shughuli za uzalishahi baada ya taarifa ya nia yake ya kushiriki ndani ya siku 90 baada ya kuruhusiwa kuchimba gesi asilia kwa mujibu wa vifungu vya PSA. Hata hivyo, Kampuni ya Pan African Energy Tanzania

Limited ilijibu kuwa taarifa hiyo ilikuja baada ya muda kupita na hivyo, majukumu ya kimkataba hayakutekelezwa na Shirika la Maendeleo ya Petroli. Kutokana na hali hiyo, Shirika liliamua kuishirikisha Serikali katika mazungumzo ili kutatua mgogoro huo.

Tarehe 16 hadi 19 Julai 2012, Timu ya Majadiliano ya Serikali na Kampuni ya Pan African Energy Tanzania Limited walifanya kikao na kutoka na maazimio ambayo yalielekeza kuwa Shirika litakuwa na maslahi kwa kushiriki kwa asilimia 10 kwa Kitalu kizima kama haki pekee. Pia, ilikubaliwa kuwa Kampuni ya Pan African Energy Tanzania Limited italipa gharama za ushiriki wa Shirika na kuzirejesha kutoka kwenye faida ya gesi itakayopatikana kwa mujibu wa makubaliano ya uendeshaji wa pamoja yatakayosainiwa kati ya TPDC na Kampuni ya Pan African Energy Tanzania Limited.

Hata hivyo, kufikia Juni 2021 maazimio hayo yaliyokubaliwa hayakutekelezwa na hakukuwa na ufuatiliaji uliofanyika. Ni maoni yangu kuwa, ushiriki wa Serikali katika shughuli za uzalishaji ungekuwa na manufaa kama vile kupata uzoefu na utaalamu kwa watumishi wa Shirika ambao wangehusika katika mradi; kungekuwa na uhamishaji wa maarifa yanayoweza kutumika katika miradi mingine ya aina hiyo na kuongeza mapato kwa Shirika.

Ninapendekeza menejimenti ya Shirika la Maendeleo ya Petroli (a) lichukue hatua zinazofaa ili kuhakikisha kuwa Kampuni ya Pan African Energy (T) Ltd inatekeleza maazimio ya timu ya mazungumzo; na (b) kufanyike uchambuzi wa faida na hasara ili kuishauri Serikali kuhusu uwezekano wa Shirika kutwaa au kuendesha kwa pamoja Kitalu cha Songosongo baada ya muda wa mkataba kwisha mwaka 2026.

18.3 Uendeshaji wa Usafishaji na Usimamizi wa Mazingira katika Sekta ya Madini

Shughuli za uchimbaji wa madini zina athari mbaya kwa mazingira kama vile uchafuzi wa maji, uchafuzi wa ardhi, na uchafuzi wa hewa ambao ni hatari kwa mimea na wanyama. Ili kukabiliana na athari za mazingira, Tanzania imeanzisha Baraza la Taifa la Hifadhi na Usimamizi wa Mazingira (NEMC) na kutunga sheria na kanuni

mbalimbali zinazolenga kuondoa au kupunguza athari mbaya za uchafuzi wa mazingira.

18.3.1 Wamiliki Wadogo wa Leseni za Uchimbaji Madini Wanafanya Kazi Bila Cheti cha Tathmini ya Athari ya Mazingira

Ukaguzi wangu ulibaini kuwa Tume ya Madini hadi kufikia tarehe 30 Juni 2021 ilikuwa imetoa leseni 33,096 kwa wachimbaji wadogo wa madini bila kupata vyeti vya tathmini ya athari za mazingira kutoka NEMC kama inavyotakiwa na Kifungu cha 81 (3) cha Sheria ya Hifadhi na Usimamizi wa Mazingira.

Kufanya shughuli za uchimbaji wa madini bila vyeti vya tathmini ya athari za mazingira kunaweza kuleta hatari ya mazingira yanayozunguka shughuli za uchimbaji madini. Kwa mfano, mapitio ya ripoti za uchunguzi wa Baraza katika Kanda ya Ziwa, yalibaini matukio ya maji machafu yaliyotiririka yenye kemikali za mitambo minne ya kusafisha dhahabu iliyopo katika Kijiji cha Nyabisare Wilayani Musoma ambayo yalisababisha vifo vya ng'ombe wanane.

Nilibaini kuwa mitambo hii ya kusafisha dhahabu haikuwa na cheti cha tathmini ya athari kwa mazingira na ilipendekezwa na kamati ya uchunguzi kuwa mitambo hiyo isajiliwe kwa cheti cha athari za mazingira.

Ninapendekeza Baraza la Taifa la Hifadhi na Usimamizi wa Mazingira (NEMC) na Tume ya Madini kuzingatia Kifungu cha 81 (3) cha Sheria ya Hifadhi na Usimamizi wa Mazingira kwa shughuli zote za uchimbaji wa madini.

18.3.2 Kutokuwapo kwa Mfumo wa Pamoja (Baraza la Taifa Hifadhi na Usimamizi wa Mazingira na Tume ya Madini) Kufuatilia Ukarabati wa Mazingira

Kifungu cha 227(1)(2) cha Sheria ya Hifadhi na Usimamizi wa Mazingira ya Mwaka 2004 kinamtaka Waziri kuelekeza kupitia kanuni, shughuli zinazohatarisha mazingira ambapo dhamana ya mazingira inaweza kuhitajika; na kwamba dhamana ya mazingira itawekwa kwa mkurugenzi wa mazingira kama dhamana ya mazingira hadi pale itakaporejeshwa kwa mwekaji.

Kupitia ukaguzi nilibaini kuwa hadi kufikia mwezi Februari 2022 kanuni zilizoelezwa katika sheria ya usimamizi wa mazingira hazikuandaliwa ili kubainisha shughuli zenye athari kwa mazingira ambazo zingehitaji dhamana ya mazingira. Pia, nilibaini kuwa, kwa mujibu wa Kifungu cha 47(f) cha Sheria ya Madini, Sura ya 139 [marekebisho ya mwaka 2019] wenye leseni za uchimbaji madini (leseni maalumu za uchimbaji wa madini) wanapaswa kutoa fedha za ukarabati ambazo zitagharamia ukarabati na kuhakikisha usalama wa eneo la uchimbaji baada ya kusitishwa kwa shughuli za uchimbaji.

Dhamana ya ukarabati inasimamiwa na Tume ya Madini na matokeo yake Baraza la Taifa la Hifadhi na Usimamizi wa Mazingira haina haki ya moja kwa moja ya kutumia fedha za ukarabati wa mazingira kutoka Mfuko wa Urekebishaji wa Mazingira. Zaidi ya hayo, mwenye leseni ya uchimbaji madini haelezwi kuhusu shughuli zinazoweza kuathiri mazingira kama ilivyoelezwa na sheria ya usimamizi wa mazingira.

Kwa mfano, Kampuni ya Pangea Mineral Limited kabla ya kuhamisha umiliki wa Mgodi wa Tulawaka (sasa STAMIGOLD) kwa Serikali, ililipa kiasi cha dola za Marekani milioni 11.63 kama gharama za ukarabati wa mgodi baada ya kufunga shughuli zake tarehe 31 Januari 2014. Kama nilivyoripoti mwaka 2018/19, kiasi hicho kilitumiwa na Shirika la Madini la taifa katika uendeshaji wa kampuni yake ya STAMIGOLD na hakuna kiasi kilichobaki hadi kufikia Juni 2021. Vile vile, Kampuni ya Tanzanite One Mining Ltd. ilitakiwa kutenga asilimia 1 ya mauzo yake yote ili kukidhi gharama za kufungwa kwa mgodi huo. Uendeshaji wa mgodi huo ulikoma Desemba 2017 na kwa mujibu wa taarifa za uthamini za Kampuni ya Sorting Tanzania, mapato ya jumla ya kampuni yalikuwa dola za Marekani milioni 31.02 hadi Desemba 2017 na hivyo Mfuko wa Ukarabati ulitakiwa kuwa na dola za Marekani 310,280.95. Hata hivyo, nilibaini kuwa amana ya mfuko kwa ajili ya ukarabati ilikuwa dola za Marekani 9,992.50 tu sawa na asilimia 3 ya kiasi kinachohitajika.

Kutokuwapo kwa mfumo wa kutekelezaji wa pamoja wa ufuatiliaji wa fedha/dhamana za ukarabati kati ya Baraza la Taifa la Hifadhi na Usimamizi wa Mazingira na Tume ya Madini kunahatarisha

ukarabati wa mazingira wakati wa kusitishwa kwa shughuli za uchimbaji madini. Aidha, ukarabati wa eneo la uchimbaji unakuwa mzigo kwa Serikali ambayo ina jukumu la kuwalinda wananchi wake dhidi ya athari za mazingira.

Ninapendekeza Baraza la Taifa la Hifadhi na Usimamizi wa Mazingira, Tume ya Madini, na Ofisi ya Makamu wa Rais kuanzisha utaratibu wa pamoja utakaohakikisha haki sawa kwa pande zote katika ufuatiliaji na matumizi ya fedha zinazotengwa kwa ajili ya ukarabati wa mazingira.

18.4 Mapitio ya Mfumo wa Kisheria katika Sekta ya Madini

Mfumo wa kisheria ni muundo mzima wa kisheria na udhibiti unaoongoza sekta ya madini. Unajumuisha katiba, sheria, kanuni na mikataba yote pamoja na ya kimataifa inayosimamia sekta hiyo. Mfumo wa kisheria una jukumu muhimu katika kuhakikisha utawala bora na maendeleo endelevu, kwani ndio uti wa mgongo wa uhusiano kati ya Serikali, makampuni ya madini na wadau wengine wa sekta hii.

Ukaguzi wangu juu ya ufanisi wa mfumo wa kisheria katika sekta ya Madini ulibaini mapungufu yafuatayo:

18.4.1 Kutokuwapo kwa Mkataba wa Mfano wa Uchimbaji wa Madini

Kifungu cha 4(1) cha Sheria ya Madini, Sura ya 123 [marekebisho ya mwaka 2019] kinatoa tafsiri ya "makubaliano ya uchimbaji wa madini" kuwa ni makubaliano yanayofanywa kati ya Serikali na mwekezaji aliyepewa leseni ya kufanya shughuli za uchimbaji wa madini chini ya leseni maalumu ya uchimbaji madini.

Kifungu cha 129 (1) cha Sheria ya Madini, Sura ya 123 [marekebisho ya mwaka 2019] kinasema kuwa "waziri anaweza, kwa mapendekezo ya Tume ya Madini, kutunga kanuni kwa ajili ya jambo lolote ambalo kwa mujibu wa Sheria hii, litawekwa na kanuni au kama itakavyoelezwa". Kifungu kidogo cha (2)(f) cha Kifungu hiki kinaeleza kuwa, hususani, lakini bila kuathiri ujumla wa Kifungu kidogo cha (1), kanuni hizo zinaweza kutoa Mkataba wa Mfano wa

Uchimbaji Madini (Standard Model of Development Agreement) na aina zingine mbalimbali zitakazotumika chini ya Sheria hii.

Tathmini yangu iligundua kuwa, Tume ya Madini na Wizara ya Madini hazikuwa na mkataba wa mfano wa uchimbaji madini; na kanuni hazikuwa zimeandaliwa. Mkataba wa mfano ungewawezesha wawekezaji wa madini (wa ndani na nje) kuelewa wajibu katika mkataba kwa pande zote mbili (Serikali na wawekezaji).

Ni maoni yangu kuwa, kwa kuzingatia uwapo wa matakwa mengi katika sheria, kanuni, taratibu na miongozo na kutoka kwa taasisi mbalimbali zinazosimamia shughili za sekta ya madini, mkataba wa mfano wa uchimbaji madini ungeweka pamoja mahitaji yote na kurahisisha utekelezaji na uzingatiaji wa sheria. Vilevile, ungesaidia usimamizi wa mapato ya kodi na yasiyo ya kodi katika sekta ndogo ya madini.

Pamoja na kuwapo kwa sheria na kanuni zinazoelezea mambo mbalimbali katika sekta ya madini, ninapendekeza, Tume ya Madini kubuni mkataba wa mfano wa uchimbaji wa madini, ambao unaweza kutumika kama kigezo cha msingi cha mikataba ijayo kati ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na wawekezaji katika sekta ya madini.

18.4.2 Utekelezaji Usioridhisha wa Umiliki wa Hisa za Serikali katika Kampuni za Madini

Kifungu cha 10(1) cha Sheria ya Madini, Sura 123 (marekebisho ya mwaka 2019) kinataka, katika kila shughuli ya uchimbaji chini ya leseni ya uchimbaji madini au leseni maalumu, Serikali iwe na hisa isiyopungua asilimia 16 katika mtaji wa kampuni ya uchimbaji wa madini kulingana na aina ya madini na kiwango cha uwekezaji.

Ili kutekeleza takwa hilo, Serikali ilianzisha Kanuni za Madini (Ushiriki wa Taifa) kupitia Tangazo la Serikali Na.939/2020. Kanuni ya 6 na 7 za Kanuni hizo zinamtaka Msajili wa Hazina kupata hisa zisizopunguzwa kwa niaba ya Serikali na kumpa mamlaka kwa kushauriana na Tume ya Madini kuwa na jukumu la kusimamia na kudhibiti hisa hizo.

Nilikagua utekelezaji na usimamizi wa hisa hizo katika mwaka wa fedha 2020/21 na kubaini mapungufu yafuatayo:

(a) Ukosefu wa Hati za Hisa kama Ushahidi wa Umiliki wa Asilimia 16 ya Hisa katika Kampuni za Madini

Kanuni ya 10(1)(a) ya Kanuni (Ushiriki wa Taifa) za Madini kupitia Tangazo la Serikali Na. 939/2020 inatoa haki kwa Serikali ya kupewa hati za hisa kama ushahidi wa hatimiliki juu ya idadi ya hisa zinazomilikiwa katika kampuni ya uchimbaji wa madini.

Kwa mujibu wa mfumo wa kutunza taarifa za madini, kuanzia tarehe 1 Agosti 2017 hadi tarehe 30 Juni 2021, Tume ya Madini ilitoa leseni 62 za madini ikiwa ni baada ya marekebisho ya Sheria ya Madini ya Mwaka 2010 yaliyofanywa mwaka 2017 ambayo ilianzisha uwapo wa asilimia 16 ya hisa katika kampuni za madini. Hata hivyo, baada ya kuomba taarifa kwa Tume ya Madini, Wakala wa Usajili wa Biashara na Leseni na Ofisi ya Msajili wa Hazina nilibaini kuwa, hakukuwa na ushahidi wa hati za hisa kuhusu umiliki wa hisa za Serikali kutokana na leseni 62 zilizotolewa kama inavyotakiwa na Sheria.

(b) Changamoto ya Kupata Asilimia 16 ya Hisa kutoka kwa Kampuni Zinazozalisha Bidhaa kwa Kutumia Madini

Sheria ya Madini inaitaka Serikali kuwa na hisa zisizopungua asilimia 16 katika mtaji wa kampuni ya uchimbaji wa madini kulingana na aina ya madini. NIlibaini kuwa, Serikali bado haijatekeleza matakwa ya sheria hiyo yakuwa na asilimia 16 katika kampuni zenye viwanda vinavyojishughulisha na uzalishaji wa bidhaa zinatumia malighafi za madini ya viwandani; hali ya kuwa Sheria ya Madini haziondoi kampuni zenye viwanda vinavyojishughulisha na uchimbaji wa madini ambazo zilipata leseni za wachimbaji madini wadogo na wa kati kama vile kampuni ya kuzalisha saruji. Hivyo, Tume ya Madini na Msajili wa Hazina wanahitaji kubuni njia za kutekeleza matakwa ya Sheria.

Ninapendekeza Msajili wa Hazina aanzishe utaratibu wa pamoja wa kuziangalia na kusimamia asilimia 16 ya hisa za Serikali katika kampuni za uchimbaji wa madini kwa mujibu wa matakwa ya

Sheria ya Madini; pia ahakikishe upatikanaji wa hati za hisa za asilimia 16 za umiliki katika kampuni za madini.

18.5 Kutokuwapo kwa Taratibu za Kulinda Gharama za Gesi Zilizokataliwa Dola za Marekani Milioni 371 zenye Mgogoro wa Muda Mrefu ambao Haujatatuliwa

Gharama za petroli zinazoruhusiwa kurejeshwa ni gharama zilizotumiwa na kampuni ya kimataifa ya mafuta kwenye shughuli za mafuta ambazo kwa mujibu wa masharti ya Mkataba wa Ushirikiano katika Uzalishaji wa Gesi na Kanuni za Mafuta na Gesi (Hesabu za Gharama Zinazoruhisiwa Kurejeshwa) za Mwaka 2019, kampuni ya kimataifa ya mafuta inaruhusiwa kupunguza gharama zilizoruhusiwa kupunguzwa kutoka kwenye mapato ya mauzo ya gesi kabla ya kupata faida ya mauzo ya gesi itakayogawanywa kati ya Serikali na mkandarasi (kampuni ya kimataifa ya mafuta). Kutokana na Kifungu cha 12 (p) cha Sheria ya Petroli ya Mwaka 2015, Mamlaka ya Udhibiti wa Mkondo wa Juu wa Petroli (PURA) ina jukumu la kufanya usimamizi wa Mkataba wa Ushirikiano katika Uzalishaji wa Gesi na inawajibika kufanya ukaguzi wa gharama zinazoruhusiwa kurejeshwa.

Kanuni ya 31 ya Kanuni za mafuta na gesi (Uhasibu wa Gharama Zinazoruhisiwa Kurejeshwa) za Mwaka 2019 inaeleza kuwa, pale ambapo PURA na kampuni ya kimataifa ya mafuta zitashindwa kutatua suala lolote kuhusu ukaguzi wa gharama zinazoruhusiwa kurejeshwa, wahusika watapeleka mashauri hayo ambayo hayajatatuliwa kwa mtaalamu aliye huru. Pendekezo la mtaalamu litakuwa hitimisho la mwisho na la kisheria na gharama zinaruhusiwa kurejeshwa zitarekebishwa ipasavyo.

Mapitio yangu kuhusu usimamiaji wa gharama za uzalishaji wa gesi zinazoruhusiwa kurejeshwa uliofanywa na PURA yalibaini kuwa, kwa kipindi cha kabla ya mwaka 2015, usimamizi wa gharama za petrol zinazoruhusiwa kurejeshwa ulifanywa na Shirika la Maendeleo ya Petroli Tanzania. Kwa kipindi cha kabla ya mwaka 2015 hadi mwaka 2018 (ukaguzi wa gharama zinazoweza kurejeshwa kwa mwaka 2019 hadi 2021 bado unaendelea) jumla ya gharama zinazoweza kurejeshwa kiasi cha dola za Marekani milioni 466 zilikataliwa, kati

yake dola Marekani milioni 95 zilikubaliwa na kampuni za kimataifa za mafuta na kutorejeshwa, na salio lililobaki la dola za Marekani milioni 371 zilikuwa gharama zinazoruhisiwa kurejeshwa zilizokataliwa zenye mgogoro kama ilivyooneshwa kwenye **Jedwali 58.**

Gharama zinazoruhusiwa kurejeshwa zilizokataliwa zimeendelea kuwa kwenye mgogoro kwa kipindi cha miaka 2 hadi 13 bila suluhisho. PURA ilinieleza kuwa, mamlaka hiyo na kampuni za kimataifa za mafuta walikuwa wamemteua mtaalamu huru ili kubaini gharama za mwisho zinazoweza kurejeshwa. Hata hivyo, kufikia wakati wa ukaguzi (mwezi Februari 2022) hakuna azimio lililofikiwa juu ya kiasi cha gharama kilichokataliwa kinachoweza kurejeshwa.

Zaidi ya hayo, nilibaini kuwa wahusika hawakuchukua hatua za kulinda gharama ambazo zina mgogoro juu ya urejeshwaji wake. Niligundua kuwa, uhifadhi wa taarifa za kiasi cha gharama zilizokataliwa zenye mgogoro unabaki kwa kampuni ya kimataifa ya mafuta husika na hivyo hutolewa kutoka kwenye mauzo ya gesi kabla ya faida ya mauzo ya gesi itakayogawanywa kwa wahusika (Serikali na kampuni ya kimataifa ya mafuta). Kwa mfano, nilibaini kuwa waendeshaji vitalu vya Songosongo na Mnazi Bay walikata gharama za urejeshaji zilizokataliwa na zilizopo kwenye mgogoro ambazo ni dola za Marekani milioni 107 (asilimia 29) kutoka katika jumla ya gharama zinazoruhusiwa kurejeshwa zilizokataliwa zilizopo kwenye mgogoro wa muda mrefu kiasi cha dola za Marekani milioni 371.

Jedwali Na. 58: Gharama Zisizokubalika Kuingizwa kwenye Matumizi:

Kitalu	Mwaka	Gharama za Gesi Zinazoruhusiwa Kurejeshwa Zilizokataliwa "Dola za Marekani" (Milioni)	Gharama za Gesi Zinazoruhusiwa Kurejeshwa zilizorekebishwa "Dola za Marekani" (Milioni)	Gharama za Gesi Zinazoruhusiwa Kurejeshwa Zilizokataliwa zilizobaki "Dola za Marekani" (Milioni)
Kitalu 1	Hadi 2015	106.54	37.32	69.21
	2016-2018	12.39	0.84	11.55
	Jumla Ndogo	**118.93**	**38.17**	**80.76**
	Hadi 2015	68.33	11.59	56.75

Kitalu	Mwaka	Gharama za Gesi Zinazoruhusiwa Kurejeshwa Zilizokataliwa "Dola za Marekani" (Milioni)	Gharama za Gesi Zinazoruhusiwa Kurejeshwa zilizorekebishwa "Dola za Marekani" (Milioni)	Gharama za Gesi Zinazoruhusiwa Kurejeshwa Zilizokataliwa zilizobaki "Dola za Marekani" (Milioni)
Kitalu 4	2016-2018	11.22	0.54	10.68
	Jumla Ndogo	**79.55**	**12.13**	**67.42**
Kitalu 2	Hadi 2015	105.23	5.75	99.48
	2016-2018	19.98	4.14	15.84
	Jumla Ndogo	**125.21**	**9.89**	**115.32**
Kitalu Mnazi Bay	Hadi 2015	68.14	23.14	45.00
	2016-2017	5.52	1.21	4.31
	Jumla Ndogo	**73.67**	**24.35**	**49.31**
Kitalu Songo songo	Hadi 2015	55.02	10.46	44.56
	2016-2018	14.11	0.14	13.96
	Jumla Ndogo	**69.13**	**10.61**	**58.52**
Jumla Kuu		**466.48**	**95.14**	**371.34**

Chanzo*: Gharama za Jumla Zilizoruhusiwa Kurejeshwa na Mamlaka*

Ni maoni kuwa, kucheleweshwa kwa utatuzi wa migogoro inayoendelea kunapunguza nafasi kwa pande zote (PURA na kampuni za kimataifa za mafuta) kusuluhisha mgogoro huo kwani baada ya muda baadhi ya stakabadhi za ushahidi zinaweza kupotea au kutokea kwa matukio ambayo yatafanya misimamo ya mgogoro kukosa uhalali na hivyo Serikali kupoteza mapato kupitia gharama za urejeshwaji ambazo zilikataliwa. Zaidi ya hayo, bila utaratibu madhubuti wa kulinda gharama zinazoruhusiwa kurejeshwa zilizokataliwa kuna hatari kuwa kampuni za kimataifa za mafuta zinaweza kushindwa kulipa kiasi hicho (dola za Marekani milioni 371) mara tu mgogoro huo utakapotatuliwa. Aidha, nina maoni kuwa kwa kuzingatia thamani ya muda, kampuni za kimataifa za mafuta zinanufaika na kiasi kilicho kwenye mgogoro wakati Serikali haipati faida hizo; pia, kuna uwezekano wa kushuka kwa thamani kwa kiasi cha gharama kilicho kwenye mgogoro kutokana na mfumuko wa bei unaotokana na kushuka kwa thamana ya fedha.

Ninapendekeza Mamlaka ya PURA (a) ianzishe utaratibu utakaolinda gharama za gesi zilizokataliwa na zenye mgogoro na kupunguza fursa za upotevu wa gharama zilizo bado kwenye

mgogoro kutumiwa na kampuni za mafuta; na (b) kwa kushirikiana na mamlaka zingine husika (kwa mfano, Wizara ya Nishati na Mwanasheria Mkuu wa Serikali) kuharakisha utatuzi wa mgogoro huu wa gharama za gesi zilizokataliwa kwa kufuata taratibu zilizoelezwa katika Mkataba wa Ushirikiano katika Uzalishaji wa Gesi na Sheria ya mafuta na gesi na kanuni zake.

SURA YA KUMI NA TISA

MATOKEO YA UKAGUZI MAALUMU NA KAGUZI ZA KIUCHUNGUZI

19.0 Utangulizi

Kwa mujibu wa Kanuni ya 78 ya Kanuni za Ukaguzi wa Umma, Tangazo la Serikali Na. 47/2009, Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali anaweza kufanya ukaguzi maalumu wa hesabu za mamlaka au taasisi yoyote ya umma, Wizara, Idara Inayojitegemea, Mamlaka ya Serikali ya Mtaa na chombo chochote kile. Ukaguzi maalumu unaweza kufanyika pale ambapo ofisa masuuli au mtu yeyote, taasisi, Shirika la umma, Wizara, Idara Inayojitegemea, wakala, mamlaka ya Serikali za Mitaa na chombo kingine chochote, kitaomba kwa maandishi kwa Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali kama ilivyoainishwa katika Kanuni Na. 79 (1) ya Kanuni hizo.

Kanuni ya 82 ya Kanuni za Ukaguzi wa Umma Tangazo la Serikali Na. 47/2009 zinampa mamlaka Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali, pale inapobidi, kufanya ukaguzi wa kiuchunguzi kwa wizara, idara zinazojitegemea, wakala, serikali za mitaa, mashirika ya umma, na taasisi zingine.

Mwaka huu nilifanya ukaguzi wa kiuchunguzi kuhusu ubadhilifu wa fedha za Mamlaka ya Bandari, Bandari ya Mwanza kuanzia mwezi Julai 2015 hadi Machi 2020. Nilifanya pia ukaguzi wa kiuchunguzi wa tuhuma mbalimbali zilizotolewa na wananchi wa Halmashauri ya Wilaya ya Moshi dhidi ya Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Mjini Moshi na ukaguzi maalum wa Shirika la Posta Tanzania, mkopo maalum uliochukuliwa na Shirika la Taifa la Tija kutoka Mfuko wa NSSF na ukaguzi maalum wa vitabu vya kiada vilivyoandaliwa na Taasisi ya Elimu Tanzania (TET).

Sura hii imeainisha mambo ambayo niliyabaini kama ifuatavyo:

19.1 Ukaguzi Maalumu katika Mamlaka ya Bandari Tanzania

19.1.1 Ubadhilifu katika Mamlaka ya Bandari Tanzania (TPA), Bandari ya Mwanza kuanzia Julai 2015 hadi Machi 2020

Ukaguzi wangu wa taarifa za benki zilizowasilishwa na uongozi ulibaini kuwepo kwa miamala 157 yenye thamani ya jumla ya shilingi bilioni 34.67 ya kuhamisha fedha kutoka Makao Makuu ya Mamlaka ya Bandari Tanzania kwenda Bandari ya Mwanza kuanzia mwezi Januari 2015 hadi Machi 2020. Katika ukaguzi wangu, nilibaini yafuatayo:

a) Kukosekana kwa Ushahidi wa Maombi ya Kuhamishwa Fedha Shilingi Bilioni 22.64 Zilizotumwa Bandari ya Mwanza

Kati ya miamala 157 ya kuhamisha fedha, menejimenti iliweza kunipa nyaraka za maombi ya kuhamisha fedha kwa miamala 51 yenye thamani ya shilingi bilioni 34.67 shilingi bilioni 12.03, wakati miamala yenye thamani ya shilingi bilioni 22.64 haikuwa na nyaraka za maombi ya kuhamisha fedha zilizoletwa kwangu kwa ajili ya uhakiki.

b) Kukosekana kwa Ushahidi wa Idhini ya Kuhamisha Fedha Shilingi Bilioni 24.29 Zilitumwa Bandari ya Mwanza

Kati ya miamala 157 ya kuhamisha fedha, menejimenti ilinipatia uthibitisho wa vibali 49 vilivyoidhinisha fedha zilizotumwa bandari ya Mwanza wakati miamala yenye thamani ya shilingi bilioni 24.29 (shilingi bilioni 34.67 - shilingi bilioni 10.38).

c) Kiasi cha Shilingi Milioni 907.33 Kiliidhinishwa zaidi ya Kiasi kilichoombwa

Nilibaini kuwa, kati ya vibali 49 vya kuhamisha fedha, ni vibali 27 tu ndivyo vilikuwa na maombi ya fedha taslimu kutoka Bandari ya Mwanza vyenye jumla ya shilingi bilioni 1.187.

Hata hivyo, nilibaini kuwa fedha zilizoidhinishiwa kuhamishwa kutoka Makao Makuu ya Mamlaka ya Bandari kwenda Bandari ya

Mwanza ni shilingi bilioni 2.095 badala ya kiasi kilichoombwa shilingi bilioni 1.187, hivyo kuwapo na ziada ya shilingi milioni 907.33.

d) Fedha Shilingi Bilioni 2.09 Zilizohamishiwa Bandari ya Mwanza Zilizidi Kiasi Kilichoidhinishwa

Fedha taslimu zilizohamishiwa Bandari ya Mwanza zilikuwa shilingi bilioni 2.89. Hata hivyo, nilibaini shilingi milioni 812.78 pekee ndizo ziliidhinishwa kuhamishiwa Bandari ya Mwanza. Hivyo, kiasi kilichohamishiwa katika Bandari ya Mwanza kilikuwa kimevuka kiasi kilichoidhinishwa kwa shilingi bilioni 2.09. Kiasi hiki cha ziada kilichohamishwa cha shilingi bilioni 2.09 zilifanyiwa ubadhirifu na maafisa wa Bandari ya Mwanza.

Mapungufu haya yanaashiria udhaifu katika udhibiti wa ndani ili kuhakikisha fedha hazihamishwi kwenda bandari husika zaidi ya zile zilizoidhinishwa

Ninapendekeza Mamlaka ya Bandari (a) ihakikishe wahusika wanarejesha fedha zilizofanyiwa ubadhirifu; na (b) ipitie upya mchakato wa uhamishaji wa fedha za Mamlaka kwa madhumuni ya kuimarisha udhibiti.

19.1.2 Ubadhirifu wa Fedha kwa Kutoa Fedha Taslimu Shilingi Bilioni 8.38 katika Bandari ya Mwanza

Nilipitia taarifa za fedha za benki kutoka kwenye akaunti ya benki ya matumizi ya Bandari ya Mwanza kwa kipindi cha muda wa miaka mitano na miezi mitano kuanzia tarehe 1 Januari 2015 hadi 31 Machi 2020. Katika mapitio yangu nilibaini jumla ya hundi 7,888 zilitumika kutoa fedha shilingi bilioni 31.76 kutoka benki kwa mujibu wa taarifa ya akaunti ya benki. Kati ya hundi zilizotumika kuchukua fedha zenye thamani ya shilingi bilioni 31.76, ni hundi 4,777 tu zenye thamani ya shilingi bilioni 19.41 ndizo ziliwasilishwa kwangu na Benki ya CRDB mnamo tarehe 30 Novemba 2020 kwa ajili ya ukaguzi.

Hundi hizo 4,777 zilizopatikana ni pamoja na hundi 2,043 zenye thamani ya shilingi bilioni 8.38, ambazo ziligongwa muhuri wa “lipa fedha taslimu” na kusainiwa nyuma yake na mlipwaji. Hundi hizo

zilitumika kutoa fedha taslimu katika akaunti ya matumizi ya Bandari ya Mwanza bila kuandaliwa vocha za malipo kinyume na Kifungu cha 4.9.3(a) cha Kanuni za Fedha za Mamlaka ya Bandari Tanzania za Mwaka 2012. Kwa hiyo, malipo ya hundi 2,043 yalikuwa batili kwa kuwa yote hayakuwa na vibali vya miamala na ushahidi wa nyaraka za matumizi (vocha za malipo, na ankara/hati za madai zilizoambatanishwa).

Ingawa Mamlaka ya Bandari Tanzania ilikuwa na watiasaini 3, nilibaini kuwa hundi zote 2,043 zilizolipwa kwa miaka 5 na miezi 3 zilisainiwa na watiasaini wawili. Mmoja wa watiasaini, kupitia baruapepe ya tarehe 7 Januari 2021 alithibitisha kuwa kiasi cha shilingi bilioni 8.38 kilitolewa bila kuwa na vocha za malipo na nyaraka zingine.

Ninapendekeza kuwa Mamlaka ya Bandari Tanzania (a) ihakikishe watumishi waliohusika wanarejesha fedha shilingi bilioni 8.38; na (b) ifanye uchunguzi wa hundi 3,111 ambazo hazikuwasilishwa kwangu na benki.

19.1.3 Mkandarasi Aliyepewa Kazi na Mamlaka ya Bandari Kumpa Kazi Hiyo Mkandarasi Mwingine Bila Kutoa Taarifa kwa Mamlaka ya Bandari na Kufanyika Malipo zaidi ya Gharama Halisi kwa Shilingi Bilioni 64.30

Mamlaka ya Usimamizi wa Bandari iliingia mkataba na "Mkandarasi Mkuu" wa shilingi bilioni 172.36 tarehe 3 Agosti 2019 wa muda wa mwaka mmoja hadi kufikia mwezi Agosti 2020 kwa ajili ya kuongeza kina cha lango na sehemu ya kugeuzia meli katika bandari ya Tanga, kufanya tathmini ya athari za kimazingira, na kununua vifaa kwa ajili ya shughuli za bandari. Kwa kulingana na mkataba, gharama ya kuongeza kina cha lango na sehemu ya kugeuzia meli katika Bandari ya Tanga ilikuwa ni shilingi bilioni 104.92 (asilimia 60 ya bei yote ya mkataba).

Hata hivyo, mnamo tarehe 1 Agosti 2019, "Mkandarasi Mkuu" iliingia makubaliano na "Mkandarasi Mbia" kwa ajili ya kazi ya kuongeza kina cha lango na sehemu ya kugeuzia Meli kwa bei ya mkataba dola za marekani milioni 18.15 sawa na shilingi bilioni 40.46 kwa kipindi

cha miezi 11 bila kutoa taarifa kwa Mamlaka ya Usimamizi wa Bandari. Pia "Mkandarasi Mkuu" aliingia mkataba na "Mkandarasi Mbia" hata kabla ya kusaini mkataba wake na Mamlaka ya Bandari Tanzania (TPA).

Kuingia mkataba bila kutoa taarifa kwa Mamlaka ya Bandari ilikuwa ni kinyume na Kifungu Kidogo cha 4.4 cha Masharti ya Jumla ya Mkataba kati ya Mamlaka ya Bandari na Mkandarasi Mkuu ambacho kinaizuia Mkandarasi Mkuu kutoa sehemu ya kazi kwa Mkandarasi mwingine, na ikiwa kunauhitaji wa kutoa kazi kwa Kampuni nyingine kutekeleza kazi zilizoko kwenye mkataba, Mkandarasi Mkuu anapaswa kutoa taarifa kwa Mamlaka ya Bandari siku 28 kabla ya kutoa kazi hiyo.

Aidha, nilibaini jumla ya malipo yaliyolipwa kwa kazi ya kuongeza kina cha lango na sehemu ya kugeuzia Meli yalikuwa dola za marekeni milioni 18.22 sawa na shilingi bilioni 40.62, kiasi hiki, pia, kinajumuisha malipo ya dola za marekani 73,824 sawa na shilingi milioni 164.55 kwa huduma za wakala wa meli kwa "Mkandarasi mbia". Ulinganifu wa kiasi kilichotozwa na Mkandarasi Mkuu shillingi bilioni 104.92 na kiasi alicholipwa na "Mkandarasi mbia" shilingi bilioni 40.62 inaonesha Kiasi kilichotozwa na Mkandarasi Mkuu kimezidi kiasi halisi kilichotumika kufanya malipo ya kazi hiyo kwa shilingi bilioni 64.30.

Ninapendekeza Mamlaka ya Usimamizi wa Bandari na Wizara ya Ujenzi na Uchukuzi (a) kuchukua hatua kutokana na udanganyifu wa bei uliofanywa na Mkandarasi Mkuu; na (b) kuchukua hatua kwa maofisa waliopaswa kufanya tafiti za gharama ili kujua makisio halisi ya bei kabla ya kuingia Mkataba na mkandarasi.

19.1.4 Ongezeko la Gharama za Mradi kutokana na Kuchelewesha Mchakato wa Manunuzi Shilingi Bilioni 4.44

Mamlaka ya Bandari Tanzania kwa kutumia njia ya manunuzi bila ushindani (single source) ilitoa tuzo ya zabuni kwa Mkandarasi "B" mnamo tarehe 29 Agosti 2019 kwa bei ya mkataba ya shilingi bilioni 12.28 baada ya mzabuni wa kwanza (Mkandarasi A) kutokuendelea na zabuni ya gati, ngazi, pamoja na sakafu inayoweza kupitisha vitu

vizito (Jetty, Ramp na Heavy Duty Paving) kwenye Bandari ya Ndumbi iliyopo Ziwa Nyasa.

Mapitio ya manunuzi yalibaini kuwa awali Mamlaka ya Bandari iliidhinisha tuzo ya kwanza kwa Mkandarasi “A” tarehe 27 Oktoba 2017 kwa bei ya mkataba ya shilingi bilioni 4.42. Mnamo tarehe 31 Oktoba 2017 mamlaka ilihitaji kufanyika kwa uhakiki wa uwezo wa mkandarasi kabla ya kutoa tuzo kwa mkandarasi. Wakati wa uhakiki bei ya zabuni iliongezeka kufikia shilingi bilioni 7.84 kutokana na makosa ya kihesabu na kuongezeka kwa mawanda ya kazi. Uhakiki ulichukua takribani miezi mitano, na kupelekea Mkandarasi “A” kuacha kazi hiyo kutokana na kuchelewa uhakiki.

Kufuatia mkadarasi “A” kutokuendelea na zabuni, Mamlaka ya Bandari ilimua kutumia njia ya manunuzi isiyo ya ushindani na kutoa tuzo kwa mkandarasi “B” kwa shilingi bilioni 12.28. Hivyo, kupitia njia hiyo ya manunuzi kulikuwa na ongezeko la shilingi bilioni 4.44 kutoka gharama za mkandarasi “A”. Hata hivyo, hakukuwa na ushahidi wa aina yoyote wa ongezeko hilo la bei. Aidha, kuchelewa kumpa mkataba na mkandarasi “A”, kumesababisha kuchelewa kwa malengo yaliyokusudiwa.

Ninapendekeza Mamlaka ya Bandari iwachukulie hatua waliyocheleweshа mkataba uliosababisha ongezeko la gharama.

19.1.5 Madeni Yaliyokataliwa na Wadaiwa wa Mamlaka ya Usimamizi wa Bandari Shilingi Bilioni 8.38

Taarifa za fedha za Mamlaka ya Bandari Tanzania zilizoishia tarehe 30 Juni 2020 zilionesha kuwa Mamlaka ya Bandari inadai kiasi cha shilingi bilioni 95.85 kutoka Kampuni mbalimbali na Mashirika ya Serikali. Nilichagua sampuli ya madai yaliyofikia kiasi cha shilingi bilioni 59.15 (ikiwa ni asilimia 62) kutoka kwa wadaiwa 48 ili niweze kupata uthibitisho wa kiasi hicho wanachodaiwa na Mamlaka ya Bandari Tanzani.

Kati ya barua 48 za uthibitisho nilizotuma, ni barua saba tu ndio zilizojibiwa. Kwa mujibu wa taarifa za Mamlaka ya Bandari barua hizo saba zilikuwa na deni la shilingi bilioni 11.48, hata hivyo majibu ya barua hizo kutoka kwa wadaiwa yanaonesha kiasi kinacho daiwa

ni shilingi bilioni 3.10 tu, na kukataa deni lililobaki la shilingi bilioni 8.38.

Hivyo, taarifa za madeni za Mamlaka ya Bandari zina kiasi cha madai ambayo siyo sahihi, kinachoweza kupelekea ubadhirifu kufanyika kupitia madai hayo.

Ninapendekeza kuwa Mamlaka ya Bandari (a) ifuatilie uthibitisho wa barua 41 zilizotumwa kwa wadaiwa ambao hawakujibu (b) kufanya uchunguzi wa kiasi cha madeni kilichobaki; na (c) katika siku zijazo, ihakikishe inafanya usuluhishi wa mara kwa mara wa madeni yake.

19.1.6 Kutokuzingatia Vigezo Vilivyohitajika katika Ununuzi wa Mashine za Kunyanyua Mizigo (Cranes) katika Mamlaka ya Bandari

Mamlaka ya Usimamizi wa Bandari iliingia mkataba Na.AE/016/2016-17/CTB/G/40 tarehe 4 Julai 2018 na mzabuni kwa ajili ya kununua Mashine mbili za tani 45 za kunyanyulia mizigo ambazo ziliwasili tarehe 31 Januari 2019.

Wakati wa mchakato wa manunuzi, timu ya tathmini ilibaini utofauti katika mahitaji ya kiufundi: 'Telescopic Boom na Jib' iliyohitajika ilikuwa yenye urefu wa mita 66 wakati mzabuni alionesha kuwalisha Telescopic Boom na Jib yake yenye urefu wa mita 57 ambayo ni kinyume cha mahitaji. Licha ya dosari zilizobainika, Bodi ya Zabuni ilipendekeza kutoa tuzo ya mkataba kwa mzabuni tarehe 25 Januari 2018 kwa bei ya mkataba Euro 1,524,868 (takriban shilingi bilioni 4.1).

Vilevile, mnamo tarehe 1 Machi 2018, Timu ya Majadiliano iliwasilisha taarifa ikionesha kuwa mzabuni ameeleza kuwa 'Telescopic Boom na Jib' itakuwa na urefu wa mita 57 na itaweza kuendena na mahitaji ya bandari. Kwa hivyo, timu yamajadiliano ilithibitisha kuwa urefu wa 'boom' unaendana na mahitaji ya mamlaka ya Bandari Tanzania.

Nithahiri kuwa kadiri Telescopic boom na jib boom inakuwa ndefu ndivyo umbali unaofikiwa na mashine hiyo kuchukua mizigo kwenye bandari.Ninaona kuwa uamuzi uliotolewa na timu ya majadiliano

haukuwa sahihi, kwa mujibu wa nyaraka za zabuni na mapendekezo ya Mhandisi kabla ya utangazaji wa zabuni zinaonesha kuwa Bandari ilipanga kununua Telescopic Boom na Jib yenye jumla ya urefu wa mita 66. Kubadilika kwa vigezo kumeathiri utendaji kazi wa mashine hizo kutokana na uwezo wake kuwa chini ya uwezo unaotakiwa, na hivyo kusababisha mashine kuwa na hitilafu katika utendaji kazi na hivyo kuigharimu Mamlaka kutokana gharama za ukarabati wa mashine hizo.

Ninapendekeza kuwa Mamlaka ya Bandari kuchukua hatua zinazostahili dhidi ya maofisa wote waliokuwa na dhamana juu ya ununuzi wa mashine hizi na ambao walihusika katika kubadilisha mahitaji ya mashine kutoka kwenye mahitaji yaliyoainishwa kwenye nyaraka za zabuni.

19.1.7 Kutowasilishwa kwa Kodi za Maendeleo ya Ujuzi (SDL) na Michango ya Hifadhi za Jamii katika Mamlaka Husika Shilingi Bilioni 5.86

Mamlaka ya Bandari Tanzania kupitia Bandari ya Dar es Salaam, Tanga na Mtwara iliingia mikataba na makampuni nane kwa ajili ya kutoa huduma ya wafanyakazi wa muda kwa ajili ya shughuli za bandari hizo kama vile kuendesha mitambo, kushusha na kupakia mizigo. Makubalino ya malipo katika mikataba, pia, yanajumuisha malipo ya Kodi za Maendeleo ya Ujuzi na Michango ya Hifadhi za Jamii kwa ajili ya wafanyakazi hao.

Mamlaka ya Bandari ilifanya malipo ya SDL kuanzia Septemba 2016 hadi Juni 2020 kiasi cha Shilingi bilioni 1.39 kwa makampuni hayo nane ili yawasilishe kodi hizo kwa Mamlaka ya Mapato Tanzania. Hata hivyo, kati ya kiasi hicho, Mamlaka ya Mapato ilithibitisha kupokea shiliingi milioni 210.48 kati ya shilingi bilioni 1.39 zilizolipwa na mamlaka ya Bandari kwa makampuni nane hivyo, makampuni hayo hayakuwasilishi kiasi cha shilingi bilioni 1.17.

Aidha, Mamlaka ya Bandari ilifanya malipo ya shilingi bilioni 5.23 kwenye makampuni hayo kwa ajili ya michango ya wafanyakazi kwenye Mfuko wa NSSF. Hata hivyo, ukaguzi ulibaini kuwa kati ya jumla ya fedha zilizolipwa shilingi bilioni 5.23, shilingi milioni

548.56 zilipelekwa kwenye Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa sekta binafsi, wakati kiasi kilichobaki shilingi bilioni 4.69 hakikupelekwa.

Nina shaka na kutowasilishwa kwa kodi ya maendeleo ya ujuzi na makato ya mfuko wa hifadhi ya jamii kwa sekta ya binafsi ya shilingi shilingi bilioni 1.17 kwa Mamlaka ya Mpato Tanzania na shilingi bilioni 4.69 kwenye Mfuko wa NSSF kunaongeza hatari ya kupoteza fedha za umma.

Ninapendekeza Mamlaka ya Bandari ihakikishe (a) makampuni nane yanapeleka Kodi ya Maendeleo ya Ujuzi kiasi cha shilingi bilioni 1.17 kwenye Mamalaka ya Mapato au Kiasi hicho kinarejeshwa kwenye Mamlaka ya Bandari bila kuchelewa, na (b) inachukua hatua stahiki dhidi ya makampuni ambayo hayakupeleka michango ya wafanyakazi shilingi bilioni 4.69 kwenye Mfuko wa NSSF ikiwa pamoja na kurejesha michango hiyo kwenye Mamlaka.

19.1.8 Kodi ya Zuio ambayo Haikukatwa Kutoka kwenye Malipo ya Wakandarasi Kiasi cha Dola za Marekani 471,665 na Shilingi Milioni 377.99

Mamlaka ya Bandari ilifanya malipo kwa wakandarasi saba yenye thamani ya dola za marekani milioni 23.23 kwa ajili ya ujenzi wa jengo la “one stop centre”. Hata hivyo, nilibaini kuwa, kiasi cha kodi ya zuio dola za marekani 471,665 hakikukatwa kwenye malipo yaliyofanywa kama inavyotakiwa na kifungu cha 83 cha Sheria ya Kodi ya Mapoto, Sura. 332 (kama ilivyorekebishwa 2019).

Pia, nilibaini kuwa kodi ya zuio yenye thamani ya shilingi milioni 377.99 haikukatwa kwenye malipo yaliyofanywa kwenye kampuni moja ya ujenzi ambayo ililipwa shilingi bilioni 8.92 (Ikijumuisha kodi ya ongezeko la thamani). Hivyo, Serikali imepata hasara ya shilingi milioni 377.99 na dola za marekani 471,665 kutokana na kutokatwa kodi ya zuio.

Ninapendekeza kuwa wakandarasi warejeshe kiasi walicholipwa kuhusiana na kodi ya zuio.

19.2 Ukaguzi Maalum katika Shirika la Tija la Taifa (NIP)

19.2.1 Mapitio ya Mkopo Uliokopwa na Shirika la Tija la Taifa Ili Kulipia Gharama za Uendeshaji Wakati wa Uendelezaji wa Viwanja Na.775/39 na Na.776/39 Vilivyopo Mtaa wa Ohio, Dar es Salaam - Dola za Marekani Milioni 1.53

Tarehe 28 Februari 2011, Mfuko wa NSSF na shirika la Tija la Taifa (Sasa ni idara iliyo chini ya Ofisi ya Waziri Mkuu) waliingia Mkataba wa Ubia wa kuendeleza Kiwanja Na.776/39 na Kiwanja Na. 775/39 vilivyopo katika mtaa wa Ohio. Ujenzi huo unajumuisha ujenzi wa maeneo ya kuegesha magari, kumbi, ofisi, vyumba vya hoteli na maeneo maalum kwa ajili ya biashara. Kwa mujibu wa Kifungu cha VI (c) cha Mkataba huo uwiano wa umiliki kwa ajili ya uendelezaji wa viwanja ni asilimia 75 na asilimia 25 kwa Mfuko na shirika la Tija la Taifa matawalia.

Tarehe 08 Aprili 2011, shirika la Tija la Taifa lilikopa dola za marekani milioni 1.53 kutoka Mfuko wa NSSF ili kulipia gharama za uendeshaji wakati wa uendelezaji wa kiwanja Na. 776/39 na 775/39 bila kibali cha Ofisi ya Waziri Mkuu kwa kuwa hakukuwa na Bodi kipindi hicho. Mkopo ulipaswa kulipwa ndani ya miaka 5 toka tarehe ulipochukuliwa mpaka 30 Juni 2016. Lakini shirika la Tija la Taifa halikulipa mkopo huo, ambapo hadi kufikia tarehe 30 Septemba 2020, kutokana na riba kiasi cha mkopo kiliongezeka hadi kufikia dola za Marekani milioni 5.87.

Katika mapitio yangu ya matumizi ya mkopo nilibaini kuwa kuanzia Julai 2011 hadi Oktoba 2015, kwa nyakati tofauti, uongozi wa Shirika la Tija la Taifa uliidhinisha matumizi ya mkopo wa kiasi cha dola za marekani milioni 1.12 kwa ajili ya malipo ya gharama mbalimbali zikiwemo za kuwahamisha wapangaji, udalali na gharama za kuendesha ofisi kinyume na madhumuni ya mkopo kama inavyoonyeshwa kwenye **Jedwali Na.59**

Jedwali Na. 59: Fedha za Mkopo Zinatumika Kinyume na Malengo

Na.	Maelezo	Kiasi (Dola za Marekani)	Maelezo ya malipo
1	Gharama za udalali	480,000	Mnamo tarehe 15 Julai 2011, Menejimenti ya Shirika la Tija la Taifa iliidhinisha malipo ya dola za marekani 480,000 kama ada ya udalali kwa ajili ya kutafuta mwekezaji mkuu kwa ajili ya kuendeleza Viwanja Na.775/39 na Na. 776/39. Pia, hakukuwa na mkataba wa kazi hiyo.
2	Gharama za Kisheria	22,756	Tarehe 11 Agosti 2011 Shirika la Tija la Taifa lililipa jumla ya dola za marekani 22,756 kwa ajili ya ushauri wa kisheria bila mkataba. Vile vile, Kampuni hiyo ya sheria haikuwa imesajiliwa chini ya Msajili wa Biashara na Utoaji Leseni.
3	Fidia ya wapangaji	413,277.45	Kiasi hicho kilitumika kwenye matumizi ya ofisi badala ya fidia kwa wapangaji
4	Gharama za utawala	201,100.88	Shirika la Tija la Taifa lilitumia kiasi hiki kwa masuala ya kiutawala huku ubia kati ya Shirika na Mfuko wa NSSF ulisitishwa na Msajili wa Hazina.
	Jumla	**1,117,134.33**	

Chanzo: *Hati za malipo ya fedha*

Hii inaonesha kuwa Shirika la Tija la Taifa lilifanya matumizi yasiyo na tija ambayo yangeweza kuepukika kama Ofisi ya waziri mkuu ingehusishwa kabla ya kuchukua na kutumia mkopo huo. Aidha, nilibaini kuwa mkopo haukuwa na faida na hivyo kuongeza mzigo kwa Shirika.

Ninapendekeza kuwa hatua stahiki zichukuliwe kwa waliohusika kuruhusu matumizi ya fedha za mikopo yasiyo na tija, bila idhini ya Ofisi ya Waziri Mkuu.

19.3 Mradi wa Ujenzi wa Chuo cha Ufundi Stadi Ludewa

19.3.1 Kuvunjwa kwa Mkataba Kutokana na Kushindwa Kutekeleza Matakwa ya Mkataba

Tarehe 15 Novemba 2016 Kampuni ya Herkin Builders Limited na Mamlaka ya Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi (VETA) waliingia Mkataba Na. PA/024/2014/2015/HQ/W/024 LOT 1 wenye thamani ya shilingi bilioni 7.92 kwa ajili ya ujenzi wa Chuo cha Ufundi Stadi Wilaya ya Ludewa. Ujenzi huo ulipaswa kutekelezwa kwa kipindi cha wiki 32 kuanzia tarehe 5 Disemba 2016 (siku ambayo mkandarasi alikabidhiwa eneo la mradi) hadi tarehe 10 Septemba 2017. Sharti namba moja la Masharti ya jumla Mkataba (GCC) lilibainisha kuwa Kampuni ya Mekon Arch Consult Limited ndiyo mshauri elekezi wa mradi.

Kupitia ukaguzi wangu nilibaini kuwa tarehe 17 Oktoba 2017, mshauri aliiomba VETA kuongeza muda wa mkataba kwa miezi 5 kutokana na sababu kadhaa. Sababu hizo ni kucheleweshwa kwa malipo ya awali kwa miezi minne; mvua kubwa iliyonyesha kuanzia mwezi Januari hadi Mei 2017; na mshauri wa mradi alimuagiza mkandarasi kusimama ili kufanya uchunguzi wa udongo (uchunguzi wa kijiografia) kwa sababu udongo katika eneo la mradi ulionyesha nyufa.

Muda uliongezwa kuanzia tarehe 10 Septemba 2017 hadi 15 Februari 2018 lakini bado kazi hiyo haikukamilika. VETA iliongeza muda wa pili wa wiki nne kutoka tarehe 20 Februari 2018 hadi 19 Machi 2018 lakini bado mkandarasi hakukamilisha mradi. VETA na mkandarasi walikubaliana tarehe 5 Juni 2018 kuongeza mkataba (nyongeza Na. 1) kutoka tarehe 20 Machi 2018 hadi 30 Machi 2019. Pamoja na kuongeza muda huo, mradi haukukamilika.

Tarehe 26 Septemba 2018, kabla ya kumalizika kwa muda wa nyongeza wa tarehe 30 Machi 2019, VETA ilimwandikia barua mkandarasi kumjulisha kuwa hakuwapo eneo la mradi kwa siku 200 kuanzia tarehe 15 Februari 2018 na menejimenti ilikuwa inakusudia kusitisha mkataba huo kwani alishindwa kuonesha matumizi ya

malipo ya awali na kushindwa kukamilisha mradi kwa kuzingatia makubaliano.

Tathmini ya kazi iliyofanyika ilionesha kuwa, hadi wakati wa kusitishwa kwa mkataba tarehe 26 Septemba 2018, mkandarasi alikuwa amekamilisha kazi yenye gharama ya shilingi milioni 551.60 kati ya gharama zote za mradi za shilingi bilioni 7.91. Jumla ya malipo yaliyolipwa kwa mkandarasi yalikuwa shilingi bilioni 1.16 (shilingi bilioni 1 kwa malipo ya awali na shilingi milioni 150.94 kwa cheti Na.1).

Aidha, nilibaini kuwa, kati ya majengo 19 yaliyotakiwa kujengwa, majengo sita yalikuwa katika hatua ya kuchimba msingi, majengo matano katika hatua ya ujenzi wa msingi, na nane yalikuwa hayajaanza.

Baada ya kusitishwa kwa mkataba huo, Mamlaka ilijaribu kutaka kufidia gharama zake kupitia dhamana ya kazi yenye thamani ya shilingi milioni 986.24, lakini haikufanikiwa kutokana na kesi iliyofunguliwa mahakamani na mkandarasi.

Kutokutekelezwa kikamilifu kwa kazi za mradi, kumesababisha kuvunjika kwa Mkataba jambo ambalo litapelekea ongezeko la gharama zinazotokana na mfumuko wa bei katika ununuzi wa vifaa pindi Mamlaka itakapoamua kurudia mchakato wa kumtafuta mkandarasi mwingine kwa ajili ya kutekeleza Mradi huu.

Ninapendekeza Mamlaka ya Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi (VETA) (a) ihusishe vyombo vya kusimamia sheria ili kubaini iwapo kulikuwa na vitendo vya rushwa vilivyosababisha kupatikana kwa mkandarasi ambaye anaonekana hakuwa na uwezo, na (b) itafute namna bora ya kuweza kumalizia Mradi huu wa ujenzi wa Chuo cha Ufundi Stadi Ludewa baada ya kuvunja mkataba na Herkin Builders.

19.4 Tuhuma Mbalimbali Zilizoibuliwa na Wananchi wa Halmashauri ya Wilaya ya Moshi dhidi ya Mamlaka ya Majisafi na Usafi wa Mazingira Moshi

19.4.1 Mabomba Yaliyotumika kwenye Mradi wa Mang'ana Yalikuwa Chakavu na Yalifukuliwa Kutoka kwenye Mifumo ya Maji ya Zamani

Katika mahojiano yangu na wafanyakazi wa Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Moshi nilibaini kuwa mabomba ya chuma yenye kipenyo cha inchi kumi yaliyotumika kwenye bomba kuu la maji katika Mradi wa Maji wa Mang'ana wenye thamani ya shilingi bilioni 2.15 yalifukuliwa kutoka kwenye mifumo ya zamani ya maji ya Shiri na Nsere katika Manispaa ya Moshi. Katika mahojiano hayo, watumishi walishindwa kutaja hasa ni lini mifumo hiyo ya Shiri na Nsere ilifungwa japo walikadiria kuwa mifumo hiyo ilifungwa tangu enzi za ukoloni ikimaanisha kuwa mifumo hiyo ni ya zamani. Nilifanikiwa kutembelea ghala la mabomba la Mamlaka na kujionea baadhi ya mabomba yaliyofukuliwa kutoka kwenye mifumo ya zamani na kufungwa kwenye mradi mpya.

Vilevile, nilishindwa kubaini vigezo vilivyotumiwa na Mamlaka katika maamuzi ya kutumia mabomba hayo ya chuma ya zamani kwenye Mradi wa Maji Mang'ana uliokuwa na uwekezaji wa thamani ya shilingi bilioni 2.15 ikizingatiwa kuwa ubora wa vifaa hupungua kulingana na muda unavyoongezeka. Kwa kuwa ubora wa mabomba ya chuma ya zamani haukuweza kuthibitishwa kabla ya kutumika, ni dhahiri kuwa kuendelea kutumika kwake kunabaki kuwa na mashaka, hali ambayo inaweza kuigharimu Mamlaka siku zijazo.

Kwa kuzingatia maelezo hayo, ni wazi kuwa tuhuma zilizowasilishwa na wananchi wa Wilaya ya Moshi kuwa mabomba yaliyotumika ni ya zamani yalikuwa ya kweli.

Ninapendekeza Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Moshi (a) ifanye upimaji na tathmini ya kitalaamu (engineering testing and evaluation) kwenye mabomba ya chuma ya zamani yenye kipenyo cha inchi kumi yaliyotumika katika Mradi wa Maji wa Mang'ana ili kujua ubora wake na kujiridhisha kuhusu uendelevu

wake; na (b) ihakikishe waliohusika wachukuliwe hatua stahiki kwa kushindwa kutimiza wajibu na majukumu yao ama kwa kuruhusu au kushauri kutumika kwa mabomba ya chuma ya zamani yaliyofukuliwa kutoka eneo lingine na kuwekwa kwenye mradi mpya bila kufanyiwa uchunguzi wa kitalaamu kuhusu ubora wake.

19.4.2 Maji Machafu Yanayotoka Mradi wa Maji wa Mang'ana

Kwa mujibu wa maelezo ya Menejimenti ya Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Moshi, mradi wa maji wa Mang'ana ni ulitekelezwa kwa ajili ya kusambaza maji kwa wananchi wa vijiji vya Uru Kaskazini katika Halmashauri ya Moshi Vijijini. Mradi huu ulianza kutekelezwa na Mamlaka mwezi Disemba 2016 na kumalizika Disemba 2018 kwa kutumia njia ya manunuzi ya "*Force Account*".

Kadhalika, kwa mujibu wa taarifa za fedha za Mamlaka, hadi kukamilika kwake, mradi uligharimu kiasi cha shilingi bilioni 2.15 bila kujumuisha gharama za mabomba ya chuma yaliyofukuliwa kutoka kwenye mifumo ya zamani ya maji ya Shiri na Nsere na kutumika kwenye mradi wa maji wa Mang'ana yaliyokadiriwa kuwa na thamani ya shilingi milioni 441.

Kufuatia mahojiano niliyoyafanya na baadhi ya watumishi wa Mamlaka, nilibaini kuwa maji yanayotoka kwenye Mradi wa Maji wa Mang'ana ni machafu hasa kipindi cha mvua. Vilevile, nilitembelea Mradi wa Mang'ana ambapo wananchi wa eneo hilo walikiri kuwa wakati wa mvua maji huwa machafu.

Pia, vipimo vya ubora wa maji vilivyofanywa na Mamlaka vilionyesha kuwa, wakati wa mvua, maji katika Mradi wa Mang'ana huwa na kiwango kikubwa cha chembechembe za matope kwa kiwango cha NTU 8-8.17 (Nephelometric Turbidity Units) ambapo ni zaidi ya kiwango kilichowekwa na Shirika la Afya Duniani cha NTU 5, na hivyo kuyafanya maji hayo yasiwe salama kwa matumizi ya binadamu.

Uchafu wa maji ulisababishwa na kutoweka mfumo wa chujio katika chanzo na bomba kuu.

Ninapendekeza Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Moshi (a) ifanye usanifu na kujenga mfumo wa kuchuja matope (filtration system) kwenye Mradi wa Mang'ana; (b) katika siku zijazo, Mamlaka izingatie usanifu bora wa mradi kulingana na mahitaji halisi ya miundombinu na eneo husika ili kuondokana na changamoto zinazotokana na usanifu duni; na (c) ihakikishe waliohusika wanachukuliwa hatua stahiki kwa kushindwa kutimiza majukumu yao ya kuhakikisha kuwa mfumo wa kuchuja maji umejengwa.

19.5 Ukaguzi Maalum katika Taasisi ya Elimu Tanzania (TET)

19.5.1 Kutozingatiwa kwa Miongozo ya Uandishi, Uchapishaji na Usambazaji wa Vitabu vya Kiada kulikosababisha Hasara ya Shilingi Bilioni 25.57

Tarehe 7 Agosti 2014 Serikali kupitia Waraka wa Elimu Na.4 wa mwaka 2014 ilirejesha kwa Taasisi ya Elimu Tanzania jukumu la kuandaa vifaa vya kujifunzia na kufundishia ikiwa ni pamoja na uandishi wa vitabu vya kiada kwa shule za msingi na sekondari. Hivyo, Taasisi ya Elimu Tanzania ilitayarisha na kusambaza nakala milioni 21.56 za aina 44 za vitabu vya darasa la I hadi III, na kidato cha I hadi VI kuanzia mwaka 2014 hadi 2017 kwa gharama ya jumla ya shilingi bilioni 25.57.

Hata hivyo, mwezi Mei 2017 Serikali kupitia Wizara ya Elimu, iliviondoa vitabu hivyo mashuleni kutokana na mapungufu makubwa yaliyobainika kwenye vitabu hivyo. Mapungufu hayo ni pamoja na ukosefu wa mtiririko na uwiano kati ya michoro na taarifa muhimu katika michoro, mada zilizoainishwa katika mihutasari ya kufundishia lakini maudhui yake hayakujumuishwa katika vitabu hivyo, makosa ya sarufi na nyakati, mapungufu ya lugha, maudhui na makosa ya kimantiki.

Mapungufu haya yalisababishwa na kutayarishwa kwa vitabu vya kiada bila kuzingatia miongozo ya Wizara ya Elimu ya utayarishaji na uthibitishaji wa vifaa vya elimu ya mwaka 2014. Hivyo, Serikali imepata hasara ya jumla shilingi bilioni 25.57 kwa vitabu vya kiada ambavyo havikuweza kutumika.

Ninapendekeza Taasisi ya Elimu Tanzania kuzingatia ubora katika utayarishaji wa vitabu vya kiada kwa kufuata Mwongozo wa Maandalizi na Uthibitishaji wa vifaa vya kufundishia.

19.6 Mikopo Iliyotolewa na Kampuni ya Katani kwa Wakulima wa Katani

19.6.1 Makato zaidi ya Mikopo Iliyotolewa kwa Wakulima wa Katani Shilingi Milioni 669.53

Kampuni ya Katani iliweka utaratibu wa wakulima wa mkonge waliofanya kazi katika mashamba husika kudai malipo yao kwa kutumia hati za madai zinazobainisha taarifa za mkulima, kiwango cha kazi, kiasi cha fedha kinachodaiwa kwa kazi zilizofanyika na idhini ya Chama cha Wakulima wa Mkonge katika shamba husika.

Uhakiki wa hati za madai zilizotumwa na wakulima kuidai Kampuni ya Katani na marejesho ya mikopo hiyo yaliyofanywa kupitia makato kutoka katika malipo ya mauzo ya mkonge (leaf purchases) na kutoka katika malipo ya awali kuanzia mwaka 2008 hadi 2018 nilibaini kuwa wakulima 673 walikopeshwa jumla ya kiasi cha shilingi bilioni 2.28 ambapo kiasi cha jumla ya shilingi milioni 727.22 kilirejeshwa.

Wakulima wa Shamba la Mwelya walikatwa kutoka katika malipo yao (leaf purchases) na malipo ya awali (advances) jumla ya kiasi cha shilingi milioni 366.60 licha ya kuwa mikopo iliyotolewa kwa wakulima hao ilikuwa shilingi milioni 86.31 tu. Makato haya ni sawa na ziada ya kiasi cha jumla ya shilingi milioni 280.29 kutoka katika malipo ya wakulima isivyostahili.

Vilevile, wakulima walikatwa shilingi milioni 389.24 kama marejesho ya malipo ya awali waliyolipwa na Kampuni ya Katani. Hata hivyo, makato hayo hayakuwa na ushahidi wa hati za madai zilizopelekwa kwa wakulima hao kuthibitisha uhalali wa mikopo husika. Makato hayo yalifanyika kwa wakulima wa Ngombezi, Mwelya, Magoma, Magunga na Hale.

Hivyo, jumla ya kiasi cha shilingi milioni 669.53 kilikatwa kutoka kwa wakulima kama marejesho ya mikopo ambayo haikuthibitika

uhalali wake kwa kuwa mikopo haikuthibitika kuchukuliwa na wakulima husika. Makato yasiyostahili ya jumla ya shilingi milioni 669.53 kwa wakulima yaliwakosesha stahili na haki yao ya malipo hayo hivyo kuathiri uwezo wao wa kifedha.

Ninapendekeza Kampuni ya Katani irejeshe kiasi cha shilingi milioni 669.53 ilichowatwa kwa wakulima isivyostahili.

VIAMBATISHO

Kiambatisho Na. I: Uchambuzi wa Hati za Ukaguzi na Maoni Juu ya Uzingatiaji wa Sheria ya Ununuzi

Na.	Jina la Taasisi	Hati ya Hesabu	Hati ya Manunuzi
1	Kampuni ya Ndege Tanzania	Inayoridhisha	Isiyokidhi
2	Chuo Kikuu Ardhi	Inayoridhisha	Inayokidhi
3	Jumuia ya Wahitimu Chuo Kikuu Ardhi	Inayoridhisha	Inayokidhi
4	Kampuni ya Ushauri Elekezi wa Mazingira Jengekwa ya Chuo Kikuu Ardhi	Inayoridhisha	Inayokidhi
5	Kituo cha Mikutano cha Kimataifa Arusha	Inayoridhisha	Inayokidhi
6	Chuo cha Ufundi Arusha	Inayoridhisha	Inayokidhi
7	Kampuni ya Ushauri Elekezi ya Uzalishaji Chuo cha Ufundi Arusha	Inayoridhisha	Inayokidhi
8	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Arusha	Inayoridhisha	Isiyokidhi
9	Bodi ya Usajili wa Wabunifu wa Majengo na Wakadiriaji Majenzi	Inayoridhisha	Inayokidhi
10	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Babati	Inayoridhisha	Inayokidhi
11	Baraza la Kiswahili Tanzania	Inayoridhisha	Inayokidhi
12	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Bariadi	Inayoridhisha	Isiyokidhi
13	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Bukoba	Inayoridhisha	Inayokidhi
14	Mamlaka ya Udhibiti wa Soko la Mitaji	Inayoridhisha	Inayokidhi
15	Bodi ya Nafaka na Mazao Mengine	Inayoridhisha	Isiyokidhi
16	Bodi ya Korosho Tanzania	Inayoridhisha	Isiyokidhi
17	Mfuko wa Dhamana ya Kuendeleza Zao la Korosho	Inayoridhisha	Inayokidhi
18	Chuo cha Diplomasia	Inayoridhisha	Isiyokidhi
19	Kituo cha Pembejeo za Kilimo na Teknolojia Vijijini	Inayoridhisha	Inayokidhi
20	Chuo cha Wanyamapori Afrika	Inayoridhisha	Isiyokidhi
21	Chuo cha Biashara	Inayoridhisha	Inayokidhi
22	Bodi ya Usajili ya Wakandarasi	Inayoridhisha	Inayokidhi
23	Shirika la Usimamizi wa Ukaguzi wa Vyama vya Ushirika	Inayoridhisha	Inayokidhi
24	Mfuko wa Maendeleo ya Pamba	Inayoridhisha	Isiyokidhi
25	Chama cha Hakimiliki Tanzania	Inayoridhisha	Inayokidhi
26	Chuo cha Tekinolojia Dar es Salaam	Inayoridhisha	Isiyokidhi
27	Kampuni ya Chuo cha Tekinolojia Dar Es Salaam	Inayoridhisha	Inayokidhi
28	Chuo cha Ubaharia Dar es Salaam	Inayoridhisha	Inayokidhi
29	Chuo Kikuu Kishiriki cha Elimu Dar es Salaam	Inayoridhisha	Isiyokidhi

Na.	Jina la Taasisi	Hati ya Hesabu	Hati ya Manunuzi
30	Kampuni ya Uchapishaji ya Chuo Kikuu cha Dar es Salaam	Inayoridhisha	Inayokidhi
31	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Dar es Salaam	Inayoridhisha	Isiyokidhi
32	Bodi ya Amana za Bima	Inayoridhisha	Inayokidhi
33	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Dodoma	Inayoridhisha	Isiyokidhi
34	Kampuni ya Ujenzi na Matengenezo ya Usafirishaji na Usambazaji wa Umeme	Inayoridhisha	Isiyokidhi
35	Mamlaka ya Udhibiti wa Huduma za Nis na Maji	Inayoridhisha	Isiyokidhi
36	Bodi ya Usajili wa Wahandisi	Inayoridhisha	Inayokidhi
37	Balaza la Ushauri la Watumia Huduma za Nis na Maji	Inayoridhisha	Inayokidhi
38	Mamlaka ya Eneo Maalum kwa Uzalishaji wa Bidhaa kwa Mauzo ya Nje	Inayoridhisha	Inayokidhi
39	Tume ya Ushindani	Inayoridhisha	Isiyokidhi
40	Baraza la Ushindani	Inayoridhisha	Inayokidhi
41	Kampuni ya Gesi Tanzania	Inayoridhisha	Inayokidhi
42	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Geita	Yenye Shaka	Inayokidhi
43	Bodi ya Mikopo ya Elimu ya Juu	Inayoridhisha	Isiyokidhi
44	Kampuni ya Nyumba na Mafao	Inayoridhisha	Inayokidhi
45	Chuo cha Uhasibu Arusha	Inayoridhisha	Isiyokidhi
46	Taasisi ya Ushauri Elekezi ya Chuo cha Teknolojia Dar es Salaam	Inayoridhisha	Inayokidhi
47	Taasisi ya Elimu ya Watu Wazima	Inayoridhisha	Isiyokidhi
48	Chuo cha Usimamizi wa Fedha	Inayoridhisha	Isiyokidhi
49	Chuo cha Mipango na Maendeleo Vijijini	Inayoridhisha	Isiyokidhi
50	Chuo cha Ustawi wa Jamii	Inayoridhisha	Inayokidhi
51	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi Wa Mazingira Iringa	Inayoridhisha	Isiyokidhi
52	Taasisi ya Moyo Jakaya Kikwete	Inayoridhisha	Inayokidhi
53	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi Wa Mazingira Kahama -Shinyanga	Inayoridhisha	Isiyokidhi
54	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi Wa Mazingira Kahama	Inayoridhisha	Inayokidhi
55	Shirika la Masoko ya Kariakoo	Kushindwa Kutoa Maoni	Kushindwa Kutoa Maoni
56	Kituo cha Elimu Kibaha	Inayoridhisha	Isiyokidhi
57	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Kigoma/Ujiji	Inayoridhisha	Inayokidhi
58	Kampuni ya Kikuletwa	Inayoridhisha	Inayokidhi
59	Kampuni ya Kiwanja cha Ndege cha Kimataifa cha Kilimanjaro	Inayoridhisha	Isiyokidhi
60	Kampuni ya Kiwanda cha Bidhaa za Ngozi Kilimanjaro	Inayoridhisha	Isiyokidhi

Na.	Jina la Taasisi	Hati ya Hesabu	Hati ya Manunuzi
61	Mamlaka ya Udhibiti wa Usafiri wa Nchi Kavu	Inayoridhisha	Inayokidhi
62	Baraza la Usimamizi Watumiaji Huduma za Usafiri wa Nchi Kavu	Inayoridhisha	Inayokidhi
63	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Lindi	Inayoridhisha	Inayokidhi
64	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Makambako	Inayoridhisha	Inayokidhi
65	Kitengo cha Usimamizi wa Hifadhi za Bahari	Inayoridhisha	Inayokidhi
66	Kampuni ya Huduma ya Meli	Inayoridhisha	Isiyokidhi
67	Mfuko wa Elimu na Mafunzo ya Bahari	Inayoridhisha	Inayokidhi
68	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Masasi-Nachingwea	Inayoridhisha	Inayokidhi
69	Chuo Kikuu cha Sayansi na Teknolojia Mbeya	Inayoridhisha	Isiyokidhi
70	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Mbeya	Inayoridhisha	Isiyokidhi
71	Kampuni ya MCB	Inayoridhisha	Inayokidhi
72	Bohari Kuu ya Dawa	Inayoridhisha	Isiyokidhi
73	Kampuni ya Mkulazi	Inayoridhisha	Isiyokidhi
74	Chuo kikuu Kishiriki cha Elimu Mkwawa	Inayoridhisha	Inayokidhi
75	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Morogoro	Inayoridhisha	Isiyokidhi
76	Chuo Kikuu cha Ushirika Moshi	Inayoridhisha	Inayokidhi
77	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Moshi	Inayoridhisha	Inayokidhi
78	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Mtwara	Inayoridhisha	Inayokidhi
79	Hospitali ya Taifa Muhimbili	Inayoridhisha	Isiyokidhi
80	Taasisi ya Mifupa Muhimbili	Yenye Shaka	Isiyokidhi
81	Chuo Kikuu cha Afya na Sayansi Shirikishi Muhimbili	Inayoridhisha	Isiyokidhi
82	Mamalaka ya Maji safi na Usafi wa Mazingira Muleba	Yenye Shaka	Isiyokidhi
83	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Musoma	Inayoridhisha	Inayokidhi
84	Chuo cha Kumbukumbu cha Mwalimu Nyerere	Inayoridhisha	Inayokidhi
85	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Mwanga	Inayoridhisha	Isiyokidhi
86	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Mwanza	Inayoridhisha	Isiyokidhi
87	Chuo Kikuu cha Mzumbe	Inayoridhisha	Isiyokidhi
88	Balaza la Sanaa Tanzania	Inayoridhisha	Isiyokidhi
89	Bodi ya Taifa ya Wahasibu na Wakaguzi wa Hesabu Tanzania	Inayoridhisha	Inayokidhi
90	Ofisi ya Taifa ya Takwimu	Inayoridhisha	Isiyokidhi
91	Baraza la Taifa la Ujenzi	Inayoridhisha	Inayokidhi

Na.	Jina la Taasisi	Hati ya Hesabu	Hati ya Manunuzi
92	Baraza la Elimu ya Ufundi Tanzania	Inayoridhisha	Inayokidhi
93	Shirika la Maendeleo la Taifa	Inayoridhisha	Inayokidhi
94	Baraza la Uwezeshaji Wananchi Kiuchumi	Inayoridhisha	Isiyokidhi
95	Baraza la Taifa la Hifadhi na Usimamizi wa Mazingira	Inayoridhisha	Isiyokidhi
96	Baraza la Mitihani Tanzania	Inayoridhisha	Inayokidhi
97	Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya	Inayoridhisha	Isiyokidhi
98	Shirika la Nyumba la Taifa	Inayoridhisha	Isiyokidhi
99	Taasisi ya Taifa ya Utafiti wa Magonjwa ya Binadamu	Inayoridhisha	Isiyokidhi
100	Chuo cha Usafirishaji cha Taifa	Inayoridhisha	Inayokidhi
101	Shirika la Bima la Taifa	Inayoridhisha	Isiyokidhi
102	Makumbusho ya Taifa la Tanzania	Inayoridhisha	Inayokidhi
103	Kampuni ya Ranchi za Taifa	Inayoridhisha	Inayokidhi
104	Mfuko wa Taifa wa Hifadhi ya Jamii kwa Sekta Binafsi	Inayoridhisha	Inayokidhi
105	Balaza la Michezo Tanzania	Inayoridhisha	Isiyokidhi
106	Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro	Inayoridhisha	Inayokidhi
107	Mamalaka ya Maji safi na Usafi wa Mazingira Ngara	Yenye Shaka	Inayokidhi
108	Chuo Kikuu Huria cha Tanzania	Inayoridhisha	Inayokidhi
109	Taasisi ya Saratani ya Ocean Road	Inayoridhisha	Inayokidhi
110	Mamalaka ya Maji safi na Usafi wa Mazingira Njombe	Inayoridhisha	Inayokidhi
111	Mamlaka ya Udhibiti wa Mkondo wa Juu wa Petroli	Inayoridhisha	Isiyokidhi
112	Kampuni ya Uwekezaji ya PPF na DCC	Inayoridhisha	Inayokidhi
113	Mamlaka ya Rufaa za Zabuni za Umma	Inayoridhisha	Inayokidhi
114	Mamlaka ya Udhibiti wa Ununuzi wa Umma	Inayoridhisha	Inayokidhi
115	Bodi ya Wataalamu wa Ununuzi na Ugavi Tanzania	Inayoridhisha	Inayokidhi
116	Mfuko wa Hifadhi ya Jamii Kwa Watumishi wa Umma	Inayoridhisha	Isiyokidhi
117	Mfuko wa SELF	Inayoridhisha	Inayokidhi
118	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Shinyanga	Inayoridhisha	Isiyokidhi
119	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Singida	Inayoridhisha	Isiyokidhi
120	Shirika la Maendeleo ya Viwanda Vidogo	Inayoridhisha	Inayokidhi
121	Chuo Kikuu cha Kilimo Sokoine	Inayoridhisha	Isiyokidhi
122	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Songea	Inayoridhisha	Inayokidhi
123	Kampuni ya Stamigold	Inayoridhisha	Isiyokidhi
124	Shirika la Taifa la Madini	Inayoridhisha	Isiyokidhi

Na.	Jina la Taasisi	Hati ya Hesabu	Hati ya Manunuzi
125	Bodi ya Sukari Tanzania	Inayoridhisha	Inayokidhi
126	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Sumbawanga	Inayoridhisha	Inayokidhi
127	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Tabora	Yenye Shaka	Inayokidhi
128	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Tanga	Inayoridhisha	Isiyokidhi
129	Kampuni ya Uwekezaji ya TANOIL	Inayoridhisha	Inayokidhi
130	Benki ya Maendeleo ya Kilimo Tanzania	Inayoridhisha	Inayokidhi
131	Tume ya Nishati ya Atomiki Tanzania	Inayoridhisha	Inayokidhi
132	Kampuni ya Biotech Products Tanzania	Inayoridhisha	Inayokidhi
133	Shirika la Utangazaji Tanzania	Inayoridhisha	Isiyokidhi
134	Shirika la Viwango Tanzania	Inayoridhisha	Inayokidhi
135	Mamlaka ya Usafiri wa Anga Tanzania	Inayoridhisha	Inayokidhi
136	Baraza la Ushauri la Watumia Huduma za Usafiri wa Anga	Inayoridhisha	Inayokidhi
137	Bodi ya Kahawa Tanzania	Inayoridhisha	Inayokidhi
138	Tume ya Sayansi na Teknolojia	Inayoridhisha	Inayokidhi
139	Tume ya Vyuo Vikuu Tanzania	Inayoridhisha	Inayokidhi
140	Mamlaka ya Udhibiti wa Mawasiliano Tanzania	Inayoridhisha	Inayokidhi
141	Kampuni ya Kutengeneza Nguzo za Zege Tanzania	Inayoridhisha	Inayokidhi
142	Bodi ya Pamba Tanzania	Inayoridhisha	Isiyokidhi
143	Bodi ya Maziwa Tanzania	Inayoridhisha	Inayokidhi
144	Mamlaka ya Elimu Tanzania	Inayoridhisha	Isiyokidhi
145	Shirika la Umeme Tanzania	Inayoridhisha	Isiyokidhi
146	Taasisi ya Uhandisi na Usanifu Mitambo Tanzania	Inayoridhisha	Inayokidhi
147	Mamlaka ya Udhibiti wa Mbolea Tanzania	Inayoridhisha	Inayokidhi
148	Taasisi ya Utafiti wa Uvuvi Tanzania	Inayoridhisha	Inayokidhi
149	Taasisi ya Chakula na Lishe Tanzania	Inayoridhisha	Inayokidhi
150	Tasisi ya Utafiti Wa Misitu Tanzania	Inayoridhisha	Inayokidhi
151	Kampuni ya Uendelezaji wa Jotoardhi Tanzania	Inayoridhisha	Isiyokidhi
152	Taasisi ya Elimu Tanzania	Inayoridhisha	Isiyokidhi
153	Kituo cha Uwekezaji Tanzania	Inayoridhisha	Inayokidhi
154	Bodi ya Huduma za Maktaba Tanzania	Inayoridhisha	Isiyokidhi
155	Bodi ya Nyama Tanzania	Inayoridhisha	Inayokidhi
156	Mamlaka ya Dawa na Vifaa Tiba Tanzani	Inayoridhisha	Inayokidhi
157	Soko la Bidhaa Tanzania	Inayoridhisha	Inayokidhi
158	Baraza la Taifa la Biashara Tanzania	Inayoridhisha	Inayokidhi
159	Mamlaka ya Hifadhi za Taifa	Inayoridhisha	Isiyokidhi
160	Shirika la Maendeleo ya Petrol Tanzania	Inayoridhisha	Isiyokidhi

Na.	Jina la Taasisi	Hati ya Hesabu	Hati ya Manunuzi
161	Mamlaka ya Bandari Tanzania	Yenye Shaka	Isiyokidhi
162	Shirika la Posta Tanzania	Inayoridhisha	Isiyokidhi
163	Bodi ya Pareto Tanzania	Inayoridhisha	Inayokidhi
164	Shirika la Reli Tanzania	Kushindwa Kutoa Maoni	Isiyokidhi
165	Shirika la Uwakala wa Meli Tanzania	Inayoridhisha	Isiyokidhi
166	Bodi ya Mkonge Tanzania	Inayoridhisha	Isiyokidhi
167	Wakala wa Maendeleo ya Wakulima Wadogo wa Chai Tanzania	Inayoridhisha	Inayokidhi
168	Kampuni ya Magazeti ya Serikali Tanzania	Yenye Shaka	Isiyokidhi
169	Shirika la Mawasiliano Tanzania	Yenye Shaka	Isiyokidhi
170	Bodi ya Tumbaku Tanzania	Inayoridhisha	Isiyokidhi
171	Bodi ya Utalii Tanzania	Inayoridhisha	Inayokidhi
172	Mamlaka ya Maendeleo ya Biashara Tanzania	Inayoridhisha	Inayokidhi
173	Taasisi ya Utafiti wa Wanyamapori Tanzania	Inayoridhisha	Isiyokidhi
174	Bodi ya Rufaa za Kodi	Inayoridhisha	Inayokidhi
175	Baraza la Rufaa za Kodi	Inayoridhisha	Inayokidhi
176	Baraza la Ushauri la Watumiaji wa Huduma za Mawasiliano	Inayoridhisha	Inayokidhi
177	Bodi ya Chai Tanzania	Inayoridhisha	Isiyokidhi
178	Benki ya TIB Maendeleo	Inayoridhisha	Inayokidhi
179	Benki ya TIB Rasilimali	Inayoridhisha	Inayokidhi
180	Benki ya Posta Tanzania - TPB	Inayoridhisha	Inayokidhi
181	Kampuni ya TTCL Pesa	Inayoridhisha	Inayokidhi
182	Mfuko wa wadhamini wa Kampuni ya TTCL Pesa	Inayoridhisha	Inayokidhi
183	Taasisi ya Utafiti wa Viuatilifu Katika Ukanda wa Kitropiki	Inayoridhisha	Isiyokidhi
184	Kampuni ya Ubungo Plaza	Inayoridhisha	Inayokidhi
185	Mamalaka ya Maji safi na Usafi wa Mazingira Tukuyu	Inayoridhisha	Inayokidhi
186	Mfuko wa Mawasiliano kwa Wote	Inayoridhisha	Inayokidhi
187	Chuo Kikuu cha Dar es Salaam	Inayoridhisha	Isiyokidhi
188	Kituo cha Komputa Chuo Kikuu cha Dar es Salaam	Inayoridhisha	Inayokidhi
189	Chuo Kikuu cha Dodoma	Inayoridhisha	Isiyokidhi
190	Mfuko wa UTT AMIS	Inayoridhisha	Inayokidhi
191	Mamlaka ya Elimu na Mafunzo ya Ufundi Stadi	Inayoridhisha	Isiyokidhi
192	Bodi ya Udhibiti wa Stakabadhi Gharani	Inayoridhisha	Isiyokidhi
193	Kampuni ya Nyumba za Watumishi	Inayoridhisha	Inayokidhi
194	Kampuni ya Nyumba za Watumishi - Mfuko wa Uwekezaji Katika Miliki	Inayoridhisha	Inayokidhi
195	Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi	Inayoridhisha	Inayokidhi

Kiabatisho Na. II: Hali ya Utekelezaji wa Mapendekezo ya Ukaguzi kwa Miaka Iliyopita

Na.	Mwaka	Mapendekezo ya Ukaguzi	Jibu la Serikali	Maoni ya Mkaguzi	Hali ya Utekelezaji
1.	2017/18	**Kutopatikana kwa Wafaidika wa Mikopo ya shilingi trilioni 1.46 - Bodi ya Mikopo ya Wanafunzi wa Elimu ya Juu** Nilipendekeza Bodi ishirikiane na Taasisi zingine na vyanzo vingine vya taarifa ili kuiongezea nguvu kanzidata yake na kuweza kuwatambua wakopaji ambao haijaweza kuwatambua.	Serikali imepokea mapendekezo ya mkaguzi. Bodi itashauriwa kutumia vyanzo vingine vya taarifa kuweza kuwatambua wakopaji ili kuongeza makusanyo. Kwa sasa Bodi ya mikopo inatarajia kuingia makubaliano na Mamlaka ya Mapato, Mfuko wa Hifadhi wa Jamii kwa Sekta Binafsi na wakala wa usajili wa leseni ya biashara.	Utekelezaji unaendelea. Hadi kufikia mwishoni mwa mwaka wa fedha 2020/21, wafaidika kwa kiasi cha shilingi billioni 249.74 hawajapatikana	Katika hatua ya utekelezaji
2.	2017/18	**Kutotambuliwa kwa Mapato yatokanayo na riba kutoka kwenye akaunti za Amana - Benki ya Maendeleo TIB Shilingi Bilioni 7.61 na Mfuko wa UTT Shilingi Milioni 962** Nilipendekeza kuwa Menejimenti ya kampuni ya Reli (kwa sasa TRC) ifanye ufuatiliaji ili kuweza kurejesha kiasi kilichowekezwa. Pia, Serikali iingilie kati na kuchukua hatua stahiki ili kunusuru hali iliyopo kwa kuwa inaathili shughuli za iliyokuwa Kampuni Hodhi ya Reli (RAHCO) kwa sasa	Serikali kupitia Msajili wa Hazina itafuatilia ilikuhakikisha mapendekezo ya Mkaguzi yanafanyiwa kazi. Hatua za utekelezaji zitawasilishwa kwa Mkaguzi kipindi kijacho.	Pamoja na majibu ya Serikali, hakuna hatua zilizochukuliwa kutekeleza mapendekezo ya ukaguzi.	Halijatekelezwa

Na.	Mwaka	Mapendekezo ya Ukaguzi	Jibu la Serikali	Maoni ya Mkaguzi	Hali ya Utekelezaji
		Shirika la Reli Tanzania.			
3.	2017/18	**Mashirika ya Umma Kutokuwa na Bodi za Wakurugenzi na Bodi za Wadhamini** Nilipendekeza Mamlaka husika ichukue hatua madhubuti ikiwemo kuanza mchakato wa kuteua Bodi kabla ya kwisha kwa muda wa Bodi.	Serikali imefanya uteuzi kujaza nafasi za wajumbe wa Bodi katika Mashirika mbalimbali ya Serikali	Majibu ya Serikali nimeyapokea. Hata hivyo, bado kuna mashirika 38 yasiyo na Bodi katika mwaka wa fedha 2020/21	Katika hatua ya utekelezaji
4.	2017/18	**Kukosekana kwa Utaratibu wa Kuhakikisha Bidhaa zote Zinazoingia Nchini Zinakatiwa Bima na Makampuni za Bima Kitanzania** Nilipendekeza Mamlaka ya Usimamizi wa Huduma za Bima Tanzania ishirikiane na wadau wengine kama vile Mamlaka ya Mapato Tanzania, Shirika la Wakala wa Meli, Mamlaka ya Bandari Tanzania, na Shirika la Viwango Tanzania wenye majukumu mbalimbali katika uingizaji wa bidhaa nchini ili kuwe na utaratibu na nguvu ya pamoja katika kuboresha, kudhibiti na kuhakikisha bidhaa zote zinazoingia nchini zinakatiwa bima katika kampuni bima ya Tanzania.	Uongozi umepokea maoni ya mkaguzi. Tunaendelea na majadiliano na Mashirika ya Umma mengine kuweza kuhakikisha bidhaa zote zinazoingia nchini zinakatiwa bima katika kampuni za Kitanzania.	Mamlaka ya Usimamizi wa Huduma za Bima Tanzania inaendelea na ufuatiliaji wa karibu na Mamlaka ya Mapato Tanzania, Mamlaka ya Udhibiti Usafiri Ardhini na Mamlaka ya Bandari Tanzania kuhusu utaratibu wa ufuatiliaji wa uingizaji wa bidhaa kutoka nje ya nchi.	Katika hatua ya utekelezaji

Na.	Mwaka	Mapendekezo ya Ukaguzi	Jibu la Serikali	Maoni ya Mkaguzi	Hali ya Utekelezaji
5.	2017/18	**Kutokurejeshewa kiasi cha Shilingi Bilioni 20.63 za Gharama za Kuendesha Mkongo wa Mawasiliano wa Taifa** Nilipendekeza Shirika la Mawasiliano lifanye ufuatiliaji Wizarani ili kudai kiasi cha shilingi bilioni 20.63 baada ya kuondoa makato yote..	Tunapendekeza Shirika la Mawasilino Tanzania na Mkongo wa Mawasiliano wa Taifa waingie makubalino ya kukatana (net-off) ili kuhakikisha deni linalipwa.	Tarehe 12 Machi 2021, Shirika La Mawasiliano Tanzania liliingia mkataba na Wizara ya Mawasiliano na Teknolojia ya Habari kuhusu usimamizi wa madeni ambayo yalikuwa hayajalipwa na masharti ya biashara ya miamala inayoendelea kati ya wahusika kuhusiana na Mkongo wa Mawasiliano wa Taifa. Nitaendelea kufuatilia utekelezaji zaidi	Katika hatua ya utekelezaji
6.	2017/18	**Kutotekelezwa kwa Makubaliano ya Hatua Muhimu Ili Kupunguza Athari za Ajali za Barabarani kwa Wanyapori** Nilipendekeza Mamlaka ya Hifadhi za Taifa iimarishe hatua za ufuatiliaji wa ajali za barabarani. Pia, kutafuta wadau wengine kama Wakala wa Barabara Tanzania na kushirikiana nao katika gharama za matengenezo ya barabara ndani ya hifadhi za taifa.	Mamlaka ya Hifadhi za Taifa imeandaa hatua mbalimbali za kupunguza athari za ajali za barabarani kwa wanyamapori	Ukaguzi wangu wa mwaka 2020/21 juu ya ripoti ya ulinzi katika Hifadhi ya Taifa ya Mikumi ulibaini kuwa takwimu zilizokusanywa kwa mwaka husika zinaonesha kuwa, jumla ya wanyamapori 535 waliuawa katika ajali za barabara kuu ya TANZAM. Hili ni ongezeko la takribani wanyamapori 429 ikilinganishwa na wanyama 106 waliouawa kipindi kama hiki mwaka jana.	Katika hatua za utekelezaji

Na.	Mwaka	Mapendekezo ya Ukaguzi	Jibu la Serikali	Maoni ya Mkaguzi	Hali ya Utekelezaji
7.	2017/18	**Hasara Endelevu katika Kampuni ya Ndege ya Tanzania (ATCL)** Nilipendekeza kuwa Kampuni ya Ndege ya Tanzania iendelee kuimarisha utendaji wake wa kazi ili liweze kupata faida kupitia kuongeza mapato na kupunguza gharama za uendeshaji. Hatua hizi zinawezekana kwa kutoa huduma nzuri kwa wateja, kutumia vizuri ndege zilizopo, na kubuni mbinu za kupunguza zaidi gharama za uendeshaji. Pia, nilipendekeza Serikali itoe msaada wa kifedha kwa Kampuni ili kuiwezesha kulipa madeni ya nyuma yanayoiongezea gharama kupitia ulipaji wa riba ambazo zinachukua sehemu kubwa ya mapato.	Serikali imepokea maoni ya mkaguzi ya kuendelea kutoa msaada katika Shirika la Ndege ili kuhakikisha linapata faida kwa kuongeza mapato.	Katika mwaka wa fedha 2020/21 Kampuni ya Ndege Tanzania ilipata hasara ya shilingi ya shilingi bilioni 36.499.	Katika hatua ya utekelezaji
8.	**2017/18**	**Ucheleweshaji wa Urejeshwaji wa Malipo Yaliyofanyika Kimakosa zaidi ya Mara Moja kwa Wastaafu - Shilingi Milioni 218.31** Nilipendekeza Mfuko utumie mbinu zingine ili	Serikali imepokea mapendekezo ya Mkaguzi na pia itaelekeza Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa Watumishi wa Umma kutafuta njia itakayowezesha kupata kiasi chake inachodai	Majibu ya Serikali nimeyapokea. Hata hivyo, sijaona ushahidi wa utekelezaji wa mapendekezo yangu.	Halijatekelezwa

Na.	Mwaka	Mapendekezo ya Ukaguzi	Jibu la Serikali	Maoni ya Mkaguzi	Hali ya Utekelezaji
		uweze kupata kiasi chake kilichobaki. Nilipendekeza Menejimenti ya Bodi ya Nafaka na Mazao Mchanganyiko kuonesha malengo, masharti, na matumizi ya mkopo. Pia, kuwajibika kwa kuchukua mkopo bila idhini ya Bodi.			
9.	2017/18	**Mkopo wa Muda Mrefu Shilingi Bilioni 47.4** Nilipendekeza Serikali iangalie uwezekano wa kuiondolea deni hilo Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Dar es Salaam ili iweze kufanya kazi kwa ufanisi zaidi.	Serikali imepokea mapendekezo ya Mdhitibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali. Serikali itaangalia uwezekano wa kuifutia Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Dar es Salaam deni hilo ili kuiwezesha kutoa huduma kwa ufanisi zaidi.	Majibu ya serikali nimeyapokea, nitaendelea kufuatilia utekelezaji	Katika hatua ya utekelezaji
10.	2017/18	**Kasi Isiyoridhisha ya Ukusanyaji wa Marejesho ya Mikopo Iliyotolewa na Mamlaka ya Elimu Tanzania** Nilipendekeza kwamba Mamlaka ya Elimu Tanzania iimarishe ukusanyaji wa mikopo pamoja na kuweka mikakati stahiki katika ukusanyaji wa madeni hayo.	Serikali imeboresha mikakati ya ukusanyaji wa marejesho ya mikopo kwa kuunda kamati ya ufuatiliaji wa marejesho ya mikopo ambayo inawajibika kwa makusanyo ya marejesho ya mikopo yote inayotakiwa kurejeshwa. Pia, Mamlaka imesitisha kutoa mikopo kwa shule na taasisi za kitaaluma, huku ikiendelea	Nilipitia barua za kukumbusha. Hata hivyo, hakuna malipo yoyote yaliyopokelewa kutoka kwa taasisi 7 kati ya taasisi 18 zilizokuwa na madeni ya mikopo yenye thamani ya shilingi bilioni 1.6 kwa zaidi ya mwaka mmoja	Katika hatua ya utekelezaji

Na.	Mwaka	Mapendekezo ya Ukaguzi	Jibu la Serikali	Maoni ya Mkaguzi	Hali ya Utekelezaji
			kuboresha mchakato wa kukusanya madeni.		
11.	2017/18	**Kutotumika Kikamilifu kwa Mfumo wa GC** Nilipendekeza Shirika la Bima la Taifa liwasiliane na mtoahuduma ili kuhakikisha masuala yote yaliyobaki kama ilivyooneshwa katika hati ya mahitaji ya kazi za mfumo yanatatuliwa; na lihakikishe mfumo unafanya kazi kikamilifu kama ulivyotarajiwa.	Muda wa mfumo umeisha (Uchakavu)	Shirika la Bima la Taifa kwa sasa linatumia mfumo mpya wa ERP ambao unatumika kwenye utendaji wa bima za maisha na kawaida na hivyo mfumo wa GS umekosa matumizi na umefutwa	Limepitwa na wakati
12.	2017/18	**Hisa za UDA Ziliuzwa bila Kuidhinishwa na Msajili wa Hazina** Nilipendekeza hisa zilizorejeshwa kwa Msajili wa Hazina zitolewe kwa Serikali ili iweze kuwa mwanahisa mwenye hisa nyingi.		Hakuna majibu ya Serikali juu ya pendekezo hili.	**Halijatekelezwa**
13.	2017/18	**Upungufu wa Mabasi ya Mwendokasi** Nalipendekeza Kampuni ya DART iongeze kasi ya kutekeleza makubaliano ya kuongeza mabasi ili kukidhi mahitaji ya sasa kwa kutoa huduma nzuri.		Hakuna majibu ya Serikali juu ya mapendekezo haya.	**Halijatekelezwa**

Na.	Mwaka	Mapendekezo ya Ukaguzi	Jibu la Serikali	Maoni ya Mkaguzi	Hali ya Utekelezaji
14.	2017/18	**Kushindwa kutimiza Wajibu katika Kutekeleza Mradi wa KFW kwenye Hifadhi ya Taifa ya Serengeti** Nilipendekeza Mamlaka ya Hifadhi za Taifa Tanzania na Mamlaka ya Mapato Tanzania kumaliza suala la msamaha wa kodi ili kusaidia utekelezaji wa mradi.		Hakuna majibu ya Serikali juu ya mapendekezo haya.	**Halijatekelezwa**
15.	2017/18	**Kodi Zinazodaiwa kwenye Taasisi za Umma ambapo (Shirika la Utangazaji Tanzania) Lilikuwa Linadaiwa Shilingi Bilioni 2.27** Nilipendekeza kuwa Taasisi za Umma zilipe kodi kwa wakati ili kuondokana na malipo ya adhabu yanayotokana na ucheleweshaji.	Serikali kupitia Shirika la Utangazaji Tanzania iliandika barua yenye kumbukumbu Na. CDA:341/361/01 ya tarehe 27 Machi 2019 kwenda Mamlaka ya Mapato Tanzania kuhusu mpango wa malipo.	Majibu ya Serikali yamepokelewa. Hata hivyo, ninasisitiza kulipwa kwa kodi ya ongezeko la thamani kwa wakati ili kuepuka mrundikano wa riba na adhabu za kila mwezi kwa mujibu wa Sheria ya Kodi ya Mapato ya Mwaka 2015 na Sheria ya Usimamizi wa Kodi ya Mwaka 2014.	Katika hatua ya utekelezaji
16.	2017/18	**Madeni ya Shilingi Bilioni 10.83 ya Kodi ya Ongezeko la Thamani kwa Mkongo wa Taifa** Nilipendekeza Shirika la Mawasiliano Tanzania na Wizara ya Ujenzi na Uchukuzi wamalize suala la kodi ya ongezeko la thamani kwa Mkongo wa Taifa.	Serikali imepokea mapendekezo ya Mkaguzi. Mapendekezo haya yatatekelezwa kwa kuwa na maridhiano pamoja na kuzingatia Kanuni za Shirika husika.	Majibu ya Serikali nimeyapokea na nitaendelea kufuatilia utekelezaji wake	Katika hatua ya utekelezaji

Na.	Mwaka	Mapendekezo ya Ukaguzi	Jibu la Serikali	Maoni ya Mkaguzi	Hali ya Utekelezaji
17.	2018/19	**Wapangaji bila Mikataba** Nilipendekeza Kampuni ya Uendelezaji wa Uwanja wa Ndege wa Kimataifa Kilimanjaro na Shirika la Masoko Kariakoo kuwasainisha mikataba wapangaji wake.	Menejimenti imepokea mapendekezo ya Mkaguzi. Kwa Shirika la Masoko Kariakoo, zoezi la kusainisha mikataba linaendelea.	Kwa Kampuni ya Uendelezaji wa Uwanja wa Ndege Kilimanjaro, wapangaji wote wa wamepewa kandarasi halali. Kwa Shirika la Masoko Kariakoo, mapitio yangu ya mikataba ya wapangaji yalibaini kuwa menejimenti imechukua hatua ya kutoa mikataba kwa wapangaji, kwa mwaka unaomalizika, ambapo kati ya wapangaji 638 wapangaji 303 bado hawakuwa na mkataba.	Katika hatua ya utekelezaji
18.	2018/19	**Kupoteza Mapato Kutokana na Kuchelewa Kuhuisha Leseni za Makubaliano ya Uzalishaji wa Pamoja wa Mafuta na Gesi** Nilipendekeza Menejimenti ya Shirika la Maendeleo ya Petroli liharakishe utekelezaji wa maelekezo ya Kamati ya Bunge ya Hesabu za Serikali na kuwasiliana na Waziri wa Nishati ili kuhakikisha suala la leseni linamalizika.	Makubaliano ya Uzalishaji wa Pamoja wa Mafuta na Gesi yanaangaliwa kwa ukaribu na Mwanasheria Mkuu wa Serikali. Leseni mpya zitatolewa baada ya kuhakikiwa na Mwanasheria Mkuu.	Majibu ya menejimenti nimeyapokea	Katika hatua ya utekelezaji
19.	2018/19	**Kutofanyiwa Marekebisho kwa Taarifa za Hesabu za Kampuni ya M & P kuendana na**	Serikali imepokea maoni ya mkaguzi ya kuendelea kufuatilia	Mazungumzo na mashauriano na mtaalamu wa nje yamefanyika.	Katika hatua ya utekelezaji

Na.	Mwaka	Mapendekezo ya Ukaguzi	Jibu la Serikali	Maoni ya Mkaguzi	Hali ya Utekelezaji
		hoja za ukaguzi zinazohusisha dola za Marekani milioni 45 Nilipendekeza Menejimenti ya Shirika la Maendeleo ya Petroli lihakikishe taarifa za fedha za Kampuni ya M & P zinafanyiwa marekebisho ili ziweze kuonesha mgao halisi wa faida kwa Shirika na kusisitiza uthabiti katika kufuata vigezo na masharti vya mkataba wa mgawanyo wa mapato kwa pande zote.	usuluhishi huo wa mahesabu.	Nitafanya ufuatiliaji wa utekelezaji katika mwaka ujao wa fedha	
20.	2018/19	**Kukosekana kwa Hatua za Kisheria dhidi ya Waendeshaji wa Michezo ya Kubahatisha Wasiofuata Sheria** Nilipendekeza Bodi ya Michezo ya Kubahatisha iwasiliane na Wizara ya Fedha na Mipango ili kufanya marekebisho ya Kanuni na kuweka Hatua za Kisheria dhidi ya waendeshaji wa michezo ya kubahatisha wanaokiuka taratibu.	Uongozi umepokea mapendekezo ya mkaguzi. Bodi ya michezo ya kubahatisha itaendelea kuwasiliana na Wizara ya Fedha na Mipango juu ya marekebisho yanayopendekezwa katika sheria ya michezo ya kubahatisha	Marekebisho yaliyopendekezwa bado hayajaidhinishwa na waziri husika.	Katika hatua ya utekelezaji
21.	2018/19	**Shirika la Maendeleo ya Taifa (NDC)**	Uongozi umepokea mapendekezo ya mkaguzi.	Majibu ya uongozi yamepokelewa.	Katika hatua za utekelezaji

Na.	Mwaka	Mapendekezo ya Ukaguzi	Jibu la Serikali	Maoni ya Mkaguzi	Hali ya Utekelezaji
		Usimamizi wa Upandaji wa Zao la Mpira Kihuhwi na Kalunga Nilipendekeza kuwa Shirika la Maendeleo ya Taifa lihakikishe shughuli za kupanda miti mipya ya mpira na kuajiri wafanyikazi kwa wakati zinatekelezwa ili kufikia malengo. **Mradi wa Uunganishaji wa Matrekta** Kuhakikisha mazungumzo na Serikali ya Polandi yamekamilika na matrekta kutolewa kulingana na makubaliano. **Hekta 250 za Ukanda wa Viwanda Hazijaendelezwa.** Nilipendekeza Shirika lihakikishe shughuli zilizopangwa zinatekelezwa kwa wakati kulingana na muda uliowekwa katika mpangomkakati. **Uzalishaji Mdogo wa Viuatilifu** Nilipendekeza kwamba Wizara ya Afya inunue lita zaidi za "biolarvicides" kutoka kwenye	Shirika la Maendeleo ya Taifa bado linaendelea na utekelezaji wa miradi.	**Uendelezaji wa hekta 250 za ardhi** Fedha za usanifu wa barabara za ndani za TAMCO zimetolewa; mshauri mwelekezi anakamilisha kazi yake; na fedha za ujenzi wa barabara ya mita 630 kwa kiwango cha lami zimetengwa katika mwaka wa fedha 2021/22. **Mradi wa Kutengeneza Matrekta** Serikali imechukua hatua ya kurekebisha masuala yote ya kandarasi kwa kuunda Timu ya Majadiliano ya Serikali ambayo itakuwa na jukumu la kujadiliana na Kampuni ya URSUS na Serikali ya Polandi kuhusu mustakabali.	

Na.	Mwaka	Mapendekezo ya Ukaguzi	Jibu la Serikali	Maoni ya Mkaguzi	Hali ya Utekelezaji
		kiwanda ili kuongeza uzalishaji. **Uamuzi wa Serikali Uliosubiriwa kwa Muda Mrefu juu ya Kurekebisha KMTC** Nilipendekeza Shirika la Maendeleo lihakikishe kwamba masuala yanayozuia utekelezaji wa miradi yanashughulikiwa.			
22.	2018/19	**Shirika la Nyumba la Taifa** Shirika lihakikishe ubia unasimamiwa vizuri na vibali vya ujenzi vipatikana kabla ya miradi kuanzishwa. Pia, idhini sahihi ipatikane kabla ya mabadiliko yoyote kuanzishwa; na kujadiliana na Kampuni ya OilCom (TZ) Ltd ili kufikia njia bora ambayo ukiukaji unaweza kurekebishwa.	Kuhusiana na Oilcom, Mwanasheria Mkuu wa Serikali alishauri kufanya majadiliano na OilCom ili kufikia njia bora ambayo ukiukaji wa Mkataba wa Ubia utarekebishwa. Shirika la nyumba inategemea maelekezo na usimamizi wa majadiliano kutoka kwa Mwanasheria Mkuu wa Serikali. Kuhusiana na Kadri Complex, Shirika la Nyumba bado linasubiri ushauri na maoni ya Mwanasheria Mkuu wa Serikali juu ya suala hili. Muda wa utekelezaji wa suala hili unategemea mipango ya Mwanasheria Mkuu wa Serikali.	Majibu ya uongozi wa taasisi yamepokelewa. Utekelezaji wa mapendekezo utafuatiliwa	Katika hatua ya utekelezaji

Na.	Mwaka	Mapendekezo ya Ukaguzi	Jibu la Serikali	Maoni ya Mkaguzi	Hali ya Utekelezaji
			Shirika la nyumba linaendelea kufanya ufuatiliaji wa mara kwa mara katika Ofisi ya Mwanasheria Mkuu wa Serikali.		
23.	2018/19	**Kituo cha Uwekezaji Tanzania.** **a) Ucheleweshaji katika kuhudumia wawekezaji** Nilipendekeza kwamba Kituo cha Uwekezaji itengeneze miongozo itakayowezesha Kituo kushirikiana na taasisi zingine za Serikali katika kutekeleza majukumu yake kwa ufanisi. **b) Kukosekana kwa Vigezo vilivyo bayana vya kutathmini mtaji unaotegemewa kuwekezwa.** Nilipendekeza kwamba Kituo cha Uwekezaji kiweke vigezo bayana vitakavyotumika kutathmini uwezo wa kifedha wa wawekezaji na pia uwezo wa upatikanaji wa mtaji unaohitajika.	Serikali imepokea maoni ya mkaguzi	Juhudi nyingi zimefanywa na Kituo cha Uwekezaji Tanzania na Wizara ya Ardhi kwa lengo la kutokomeza changamoto katika upatikanaji wa ardhi ya uwekezaji. Juhudi hizo ni pamoja na kikao cha Kituo cha Uwekezaji Tanzania na Wizara ya Ardhi ili kutetea uendeshaji wa vikao vya kawaida vya Kamati ya Kitaifa ya Ugawaji Ardhi.	Katika hatua za utekelezaji
24.	2018/19	**Ankara zenye Mgogoro Kiasi cha Dola za Marekani Milioni 42.83**	Uongozi umepokea maoni ya mkaguzi. Shirika la Umeme Tanzania	Shirika la Umeme Tanzania limesuluhisha mgogoro na Pan African Energy	Katika hatua za utekelezaji

Na.	Mwaka	Mapendekezo ya Ukaguzi	Jibu la Serikali	Maoni ya Mkaguzi	Hali ya Utekelezaji
		Nilipendekeza kwamba Shirika la Umeme Tanzania lifanye mazungumzo ya pamoja na wadai husika ili kutatua mizozo iliyopo kwa kuzingatia vifungu vya makubaliano ya uuzaji wa gesi.	liko katika mchakato wa kuhakiki ankara ili kutatua mgogoro uliopo.	Tanzania kuhusu maslahi na litahakikisha linamaliza ipasavyo kiasi kilichokuwa na mgogoro. Katika jitihada za kusuluhisha ankara zilizokuwa na mgogoro wa muda mrefu, uongozi umeanza kulipa mwezi Aprili 2021 dola za Marekani milioni 4.99 sawa na shilingi bilioni 10.8 kwa ajili ya kutumia gesi.	
25.	2018/19	**Uwekezaji Uliofanywa Ukilinganishwa na Hisa zilizopatikana** Nilipendekeza Serikali irekebishe mikataba iliyosainiwa kati ya Kampuni ya Songas Limited dhidi ya Shirika la Umeme Tanzania na Shirika la Maendeleo ya Petroli Tanzania.	Uongozi umepokea maoni ya mkaguzi.	Majibu ya Serikali yamepokelewa. Ninasisitiza Serikali iangalie upya masharti ya mkataba kabla ya kuuhuisha. Nitafuatilia utekelezaji.	Katika hatua za utekelezaji
26.	2018/19	**Masharti yenye Utata ya Ufadhili wa Kampuni/Mradi** Nilipendekeza Serikali itumie mikataba ya maliasili (ipitie na kujadili upya masharti yenye utata) ya mwaka 2017) kujadiliana na wanahisa wenye kipaumbele ili kurekebisha viwango vya riba vinavyotozwa na		Serikali haikutoa majibu kwa pendekezo hili	Halijatekelezwa

Na.	Mwaka	Mapendekezo ya Ukaguzi	Jibu la Serikali	Maoni ya Mkaguzi	Hali ya Utekelezaji
		kuilipa Serikali fidia kwa riba iliyozidishwa.			
27.	2018/19	**Kutokueleweka kwa Mauzo ya Nishati na Umiliki wa Mali za Kimkakati baada ya Kukamilika kwa Mradi wa Songosongo** Nilipendekeza Shirika la Umeme Tanzania lijadiliane na Kampuni ya Songas Limited ili kukubaliana juu ya masharti ya uuzaji wa umeme kabla ya utekelezaji wa aya ya 4 ya makubaliano ya umeme. Serikali irekebishe mikataba yote iliyosainiwa kuhakikisha kuwa mali za kimkakati (ardhi, visima vya gesi, na mtambo ya kufua umeme) inarudishwa kwa Serikali au Kampuni ya Songas Limited inafanywa kuwa shirika la umma.		Serikali haikutoa majibu kwa pendekezo hili	Halijatekelezwa
28.	2018/19	**Miradi ya Madini Iliyoanzishwa lakini Haifanyi kazi.** **Kutokamilika kwa Uhamisho wa Umiliki wa Hisa kwa Shirika la Maendeleo ya Taifa** Nilipendekeza kwamba Wizara ya	Uongozi umepokea maoni ya Mkaguzi Wizara ya Madini bado inakagua leseni kwa utekelezaji	Majibu ya Serikali yamepokelewa. Nitaendelea kufuatilia utekezaji wa uhamishaji wa leseni	Katika hatua za utekelezaji

Na.	Mwaka	Mapendekezo ya Ukaguzi	Jibu la Serikali	Maoni ya Mkaguzi	Hali ya Utekelezaji
		Madini ifikirie kurudisha leseni za uchimbaji wa madini na Kampuni ya TANCOAL Energy Limited na kuitaka Kampuni ya Tan Power Resources kulipa deni la kodi.			
29.	2018/19	**Kuchelewa Kufutwa Rasmi kwa Mifuko ya ya Maendeleo ya Mazao Kufuatia Maagizo ya Serikali** Nilipendekeza kwamba bodi za mazao kwa kushirikiana na Wizara ya Kilimo iharakishe mchakato wa kufutwa kisheria kwa mifuko husika.	Uongozi umepokea maoni ya mkaguzi, kuendelea kufuatilia ufungaji wa mifuko	Majibu ya uongozi wa taasisi yamepokelewa. Utekelezaji wa pendekezo utafuatiliwa kwa kuwa bado mifuko yote, isipokuwa Mfuko wa Kahawa, haijafungwa rasmi.	Katika hatua za utekelezaji a
30.	2019/20	**Kutofuata Viwango vya Malipo Vilivyoidhinishwa katika Utoaji wa Huduma** Ninapendekeza Mamlaka ya Bandari Tanzania ihakikishe kuwa kamati ya kupitia tozo inatekeleza majukumu yake ya ufuatiliaji wa viwango vya tozo na kuwa viwango hivyo vinaidhinishwa na Bodi ya Wakurugenzi kabla ya mabadiliko kutekelezwa.	Serikali imepokea maoni ya mkaguzi. Mamlaka ya Bandari Tanzania iko katika hatua za kupitia tozo mpya.	Majibu ya Serikali yamepokelewa. Nitaendelea kufuatilia utekelezaji wa hoja.	Katika hatua za utekelezaji a
31.	2019/20	**Mapungufu katika Usimamizi na Udhibiti wa Mapato ya Kodi za Pango** Ninapendekeza	Serikali imepokea maoni ya mkaguzi. Uongozi wa taasisi hizo utaongozwa kuweka utaratibu wa kutekeleza	Majibu ya Serikali yamepokelewa. Nitaendelea kufuatilia utekelezaji wa hoja	Katika hatua za utekelezaji

Na.	Mwaka	Mapendekezo ya Ukaguzi	Jibu la Serikali	Maoni ya Mkaguzi	Hali ya Utekelezaji
		Chuo cha Taifa cha Sukari, Shirika la Masoko Kariakoo, na Mamlaka ya Bandari Tanzania iingie mikataba na wapangaji; itoe hati za madai na namba za kulipia kwa malipo yanayotakiwa; na iweke viwango vya kodi pamoja na kuimarisha udhibiti wa makusanyo ya kodi ya pango.	sera zao za upangaji na kuhakikisha kuwa ada zote zinazosubiri kupangishwa zinakusanywa.		
32.	2019/20	**Kukosekana kwa Usahihi wa Mapato ya Utafiti na Ushauri katika Chuo Kikuu cha Dar es Salaam** Ninapendekeza Chuo Kikuu cha Dar es Salaam kihakikishe mapato yatokanayo na miradi ya utafiti na ushauri yanahakikiwa na kufanyiwa usuluhishi na ulinganifu kati ya mfumo wa kusajili kazi za ushauri na utafiti na mfumo wa fedha.	Serikali imepokea maoni ya mkaguzi Menejimenti inapanga kujumuisha moduli zingine kwenye mfumo kuanzia Februari 2021 kulingana na pendekezo.	Majibu ya Serikali yamepokelewa. Utekelezaji bado haujafanyika	Katika hatua za utekelezaji
33.	2019/20	**Makusanyo ya Mapato ya Thamani ya Shilingi Bilioni 7.23 Nje ya Mfumo wa Kielekitroniki wa Ukusanyaji wa Mapato ya Serikali** Ninapendekeza kuwa taasisi na mashirika yaliyobainishwa yahakikishe mapato	Serikali imepokea maoni ya mkaguzi. Serikali inaendelea kusisitiza na kutekeleza matumizi ya Mfumo wa Kielekitroniki wa Ukusanyaji wa Mapato ya Serikali katika ukusanyaji wa mapato.	Majibu ya uongozi yamepokelewa. Kuna udhaifu umeonekana katika mwaka wa fedha 2020/21. Kwa mfano, Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi na Chuo cha Taifa cha Sukari hakikukusanya mapato ya	Katika hatua za utekelezaji

Na.	Mwaka	Mapendekezo ya Ukaguzi	Jibu la Serikali	Maoni ya Mkaguzi	Hali ya Utekelezaji
		yote yanakusanywa kupitia Mfumo wa Kielekitroniki wa Ukusanyaji wa Mapato ya Serikali.	Menejimenti inatambua mapendekezo ya ukaguzi na imeandika barua kwa Benki ya NMB kuzuia wateja na mameneja wa mikoa kuweka fedha kwenye akaunti hizo za NMB. Hatua hii imehakikisha moja kwa moja makusanyo yote yamewekwa kupitia akaunti za Mfumo wa Kielekitroniki wa Ukusanyaji wa Mapato ya Serikali.	shilingi bilioni 1.95 na shilingi milioni 193 mtawalia.	
34.	2019/20	**Madai ambayo Hayajaripotiwa katika Taarifa za Fedha Shilingi Milioni 290** Ninapendekeza Chuo cha Diplomasia kihakikishe kinaimarisha udhibiti katika usimamizi wa ada za wanafunzi na utoaji wa taarifa za madai.	Serikali imepokea maoni ya mkaguzi. Usuluhishi wa hesabu unaendelea ili kuweka kwenye mahesabu.	Majibu ya Serikali yamepokelewa. Nitaendelea kufanyia ufuatiliaji.	Katika hatua za utekelezaji
35.	2019/20	**Kukosekana kwa Miongozo ya Bodi katika Mashirika ya Umma** Ninapendekeza kuwa mashirika ya umma yaliyobainishwa yahakikishe yanafuata maagizo ya waraka wa Msajili wa Hazina kwa kuandaa	Mashirika yaliyobainishwa yanaendelea kuandaa miongozo ya bodi	Majibu ya Serikali yamepokelewa.	Katika hatua za utekelezaji

Na.	Mwaka	Mapendekezo ya Ukaguzi	Jibu la Serikali	Maoni ya Mkaguzi	Hali ya Utekelezaji
		miongozo ya bodi na kuiwasilisha kwa ajili ya uchambuzi na idhini. Mashirika hayo ni TCRA, na JKCIA			
36.	2019/20	**Maofisa Kukosa Mamlaka ya Kutoa Baadhi ya Huduma kwa Wawekezaji katika Vituo Vinavyotoa Huduma Mahala Pamoja** Ninapendekeza kuwa Serikali ihakikishe mchakato wa mabadiliko ya Sheria ya Uwekezaji unaan za bila kuchelewa.	Serikali imebaini majibu ya wakaguzi wa hesabu. Uongozi wa Kituo cha Uwekezaji ulifanya kikao na watendaji wakuu wa taasisi zote zinazowakilishwa katika huduma mahali pamoja ili kutoa agizo kwa watumishi wao, ilikubalika kuwa wawekezaji watapewa vibali/idhini/lese ni zilizoombwa ndani ya siku 14 pekee. Kadhalika, menejimenti imependekeza katika sheria mpya kuwe na vifungu vitavyowataka maofisa waliopo kuwa na mamlaka kamili.	Majibu ya Serikali yamepokelewa. Ninasubiri utekelezaji.	Katika hatua za utekelezaji
37.	2019/20	**Kuongezeka kwa Mikopo Chechefu katika Benki ya Uwekezaji - Maendeleo** Ninapendekeza Benki ya Uwekezaji - Maendeleo iweke mpangomkakati wa kupunguza mikopo chechefu ili kufikia kiwango kinachokubalika cha asilimia tano	Uongozi umepokea maoni ya mkaguzi na unaendelea kufuatilia hatua za ongezeko la kupunguza mikopo chechefu	Majibu ya uongozi yamepokelewa. Hata hivyo, kumeendelea kuwa na ongezeko la mikopo chechefu katika mwaka wa fedha 2020/21	Halijatekelezwa

Na.	Mwaka	Mapendekezo ya Ukaguzi	Jibu la Serikali	Maoni ya Mkaguzi	Hali ya Utekelezaji
38.	2019/20	**Uwiano wa Utoshelevu wa Mtaji Kuwa Chini ya Kiwango Kinachohitajika Kisheria** Kwa mwenendo huu, ninarudia mapendekezo yangu kwamba Benki ya Maendeleo TIB ipitie kiwango cha mtaji wake kwa lengo la kuongeza kiasi cha mtaji ili kufikisha uwiano wa kiwango cha chini cha mtaji kinachotakiwa kwa mujibu wa kanuni za benki.	Serikali imepokea maoni ya mkaguzi. Serikali bado haijatimiza uwekezaji. Hata hivyo, Msajili wa Hazina ameunda timu ya kuandaa mapendekezo ya njia za kibunifu za kukabiliana na changamoto za upungufu wa mtaji na ukwasi.	Majibu ya Seriksli yamepokelewa. Ninasubiri mikakati ya kupunguza uwiano wa utoshelevu wa mtaji.	Katika hatua za utekelezaji
39.	2019/20	**Kuchelewa Kuingiza Taarifa za Miamala kwenye Mfumo wa Benki** Ninapendekeza Benki ya Posta Tanzania ihakikishe (a) usimamizi wa miamala ya simu unaimarika na kumbukumbu za taarifa za miamala ya simu zinaingizwa kwenye mfumo kwa wakati na usahihi ili wakati wowote mfumo wa benki uwe na taarifa sahihi; na (b) usuluhishi kati ya taarifa za mitandao ya simu na mfumo wa benki unafanyika kwa wakati ili kuondoa tofauti kwenye taarifa.	Serikali imezingatia mapendekezo ya mkaguzi. Uongozi wa Benki ya Biashara Tanzania (zamani Benki ya Posta) unajizatiti kuhakikisha kuwa utumaji wa miamala unafanywa kwa wakati katika mfumo mkuu wa benki. Usimamizi wa usuluhishi umehamishiwa kitengo cha usuluhishi kuanzia mwisho wa mwezi Februari 2020.	Majibu ya Serikali yanazingatiwa. Hata hivyo, nilibaini tofauti kadhaa kati ya "mobile operation network" na msimamo wa Benki, hivyo udhaifu bado upo katika usuluhishi uliofanywa. Nitaendelea kufuatilia maendeleo ya maridhiano	Katika hatua za utekelezaji

Na.	Mwaka	Mapendekezo ya Ukaguzi	Jibu la Serikali	Maoni ya Mkaguzi	Hali ya Utekelezaji
40.	2019/20	**Kupungua kwa Ukwasi wa Benki ya Maendeleo TIB** Ninapendekeza Benki ya Maendeleo TIB iimarishe mpango mkakati wa kupunguza madeni yaliyoivaa ili kuendana na matakwa ya Kanuni ya 60 ya Kanuni za Benki na Taasisi za Fedha za Mwaka 2011; na iharakishe uuzaji wa hati fungani kwa kufuatilia kwa karibu kibali toka Wizara ya Fedha na Mipango ili kuimarisha ukwasi wa benki na hivyo iweze kufikia malengo yaliyokusudiwa ya shughuli za benki.	Benki tayari imepata kibali cha soko la hisa na mitaji kwa ajili ya kutoa bondi hiyo. Utoaji mzuri wa bondi utashughulikia kutolingana kwa ufadhili uliopo kwenye mizania ya benki na kutoa nafasi kwa mikopo ya muda mrefu iliyotolewa ili kutoa ukwasi wa kutosha kwa ajili ya kufadhili miradi mipya. Kwa sasa, benki inafuatilia Wizara ya Fedha na Mipango kwa ajili ya kuidhinishwa kabla ya kuendelea na utoaji.	Majibu ya Serikali yamepokelewa. Nitaendelea kufuatilia utekezaji	Katika hatua ya utekelezaji
41.	2019/20	**Kiwango cha Chini cha Ukusanyaji wa Mikopo ya Shilingi Bilioni 126 Iliyoandikishwa kama Hasara kwenye Vitabu vya Benki ya Uwekezaji - Maendeleo** Pamoja na juhudi hizi, ninarudia mapendekezo yangu kuwa Benki ya Uwekezaji - Maendeleo iimarishe zaidi mikakati yake ya ufuatiliaji na ukusanyaji wa madeni ya mikopo ili kuimarisha kiwango cha ukwasi	Serikali imepokea mapedekezo ya mkaguzi. Benki ina mikakati ifuatayo kwa akaunti zote zilizotozwa: a) kufungua kesi mahakamani, ambapo kesi kumi na tisa (19) mahakamani za wateja waliotozwa fedha kwa jumla ya shilingi bilioni 80.69. Kesi hizo bado zinaendelea mahakamani. a) Watoza deni/madalali/Upokeaji.	Majibu ya uongozi yamepokelewa. Nitaendelea kufanyia ufuatiliaji	Katika hatua za utekelezaji

Na.	Mwaka	Mapendekezo ya Ukaguzi	Jibu la Serikali	Maoni ya Mkaguzi	Hali ya Utekelezaji
		na kufikia makisio ya makusanyo ya mikopo chechefu.	Hadi kufikia tarehe 31 Desemba 2020, jumla ya akaunti 164 zilizotozwa na jumla ya mkopo ambao haujalipwa wa shilingi bilioni 176.90 ilikuwa chini ya madalali/wakusanyaji wa madeni. Kulikuwa na akaunti tano (5) zilizotozwa fedha zenye thamani ya shilinig bilioni 25.49 chini ya upokeaji.		
42.	2019/20	**Kutorejeshwa kwa Mkopo wa Shilingi Bilioni 33 na Bodi ya Nafaka na Mazao Mchanganyiko Ilizokopa kutoka Benki ya TADB** Ninapendekeza Benki ya Kilimo ifuatilie kwa karibu kwa kufanya mawasilianao na Bodi ya Mazao Mchanganyiko kuhusu ulipaji wa deni hili la shilingi bilioni 33 na riba yake ya shilingi bilioni 2.06. Pia, Benki ya Kilimo ipate sababu za kwa nini deni hili halijaandikishwa kwenye vitabu vya Bodi ya Mazao Mchanganyiko.	Serikali ipo katika majidiliano na inaweka mikakati katika ulipaji wa deni hilo.	Majibu ya uongozi yamepokelewa. Nitaendelea kufanyia ufuatiliaji	Katika hatua za utekelezaji
43.	2019/20	**Mapato Kidogo kwenye Mikopo Iliyokopeshwa kwenye Taasisi za Serikali**	Serikali imepokea maoni ya mkaguzi. Suala hilo litafanyiwa uchambuzi na	Majibu ya Serikali yamepokelewa. NItaendelea kufuatilia utekelezaji.	Katika hatua ya utekelezaji

Na.	Mwaka	Mapendekezo ya Ukaguzi	Jibu la Serikali	Maoni ya Mkaguzi	Hali ya Utekelezaji
		Ninapendekeza Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya (a) usimamie kwa karibu mikopo yote iliyozikopesha taasisi za Serikali, na (b) uhakikishe unafuata sera ya uwekezaji kwa kuweka asilimia 10 tu kwenye taasisi za Serikali.	Wizara ya Fedha na Mipango.		
44.	2019/20	**Amana Zilizoiva za Shilingi Billioni 18 ambazo Hazijalipwa na Benki ya Maendeleo TIB** Ninapendekeza Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya ufuatilie kwa karibu fedha hizo kutoka Benki ya Uwekezaji - Maendeleo na ikubaliane na benki hata kulipwa kwa awamu.	Serikali imepokea maoni ya mkaguzi. Mfuko uliendelea kuifuatilia Benki ya Uwekezaji - Maendeleo. Benki imejibu kupitia barua yenye kumbukumbu TIB/FN/222/VOL XII /97 ya tarehe 12 Oktoba 2021 kwamba kwa sasa inakabiliwa na matatizo ya ukwasi ambayo yameifanya ishindwe kulipa amana zilivyoiva.	Majibu ya Serikali yamepokelewa. Amana hizo bado hazijarejeshwa.	Halijatekelezwa
45.	2019/20	**Ukosefu wa Mamlaka ya Udhibiti wa Bei za Dawa** Ninapendekeza Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya uendelee kufuatilia Wizara ya Afya suala la uanzishaji wa mamlaka ya kudhibiti bei za dawa na huduma za afya nchini ili kuboresha mfumo wa utoaji na upatikanaji wa	Serikali imepokea maoni ya mkaguzi. Nitaendelea kufuatilia ili kuhakikisha inaanzishwa mamlaka ya udhibiti ya kusimamia bei za dawa na huduma za matibabu.	Majibu ya Serikali yamepokelew. Hata hivyo, mamlaka bado haijaanzishwa.	Halijatekelezwa

Na.	Mwaka	Mapendekezo ya Ukaguzi	Jibu la Serikali	Maoni ya Mkaguzi	Hali ya Utekelezaji
		huduma za afya nchini.			
46.	2019/20	**Kutofuata Mkataba wa Makubaliano kati ya Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi na Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya** Ninapendekeza Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya ufuatilie kwa karibu malipo kutoka Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi ili kuhakikisha kila robo mwaka unalipwa kulingana na makubaliano.	Serikali inakamilisha uunganishaji wa mifumo katika Mfuko wa Huduma za Afya na Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi ili kuruhusu ubadilishanaji wa data kwa wakati na utoaji wa ripoti.	Majibu ya uongozi yamepokelewa. Uhakiki wa madai unaendelea baina ya Mfuko wa Huduma za Afya na Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi	Katika hatua za utekelezaji
47.	2019/20	**Ufuatiliaji Hafifu wa Mfuko wa Taifa wa Hifadhi ya Jamii Kukusanya Mikopo Iliyokopeshwa kwenye Vyama vya Akiba na Mikopo** Ninapendekeza Mfuko wa Hifadhi za Jamii kwa Sekta ya Umma iongeze juhudi za upembuzi wa amana za mikopo kabla ya kutoa mikopo ili kujihakikishia kuwa thamani ya amana inakuwa kubwa kuliko mkopo. Pia, Mfuko uendelee kushirikisha vyombo vya dola pale nguvu ya ndani ya mfuko inaposhindwa	Serikali imepokea maoni ya mkaguzi. Mfuko unaendelea kufuatilia ili iweze kukusanya mikopo katika **vyama vya akiba na mikopo**	Majibu ya Serikali yamepokelewa. Nitaendelea kufuatilia urejeshaji wa mikopo.	Katika hatua ya utekelezaji
48.	2019/20	**Kuwekeza kwenye Ardhi ambayo Haimilikiwi Mfuko**	Serikali imeona mapendekezo ya mkaguzi. Mfuko	Majibu ya uongozi yamepokelewa.	Katika hatua ya utekelezaji

Na.	Mwaka	Mapendekezo ya Ukaguzi	Jibu la Serikali	Maoni ya Mkaguzi	Hali ya Utekelezaji
		wa Taifa wa Hifadhi ya Jamii (NSSF) Ninapendekeza Mfuko wa Taifa wa Hifadhi ya Jamii kwa Sekta Binafsi uongeze juhudi za ufuatiliaji wa uhamishaji wa umiliki wa ardhi ili kupunguza migongano ya kimaslahi inayoweza kujitokeza hapo baadaye baina ya wabia watatu na kuleta hasara kwa Mfuko.	wa NSSF bado unaendelea na mchakato wa kuhakikisha umiliki wa ardhi unafikiwa.	Ninaendelea kufuatilia.	
49.	2019/20	**Changamoto Katika Uunganishaji wa Mamlaka za Maji** Ninapendekeza (a) Serikali kupitia Wizara ya Maji iharakishe mchakato wa kuunganisha mamlaka za maji safi na usafi wa mazingira kupitia ufadhili endelevu ili kuongeza upatikanaji wa huduma za maji; na (b) kuimarisha ufuatiliaji wa mchakato wa kuunganisha mamlaka za maji safi na usafi wa mazingira ili kurekebisha mapungufu yaliyobainika.	Serikali imeona mapendekezo ya mkaguzi. Itaendelea kuwezesha uwekezaji katika mamlaka za maji safi na usafi wa mazingira.	Majibu ya Serikali yamepokelewa. Serikali inaendelea kutoa fedha kwa ajili ya utekelezaji wa miradi.	Katika hatua za utekelezaji
50.	2019/20	**Mapungufu katika Usimamizi na Udhibiti wa Ubora**	Serikali imepokea maoni ya mkaguzi. Itaendelea	Majibu ya Serikali yamepokelewa.	Katika hatua za utekelezaji

Na.	Mwaka	Mapendekezo ya Ukaguzi	Jibu la Serikali	Maoni ya Mkaguzi	Hali ya Utekelezaji
		katika Utoaji wa Elimu ya Juu Ninapendekeza kuwa taasisi zilizotajwa, wizara mama, Tume ya Vyuo Vikuu Tanzania, na Baraza la Elimu ya Ufundi Tanzania wahakikishe udhibiti na usimamizi wa ubora unapewa kipaumbele ili kuhakiki ubora wa taaluma inayotolewa	kuimarisha usimamizi wa uhakiki wa ubora na udhibiti katika utoaji wa elimu ya juu.	Utekelezaji bado haujafanyika.	
51.	2019/20	**Kupungua kwa Udahili wa Wanafunzi katika Taasisi ya Elimu ya Watu Wazima** Ninapendekeza kwamba (a) Taasisi ipitie upya programu zake na ije na mikakati zaidi ya ubunifu ili kuongeza udahili wa wanafunzi na kuboresha mazingira ya kusomea; (b) Serikali ihakikishe inatoa fedha ili kuboresha miundombinu.	Serikali imepokea maoni ya mkaguzi na itaendelea kuhakikisha ongezeko la wanafunzi linafikiwa.	Majibu ya Serikali yamepokelewa. Nitaendelea kufuatilia utelekelezaji.	Katika hatua ya utekelezaji
52.	2019/20	**Kutofanyiwa Mapitio ya Mitaala ya Mamlaka ya Elimu na Mafunzo ya Ufundi Stadi kwa Muda Mrefu** Ninapendekeza Mamlaka ya Elimu na Mafunzo ya Ufundi Stadi na Wizara ya Elimu,	Serikali imepokea maoni ya mkaguzi na kwa sasa mapitio ya mitaala ya Mamlaka ya Elimu na Mafunzo ya Ufundi Stadi yanafanyika.	Majibu ya Serikali yamepokelewa. Nitaendelea kufuatilia utekelezaji.	Katika hatua za utekelezaji

Na.	Mwaka	Mapendekezo ya Ukaguzi	Jibu la Serikali	Maoni ya Mkaguzi	Hali ya Utekelezaji
		Sayansi na Teknolojia ifanye mapitio ya mitaala ya Mamlaka ya Elimu na Mafunzo ya Ufundi Stadi ili iendane na mabadiliko ya teknolojia.			
53.	2019/20	**Kushuka kwa Uzalishaji wa Mazao ya Biashara** Ninapendekeza Wizara ya Kilimo kwa kushirikiana na bodi za mazao ziendelee kubuni na kutekeleza mipangomkakati inayolenga kupunguza changamoto zinazowakabili wakulima na viwanda vya kusindika mazao ili kuongeza uzalishaji	Serikali imepokea maoni ya mkaguzi ya kuendelea kufuatilia na kutoa msaada kwa wakulima juu ya ukuaji wa mazao.	Majibu ya Serikali niyapokea. Nitaendelea kufuatilia utekelezaji.	Katika hatua ya utekelezaji
54.	2019/20	**Kutorejeshwa kwa Fedha Shilingi Bilioni 57.61 Zilizotolewa kwa Wakulima Kupitia Mikopo ya Pembejeo za Kilimo** Ninapendekeza Serikali kwa kushirikiana na Mfuko na Bodi ya Pamba iweke nguvu zaidi katika kurejesha kiasi cha fedha kutoka kwa wakulima na kuhakikisha fedha hizo zinalipa deni la wazabuni wa pembejeo za kilimo. Pia, Mfuko wa Bodi ya Pamba	Serikali imepokea mapendekezo ya mkaguzi; suala hilo bado linafuatiliwa.	Majibu ya Serikali yamepokelewa. Nitaendelea kufuatilia utekelezaji.	Katika hatua ya utekelezaji

Na.	Mwaka	Mapendekezo ya Ukaguzi	Jibu la Serikali	Maoni ya Mkaguzi	Hali ya Utekelezaji
		unatakiwa kuimarisha mifumo ya urejeshaji wa fedha pale pembejeo za kilimo zinapouzwa kwa mkopo kwa wakulima.			
55.	2019/20	**Bei Ndogo Zinatolewa kwa Wauzaji wa Miwa ya Sukari Inayosababishwa na Kuchelewa Kufunga Mashine za Kiwanda cha Sukari cha Mkulazi** Ninapendekeza Serikali iharakishe ufungaji wa mitambo katika Kiwanda cha Mkulazi ili kuwezesha kuanza kwa uzalishaji utakaosaidia kutoa suluhisho endelevu kwa wakulima wa miwa.	Hatua kadhaa zimechukuliwa kutatua matatizo ya wakulima wa miwa, ikiwa pamoja na kufanya mikutano kadhaa na wakulima wa miwa ili kuwaelimisha juu ya umuhimu wa mikataba iliyosainiwa. Pia, kuanza kuuza miwa iliyoiva kwa Mtibwa Sugar kulinagana na matakwa ya Kifungu cha 7.4 cha Mkataba wa Ugavi wa Miwa wa Kiwanda cha Mbigiri. Wizara ya Kilimo imeunda timu ya kupitia upya shughuli za Kampuni ya Magole Cooperative Joint Enterprises Ltd.	Majibu ya Serikali yamepokelewa. Nitaendelea kufuatilia utekelezaji na usuluhisho wa wauzaji wa miwa.	Katika hatua za utekelezaji
56.	2019/20	**Madai ya Bima ya Afya Shilingi Bilioni 3.13 Yaliyokataliwa na Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya** Ninapendekeza taasisi za Mifupa Muhimbili, Taasisi ya Moyo ya Jakaya Kikwete, Vituo vya Afya vya Chuo cha	Serikali imepokea mapendekezo ya mkaguzi. Menejimenti ilipeleka usuluhishi wa hesabu za dawa zilizokataliwa katika Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya.	Majibu ya USerikali yamepokelewa. Nitaendelea kufuatilia utekelezaji.	Katika hatua za utekelezaji

Na.	Mwaka	Mapendekezo ya Ukaguzi	Jibu la Serikali	Maoni ya Mkaguzi	Hali ya Utekelezaji
		Elimu Dar es Salaam na Chuo Kikuu cha Kilimo Sokoine zifuate miongozo, kanuni na taratibu zilizowekwa na Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya ifanyike mazungumzo na uhakiki mpya wa fomu za madai yaliyokataliwa na kuona uwezekano wa kupunguza hasara hii kwa watoa huduma.			
57.	2019/20	**Ongezeko la Deni la Serikali Linalohatarisha Utendaji wa Bohari Kuu ya Dawa** Ninapendekeza taasisi za Serikali kulipa madeni yao ili kulinda ufanisi katika uendeshaji wa Bohari Kuu ya Dawa.	Serikali imepokea mapendekezo ya mkaguzi. Serikali ilieleza nia yake ya kulipa deni lililothibitishwa hadi Juni 2018 ambalo ni shilingi bilioni 119. Wakati huohuo, Serikali imeanza kulipa deni ambalo shilingi bilioni 55 zimelipwa.	Majibu ya Serikali yamepokelewa. Nimethibitisha hati inaonesha Bohari Kuu ya Dawa ilipokea shilingi bilioni 55 kama sehemu ya madeni ambayo bado hayajalipwa.	Katika hatua za utekelezaji
58.	2019/20	**Ongezeko la dawa na Vifaatiba Vilivyopokelewa Vikiwa Vimebakisha Muda wa Kuharibika Ulio Chini ya Asilimia 80 ya Muda wake wa Kutumika** Ninapendekeza menejimenti ya Bohari Kuu ya Dawa iongeze usimamizi wa kupokea dawa na vifaatiba ili kuhakikisha vinapokelewa vikiwa na uhai uliobakia kabla ya	Serikali imepokea mapendekezo ya mkaguzi kwa sasa inaendelea kutayarisha hati ambayo inashughulikia misingi ya maombi ya kipekee ya kupokea dawa yenye maisha ya rafu ya chini ya asilimia 80. Hati hiyo inatarajiwa kukamilika mnamo Septemba 2021.	Majibu ya Uongozi yamepokelewa. Kuendelea kufatilia utolewaji wa kibali cha kununuliwa kwa madawa yenye muda wa matumizi chini ya asilimia 80	Katika hatua ya utekelezaji

Na.	Mwaka	Mapendekezo ya Ukaguzi	Jibu la Serikali	Maoni ya Mkaguzi	Hali ya Utekelezaji
		kuharibika wa asilimia 80 toka vilipotengenezwa. Aidha, ninapendekeza Bohari Kuu ya Dawa inunue Mfumo ambao utazuia dawa na vifaatiba visivyofikia asilimia 80 ya uhai.			
59.		**Ongezeko la Dawa na Vifaatiba vya Misaada Vilivyoisha Muda Wake Vinavyozidi Kiwango Kilichowekwa cha Asilimia 3** Ninapendekeza Bohari Kuu ya Dawa iache kupokea dawa ambazo muda wa uhai wake unakaribia kwisha.	Serikali imepokea mapendekezo ya mkaguzi. Usimamizi unaboresha mawasiliano na programu ili kupata taarifa muhimu kama vile kiasi kilichobaki kwenye ghala la Bohari Kuu ya Dawa, kiwango cha usambazaji, na mnyororo wa usambazaji wa vifaatiba vya misaada.	Majibu ya Serikali yamepokelewa. Nitaendelea kufuatilia utekelezaji wa mikakati husika.	Katika hatua za utekelezaji
60.	2019/20	**Shauku ya Maendeleo ya Watu Kuzidi Malengo ya Uhifadhi wa Maeneo na Vivutio vya Utalii** Ninapendekeza kuwa Serikali (a) iweke njia mbadala za maendeleo ya watu wa jamii zinazoishi ndani au kuzunguka maeneo ya vivutio vya utalii ili kuwezesha ufanisi wa mipango na juhudi za uhifadhi wa maeneo na vivutio vya utalii; na (b) ifanye maamuzi mahususi kuhusu	Serikali imepokea maoni ya mkaguzi. Menejimenti ya Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro kwa kushirikiana na Wizara inaomba idhini kutoka kwa Serikali ya kusimamisha miradi yote mipya ya maendeleo ndani ya hifadhi ikisubiri kukamilika kwa Sera ya Matumizi Anuani ya Ardhi.	Majibu ya Serikali yamepokelewa. Nitaendelea kufuatia utekelezaji.	Katika hatua za utekelezaji

Na.	Mwaka	Mapendekezo ya Ukaguzi	Jibu la Serikali	Maoni ya Mkaguzi	Hali ya Utekelezaji
		Eneo la Hifadhi ya Ngorongoro na utaratibu wake wa matumizi mseto wa ardhi ya eneo hilo ili kuwezesha uhifadhi wenye ufanisi na endelevu.			
61.	2019/20	**Haja ya Juhudi za Pamoja Kitaifa za Kudhibiti Mimea Vamizi katika Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro na Maeneo ya Hifadhi za Taifa** Ninapendekeza Serikali ilitambue tatizo la mimea vamizi kama janga la kitaifa na kuhakikisha wadau mbalimbali katika nyanja zote wanahusishwa katika kuondoa, kudhibiti na kuzuia mimea vamizi katika Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro, hifadhi za taifa na maeneo mengine.	Serikali imepokea maoni ya mkaguzi. Serikali imefanya mapitio ya Mkakati wa Usimamizi wa Mimea Vamizi katika Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro kwa lengo la kuongeza ufanisi wake. Zaidi, Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro imenunua zana na vitendeakazi (matrekta, magari na vifaa vilivyoainishwa vya kuchomea moto) vya kudhibiti na kutokomeza mimea vamizi.	Majibu ya Serikali yamepokelewa. Nitaendelea kufuatilia utendaji wa mikakati husika.	Katika hatua ya utekelezaji
62.	2019/20	**Kutotumika kwa Fedha Shilingi Bilioni 10.75 za Mfuko wa Ubora Miundombinu ya Umeme** Ninapendekeza Shirika la Umeme Tanzania iandae taarifa ya matengezo yote yaliyofanyika kwa kipindi cha miaka 10 na kudai marejesho ya fedha	Uongozi umepokea maoni ya mkaguzi. Shirika la Umeme Tanzania linaendelea na mapitio ya fedha kuona jinsi malipo yatakavyofanywa na Mgodi wa Buzwagi.	Majibu ya uongozi yamepokelewa. Ninaendelea kufuatilia utekelezaji.	Katika hatua ya utekelezaji

Na.	Mwaka	Mapendekezo ya Ukaguzi	Jibu la Serikali	Maoni ya Mkaguzi	Hali ya Utekelezaji
		hizo kutoka kwa Kampuni ya Pangea. Pia, Shirika la Umeme Tanzania lihakikishe linawasiliana na Kampuni ya Pangea ili kufungua akaunti ya benki ya pamoja kama ilivyoelekezwa kwenye makubaliano.			
63.	2019/20	**Mapungufu katika Usambazaji wa Umeme kwa Shirika la Umeme Zanzibar (ZECO)** Ninapendekeza Shirika la Umeme Tanzania liwasiliane na Serikali kuhusu changamoto zinazoendelea juu ya Mkataba wa Ugavi wa Umeme na Shirika la Umeme Zanzibar na kuhusu kulipa fidia ya kiasi kikubwa cha mapato ambacho hakikusanywi.	Menejimenti iliendelea na utekelezaji wa mapendekezo ya Mkaguzi ambapo kikao cha pamoja cha Menejimenti kati ya Shirika la Umeme Tanzania na Shirika la Umeme Zanzibar kilichofanyika tarehe 15 Novemba 2021, pande hizo mbili zilikubaliana juu ya bei ya mauzo ya umeme.	Majibu ya menejimenti yamebainisha kuwa ushuru uliokubaliwa haujatiwa saini na bado haujaidhinishwa na Mamlaka ya Usimamizi wa Nishati na Maji. Nitaendelea kufuatilia utekelezaji.	Katika hatua za utekelezaji

Kiambatisho Na. III: Mashirika ya Umma Yenye Kiasi Kikubwa cha Madeni ya Muda Mfupi Kuliko Mali za Muda Mfupi

Na	Shirika /Taasisi	Aina ya Shirika	Mali za Muda Mfupi (Sh. Milioni)-A	Madeni ya Muda Mfupi (Sh. Milioni)-B	Mtaji wa kujiendesha (Sh. Million)	Uwiano wa Ukwasi A/B
1.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Musoma	Huduma	2,621.46	2,711.60	(90.14)	0.97
2.	Chuo Kikuu cha Dodoma	Huduma	13,984.09	14,451.95	(467.86)	0.97
3.	Bodi ya Rufaa za Kodi	Huduma	171.18	178.1	(6.92)	0.96
4.	Baraza la Rufaa za Kodi	Huduma	260	274.22	(14.22)	0.95
5.	Mfuko wa Maendeleo ya Pamba	Huduma	79,053.44	82,432.39	(3,378.95)	0.95
6.	Wakala wa Maendeleo ya Wakulima Wadogo wa Chai Tanzania	Huduma	463.99	484.57	(20.58)	0.94
7.	Bodi ya Korosho Tanzania	Huduma	17,548.43	18,579.48	(1,031.05)	0.94
8.	Mamlaka ya Maeneo Maalumu ya Uzalishaji wa Bidhaa kwa Mauzo ya Nje	Huduma	6,168.22	6,568.09	(399.87)	0.94
9.	Bodi ya Nyama Tanzania	Huduma	168.54	178	(9.46)	0.94
10.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Makambako	Huduma	137.45	146.32	(8.87)	0.94
11.	Taasisi ya Utafiti wa Misitu Tanzania	Huduma	538.59	578.33	(39.74)	0.93
12.	Chama cha Hakimiliki Tanzania	Huduma	682.86	741.08	(58.22)	0.92
13.	Taasisi ya Uhandisi na Usanifu Mitambo Tanzania	Huduma	1,385.51	1,549.48	(163.97)	0.89
14.	Chuo Kikuu Huria cha Tanzania	Huduma	3,768.25	4,484.33	(716.08)	0.84
15.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Dar es Salaam	Huduma	156,121.40	184,979.08	(28,857.68)	0.84
16.	Shirika la Utangazaji Tanzania	Huduma	14,888.31	17,837.65	(2,949.34)	0.83

Na	Shirika /Taasisi	Aina ya Shirika	Mali za Muda Mfupi (Sh. Milioni)-A	Madeni ya Muda Mfupi (Sh. Milioni)-B	Mtaji wa kujiendesha (Sh. Million)	Uwiano wa Ukwasi A/B
17.	Kampuni ya Magazeti ya Serikali	Biashara	19,309.58	23,930.32	(4,620.74)	0.81
18.	Shirika la Maendeleo na Utafiti wa Viwanda Tanzania	Huduma	1,795.54	2,312.55	(517.01)	0.78
19.	Kitengo cha Hifadhi ya Bahari	Huduma	743.77	957.39	(213.62)	0.78
20.	Kampuni ya Ranchi za Taifa	Huduma	7,458.70	9,991.62	(2,532.92)	0.74
21.	Chuo Kikuu cha Kilimo na Tekinoloji cha Mwl Nyerere	Huduma	450.68	607.30	(156.62)	0.74
22.	Baraza la Taifa la Uwezeshaji Wananchi Kiuchumi	Huduma	357.2	491.39	(134.19)	0.72
23.	Bodi ya Udhibiti wa Stakabadhi Ghalani	Huduma	832.72	1,191.61	(358.89)	0.69
24.	Chuo cha Uhasibu Arusha	Huduma	3,835.91	5,646.35	(1,810.44)	0.68
25.	Shirika la Madini la Taifa	Huduma	37,151.00	57,175.00	(20,024.00)	0.64
26.	Shirika la Umeme Tanzania	Biashara	1,580,607	2,470,569.00	(889,962.00)	0.63
27.	Taasisi za Utafiti wa Uvuvi Tanzania	Huduma	967.93	1,529.52	(561.59)	0.63
28.	Mamlaka ya Maendeleo ya Biashara Tanzania	Biashara	2,713.34	4,502.09	(1,788.75)	0.6
29.	Shirika la Mawasiliano Tanzania	Biashara	136,037	274,321	(138,284)	0.50
30.	Shirika la Posta Tanzania	Biashara	28,272.00	60,571.11	(32,299.11)	0.50
31.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Shinyanga	Huduma	2,572.58	5,267.55	(2,694.97)	0.49
32.	Bodi ya Maziwa Tanzania	Huduma	101.88	206.1	(104.22)	0.49
33.	Bodi ya Tumbaku Tanzania	Huduma	287.8	606.81	(319.01)	0.47

Na	Shirika /Taasisi	Aina ya Shirika	Mali za Muda Mfupi (Sh. Milioni)-A	Madeni ya Muda Mfupi (Sh. Milioni)-B	Mtaji wa kujiendesha (Sh. Million)	Uwiano wa Ukwasi A/B
34.	Bodi ya Huduma ya Maktaba Tanzania	Huduma	792.91	1,865.80	(1,072.89)	0.42
35.	Shirika ya Maendeleo ya Taifa	Biashara	32,112.33	93,333.82	(61,221.49)	0.34
36.	Baraza la Sanaa Tanzania	Huduma	116.18	350.83	(234.65)	0.33
37.	Kampuni ya Ndege Tanzania	Biashara	82,547.17	391,154.80	(308,607.63)	0.2
38.	Bodi ya Pareto Tanzania	Huduma	20.42	1,924.25	(1,903.83)	0.01

Chanzo: *Uchambuzi wa Mkaguzi wa taarifa za hesabu za mwaka wa fedha 2019/20 na 2020/21*

Kiambatisho Na. IV: Taasisi Zenye Madai Yatokanayo na Biashara

Na.	Taasisi	Shilingi 'milion'
1.	Shirika la Maendeleo ya Petroli	648,571
2.	Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa Wafanyakazi wa Sekta Binafsi	551,625
3.	Shirika la Umeme Tanzania	479,444
4.	Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa Watumishi wa Umma	307,711
5.	Bohari Kuu ya Dawa	303,861
6.	Mamlaka ya Bandari Tanzania	293,737
7.	Kampuni ya Mawasiliano Tanzania	172,342
8.	Mfuko wa Fidia kwa Wafanyakazi	132,293
9.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Dar es Salaam	74,176
10.	Shirika la Bima la Taifa	67,836
11.	Mfuko wa Maendeleo ya Pamba	67,669
12.	Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania	65,068
13.	Hospitali ya Taifa Muhimbili	42,163
14.	Shirika la Nyumba la Taifa	41,567
15.	Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya	34,995
16.	Mamlaka ya Dawa na Vifaatiba Tanzania	33,403
17.	Shirika la Posta Tanzania	26,459
18.	Mamlaka ya Usafiri wa Anga Tanzania	24,617
19.	Chuo Kikuu cha Dodoma	20,555
20.	Kampuni ya Magazeti ya Serikali	17,727
21.	Chuo Kikuu cha Dar es Salaam	16,704
22.	Baraza la Taifa la Hifadhi na Usimamizi wa Mazingira	15,075
23.	Kampuni ya Ranchi za Taifa	14,793
24.	Mamlaka ya Uthibiti wa Huduma za Nishati na Maji	14,668
25.	Taasisi ya Mifupa Muhimibili	13,588
26.	Mfuko wa Maendeleo ya Korosho	12,044
27.	Kampuni ya Ndege Tanzania	10,440
28.	Shirika la Viwango Tanzania	9,937
29.	Bodi ya Usajili wa Makandarasi	9,777
30.	Chuo Kikuu cha Kilimo Sokoine	8,500
31.	Mfuko wa Mawasiliano kwa Wote	8,278
32.	Shirika la Utangazaji Tanzania	8,107
33.	Mamlaka ya Hifadhi za Taifa	7,805
34.	Kituo cha Mikutano cha Kimataifa Arusha	7,221
35.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Mwanza	7,039
36.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Dodoma	6,757
37.	Shirika la Maendeleo la Taifa	6,282
38.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Mbeya	6,263
39.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Tanga	6,160
40.	Mamlaka ya Maeneo Maalumu ya Uzalishaji Bidhaa kwa Mauzo ya Nje Nchi	6,005
41.	Chuo cha Mipango na Maendeleo Vijijini	5,480
42.	Kampuni ya Kuendeleza Uwanja wa Ndege wa Kimataifa wa Kilimanjaro	5,400
43.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Kahama Shinyanga	5,340
44.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Moshi	5,004
45.	Chuo Kikuu cha Ushirika Moshi	4,956
46.	Bodi ya Kahawa Tanzania	4,504
47.	Shirika la Maendeleo ya Viwanda Vidogo	4,165
48.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Arusha	4,040

Na.	Taasisi	Shilingi 'milion'
49.	Chuo Kikuu cha Sayansi na Teknolojia Mbeya	3,518
50.	Chuo cha Usafirishaji cha Taifa	3,500
51.	Chuo cha Elimu ya Biashara	3,436
52.	Tume ya Sayansi na Teknolojia ya Tanzania	3,435
53.	Shirika la Usimamizi na Ukaguzi wa Vyama vya Ushirika	3,242
54.	Chuo cha Usimamizi wa Fedha	2,983
55.	Bodi ya Pamba Tanzania	2,839
56.	Bodi ya Korosho Tanzania	2,529
57.	Chuo Kikuu Ardhi	2,476
58.	Shirika la Masoko Kariakoo	2,452
59.	Taasisi ya Teknolojia Dar es Salaam	2,385
60.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Musoma	2,354
61.	Bodi ya Korosho Tanzania	2,128
62.	Baraza la Mitihani Tanzania	2,007
63.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Iringa	1,816
64.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Mtwara	1,784
65.	Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro	1,743
66.	Bodi ya Usajili wa Wahandisi	1,728
67.	Bodi ya Usajili wa Wasanifu Majenzi na Wakadiriaji Majengo	1,728
68.	Chuo cha Kumbukumbu ya Mwalimu Nyerere	1,642
69.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Kahama	1,590
70.	Chuo Kikuu Mzumbe	1,509
71.	Mamlaka ya Elimu na Mafunzo ya Ufundi Stadi	1,505
72.	Chuo cha Ubaharia Dar es Salaam	1,495
73.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Tabora	1,472
74.	Kampuni ya Nyumba na Pensheni	1,470
75.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Songea	1,413
76.	Shirika la Elimu Kibaha	1,338
77.	Taasisi ya Hakimiliki Tanzania	1,242
78.	Chuo cha Wanyamapori Mweka	1,216
79.	Bodi ya Sukari Tanzania	1,090
80.	Chuo cha Ufundi Arusha	1,066
81.	Chuo cha Ustawi wa Jamii	960
82.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Bukoba	834
83.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Lindi	776
84.	Kituo cha Usimamizi wa Hifadhi za Bahari	653
85.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Masasi Nachingwea	588
86.	Bodi ya Huduma za Maktaba Tanzania	547
87.	Mamlaka ya Maendeleo ya Biashara Tanzania	531
88.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Sumbawanga	529
89.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Babati	522
90.	Bodi ya Michezo ya Kubahatisha Tanzania	473
91.	Kituo cha Zana za Kilimo na Teknolojia Vijijini	235
92.	Bodi ya Tumbaku Tanzania	142
93.	Taasisi ya Utafiti wa Viuatilifu katika Ukanda wa Kitropiki	115
	Jumla	3,713,187

Kiambatisho Na. V: Kiasi cha Ruzuku ya Fedha ambacho Hakikutolewa kwa Mashirika ya Umma

Na.	Jina la Taasisi	Bajeti Iliyopangwa (Sh. Milioni)	Kiasi Kilichotolewa (Sh. Milioni)	Nakisi Ya Bajeti (Sh. Milioni)	Asilimia ya Nakisi ya Bajeti (%)
1	Shirika la Mawasiliano Tanzania	30,000	-	30,000	100
2	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Singida	1,000	57	943	94
3	Taasisi ya Kansa ya Ocean Road	24,434	2,810	21,624	88
4	Kampuni ya Uendelezaji wa Uwanja wa Ndege wa Kimataifa wa Kilimanjaro	29,712	4,745	24,967	84
5	Mamlaka ya Maeneo Maalumu ya Uzalishaji wa Bidhaa kwa Mauzo ya Nje ya Nchi	11,254	2,199	9,055	80
6	Bodi ya Utalii Tanzania	10,173	2,314	7,859	77
7	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Moshi	3,469	848	2,621	76
8	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Lindi	3,074	944	2,130	69
9	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi Wa Mazingira Bukoba	4,254	1,348	2,906	68
10	Bodi ya Pareto Tanzania	726	258	468	64
11	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Bariadi	1,457	553	904	62
12	Chuo Kikuu cha Afya na Sayansi Shirikishi-Muhimbili	107,460	44,974	62,486	58
13	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi Wa Mazingira Masasi-Nachingwea	1,309	564	745	57
14	Taasisi ya Uhandisi na Usanifu Mitambo Tanzania	4,978	2,118	2,860	57
15	Bodi ya Usajili wa Wahandisi	3,205	1,589	1,616	50
16	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi Wa Mazingira Geita	1,346	677	669	50
17	Taasisi ya Utafiti wa Viuatilifu Katika Ukanda wa Kitropiki	5,834	3,035	2,799	48
18	Baraza la Watumiaji Huduma za Anga	907	496	411	45
19	Wakala wa Maendeleo ya Wakulima Wadogo wa Chai Tanzania	849	466	383	45
20	Bodi ya Chai Tanzania	1,179	645	534	45
21	Baraza la Watumiaji wa Huduma za Mamlaka ya Udhibiti wa Usafiri wa Ardhini	726	408	318	44
22	Taasisi ya Uhasibu Arusha	13,226	7,599	5,627	43
23	Bodi ya Tumbaku Tanzania	1,826	1,051	775	42
24	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Shinyanga	4,368	2,520	1,848	42
25	Baraza la Michezo Tanzania	1,174	705	469	40

Na.	Jina la Taasisi	Bajeti Iliyopangwa (Sh. Milioni)	Kiasi Kilichotolewa (Sh. Milioni)	Nakisi Ya Bajeti (Sh. Milioni)	Asilimia ya Nakisi ya Bajeti (%)
26	Bodi ya Usajili wa Wabunifu Majengo na Wakadiriaji Majenzi	1,473	905	568	39
27	Kitengo cha Usimamizi wa Hifadhi za Bahari	1,907	1,160	749	39
28	Mamlaka ya Udhibiti wa Ununuzi ya Umma	14,115	8,580	5,535	39
29	Bodi ya Nyama Tanzania	1,487	928	559	38
30	Bodi ya Wataalamu wa Manunuzi na Ugavi	1,854	1,165	689	37
31	Chuo cha Diplomasia	5,851	3,779	2,072	35
32	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi Wa Mazingira Musoma	4,139	2,717	1,422	34
33	Chuo Kikuu Huria cha Tanzania	1,938	1,264	674	35
34	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi Wa Mazingira Tabora	2,482	1,624	858	35
35	Taasisi ya Moyo Jakaya Kikwete	14,109	9,339	4,770	34
36	Shirika la Utafiti wa Maendeleo ya Viwanda	14,109	9,339	4,770	34
37	Kituo cha Uwekezaji Tanzania	2,636	1,790	846	32
38	Bodi ya Pamba Tanzania	1,529	1,062	467	31
39	Mamlaka ya Udhibiti wa Mbolea Tanzania	970	669	301	31
40	Mamlaka ya Elimu na Mafunzo ya Ufundi Stadi	48,939	33,679	15,260	31
41	Chuo Kikuu Mzumbe	20,040	14,112	5,928	30
42	Bodi ya Kahawa Tanzania	1,609	1,139	470	29
43	Baraza la Sanaa Tanzania	1,105	794	311	28
44	Taasisi ya Utafiti wa Uvuvi Tanzania	6,163	4,439	1,724	28
45	Tume ya Vyuo Vikuu Tanzania	2,401	1,757	644	27
46	Mamlaka ya Elimu Tanzania	30,311	22,048	8,263	27
47	Mamlaka ya Hifadhi za Taifa	273,641	205,028	68,613	25
48	Chuo cha Kilimo Sokoine	59,715	45,646	14,069	24
49	Mamlaka ya Maendeleo ya Biashara Tanzania	4,776	3,640	1,136	24
50	Tume ya Sayansi na Tekinolojia Tanzania	6,352	4,885	1,467	23
51	Chuo cha Mipango na Maendeleo Vijijini	12,769	9,913	2,856	22
52	Mamlaka ya Maji na Usafi wa Mazingira Mtwara	3,358	2,612	746	22
53	Chuo Kikuu cha Dodoma	61,395	47,744	13,651	22
54	Chuo Kishiriki cha Elimu Dar es Salaam	23,358	18,448	4,910	21
55	Chuo Kikuu cha Ushirika Moshi	14,187	11,217	2,970	21
56	Baraza la Kiswahili Tanzania	1,004	797	207	21
57	Chuo cha Ubaharia Dar es Salaam	2,392	1,923	469	20

Na.	Jina la Taasisi	Bajeti Iliyopangwa (Sh. Milioni)	Kiasi Kilichotolewa (Sh. Milioni)	Nakisi Ya Bajeti (Sh. Milioni)	Asilimia ya Nakisi ya Bajeti (%)
58	Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro	117,252	97,517	19,735	20
59	Chuo Cha Elimu ya Biashara	13,610	10,997	2,613	19
60	Mamlaka ya Usimamizi wa Mafuta Mkondo wa Juu	3,253	2,638	615	19
61	Taasisi ya Elimu ya Watu Wazima	7,173	5,853	1,320	18
62	Kituo cha Elimu Kibaha	17,005	13,990	3,015	18
63	Shirika la Umeme Tanzania	1,765,284	1,451,266	314,018	18
64	Shirika la Viwango Tanzania	16,190	13,357	2,833	17
65	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Dar es Salaam	105,900	89,384	16,516	16
66	Baraza la Elimu ya Ufundi Tanzania	8,287	6,988	1,299	16
67	Taasisi ya Utafiti wa Wanyamapori	6,905	5,824	1,081	16
68	Chuo cha Kumbukumbu ya Mwalimu Nyerere	11,217	9,514	1,703	15
69	Bodi ya Rufaa ya Kodi	2,157	1,839	318	15
70	Shirika la Reli Tanzania	2,417,602	2,070,656	346,946	14
71	Baraza la Taifa la Uwezeshaji Wananchi Kiuchumi	2,175	1,892	283	13
72	Mamlaka ya Usimamizi wa Huduma za Bima Tanzania	15,444	13,455	1,989	13
73	Taasisi ya Taifa ya Utafiti wa Dawa	11,350	9,993	1,357	12
74	Bodi ya Mikopo ya wanafunzi wa Elimu ya Juu	469,513	419,871	49,642	11
75	Mamlaka ya Rufaa ya Zabuni za Umma	1,294	1,147	147	11
76	Tasisi ya Utafiti Wa Misitu Tanzania	3,394	3,045	349	10
77	Mamlaka ya Dawa na Vifaatiba Tanzani	4,403	3,973	430	10
78	Shirika la Maendeleo ya Petroli Tanzania	21,437	19,346	2,091	10
	Jumla	5,950,663	4,822,206	1,128,457	19

Kiambatisho Na. VI: Makusanyo Pungufu Yatokanayo na Vyanzo vya Ndani

Na.	Jina la Taasisi	Bajeti iliyopang wa (Sh. milioni)	Kiasi Kilichokusan ywa (Sh. Milioni)	Makusanyo Pungufu (Sh. Milioni)	Asilimia ya nakisi ya bajeti (%)
1	Taasisi ya Utafiti wa Uvuvi Tanzania	298	-	298	100%
2	Wakala wa Maendeleo ya Wakulima Wadogo wa Chai Tanzania	450	41	409	91%
3	Makumbusho ya Taifa	3,155	333	2,822	89%
4	Bodi ya Nafaka na Mazao Mchanganyiko	133,993	15,818	118,175	88%
5	Mfuko wa Maendeleo ya Pamba	103,924	16,400	87,524	84%
6	Taasisi ya Uhandisi na Usanifu Mitambo Tanzania	1,636	317	1,319	81%
7	Kituo cha Pembejeo za Kilimo na Teknolojia Vijijini	1,238	352	886	72%
8	Kitengo cha Usimamizi wa Hifadhi za Bahari	2,922	834	2,088	71%
9	Bodi ya Wataalamu wa Ununuzi na Ugavi Tanzania	3,712	1,157	2,555	69%
10	Kampuni ya Magazeti Tanzania	22,685	7,354	15,331	68%
11	Kituo cha Uwekezaji Tanzania	12,779	4,179	8,600	67%
12	Kampuni ya Biotech Products Limited Tanzania	4,278	1,456	2,822	66%
13	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi Wa Mazingira Lindi	2,238	784	1,454	65%
14	Baraza la Sanaa Tanzania	1,359	484	875	64%
15	Baraza la Uwezeshaji Wananchi Kiuchumi	2,255	826	1,429	63%
16	Baraza la Taifa la Ujenzi	2,475	945	1,530	62%
17	Shirika la Reli Tanzania	125,422	48,551	76,871	61%
18	Kampuni ya Nyumba za Watumishi - Mfuko wa Uwekezaji Katika Miliki	7,997	3,824	4,173	52%
19	Kampuni ya Maendeleo ya Uwanja wa Ndege wa Kilimanjaro	4,892	2,621	2,271	46%
20	Bodi ya Nyama Tanzania	1,156	669	487	42%
21	Shirika la Hakimiliki Tanzania	403	238	165	41%
22	Tume ya Ushindani	10,189	6,019	4,170	41%
23	Kampuni ya MCB	5,369	3,241	2,128	40%
24	Kampuni ya STAMIGOLD	80,552	49,627	30,925	38%
25	Shirika la Maendeleo Tanzania	15,843	9,767	6,076	38%
26	Bodi ya Chai Tanzania	265	163	102	38%
27	Mamlaka ya Maeneo Maalumu wa Uzalishaji wa	2,619	1,635	984	38%

Na.	Jina la Taasisi	Bajeti iliyopang wa (Sh. milioni)	Kiasi Kilichokusan ywa (Sh. Milioni)	Makusanyo Pungufu (Sh. Milioni)	Asilimia ya nakisi ya bajeti (%)
	Bidhaa kwa Mauzo ya Nje Nchi				
28	Bodi ya Pamba Tanzania	4,204	2,660	1,544	37%
29	Tume ya Nguvu za Atomiki Tanzania	14,100	9,055	5,045	36%
30	Baraza la Ushindani	14	9	5	36%
31	Shirika la Maendeleo ya Petroli Tanzania	860,820	562,510	298,310	35%
32	Mamlaka ya Maendeleo ya Biashara Tanzania	5,567	3,689	1,878	34%
33	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Bariadi	304	208	96	32%
34	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Mtwara	5,253	3,601	1,652	31%
35	Tume ya Sayansi na Teknolojia ya Tanzania	1,431	982	449	31%
36	Shirika la Usimamizi na Ukaguzi wa Vyama vya Ushirika	2,500	1,723	777	31%
37	Kampuni ya Ndege Tanzania	254,644	177,933	76,711	30%
38	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Dodoma	27,348	19,114	8,234	30%
39	Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro	2,769	1,942	827	30%
40	Mamlaka ya Elimu na Mafunzo ya Ufundi Stadi	23,004	16,155	6,849	30%
41	Kampuni ya Ubungo Plaza	4,185	2,942	1,243	30%
42	Bodi ya Usimamizi wa Stakabadhi Ghalani	857	609	248	29%
43	Kituo cha Mikutano cha Kimataifa cha Arusha	15,957	11,348	4,609	29%
44	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi Wa Mazingira Shinyanga	9,441	6,723	2,718	29%
45	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi Wa Mazingira Kahama - Shinyanga	15,211	10,844	4,367	29%
46	Chuo Kikuu cha Dodoma	56,728	41,845	14,883	26%
47	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi Wa Mazingira Geita	2,557	1,889	668	26%
48	Kituo cha Elimu Kibaha	4,606	3,431	1,175	26%
49	Bodi ya Usajili wa Wahandisi	6,284	4,697	1,587	25%
50	Shirika la Bima la Taifa	157,083	117,477	39,606	25%
51	Bodi ya Maziwa Tanzania	1,028	773	255	25%
52	Chuo Kikuu cha Sayansi na Teknolojia Mbeya	17,637	13,341	4,296	24%
53	Shirika la Nyumba la Taifa	190,994	144,976	46,018	24%
54	Taasisi ya Utafiti wa Wanyamapori	1,440	1,095	345	24%

Na.	Jina la Taasisi	Bajeti iliyopang wa (Sh. milioni)	Kiasi Kilichokusan ywa (Sh. Milioni)	Makusanyo Pungufu (Sh. Milioni)	Asilimia ya nakisi ya bajeti (%)
55	Taasisi ya Elimu Tanzania	10,907	8,307	2,600	24%
56	Chuo Kikuu Ardhi	10,455	7,978	2,477	24%
57	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi Wa Mazingira Bukoba	3,919	3,001	918	23%
58	Mamlaka ya Rufaa ya Zabuni za Umma	15	12	3	20%
59	Mamlaka ya Bandari Tanzania	1,164	895	269	23%
60	Bodi ya Tumbaku Tanzania	1,089	844	245	22%
61	Chuo Kikuu Huria cha Tanzania	14,199	11,337	2,862	20%
62	Bodi ya Sukari Tanzania	6,686	5,359	1,327	20%
63	Shirika la Viwango Tanzania	62,815	50,520	12,295	20%
64	Chuo cha Ubaharia Dar es Salaam	5,481	4,427	1,054	19%
65	Chuo cha Elimu ya Biashara	19,791	15,988	3,803	19%
66	Bodi ya Usajili wa Wakandarasi	14,339	11,624	2,715	19%
67	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Tabora	7,021	5,722	1,299	18%
68	Taasisi ya Moyo ya Jakaya Kikwete	27,623	22,602	5,021	18%
69	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi Wa Mazingira Singida	4,158	3,431	727	17%
70	Bodi ya Kahawa Tanzania	5,837	4,874	963	16%
71	Chuo Kikuu cha Kilimo Sokoine	31,499	26,564	4,935	16%
72	Mamlaka ya Usimamizi wa Soko la Hisa na Mitaji	4,103	3,463	640	16%
73	Bodi ya Korosho Tanzania	4,253	3,599	654	15%
74	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi Wa Mazingira Sumbawanga	2,121	1,797	324	15%
75	Kampuni ya Nyumba na Pensheni	1,200	1,025	175	15%
76	Baraza la Elimu ya Ufundi Tanzania	8,510	7,291	1,219	14%
77	Ofisi ya Taifa ya Takwimu	568	492	76	13%
78	Mamlaka ya Udhibiti wa Mbolea Tanzania	5,341	4,695	646	12%
79	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi Wa Mazingira Babati	3,617	3,201	416	12%
80	Taasisi ya Mipango na Maendeleo Vijijini	19,443	17,214	2,229	11%
81	Shirika la Maendeleo ya Viwanda Vidogo	8,597	7,622	975	11%
82	Benki ya Maendeleo ya Kilimo Tanzania	33,800	30,000	3,800	11%
83	Shirika la Soko la Kariakoo	4,013	3,568	445	11%

Na.	Jina la Taasisi	Bajeti iliyopang wa (Sh. milioni)	Kiasi Kilichokusan ywa (Sh. Milioni)	Makusanyo Pungufu (Sh. Milioni)	Asilimia ya nakisi ya bajeti (%)
84	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi Wa Mazingira Masasi-Nachingwea	3,719	3,330	389	10%
85	Kampuni ya T-Pesa	1,452	1,309	143	10%
86	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi Wa Mazingira Songea	3,829	3,461	368	10%
	Jumla	**2,571,634**	**1,614,758**	**956,876**	**37%**

Kiambatisho Na. VII: Madeni ya Muda Mrefu Shilingi Trilioni 7.91

Na.	Jina la Shirika la Umma	2020/21 (Shillingi Milioni)	2019/20 (Shillingi Milioni)
1.	Shirika la Umeme Tanzania	2,884,501.00	3,250,556.00
2.	Mamlaka ya Bandari Tanzania	562,898.22	929,454.65
3.	Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa Watumishi wa Umma	692,745.80	898,500.34
4.	Bohari Kuu ya Dawa	382,033.91	542,603.36
5.	Kampuni ya Ndege Tanzania	306,731.05	391,154.80
6.	Shirika la Bima la Taifa	278,193.36	274,943.40
7.	Shirika la Mawasiliano Tanzania	345,986.00	274,319.00
8.	Mfuko wa Hifadhi ya Jamii kwa Sekta Binafsi	239,588.24	256,433.84
9.	Shirika la Nyumba la Taifa	279,800.41	247,197.47
10.	Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya	177,451.56	207,494.40
11.	Mfuko wa Maendeleo ya Pamba	57,680.09	82,432.39
12.	Hospitali ya Taifa Muhimbili	54,021.78	60,996.13
13.	Kampuni ya Biotech Tanzania	48,323.93	60,408.11
14.	Bodi ya Bima ya Amana	37,684.65	39,275.95
15.	Chuo Kikuu cha Dar es Salaam	41,476.45	39,143.42
16.	Shirika la Maendeleo la Taifa	33,708.35	36,343.02
17.	Taasisi ya Mifupa Muhimbili	32,179.41	31,367.63
18.	Kampuni ya Magazeti Tanzania	21,432.44	23,930.32
19.	Mamlaka ya Hifadhi za Taifa	34,379.44	18,666.96
20.	Bodi ya Korosho Tanzania	23,836.71	18,579.48
21.	Mamlaka ya Mawasiliano Tanzania	17,208.10	17,283.95
22.	Chuo Kikuu cha Afya na Sayansi Shirikishi Muhimbili	14,798.02	15,827.51
23.	Chuo Kikuu cha Dodoma	22,164.09	14,451.95
24.	Chuo Kikuu cha Sayansi na Tekinolojia Mbeya	15,699.35	13,309.33
25.	Ofisi ya Taifa ya Takwimu	8,292.98	12,282.68
26.	Chuo Kikuu cha Ardhi	8,511.30	11,623.59
27.	Shirika la Utangazaji Tanzania	8,265.70	9,897.75
28.	Shirika la Uwakala wa Meli Tanzania	5,152.70	9,626.94
29.	Benki ya TIB (Mendeleo)	9,654.00	9,222.00
30.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Mwanza	8,500.04	8,719.96
31.	Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro	15,095.71	7,623.70
32.	Chuo Kikuu Mzumbe	7,907.36	7,022.72
33.	Shirika la Reli Tanzania	4,786.00	6,859.00
34.	Taasisi ya Uhasibu Arusha	2,564.95	5,646.35
35.	Bodi ya Pamba Tanzania	3,671.97	5,542.65
36.	Mamlaka ya Elimu na Mafunzo ya Ufundi Stadi	6,635.08	5,332.85
37.	Taasisi ya Moyo ya Jakaya Kikwete	1,468.67	4,540.65
38.	Benki ya Uwekezaji Tanzania - Rasilimali	1,285.71	4,517.36
39.	Mamlaka ya Maendeleo ya Biashara Tanzania	3,993.35	4,502.09
40.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Tanga	3,974.85	3,888.90
41.	Chuo cha Usimamizi wa Fedha	3,552.86	3,289.37
42.	Chuo cha Teknolojia Dar es Salaam	6,097.73	2,889.27
43.	Kampuni ya Nyumba za Watumishi – Mfuko wa Uwekezaji katika Miliki	2,534.93	2,860.04

44.	Mfuko wa Self	4,124.26	2,788.29
45.	Kituo cha Elimu Kibaha	2,527.84	2,557.52
46.	Bodi ya Wahasibu na Wakaguzi Tanzania	23,341.90	2,494.07
47.	Bodi ya Pareto Tanzania	1,560.77	1,924.25
48.	Baraza la Taifa la Usimamizi wa Mazinigra	1,360.37	1,895.98
49.	Bodi ya Huduma za Maktaba Tanzania	1,344.09	1,746.33
50.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Songea	2,383.23	1,707.51
51.	Mamlaka ya Udhibiti wa Nishati na Maji	2,553.60	1,596.73
52.	Taasisi ya Utafitiya Uvuvi Tanzania	1,436.88	1,529.52
53.	Bodi ya Mikopo ya Wanafunzi wa Elimu ya Juu	68,487.21	1,413.84
54.	Mamlaka ya Dawa na Vifaatiba Tanzania	2,685.00	1,371.50
55.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Lindi	760.48	1,340.77
56.	Chuo cha Diplomasia	1,424.88	1,256.73
57.	Chuo Cha Elimu ya Biashara	1,532.60	1,238.23
58.	Kampuni ya Maendeleo ya Kiwanja cha Ndege cha Kilimanjaro	1,407.15	1,204.71
59.	Chuo cha Ustawi wa Jamii	1,256.88	1,116.43
60.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Sumbawanga	1,090.44	1,092.13
61.	Bodi ya Usanifu wa Majenzi na Upimaji	637.45	1,053.99
62.	Baraza la Taifa la Biashara Tanzania	1,085.59	1,037.11
63.	Kitengo cha Usimamizi wa Hifadhi za Bahari	799.58	957.39
64.	Mamlaka ya Maji Safi na Usafi wa Mazingira Babati	1,116.16	956.17
65.	Kituo cha Zana za Kilimo na Teknolojia Vijijini	844.55	921.52
66.	Chuo Kishiriki cha Elimu Dar es Salaam	1,078.50	844.13
67.	Taasisi ya Elimu Tanzania	2,550.25	803.8
68.	Baraza la Elimu ya Ufundi Tanzania	1,479.01	801.45
69.	Shirika la Maendeleo ya Petroli	955.02	694.08
70.	Tasisi ya Utafiti wa Misitu Tanzania	664.65	578.33
71.	Mamlaka ya Maji na Usafi wa Mazingira Bukoba	648.34	424.37
	Jumla	**6,847,604.93**	**7,907,908.16**

Chanzo: *Ripoti za Mashirika ya Umma*